
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2012

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2012

Autorské práva vyhradené. Akékoľvek šírenie častí časopisu nie je možné bez predchádzajúceho písomného súhlasu Vojenského historického ústavu.

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

KONEČNÝ, Martin: Byzancia a 1. križiacka výprava	3
ČERVEŇOVÁ, Katarína: Hradný kapitán, kasteláni, drábi a ich podiel na obrane Oravského hradu v 17. – 18. storočí	28
VRÁBEL, Ferdinand: Prípravy na evakuáciu územia južného Slovenska v októbri 1938	37
BAKA, Igor: Československá vojenská pomoc Líbyi v 70. rokoch 20. storočia	55

Dokumenty a materiály

ZATKOVÁ, Jana: Útek ruského generála Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia podľa svedectva priameho účastníka	77
CHORVÁT, Peter: Účasť súkromných stavebných firiem na fortifikačnom procese na Slovensku v 30. rokoch 20. storočia	97
ZUZIAK, Janusz: Poľská samostatná Karpatská strelecká brigáda pri obrane Tobruku	109
GRAUS, Igor: <i>Nomina sunt substantia rerum</i> alebo niekoľko poznámok k terminológii súčasných slovenských vojenských vyznamenaní	117

Múzejníctvo

LAMPART, Filip: Vrcholnoredoveký meč zo Spišského hradu v zbierkach SNM-Spišského múzea v Levoči (reg. č. 2009/200/12)	125
---	-----

Recenzie

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena: Pramene k vojenským dejinám Slovenska. I/ 1. Od najstarších čias do konca 10. storočia. (P. Valachovič)	133
SOUKUP, Jaromír: Britové v Porýní. Britská okupace kolínské zóny v letech 1918-1926. (J. Drábik)	135
KOKLESOVÁ, Bohunka: V tieni tretej ríše, oficiálne fotografie slovenského štátu. (J. Štofánik)	138

Anotácie, glosy	141
------------------------------	-----

Kronika	154
----------------------	-----

Bibliografia	158
---------------------------	-----

INHALT

Studien

KONEČNÝ, Martin: Byzanz und Der Erste Kreuzzug	3
ČERVEŇOVÁ, Katarína: Burgkapitän, Kastellänen, Schergen und ihre Beteiligung an der Verteidigung der Burg Orava im 17. – 18. Jahrhundert	28
VRÁBEL, Ferdinand: Vorbereitungen zur Evakuierung des Gebiets der Südslowakei im Oktober 1938	37
BAKA, Igor: Militärische Hilfe der Tschechoslowakei für Libyen in den 70. Jahren des 20. Jahrhunderts	55

Dokumente und Materialien

ZATKOVÁ, Jana: Flucht des russischen Generals Kornilov aus der österreichisch- ungarischen Gefangenschaft laut des Zeugnisses eines unmittelbaren Teilnehmers	77
CHORVÁT, Peter: Die Beteiligung privater Bauunternehmen am Fortifizierungsprozess in der Slowakei in den 30. Jahren des 20. Jahrhunderts	97
ZUZIÁK, Janusz: Die polnische Selbstständige Brigade der Karpaten-Gebirgsjäger in den Abwehrkämpfen um Tobruk	109
GRAUS, Igor: <i>Nomina sunt substantia rerum</i> oder einige Bemerkungen zur Terminologie der gegenwärtigen slowakischen Militärorden	117

Musealwesen

LAMPART, Filip: Das Schwert aus der Zeit des Hochmittelalters aus der Zipser Burg in den Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseumes- Zipser Museums (SNM-Spišské múzeum) in Levoča (Leutscha)	125
---	-----

Recensionen	133
--------------------------	-----

Annotationen, Glossen	141
------------------------------------	-----

Chronik	154
----------------------	-----

Bibliographie	158
----------------------------	-----

CONTENTS

Studies

KONEČNÝ, Martin: Byzantium and the First Crusade	3
ČERVEŇOVÁ, Katarína: Captain of Orava castle, castle caretaker, cohorts and their contribution to the defence of Orava castle in the 17th – 18th centuries	28
VRÁBEL, Ferdinand: Preparations to evacuate the territory of southern Slovakia in October 1938.....	37
BAKA, Igor: Military cooperation between Libya and the CSSR in the 1970's	55

Documents and Materials

ZAŤKOVÁ, Jana: Russian General Kornilov's escape from Austro-Hungarian captivity by a direct witness	77
CHORVÁT, Peter: Participation of private construction building companies in the fortification process in Slovakia in the 1930s	97
ZUZIÁK, Janusz: The Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in defence of Tobruk	109
GRAUS, Igor: <i>Nomina sunt substantia rerum</i> or a few notes on the terminology of Slovakia's contemporary military medals and decorations	117

Museums

LAMPART, Filip: High Medieval Sword from Spiš castle in the inventory of the SNM–Spiš Museum in Levoča (Registration No. 2009/200/12)	125
--	-----

Reviews	133
----------------------	-----

Annotations, Glosses	141
-----------------------------------	-----

Chronicle	154
------------------------	-----

Bibliography	158
---------------------------	-----

ŠTÚDIE

BYZANCIA A 1. KRIŽIACKA VÝPRAVA

MARTIN KONEČNÝ

KONEČNÝ, M.: Byzantium and the First Crusade. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 3-27, Bratislava.

This contribution describes famous First crusade from the Byzantine point of view. The one of main aims was depict relations between Byzantine Emperor Alexius Comnenus and leaders of the First Crusade and results of this expedition from Byzantine side. Author describes political situation in Byzantium before the First Crusade and comprehensive narrative of whole expedition to Jerusalem including siege of Nicaea, battle of Doryleum, siege of Antioch and fall of Jerusalem in July 1099. The final part of this article is dedicated to main positives and negatives of the First Crusade to Byzantine Empire.

Military history. Byzantium. First Crusade. Near East. Alexius Comnenus. Nicaea. Antioch. Jerusalem.

Prvá križiacka výprava (1096 – 1099) patrí k prevratným udalostiam stredovekých dejín, ktorej dôsledky zasiahli Európu i Áziu a sú v istom zmysle badateľné až do súčasnosti. Toto vojenské ťaženie západných rytierov do Svätej zeme fascinovalo ľudí po stáročia a inak tomu nie je ani dnes. Historici o nej napísali stovky odborných kníh, v ktorých skúmali príčiny, priebeh, výsledky i kľúčové osobnosti tohto ťaženia. Preto je zarádzajúce, ako slovenská historiografia v tomto smere zaostáva za tou svetovou a ako málo diel bolo dosiaľ v slovenčine o prvej križiackej výprave vy publikovaných.¹ To je hlavný dôvod, prečo sme sa rozhodli podrobne priblížiť slovenskému čitateľovi priebeh 1. križiackej výpravy v kontexte so situáciou v Byzancii za pomoci dostupných latinských, gréckych, arabských i arménskych prameňov. Domnievame sa, že táto štúdia by mohla byť

¹ Moderná odborná monografia o prvej križiackej výprave z pera slovenského historika dodnes absentuje. K dispozícii je preklad do slovenčiny od francúzskeho autora, pozri TATE, Georges. *Križiaci v Oriente*. Bratislava : Slovart, 1996. Táto publikácia však nemá náležitosti vedeckej práce a navyše pojednáva o histórii všetkých križiackych výprav od 11. do 13. storočia. Z časopiseckej literatúry je dostupné číslo *Historickej revue*, ktoré je celé venované križiackym výpravám a nachádzajú sa v ňom príspevky aj od významných slovenských historikov (Martin Hurbanič, Marek Meško...) zaoberajúcich sa práve týmito prelomovými udalosťami stredovekých dejín. Pozri *Historická revue*, XIX, 2008, č. 11.

akousi čiastočnou náhradou za obsiahlejšiu vedeckú prácu v slovenčine a aj preto v nej čitateľa upozorňujeme na diela zo svetovej historiografie, ktoré sú pri skúmaní tejto križiackej výpravy veľmi dôležité. V štúdiu sa snažíme prezentovať pohľad na ťaženie najmä z byzantskej perspektívy (aj preto je jej názov *Byzancia a I. križiacka výprava*), pretože práve posolstvá byzantského cisára Alexia Komnéna (1081 – 1118) pápežovi a panovníkom zo západnej Európy výrazne prispeli k uskutočneniu križiackej výpravy. Zameriavame sa na to, ako Byzantínci vnímali príchod križiakov na ich územie, aké boli ich vzájomné vzťahy, akou formou prebiehala podpora križiakov zo strany Byzancie, ako sa postavil cisár k výsledkom ťaženia a k akým významným zmenám došlo v Byzancii po skončení výpravy a po vzniku tzv. latinských štátov na Blízkom východe.

BYZANCIA PRED VYPUKNUTÍM 1. KRIŽIACKEJ VÝPRAVY

Ešte pred samotným vykreslením priebehu 1. križiackej výpravy je potrebné sa aspoň stručne pristiaviť pri politickej situácii v Byzantskej ríši za vlády už spomínaného cisára Alexia Komnéna. Alexios po zosadení cisára Nikefora III. Botaneia (1078 – 1081) prevzal do svojich rúk štát, ktorý sa nachádzal na pokraji zániku.² Kým ešte pred polstoročím na sklonku panovania mocného cisára Bazilea II. Bulharobijcu (976 – 1025) tvorili hranice ríše Apeninský polostrov na západe, Dunaj na severe a Eufrat na východe, preberal Alexios po nástupe na trón zodpovednosť v podstate len za časť Balkánskeho polostrova, Peloponéz a, samozrejme, hlavné mesto Konštantínopol. Južnú časť Itálie pre seba získali Normani, ktorí v roku 1071 obsadili prístavné mesto Bari, poslednú baštu Byzantíncov na Apeninskom polostrove.³ Malú Áziu, donedávna jadro Byzantskej ríše, ovládli takmer celú seldžuckí Turci a Byzantíncom ostal len jej severozápadný cíp, v podstate ázijský breh Bosporu.⁴ Seldžuci po víťaznej bitke pri Mantzikerte (1071) zahájili obsadzovanie Malej Ázie, a Byzantská ríša oslabená porážkou a následnou dlhotrvajúcou občianskou vojnou (1071 – 1081) im v tom nebola schopná zabrániť.⁵ Problematický bol vývoj aj na severe

² O situácii Byzancie pred nástupom Alexia Komnéna na trón pojednáva prehľadná štúdia v slovenčine, pozri MEŠKO, Marek. Byzantská ríša v rokoch 1025 – 1081. In *Byzantinoslovaca*, II, 2008, s. 20-39.

³ Geoffrey MALATERRA. *The Deeds of Count Roger of Calabria & Sicily & of Duke Robert Guiscard his brother*. Unpublished translation by Graham A. Loud. Dostupné na internete. In www.mediavalicsily.com, s. 36 – 39; CHIBNALL, Marjorie. *The Normans. The Peoples of Europe*. Oxford : Blackwell Publishing, 2006, s. 80.

⁴ TAUER, Felix. *Svět islámu. Dějiny a kultura*. Praha : Vyšehrad, 2006, s. 173-174; CAHEN, Claude. *The Turkish Invasion: The Selchukids*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin. Madison-Milwaukee-London : The University of Wisconsin Press, 1969, s. 148-150.

⁵ Bitka pri Mantzikerte patrí k najdôležitejším a najkomentovanejším bitkám byzantských dejín. Mnohými staršími historikmi bola pokladaná za najhoršiu porážku byzantskej armády vôbec, ale výskumy súčasných byzantológov tento názor poopravili. K bitke pri Mantzikerte je dostupné veľké množstvo sekundárnej literatúry, no nie je v našich možnostiach popísať na tomto mieste taký rozsiahly zoznam. Odporúčame preto pozrieť našu aktuálnu štúdiu KONEČNÝ, Martin. Mantzikert 1071. In *Historický obzor*, 22, 2011, č. 3/4, s. 64-72, kde sú uvedené najdôležitejšie pramene i sekundárna literatúra k bitke.

Balkánu, kde cez dunajskú hranicu prenikali hordy nomádskych Pečenehov a Byzantínci im nedokázali účinne vzdorovať a zamedziť pustošeniu provincie Paradounavon.⁶

Už od začiatku svojej vlády bol Alexios Komnénos nútený brániť oslabenú ríšu na európskych i ázijských bojiskách. V rokoch 1081 – 1085 čelil na západnom Balkáne veľmi nebezpečnej invázii Normanov pod vedením Róberta Guiscarda, ktorý plánoval dobytie samotného Konštantínopolu.⁷ Po eliminovaní normanskej hrozby musel cisár urýchlene presunúť svoje vojsko na severný Balkán, kde Pečenehovia pustošili nielen provinciu Paradounavon, ale osmelili sa k nájazdom až na územie Trákie. Dlhá vojna sa skončila až v roku 1091, keď Byzantínci v spojení s kočovnými Kumánmi rozdrvili Pečenehov pri hore Lebunion v Trákii a ich zvyšky začlenili ako pomocné oddiely do byzantskej armády.⁸ Silný nepriateľ sa objavil aj v maloázijskej Smyrne v osobe tureckého emira Tzachu (Tzachas), ktorý so svojou flotilou napádal byzantské ostrovy v Egejskom mori a zaberal ich pre seba. V zimných mesiacoch 1090/91 dokonca plánoval v spojení s Pečenehmi obliehanie Konštantínopolu z mora i zo súše a prinútil tak Alexia k vysielaniu žiadostí o pomoc Byzancii na všetky svetové strany, najmä k pápežovi Urbanovi II. (pontifikát v rokoch 1088 – 1099) a západoeurópskym panovníkom.⁹ Predstava, že suchozemské hradby Konštantínopola by obliehali hordy Pečenehov a morské zase Tzachova flotila, donútila Alexia k nadviazaniu spojenectva s ďalšími kočovníkmi Kumánmi a neskôr i ku kontaktom so sultánom maloázijských Seldžukov Kilič Arslanom I. (1092 – 1107). Toho Alexios v roku 1092 umne poštvá práve proti Tzachovi.¹⁰

Táto hrozba z prelomu zimy a jari 1091 predstavuje veľmi podstatný bod aj pri skúmaní vzťahov Alexia Komnéna s predstaviteľmi západoeurópskych štátov. Práve pod dojmom kritickkej situácie v Byzancii sa totiž zintenzívnili diplomatické kontakty cisárskeho dvora s predstaviteľmi okolitých i vzdialenejších krajín, ktorých Alexios Komnénos urgentne žiadal o pomoc a o vyslanie vojenských oddielov.¹¹ Tieto skutočnosti sú veľmi dôležité aj pri výskume vzniku samotnej prvej križiackej výpravy, pretože ako sme uviedli,

⁶ MEŠKO, Marek. Vývin obranného systému Byzantskej ríše v 11. storočí – príklad témy Paradounavon. In *Byzantinoslovaca*, I, 2006, s. 128-143; MADGEARU, Alexandru. The Military Organization of Paradounavon. In *Byzantinoslavica*, 60, 1999, č. 2, s. 421-446.

⁷ K bojom Normanov s Byzanciou pozri našu prehľadnú štúdiu s podrobným zoznamom prameňov a ďalšej literatúry k tejto téme, KONEČNÝ, Martin. Priebeh vojny Normanov s Byzanciou v rokoch 1081 – 1085. In *Konštantínove listy*, 4, 2011, s. 54-76.

⁸ K priebehu celej vojny pozri štúdiu MEŠKO, Marek. Notes sur la chronologie de la guerre des Byzantins contre les Petchénègues (1083 – 1091). In *Byzantinoslavica*, 69, 2011, č. 1-2, s. 134-148. K bitke pri Lebunione pozri Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*. Praha : Odeon, 1996, s. 239-242; MEŠKO, Marek. Boje Byzancie s Pečenehmi o Trákiu v rokoch 1088 až 1091. In *Vojenská história*, 11, 2007, č. 1, s. 17-23.

⁹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 235-236; CHRYSOSTOMIDES, Julian. *The Byzantine Empire from the eleventh to the fifteenth century*. In *The Cambridge History of Turkey. Vol. I. Byzantium to Turkey 1071 – 1453*. Edited by Kate Fleet. Cambridge : Cambridge University Press, 2009, s. 13.

¹⁰ K zavraždeniu emira Tzachu sultánom Kilič Arslanom I. pozri Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 259-260; CAHEN, Claude. *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071 – 1330*. New York : Taplinger Publishing Company, 1968, s. 81.

¹¹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 236; SHEPARD, Jonathan. Aspects of Byzantine Attitudes and Policy towards the West in the Tenth and Eleventh Centuries. In *Byzantinische Forschungen*, 13, 1988, s. 103-104.

k pravidelnej korešpondencii medzi Konštantínopolom a Rímom, resp. medzi cisárom a predstaviteľmi iných západoeurópskych štátov došlo už počas kritickej zimy 1090/1091, a nie až počas roka 1095, ako často uvádzala staršia literatúra.¹² Bola to práve táto hrozba pečenežsko-tureckej koalície, ktorá prinútila Alexia Komnéna obnoviť kontakty s takmer celým latinským Západom. Dôležitú úlohu tu nepochybne zohral aj spomenutý Alexiov list flámskemu grófovi Róbertovi I., kde cisár podrobne opisoval vyčíňanie Pečenehov a Selďžukov a snažil sa presvedčiť Róberta i ďalších západoeurópskych šľachticov, aby prišli na pomoc svojim kresťanským bratom na Východe.¹³ Podľa historika Petra Charanisa takéto Alexiove posolstvá s prosbami o vojenskú pomoc Byzancii zo začiatku 90. rokov 11. storočia jednoznačne zohrali svoju úlohu pri vyhlásení prvej križiackej výpravy v novembri 1095,¹⁴ o čom ešte budeme pojednávať na ďalších stranách tejto štúdie.

Po zničení Pečenehov i následnom porazení predtým spriatelnených Kumánov (k tomu došlo v roku 1094 v niekoľkých samostatných bitkách na území severovýchodného Balkánu)¹⁵ sa Alexiovi definitívne podarilo ovládnuť územie niekdajšej provincie Paradounavon. Byzantská moc tak po niekoľkých desaťročiach opäť siahala až k Dunaju.¹⁶ Alexios mal v pláne rozsiahlu obnovu vojnami zničeného Balkánu, ktorý trpel vyčíňaním Normanov, Pečenehov i Kumánov a kde došlo k rapídному úbytku obyvateľstva a k vypáleniu mnohých obcí i miest. Takisto sa chystal k postupnému a systematickému znovudobývaniu Malej Ázie, o ktorú Byzantínci v podstate prišli v rokoch 1071 – 1081. Tieto plány mu však narušil príchod desiatok tisíc pútnikov, ozbrojencov i celých rodín z kresťanského Západu, ktorý vošiel do dejín ako I. križiacka výprava.

Tú môžeme bez preháňania označiť za jeden zo zlomových momentov vo vzťahu latinského Západu a gréckeho Východu. Byzancia v podstate síce nikdy úplne neprerušila kontakt so západnou Európou, no práve v 11. storočí v súvislosti s I. križiackou výpravou sa ich vzájomná interakcia dostala na úplne novú úroveň. Od polovice 11. storočia si Byzancia ani nemohla dovoliť tieto vzťahy prerušiť, pretože bola existenčne závislá od vojenskej pomoci Západu, ktorá sa prejavovala vysielaním žoldnierskych kontingentov (Normani, Francúzi, Dáni, Angličania...) a vojnového námorníctva (predovšetkým italská námorná mocnosť Benátky).¹⁷ V rámci špeciálnych cisárskych oddielov sa zvýšila prestíž varjažskej

¹² V tejto súvislosti je potrebné spomenúť aj otázku listu Alexia Komnéna flámskemu grófovi Róbertovi I. Frízovi, v ktorom ho cisár prosil o vojenské oddiely, ktoré by mohol použiť na boj proti Pečenehom a Tzachovi. Podobných listov cisár určite rozposielal desiatky v snahe získať vojakov na posilnenie vlastnej armády. Zmieňuje sa o tom aj Anna Komnéna, ktorá uviedla, že „cisár posielal listy a snažil sa zo všetkých strán získať žoldnierske vojsko“. Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 236. Podrobne k tejto téme pozri MEŠKO, Marek. Otázka pravosti a datovania listu Alexia I. Komnéna grófovi Róbertovi z Flámska. In *Byzantinoslovaca*, III, 2010, s. 64-71.

¹³ MEŠKO, Marek. Otázka pravosti a datovania listu Alexia I. Komnéna grófovi Róbertovi z Flámska, ref. 12, s. 65.

¹⁴ CHARANIS, Peter. Byzantium, the West and the Origin of the First Crusade. In *Byzantion*, 19, 1949, s. 27.

¹⁵ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 279-289; STEPHENSON, Paul. *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans 900 – 1204*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 103-105.

¹⁶ ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*. New York : Longman, 1984, s. 111.

¹⁷ HALDON, John. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565 – 1204*. London : Routledge, 1999, s. 90 – 93; HEATH, Ian. *Byzantine Armies 886 – 1118*. Oxford : Osprey Publishing, 1979, s. 23-24.

gardy, ktorá bola koncom 11. storočia tvorená takmer výlučne bojovníkmi z Anglicka, Dánska a Nórska.¹⁸

Je pravdou, že zahraničnopolitická situácia Byzancie sa v roku 1095 podstatne zlepšila a nedala sa porovnávať so stavom v roku 1091, keď ríši hrozilo obliehanie Konštantínopola spojeneckou pečenežsko-seldžuckou armádou. Pomery v balkánskych provinciách sa aspoň čiastočne stabilizovali a cisár mohol pristúpiť k ich systematickej obnove. Zlepšil sa aj stav vojnovnej flotily, ktorú Byzantínci nutne potrebovali na zastavenie pirátskych nájazdov Seldžukov na jednotlivé ostrovy v Egejskom mori. Od začiatku 90. rokov 11. storočia nariadil Alexios jej postupnú obnovu a už v roku 1092 boli Byzantínci schopní podniknúť námornú expedíciu s cieľom získať do svojej moci niektoré ostrovy, ktoré im predtým odňal emir Tzachas.¹⁹ Výprave velil jeden z cisárových príbuzných Ján Dukas, ktorému sa v niekoľkých bitkách podarilo poraziť tureckých pirátov a obsadiť ostrovy Chios a Samos.²⁰

Alexios sa nikdy nevzdal myšlienky opätovného získania celej Malej Ázie do byzantských rúk a mohol sa jej naplno venovať práve po eliminovaní zahraničných nepriateľov plieniacich balkánske provincie ríše. Do roku 1095 sa Byzantíncom podarilo ovládnuť viaceré mestá na západe Malej Ázie, odkiaľ vyhnali turecké posádky a prevahu získavali aj na prilahlých ostrovoch v Egejskom mori.²¹ K plánovanej expedícii ďalej do vnútrozemia Malej Ázie však cisár potreboval oveľa väčšie vojsko, akým momentálne disponoval, a preto sa opätovne obrátil na Západ so žiadosťou o pomoc. Známy byzantológ Peter Charanis to vo svojej štúdiu jasne pomenoval: situácia Byzancie v roku 1095 vonkoncom nebola taká alarmujúca, ako ju popisovali byzantské posolstvá, ale nebol to práve vhodný čas na to, aby sa cisár pokúsil o systematickejšie dobýjanie Malej Ázie z rúk Seldžukov?²² Posolstvá vysielané Alexiom na Západ mali podľa Charanisa jednoznačný cieľ, a to získať čo najviac vojenskej sily na boj proti Seldžukom v Malej Ázii.²³

Oficiálne znenie byzantských posolstiev na Západ sa však od vyššie uvedeného cieľa značne líšilo. Alexios si veľmi dobre uvedomoval, že ak by žiadal pápeža, resp. západných feudálov o podporu proti Seldžukom v Malej Ázii, mohol by očakávať maximálne príchod niekoľkých stoviek rytierov (podobne ako v prípade pomoci od flámskeho grófa Róberta I.). Ak by ale prosil o pomoc v mene trpiacich východných kresťanov i z titulu ochrancu kresťanských pútnikov smerujúcich do Jeruzalema, mohla by jeho žiadosť najst' v Európe väčšiu odozvu.²⁴

¹⁸ BLÖNDAL, Sigfús – BENEDIKZ, Benedikt. *The Varangians of Byzantium*. New York : Cambridge University Press, 2007, s. 141-147; GODFREY, John. The Defeated Anglo-Saxons Take Service with the Eastern Emperor. In *Anglo – Norman Studies*, 1, 1978, s. 68-71.

¹⁹ K histórii byzantského námorníctva vo všeobecnosti pozri dodnes neprekonanú monografiu AHRWEILER, Hélène. *Byzance et la mer: la marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe – Xve siècles*. Paris : Presses universitaires de France, 1966. K problematike obnovy vojnového námorníctva za Alexia Komnéna pozri NICOLLE, David. *Crusader Warfare. Vol. I. Byzantium, Western Europe and the Battle for the Holy Land*. London : Hambledon Continuum, 2007, s. 222-228.

²⁰ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 254-258.

²¹ ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 112.

²² CHARANIS, Peter. Byzantium, the West and the Origin of the First Crusade, ref. 14, s. 30.

²³ Tamže, s. 28-29.

²⁴ CAHEN, Claude. An Introduction to the First Crusade. In *Past & Present*, 6, 1954, s. 15-16.

VYHLÁSENIE 1. KRIŽIACKEJ VÝPRAVY

Pre lepšie pochopenie dôvodov, ktoré stáli za vyhlásením 1. križiackej výpravy v novembri 1095, sa musíme pozrieť aj na politickú situáciu v krajinách kresťanského Západu.²⁵ Po smrti Gregora VII. (pontifikát od roku 1073) v roku 1085 bol zvolený nový pápež Viktor III. (1086 – 1087), ktorý rovnako ako jeho predchodca musel vzdorovať tlakom rímsko-nemeckého cisára Henricha IV. (1056 – 1105) a protipápeža Klementa III. (1080 – 1100).²⁶ Jediným spoľahlivým spojencom Viktora III. ostávali Normani, ktorí sa však od smrti Róberta Guiscarda (1085) utápali vo vzájomných bojoch o dedičstvo po tomto slávnom dobyvateľovi. Viktor III. realisticky zhodnotil svoju situáciu a usúdil, že k posilneniu svojho postavenia v Itálii a k možnému návratu do Ríma bude potrebovať ďalších spojencov.²⁷ Preto sa rozhodol obnoviť kontakty s Alexiom Komnénom, aj keď bol byzantský cisár už

²⁵ K tejto problematike pozri PAINTER, Sidney. *Western Europe on the Eve of the Crusades*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 3-29. Prvá križiacka výprava popisujú viaceré dobové kroniky latinskej, gréckej, arménskej i arabskej proveniencie. Z latinských sú najdôležitejšie nasledovné (uvádzame tie vydania, s ktorými sme pracovali pri písaní štúdie): Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1127*. Translated by Frances Rita Ryan (Sisters of St. Joseph), edited by Harold S. Fink. Knoxville : University of Tennessee press, 1969; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*. Edited by Rosalind Hill. New York : Oxford University Press, 2002; Raymond of Aguilers. *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem*. Translated by John Hugh Hill and Laurita L. Hill. Philadelphia : American Philosophical Society, 1968; Peter Tudebode. *Historia de Hierosolymitano itinere*. Translated by J. H. Hill and L. L. Hill. Philadelphia : American Philosophical Society, 1974; *Robert the Monk's History of the First Crusade. Historia Iherosolimitana*. Translated by Carol Sweetenham. Aldershot : Ashgate, 2005; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. Edited and translated by Susan B. Edgington. New York : Oxford University Press, 2007; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*. Translated by Bernard S. Bachrach and David S. Bachrach. Farnham : Ashgate, 2010; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*. A Translation of Guibert de Nogent's *Gesta Dei per Francos* by Robert Levine. Woodbridge : The Boydell Press, 1997; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. 2 vols. New York : Columbia University Press, 1943; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III. London : Henry G. Bohn, 1854. Jediný použiteľný prameň v gréčtine je už niekoľkokrát spomínaný *Alexias* od Anny Komnény (Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*. Praha : Odeon, 1996). Matúš z Edessy nám zanechal svedectvo o pochode križiakov Malou Áziou i o založení Edesského grófstva v arménčine, pozri Matthew of Edessa. *The Chronicle of Matthew of Edessa. Translated from the original Armenian with a commentary and introduction by Ara Edmond Dostourian*. vol 1. New Brunswick, 1972. Arabskí kronikári si výraznejšie začali všimáť križiacku výpravu, až keď dosiahla hradby Antiochie a odvtedy popisovali boje medzi križiakmi a moslimami podrobnejšie. K najdôležitejším arabským prameňom patria *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1. Translated by D. S. Richards. Aldershot : Ashgate, 2006 a *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalānīsī* by H. A. R. GIBB, M.A. London : Luzac & Co., 1932.

²⁶ MORRIS, Colin. *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250*. New York : Oxford University Press, 2001, s. 121.

²⁷ Rímsky ľud vyhnal z mesta po roku 1084 už predchádzajúceho pápeža Gregora VII. a Viktor III. nemal dostatočnú vojenskú podporu, aby sa doňho mohol vrátiť a cítiť sa bezpečne. S rovnakým problémom musel bojovať aj Viktorov nástupca Urban II.

od roku 1081 exkomunikovaný z cirkvi po nariadení predchádzajúceho pápeža Gregora VII. V korešpondencii s Alexiom sa snažil napraviť zlé vzťahy medzi Rímom a Konštantínopolom a zaistiť si podporu byzantského cisára.²⁸ K rozvinutiu významnejšej spolupráce však nedošlo z dôvodu nečakanej pápežovej smrti v roku 1087.

K prelomu vzťahov Svätej stolice a Byzancie došlo v septembri 1089, keď Viktorov nástupca Urban II. zbavil Alexia exkomunikácie a potvrdil tak zmierenie medzi východným cisárstvom a pápežstvom.²⁹ Pápež potreboval podporu a priazeň cisára v boji proti Klementovi III., Henrichovi IV. i rôznym italským veľmožom, ktorí ovládali severnú a strednú časť Apeninského polostrova a boli voči nemu v opozícii. Cisár Alexios dúfal, že spolupráca s pápežom mu zaistí nielen odvrátenie hrozby ďalších normanských útokov na byzantské územie, ale najmä pomoc pri regrutovaní západných žoldnierov ochotných slúžiť v byzantskej armáde.³⁰ Nesmieme zabúdať, že v období zrušenia cisárovej exkomunikácie pápežom sa Byzancia stále nachádzala v ťažkej situácii a bola ohrozovaná Pečenehmi na Balkáne a Seldžukmi v Malej Ázii.

Keď si Urban zaistil podporu cisára Alexia na úkor protipápeža, stalo sa jeho ďalším cieľom definitívne odstránenie schizmy medzi oboma cirkvami (k tomu došlo ešte v roku 1054). Preto sa snažil o vytvorenie únie medzi rímskou a konštantínopolskou cirkvou, prirodzene s dominantným postavením Ríma.³¹ Alexios určite mal záujem odstrániť schizmu, ale cirkevná únia na čele s pápežom nemohla vyhovovať ani cisárovi, ani konštantínopolskému patriarchovi, ktorý si úzkostlivo strážil svoje postavenie. Každopádne po tom, ako sa Urban v roku 1094 konečne zmocnil Ríma a získal uznanie takmer celej Itálie, usiloval sa zrealizovať svoje zámery. Najprv v marci 1095 pozval vybraných hodnostárov do italského mesta Piacenza na veľký koncil, kde chcel prerokovať záležitosti týkajúce sa postavenia pápeža v cirkvi, pokračovania reformných snáh Gregora VII., cirkevnej disciplíny, ale aj vzťahov ku konštantínopolskej cirkvi.³² Na tomto koncile oficiálne vystúpili aj vyslanci cisára Alexia, ktorí žiadali pápeža o vojenskú pomoc pre východných kresťanov v boji proti Turkom.³³

V letných mesiacoch roku 1095 sa Urban presunul na územie dnešného Francúzska, kde nadviazal rokovania s vplyvnými šľachticmi v otázke vojenskej výpravy na podporu cisára Alexia a východnej cirkvi. Najdlhšie sa zdržal na juhu krajiny, v oblastiach Languedoc a Toulouse, kde bol hosťom jedného z najmocnejších francúzskych magnátov Raimonda zo Saint Gilles, grófa z Toulouse.³⁴ Je nepochybné, že práve počas leta a jesene 1095 sa Urban snažil presvedčiť vplyvných svetských i cirkevných veľmožov, aby sa zúčastnili chystanej

²⁸ DUNCALF, Frederic. *The Councils of Piacenza and Clermont*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 225.

²⁹ Tamže, s. 226 – 227.

³⁰ CAHEN, Claude. *An Introduction to the First Crusade*, ref. 24, s. 18-19.

³¹ K problematike únie medzi oboma cirkvami pozri štúdiu HOLTZMANN, Walther. *Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089*. In *Byzantinische Zeitschrift*, 28, 1928, s. 38-67.

³² MORRIS, Colin. *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250*, ref. 26, s. 124-125.

³³ K tomu pozri príspevok MUNRO, D. C. *Did the Emperor Alexius I. Ask for Aid to the Council of Piacenza, 1095?* In *The American Historical Review*, 27, 1922, č. 4, s. 731-733; ERDMANN, Carl. *The Origin of the Idea of Crusade*. Princeton: Princeton University Press, 1977, s. 325- 326.

³⁴ K vzťahom grófa Raimonda s pápežom Urbanom i cisárom Alexiom pozri štúdiu HILL, John Hugh. *Raymond of Saint Gilles in Urban's Plan of Greek and Latin Friendship*. In *Speculum*, 26, 1951, č. 2, s. 265-276.

vojenskej výpravy do Svätej zeme, na ktorú vyzval neskôr na novembrovom koncile v Clermonte. V meste Le Puy sa stretol s biskupom Adhémarom z Monteil, ktorý sa v minulosti zúčastnil púte do Jeruzalema a mal zároveň aj vynikajúci vojenský výcvik.³⁵ Práve tohto muža si Urban vybral za svojho legáta a duchovného vodcu celej križiackej výpravy.

Po týchto osobných stretnutiach s viacerými francúzskymi magnátmi, od ktorých získal súhlasné stanovisko pre svoje zámery, sa pápež definitívne rozhodol vyhlásiť vojenskú výpravu, ktorej oficiálnym cieľom bola nielen záchrana východnej cirkvi, ale najmä oslobodenie Božieho hrobu v Jeruzaleme z rúk moslimov. Stalo sa tak na spomínanom koncile v meste Clermont v Auvergne 27. novembra 1095.³⁶ Pápežov plamenný prejav zaznamenal aj francúzsky kronikár Fulcher z Chartres, ktorý bol na koncile prítomný a neskôr sa zúčastnil 1. križiackej výpravy.³⁷

Je potrebné zamyslieť sa nad tým, aké boli skutočné dôvody vyhlásenia 1. križiackej výpravy. Bolo by naivné domnievať sa, že to bolo z čistého Urbanovho altruizmu a že išlo len o vojenskú pomoc pre byzantského cisára Alexia. Nepochybne, cisárovo posolstvá na Západ a vystúpenie jeho vyslancov na koncile v Piacenze mali na vznik križiackej výpravy určitý vplyv. Lenže v Urbanových plánoch sa Alexiove výzvy na pomoc východnej cirkvi modifikovali na oslobodenie samotnej Svätej zeme a Jeruzalema z rúk moslimov. Historik Claude Cahen to pomenoval jasne – za Urbanovým rozhodnutím musíme hľadať dôvody, čo by priniesla táto výprava rímskej cirkvi a, najmä, samotnej Svätej stolici.³⁸ Urban si bol dobre vedomý toho, ako by úspech križiackej výpravy a oslobodenie Jeruzalema obrovsky zvýšili jeho osobnú prestíž i prestíž pápežstva ako takého. Klement III. ako stále existujúci protipápež by bol odsúdený na upadnutie do zabudnutia, pretože by zrejme stratil aj tú malú podporu, ktorú ešte v západnej Európe mal. V silnejšej pozícii by bol Urban aj voči svojmu svetskému rivalovi rímsko-nemeckému cisárovi Henrichovi IV. i prípadným ďalším oponentom z nemeckých krajín. Viacerí historici, medzi inými napríklad John Hugh Hill, sa domnievajú, že Urbanovým cieľom bola aj opätovná únia rímskej a konštantínopolskej cirkvi s dominantným postavením Ríma a pápeža.³⁹

Keďže pápež udržiaval s byzantským cisárom priateľské vzťahy, je logické predpokladať, že ho informoval o chystanej výprave, jej cieľoch, trase a podobne. Nanešťastie, Anna Komnena nám o tom vo svojom diele nenechala ani zmienku, dokonca pápeža Urbana neuvádza ani ako iniciátora tohto veľkého ťaženia na východ.⁴⁰ Podľa jej tvrdení stál za 1. križiackou výpravou Peter Pustovník, chudobný potulný kazateľ, ktorý presvedčil celé národy zo západnej Európy, aby oslobodili Boží hrob z rúk moslimov.⁴¹ Alexios určite nechcel od pápeža takúto formu pomoci v boji proti Seldžukom. Od Urbana požadoval skôr oddiely západných rytierov ochotných slúžiť v Byzancii za žold, podobne ako to bolo v prípade flámskych jazdcov od Róberta I. Fríza.

³⁵ DUNCALF, Frederic. *The Councils of Piacenza and Clermont*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 234.

³⁶ Koncil sa začal už 18. novembra 1095, ale až do 27. novembra sa prítomní zaoberali inými otázkami, najmä aktuálnymi problémami cirkvi a pápežstva. Vyhlásenie križiackej výpravy si Urban nechal až na posledný deň zasadania koncilu.

³⁷ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1127*, ref. 25, s. 65-67.

³⁸ CAHEN, Claude. *An Introduction to the First Crusade*, ref. 24, s. 16.

³⁹ HILL, John Hugh. *Raymond of Saint Gilles in Urban's Plan of Greek and Latin Friendship*, ref. 34, s. 265- 266.

⁴⁰ THOMAS, R. D. *Anna Comnena's Account of the First Crusade*. In *Byzantine and Modern Greek Studies*, 15, 1991, s. 273-274.

⁴¹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 291.

PRIEBEH 1. KRÍŽIACKEJ VÝPRAVY

Od jesene roku 1096 až do jari 1097 sa Alexios musel vysporiadať s príchodom niekoľkých desiatok tisíc križiakov pod vedením samostatných veliteľov, ktorých navzájom spájala len úcta a poslušnosť k pápežovmu legátovi Adhémarovi z Le Puy a snaha o oslobodenie Božieho hrobu. Najvplyvnejším križiackym vojvodcom bol gróf Raimond zo Saint Gilles, ktorého veľké vojsko bolo najlepšie vyzbrojené, vystrojené a malo skúsenosti z bojov s moslimami na Pyrenejskom polostrove.⁴² Ďalším oddielom križiakov velili Róbert z Normandie, Róbert z Flámska (bol to syn Róberta I. Fríza), Štefan z Blois, Hugo z Vermandois (brat francúzskeho kráľa Filipa I.), Godefroi z Bouillonu (na výprave sa zúčastnili aj jeho bratia Balduin z Boulogne a Eustach), Bohemund z Tarentu (syn Róberta Guiscarda a veliteľ Normanov z južnej Itálie a Sicílie) a jeho synovec Tankred z Hauteville.⁴³

Pápež stanovil deň odchodu križiackych vojsk na 15. august 1096.⁴⁴ Lenže masy ľudí, sfanatizované potulnými kazateľmi a kňazmi nechceli čakať tak dlho a neposlúchli pápežovo nariadenie. Najhorlivejším iniciátorom bol už spomenutý Peter Pustovník, ktorý so svojimi druhmi kázal v mestách i na vidieku dnešného Francúzska a Nemecka a podnikol tisíce ľudí, aby sa pridali k výprave do Svätej zeme. Drvivú väčšinu z nich tvorili prostí sedliaci, mestská chudoba, ženy a deti, ktorí počtom prevyšovali profesionálnych vojakov a rytierov. Spomedzi rytierskeho stavu sa najväčšej úcte tešil Gautier Sansavoir (Bezzemok), schudobnelý šľachtic, ktorý sa s niekoľkými vazalmi rozhodol pridať k ťaženiu Petra Pustovníka.⁴⁵

Táto výprava chudoby, resp. ľudová križiacka výprava, však neprišla na byzantské územie cez Jadran (ako predpokladal cisár), ale severnou suchozemskou cestou, a uhorsko-byzantskú hranicu prekročila pri pevnosti Belehrad.⁴⁶ Na týchto miestach ešte neboli Alexiom zriadené sklady potravín a vody, a preto sa rozmohlo rabovanie a plienenie krajiny. Cisár na to musel urýchlene zareagovať a presunúť časť vojska na severný Balkán, aby zabránil križiakom dopúšťať sa násilností. Napokon na prelome júla a augusta 1096 boli tieto masy pútnikov eskortované byzantskou armádou až pred Konštantínopol.⁴⁷ Alexios následne prijal Petra Pustovníka vo svojom paláci a snažil sa ho presvedčiť, že najrozumnejšie bude počkať na hlavnú križiacku armádu, ktorá sa mala v auguste vydať na cestu do Byzancie.⁴⁸ Cisár ako skúsený vojvodca videl, že tieto nedisciplinované masy sedliakov a mestskej

⁴² ASBRIDGE, Thomas. *The First Crusade. A New History*. London : The Free Press, 2005, s. 45-46; NICOLLE, David. *První křížová výprava 1096 – 1099. Dobyť Svaté země*. Praha : Grada Publishing, 2007, s. 14 -15.

⁴³ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 71-73; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 2-8; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 52-56.

⁴⁴ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 71.

⁴⁵ Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 9; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 75-76.

⁴⁶ Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 9-11.

⁴⁷ Tamže, s. 29. K celkovému pohľadu na priebeh tejto výpravy a jej cestu byzantským Balkánom pozri štúdiu RUNCIMAN, Steven. *The First Crusaders Journey across the Balkan Peninsula*. In *Byzantion*, 19, 1949, s. 201- 221.

⁴⁸ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 293.

chudoby sú na boj proti Turkom v podstate nepoužiteľné a mohli by sa pre seldžuckých lukostrelcov stať ľahkou korisťou.

Lenže Peter a Gautier, spoliehajúci sa zjavne na kvantitu, a nie na kvalitu svojich oddielov, na cisára naliehali, aby ich prepravil cez Bospor a jeho rady brali na ľahkú váhu.⁴⁹ Keďže v okolí Konštantínopolu neustále dochádzalo k roztržkám medzi Byzantíncami a križiakmi, rozhodol sa Alexios ustúpiť ich nátlaku a premiestniť celú výpravu do Malej Ázie, kde už bol pre nich pripravený tábor Kibotos, latinsky zvaný Civetot.⁵⁰ Koncom leta a začiatkom jesene 1096 sa tieto masy ľudí už úplne vymkli spod Petrovej kontroly a začali svojvoľne pustošiť byzantské i turecké územie medzi mestami Nikomédiou (Izmit v Turecku) a Nikáiou (Iznik v Turecku). Vládca seldžuckého Rumskeho sultanátu Kilič Arslan I. však nemienil toto vyčíňanie tolerovať, a tak onedlho došlo na Alexiove slová. V októbri 1096 povraždili Turci veľkú časť križiackych oddielov pri pevnosti Xerigordon a zvyšok postrieľali pri bezhlavom ústupe do Civetotu.⁵¹ Výprava chudoby tak bola Kilič Arslanom de facto zničená a len niekoľko stoviek šťastlivcov sa Byzantíncom podarilo zachrániť a evakuovať na európsky breh Bosporu. Peter Pustovník bol medzi tými, ktorí tento masaker prežili, no Gautier Bezzemok v boji s Turkami zomrel.⁵²

Vojská 1. križiackej výpravy pod vedením už spomínaných šľachticov (pozri predchádzajúcu stranu) neprišli do Byzancie naraz, ale postupne v priebehu októbra 1096 až mája 1097. Cisár sa usiloval každého z nich privítať v priestoroch svojho paláca, preukázať mu patričnú úctu a venovať mu peňažné i materiálne dary. Na oplátku za to od nich požadoval zloženie prísahy, v ktorej stálo, že budú rešpektovať cisára Alexia ako svojho pána, nebudú nijakým spôsobom škodiť ani jemu, ani jeho ríši a že všetky mestá a pevnosti, ktoré počas výpravy do Svätej zeme dobyjú, vrátia naspäť do byzantských rúk.⁵³ Alexios výmenou za zloženie tejto prísahy (ktorá bola prispôbená západoeurópskym zvyklostiam) sľúbil križiakov počas celého ťaženia podporovať materiálne i vojensky, čo znamenalo hlavne zabezpečiť pravidelné zásobovanie výpravy a v prípade potreby pomôcť križiakom vojenským zásahom.

Je veľmi problematické presne určiť, čo Alexios myslel pod formuláciou vrátenia všetkých miest a pevností dobytých počas ťaženia naspäť do byzantských rúk. Anna Kom-

⁴⁹ Tamže, s. 293; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 29-31.

⁵⁰ Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 31; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 49-51.

⁵¹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 293-294; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 33-45; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 49-52.

⁵² Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 41-43; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 109; RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Constantinople to Antioch*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 282-284.

⁵³ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 296; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 92-93; LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*. New York : Oxford University Press, 1993, s. 8-28; SHEPARD, Jonathan. 'Father' or 'scorpion'? Style and substance in Alexios's diplomacy. In MULLETT, Margaret – SMYTHE, Dion (Eds.). *Alexios I. Komnenos*. Belfast : Queen's University of Belfast, 1996, s. 85-86.

néna spomína túto cisárovu požiadavku pri zložení prísahy Godefroia z Bouillonu, ktorý tak urobil z donútenia a po predchádzajúcej prehratej bitke s byzantskými oddielmi pod hradbami Konštantínopola.⁵⁴ Godefroi nebol jediný, kto mal problém so zložením tejto prísahy. Odmietal ju aj Bohemundov synovec Tankred a rovnaké stanovisko predniesol Raimond zo Saint Gilles.⁵⁵ Raimond bol nakoniec jediný z vojvodcov, ktorý vazalskú prísahu Alexiovi nezložil, ale prisľúbil mu, že bude chrániť jeho život a česť. Oproti tomu Bohemund okamžite po príchode do Konštantínopola zložil Alexiovi vazalskú prísahu, ale zrejme už vtedy vedel, že je preňho len formalitou a nikdy ju nedodrží. Bez problémov sa Alexiovými vazalmi stali Štefan z Blois, Róbert z Normandie a Róbert z Flámska.⁵⁶

Vráťme sa však naspäť k zneniu samotnej prísahy, konkrétne k problému vrátenia miest, pevností a území dobytých na Blízkom východe do byzantských rúk. Anna Komnéná nám totiž nešpecifikuje, či ide len o byzantské mestá a pevnosti, ktoré ovládli Seldžuci v 11. storočí, alebo aj o tie, ktoré získali ešte Arabi počas veľkej expanzie v 7. storočí. V tom druhom prípade by to znamenalo, že križiaci majú vydať cisárovi všetky mestá, pevnosti a kraje v celej Sýrii a Palestíne, vrátane Jeruzalema, ak by sa im ho podarilo dobyť. Keďže zachované znenie prísahy to nekonkretizuje, ani moderní bádatelia nie sú v tejto otázke jednotní. Napríklad byzantológ Ralph-Johannes Lilie tvrdí, že pokiaľ bol cieľ výpravy Jeruzalem v Palestíne, tak je logické predpokladať, že cisár požadoval vrátenie všetkých miest, ktoré sa cestou križiakom podarí ovládnuť.⁵⁷ To by znamenalo, že sa Byzantínci opäť stanú pánmi väčšej časti Sýrie a Palestíny na úkor sultanátu Veľkých Seldžukov, resp. Fátimovského kalifátu.

Už v apríli 1097 sa niektoré križiacke oddiely preplavili do Malej Ázie, kde prebiehala príprava na zahájenie ťaženia proti Seldžukom. Začiatkom mája sa časť križiackeho vojska pod vedením Tankreda, Godefroia z Bouillonu, Róberta z Flámska, Huga z Vermandois a Bohemunda vydala k Nikáii, hlavnému mestu Rumského sultanátu a začala obliehanie.⁵⁸ V druhej polovici mája a začiatkom júna sa k obliehateľom postupne pridali ďalšie oddiely vedené Raimondom zo Saint Gilles, Adhémarom z Le Puy, Štefanom z Blois a Róbertom z Normandie.⁵⁹ V čase príchodu prvých križiackych oddielov k hradbám tohto slávneho mesta sa Kilič Arslan so svojou armádou nachádzal na východnej hranici sultanátu, kde sa pokúšal dobyť mesto Melitené (Malatya v Turecku).⁶⁰ Kilič Arslan sa tu usiloval rozšíriť svoje panstvo na úkor inej tureckej dynastie Danišmendovcov⁶¹, ktorá ovládala dnešné severné a východné Turecko. Sultán bol nútený boje s Danišmendovcami prerušiť a uzavrieť prímerie. Predsa len, Nikáia bola jeho hlavným mestom, nechal tam svoju manželku, rodin-

⁵⁴ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 304.

⁵⁵ *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 32-36; ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 139.

⁵⁶ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 79-80.

⁵⁷ LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 23.

⁵⁸ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 14; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 91-95.

⁵⁹ Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 93-103; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 80-81.

⁶⁰ Matthew of Edessa. *The Chronicle of Matthew of Edessa: Translated from the original Armenian with a commentary and introduction by Ara Edmond Dostourian*. vol 1., ref. 25, s. 296.

⁶¹ K Danišmendovcom bližšie pozri *The Encyclopaedia of Islam*. Edited by B. LEWIS, CH. PELLAT, J. SCHACHT. Volume II. C – G. Leiden : Brill, 1991, s. 110-111.

ných príslušníkov i obrovský poklad a nemal v úmysle prenechať to votrelcom bez boja.

Po príchode k Nikáii si mladý sultán veľmi rýchle uvedomil, že mestské hradby bráni nedostatočná posádka a ak ju neposilní, nebude môcť dlho odolávať križiackym mangonelom. 21. mája 1097 nariadil sultán generálny útok a Seldžuci sa pokúsili prebiť cez križiacke obliehacie línie.⁶² Boj trval celý deň, no Turci neprerazili a utrpeli veľké straty (podobne ako križiaci). Kilič Arslan sa rozhodol ušetriť zvyšné oddiely a dal povel na ústup. Posádke v meste odkázal, nech o svojom ďalšom osude rozhodne sama, pretože on jej už nemôže pomôcť.⁶³

Keď začiatkom júna 1097 dorazili k hradbám Nikáie ďalšie oddiely križiakov pod vedením Štefana z Blois a Róberta z Normandie a navyše byzantský veliteľ Manuel Butumites obsadil člnmi neďaleké Askánske jazero (po ktorom si ešte do Nikáie mohli dovtedy Turci dopravovať zásoby), vedela posádka v meste, že dobytie hradieb je len otázkou času.⁶⁴ Preto sa rozhodla vypočuť byzantských poslov, ktorí v mene cisára sľúbili, že ak Turci vydajú mesto do rúk Alexiovoho vyslanca, nebude im ublížené na zdraví a budú môcť slobodne odísť. Nikáia sa nakoniec 19. júna 1097 vzdala Byzantíncom a tureckú posádku okamžite nahradili oddiely Manuela Butumita, ktoré prevzali vládu nad mestom.⁶⁵ Križiaci sa cítili podvedení a rozhorčilo ich aj to, že Butumites dal zavrieť mestské brány (aby zabránil nekontrolovateľnému rabovaniu) a neumožnil im vstup do mesta. Nakoniec bolo dohodnuté, že prístup do Nikáie bude len v určitú hodinu a po skupinkách zahŕňajúcich maximálne desať ľudí. Ako náhradu za ušľú koristiť pre nich Alexios nechal pripraviť opäť bohaté dary, šľachtici dostali časť sultánovho pokladu a pridely jedla i mincí sa ušli aj ostatným účastníkom výpravy. Ani to však nezahladilo v križiakoch pocit z nečestného jednanie Byzantíncov a najmä medzi prostými pešiakmi a pútnikmi zo Západu sa začala šíriť protibyzantská propaganda.

Byzantínci nechali časť oddielov v Nikáii a zvyšok (asi 2 000 mužov, najmä vojenských technikov, ženistov a prieskumníkov) pod velením generála Tatikia⁶⁶ postupoval s križiakmi Malou Áziou. Tatikiove jednotky tvorili spolu s Bohemundovými Normanmi predvoj križiackeho vojska. Za nimi nasledovali oddiely Tankreda, Róberta z Normandie, Róberta z Flámska a Štefana z Blois. S dňovým odstupom postupovala rovnakou cestou druhá armáda pod velením Raimonda zo Saint Gilles, biskupa Adhémara, Godefroia z Bouillonu

⁶² Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 81; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 15.

⁶³ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 316-317.

⁶⁴ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 318-319; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 82-83.

⁶⁵ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 319 - 322; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 17; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 97- 98.

⁶⁶ *Megas primikerios* Tatikios bol tureckého pôvodu a ešte ako malý chlapec sa dostal do byzantského zajatia, kde neskôr nastúpil na vojenskú dráhu a dotiahol to až na jedného z najschopnejších veliteľov cisára Alexia Komnéna. K Tatikiovi bližšie pozri *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Volume I – III. Editor in Chief Alexander P. Kazhdan. New York-Oxford : Oxford University Press, 1991, s. 2014 a BRAND, Charles M. The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries. In *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1989, s. 3-4.

a Huga z Vermandois.⁶⁷ Križiaci pochodovali jednou z byzantských vojenských ciest po trase Nikáia – Leucae – Dorylaion (tiež Doryleum, dnes Eskisehir v Turecku) a práve neďaleko posledne menovaného mesta sa na nich rozhodol Kilič Arslan znovu zaútočiť. Sultán zozbieral opäť veľkú armádu doplnenú o oddiely Danišmendovcov a 1. júla 1097 prekvapil predvoj križiackeho vojska náhlym útokom.⁶⁸ Podobne ako pod hradbami Nikáie, aj bitka pri Doryleu trvala takmer celý deň a bola veľmi vyrovnaná. Turci mali zrejme početnú prevahu, ale križiaci vytvorili účinnú obrannú formáciu a odolávali jednej vlne seldžuckých lukostrelcov za druhou. V tejto fáze bitky ešte mohol sultán dúfať vo víťazstvo, ale keď zistil, že blížiac sa mračná prachu sú predzvest'ou príchodu druhej križiackej armády, dal radšej povel k ústupu. Ten sa však po chvíli zmenil doslova na útek a čerstvé oddiely jazdcov Godefroia z Bouillonu a biskupa Adhémara dokončili masaker seldžuckej armády.⁶⁹ Sultánovi sa podarilo utiecť na východ, ale väčšina jeho mužov toľko šťastia nemala a padla na pláni pri Doryleu.

Po zničení seldžuckej armády, prerozdelení obrovskej koristi nájdenej v opustenom sultánovom tábore a niekoľkodňovom oddychu pokračovali križiaci v pochode Anatóliou a ich trasa viedla cez Polybotos – Antiochiu v Pisidii – Filomelion – Laodikeiu až do Ikonía (Konya), kde dorazili 15. augusta 1097.⁷⁰ Aj Konya bola medzi mestami, ktoré križiaci podľa dohody vrátili Byzantincom a Tatikios tu zanechal časť svojich mužov. To sa však počas celého pochodu ukazovalo ako veľký problém, pretože jeho oddiel mal na začiatku ťaženia pri Nikáii len asi 2 000 mužov a následkom bojov s Turkami i vyčleňovania posádok v získaných mestách sa citeľne oslabil.⁷¹ S tým priamo úmerne klesala aj Tatikiova pozícia pri vyjednávaní s križiackymi veliteľmi a presadzovaní cisárových požiadaviek, čo sa naplno prejavilo pri obliehaní Antiochie (dnes Antakya v juhovýchodnom Turecku), o ktorom budeme pojednávať na nasledujúcich stranách štúdie.

Ešte pred príchodom križiakov k Antiochii došlo medzi veliteľmi k roztržke (bol v nej zaangažovaný aj Tatikios) a následne sa Tankred s oddielom asi 300 Normanov rozhodol opustiť výpravu a pokúsiť sa dobyť nejaké územie v maloázijskej Kilíkii.⁷² Jeho príklad nasledoval onedlho Godefroiov ambiciózny mladší brat Balduin z Boulogne, ktorý sa

⁶⁷ Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 99. K rozloženiu križiackych síl počas pochodu pozri aj RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Constantinople to Antioch*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 292.

⁶⁸ *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 14; *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalānisi* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 41-42; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 83 – 86.

⁶⁹ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 19-21; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 133-137; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 171-173.

⁷⁰ Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 103; RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Constantinople to Antioch*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 294-295.

⁷¹ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I. Cambridge : Cambridge University Press, 1950, s. 224.

⁷² *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 56-57; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 24-25.

s asi tisíc mužmi vybral v Tankredových stopách do Kilíkie. Tu došlo zrejme po prvýkrát k zaznamenanému nedodržaniu dohody s cisárom Alexiom, pretože Tankredove a Balduinove oddiely obsadili viaceré mestá a pevnosti (Tarsus, Adana, Mamistra...), ktoré ešte v 11. storočí pred príchodom Seldžukov patrili Byzancii.⁷³ Naplno sa tak prejavila snaha niektorých križiackych vojvodcov získať nejaké územie na Východe pre seba, ignorujúc vazalskú prísahu cisárovi Alexiovi. Tankred sa neskôr pripojil k hlavnej časti križiackeho vojska, ale Balduin z Boulogne pokračoval ďalej na východ a v spolupráci s Arménmi sa mu podarilo ovládnuť mesto Edessa (dnes Urfa v Turecku) i ďalšie okolité pevnosti (Ravendel, Turbessel) a vybudovať vlastné nezávislé panstvo.⁷⁴ V marci 1098 tak vznikol prvý križiacky štát na Blízkom východe, zvaný Edesské grófstvo, na čele ktorého stál Balduin. Aj v tomto prípade je potrebné zdôrazniť, že Edessa bola ešte v 80. rokoch 11. storočia oficiálne v byzantských rukách, spravovaná arménskym miestodržiteľom. Toto mesto malo podľa dohody takisto pripadnúť naspäť Byzancii, ale keďže Tatikios ako cisárov splnomocnenec bol ďaleko, Balduin sa rozhodol nechať si ho pre seba.

Hlavná križiacka armáda medzitým v septembri a októbri 1097 oslobodila ďalšie mestá (Kaisareia, Komana, Koxon; všetky sa nachádzajú na území dnešného Turecka) a po vyčerpávajúcom pochode vstúpila do severnej Sýrie.⁷⁵ Tu na križiakov čakala starobylá Antiochia, slávne kresťanské mesto, sídlo jedného z piatich patriarchátov, ktoré však bolo od roku 1084 v tureckých rukách.

Z ANTIOCHIE DO JERUZALEMA

Obliehanie Antiochie začalo koncom októbra 1097. Seldžuckej posádke brániacej hradby mesta velil starý emir Jaghisajan, vymenovaný do funkcie Veľkým Seldžukom Malikšahom (1072 – 1092).⁷⁶ Jeho syn Šams ad-Daula ešte pred vybudovaním obliehacích línií križiakmi opustil s malým oddielom Antiochiu a vybral sa zháňať posily, ktoré by mestu prišli na pomoc. Križiaci medzitým dobyli prístav Sv. Simeona na rieke Orontes, z ktorého sa preplavovali zásoby priamo do Antiochie, resp. do križiackeho tábora pod hradbami mesta. Vojsko Kristovo naďalej zásobovala najmä flotila cisára Alexia, ktorá pravidelne prinášala všetko potrebné do Sv. Simeona z byzantských maloázijských prístavov a z Cyprusu.⁷⁷ V decembri, následkom prudkých zimných búrok, sa však počet prichádzajúcich lodí neustále znižoval, až sa nakoniec plavba medzi medzi Cyprom a Levantou zastavila úplne.

⁷³ *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 57-73; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 88-89.

⁷⁴ Matthew of Edessa. *The Chronicle of Matthew of Edessa: Translated from the original Armenian with a commentary and introduction by Ara Edmond Dostourian*. vol 1., ref. 25, s. 297-305; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 88-92; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 143-148.

⁷⁵ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 25-27; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 73-74.

⁷⁶ *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 14; *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al – Qalānīsī* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 42-43.

⁷⁷ *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 80-81; NICOLLE, David. *První křížová výprava 1096 – 1099. Dobyání Svaté země*, ref. 42, s. 52.

Zásoby v tábore sa veľmi rýchlo minuli a obliehatelia začali trpieť hladom oveľa viac, ako obliehaní. Medzi križiakmi onedlho vypukol hladomor a tí najchudobnejší, ktorí si nemohli dovoliť kúpiť neuveriteľne predražený chlieb, umierali po stovkách.

Koncom decembra 1097 vyslali križiaci silný oddiel pod vedením Bohemunda a Róberta z Flámska, aby za každú cenu niekde zohnal zásoby. Toto vojsko narazilo na armádu seldžuckého vládcu Dukaka z Damasku, ktorý sa rozhodol vypočuť prosby Šams ad-Daulu a tiahol Antiochii na pomoc.⁷⁸ Seldžuci však nedokázali križiacke oddiely poraziť a nakoniec odtiahli späť do Damasku a ponechali Antiochiu svojmu osudu. Obliehanie mesta na rieke Orontes preto pokračovalo ďalej a situácia v križiackom tábore sa naďalej zhoršovala.

Začiatkom februára 1098 došlo k ďalšiemu zlomu v byzantsko-križiackych vzťahoch, keď od Antiochie odišla časť byzantského vojska pod vedením generála Tatikia.⁷⁹ Presné dôvody tohto kroku nepoznáme, k dispozícii sú však dve verzie. Podľa tej prvej Tatikios videl, že jeho malá jednotka (pri Antiochii mal len niekoľko stoviek mužov) už nehrá rolu v bojových plánoch križiackych veliteľov a generálova vyjednávacía pozícia na vojenskej rade sa veľmi oslabilá.⁸⁰ Obrovský hladomor decimoval aj jeho mužov a navyše sa križiackym táborem šírili správy o príchode veľkej seldžuckej armády Ridvána z Aleppa (Halab v Sýrii), ktorá by mohla križiakom zasadiť smrteľnú ranu. Preto oznámil, že odchádza cez Cyprus naspäť na územie kontrolované Byzantíncami zohnať životne dôležité zásoby a ďalšie posily k obliehaniu hradieb. Podľa druhej verzie Tatikia k odchodu prehovoril samotný Bohemund, ktorý mu diskkrétne oznámil, že niektorí križiacki velitelia usilujú o jeho život a mal by sa mať na pozore.⁸¹ Bohemund sa tváril ako jeho priateľ, ktorý ho chce varovať pred nebezpečím. V skutočnosti mu pravdepodobne išlo o to, aby sa Tatikia (ako Alexiovoho vyslanca a reprezentanta byzantských záujmov) zbavil a mohol ovládnuť Antiochiu pre seba. Okamžite po Tatikiovom odchode ho Bohemund pred ostatnými veliteľmi označil za zradcu a protibyzantské nálady v tábore opäť vzplanuli.⁸²

⁷⁸ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 30-31; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 110-111; *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalānīsī by H. A. R. GIBB, M.A.*, ref. 25, s. 43.

⁷⁹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 324-325; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 81-82; FRANCE, John. The Departure of Tatikios from the Crusader Army. In *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 44, 1971, s. 137-147; LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 33-37.

⁸⁰ FRANCE, John. The Departure of Tatikios from the Crusader Army, ref. 79, s. 140.

⁸¹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 324 – 325; SHEPARD, Jonathan. When Greek meets Greek: Alexius Comnenus and Bohemond in 1097 – 98. In *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12, 1988, s. 189-195.

⁸² Protibyzantská propaganda je evidentná z väčšiny zachovaných latinských prameňov pojednávajúcich o udalostiach križiackej výpravy. Tatikios je v nich označovaný za zbabelca a zradcu, ktorý križiakov opustil a nechal napospas hladomoru a nepriateľským Turkom. Pozri *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 34- 35; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 81-82; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 311-313.

Tatikiov odchod nebol jedinou ranou, ktorá vo februári 1098 postihla utrápené, vyhľadované a dezerciami sužované križiacke vojsko. Na pomoc Antiochii totiž skutočne prišiel seldžucký vládca Ridván z Aleppa, Dukakov brat, aj s armádou o sile asi 12 000 mužov.⁸³ Napriek zúfalemu nedostatku koní v križiackom tábore sa niekoľko stoviek rytierov podporovaných pešiakmi postavilo presile a dokázalo Ridvánovu armádu obrátiť na útek. Radosť z víťazstva bola o to väčšia, že križiakom padla do rúk obrovská korisť v opustenom seldžuckom tábore, vrátane toľko potrebných koní.

Križiacke víťazstvá neunikli ani egyptským Fátimovcom, ktorí sa s nimi rozhodli nadviazať kontakt a snažili sa ich presvedčiť k vzájomnej spolupráci a boji proti Seldžukom. V marci 1098 prišlo k Antiochii posolstvo fátimovského veľkovezíra al-Afdala ibn Badr al-Džamálího a zahájilo rokovanie s vodcami križiackej výpravy.⁸⁴ Fátimovci predpokladali, že križiaci sú žoldnieri cisára Alexia bojujúci s byzantskou armádou proti Seldžukom, čo ale nebola pravda. Veľkovezír navrhol križiakom, aby si obe strany vymedzili sféry vplyvu približne tak, ako to bolo pred seldžuckým vpádom do tejto oblasti v polovici 11. storočia.⁸⁵ Byzancii by pripadla severná Sýria s Antiochiou a Fátimovcom južná Sýria a celá Palestína aj s Jeruzalemom. Lenže na to križiaci nechceli pristúpiť, pretože primárnym cieľom ich cesty bol Jeruzalem a nemienili ho prenechať v rukách moslimov. Fátimovské posolstvo odtiahlo od Antiochie bez toho, aby dosiahlo podpísanie konkrétnej dohody.

Situácia križiakov sa začala zlepšovať od apríla 1098, keď sa konečne zintenzívnilo zásobovanie a potraviny, stavebný materiál, zbrane i posily prinášali okrem byzantských lodí aj plavidlá z Janova a Pisy. V máji sa však na pomoc obliehanému mestu vypravila tretia seldžucká armáda, tentoraz až zo vzdialeného Mosulu (dnes Al-Mawsil v severnom Iraku) ležiaceho na rieke Tigris, ktorú viedol emir Kerboga (tiež Körbugha).⁸⁶ Našťastie pre križiakov emir netiahol rovno k Antiochii, ale usiloval sa najprv dobyť Edessu, v ktorej od marca 1098 vládol gróf Balduin z Boulogne.⁸⁷ Neúspešné obliehanie Edessy ho zdržalo tri týždne, čo križiakom poskytlo veľkú výhodu, ktorú dokázali pretaviť do konečného obsadenia Antiochie. Stalo sa tak 3. júna 1098, po zrade jedného z príslušníkov mestskej posádky, ktorý v noci vydal svoj úsek hradieb Bohemundovi a jeho Normanom.⁸⁸ Pomocou pripravených

⁸³ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 35-38; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 82-83; RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon. In A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 314.

⁸⁴ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 37-38; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., s. 223-224; RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I., ref. 25, s. 229-230.

⁸⁵ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 224; RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon. In A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 315-316.

⁸⁶ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 45; *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 15-16; Matthew of Edessa. *The Chronicle of Matthew of Edessa: Translated from the original Armenian with a commentary and introduction by Ara Edmond Dostourian*. vol 1., ref. 25, s. 305.

⁸⁷ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 101.

⁸⁸ Tamže, s. 98-99; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 285; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated

lán a rebríkov sa pod rúškou tmy dostali križiaci na hradby, pobili časť posádky a podarilo sa im otvoriť jednu z mestských brán, ktorou im začali prúdiť posily. Jaghisajan z mesta utiekol, ale Šams ad-Daula s oddielom Seldžukov vnikol do mestskej citadely, kde sa zabarikádoval a odmietol ju vydať križiakom.⁸⁹

Kristovi rytieri sa tak 3. júna stali (čiastočnými) vládcami Antiochie, ale dlho si túto radosť nemohli vychutnávať, keďže už o štyri dni neskôr sa k mestským hradbám dostala Kerbogova armáda. Tá obliehala Antiochiu tri týždne, počas ktorých križiakov trápil nielen nedostatok zásob a ostreľovanie seldžuckých katapultov, ale aj Šams ad-Daulova posádka ukrytá za múrmi citadely.⁹⁰ Na naliehanie Bohemunda sa najvyšší velitelia križiackeho vojska rozhodli zhromaždiť väčšinu bojaschopných mužov a postavili sa Kerbogovi na bojovom poli pod hradbami Antiochie. Pravdepodobne sa totiž dozvedeli, že v heterogénnej seldžuckej armáde medzitým nastal rozkol a dezercie tu boli na dennom poriadku. Preto keď sa na ňu 28. júna 1098 z antiochijských brán vyvalilo križiacke vojsko, kládla len malý odpor a nakoniec sa dala na útek.⁹¹ Po porážke Kerbogovej armády sa vzápätí vzdala aj seldžucká posádka v citadele, keďže vedela, že žiadnu pomoc zvonku už očakávať nemôže. Koncom júna 1098 sa tak križiaci stali nespochybniteľnými páni celej Antiochie.

Len niekoľko hodín predtým, ako Antiochia 3. júna padla do križiackych rúk, opustil tábor gróf Štefan z Blois s odôvodnením, že dlhé obliehanie zapríčinilo rapidne zhoršenie jeho zdravotného stavu a potrebuje sa zotaviť.⁹² Odtiahol so silným oddielom cez Kilikiu a pri maloázijskom meste Filomelion narazil na byzantskú armádu vedenú samotným cisárom Alexiom.⁹³ Ten sa na radu generála Tatikia vydal s vojskom do Sýrie pomôcť križiakom pri obliehaní. Štefan z Blois ho však presvedčil, že aj keď sa križiakom medzitým podarilo obsadiť mesto, Turci stále držia citadelu a Antiochia je obklúčená obrovskou seldžuckou armádou z Mosulu, proti ktorej sú križiaci bez šancí na úspech.⁹⁴ Alexios zvažoval, čo podniknúť. Podľa prísahy mal prísť križiakom v prípade nebezpečenstva na pomoc a je nutné

ref. 25, s. 285; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 240-244, 247-258; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 120-124.

⁸⁹ *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 15; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 93-95.

⁹⁰ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 101-104; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 96-99.

⁹¹ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 68-71; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 104-107.

⁹² Niektoré pramene uvádzajú ako príčinu jeho odchodu zlý zdravotný stav, iné ho priamo označujú za zbabelca a zradcu. V tejto súvislosti porovnaj *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 63; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 97; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 84. K Štefanovi z Blois pozri tiež dôležitú štúdiu BRUNDAGE, James A. An Errant Crusader: Stephen of Blois. In *Traditio*, 16, 1960, s. 380-395.

⁹³ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 329-330; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 274-277; ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 141.

⁹⁴ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 275-277; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 96-97.

zdôrazniť, že tí jeho podporu pri Antiochii nesmierne potrebovali a čakali na ňu ako na spasenie. Na druhej strane, kým by sa k Antiochii dostal, Kerbogova armáda by už pravdepodobne mesto dobyla, križiakov porazila a mohla by byť smrteľným nebezpečím aj pre jeho vlastné vojsko. Štefan z Blois tvrdil, že Kerboga už možno má Antiochiu vo svojich rukách a že jeho ďalším cieľom by mohli byť mestá v Malej Ázii.⁹⁵ Prísť o svoju poľnú armádu v boji s tureckou presilou si Alexios nemohol dovoliť. Preto sa nakoniec rozhodol poslúchnuť radu Štefana z Blois a dal príkaz na návrat do Konštantínopola.

Alexiovo nariadenie nepokračovať v postupe Malou Áziou síce v kontexte udalostí, ktoré sa pri Filomeliu dozvedel, vyznieva logicky, nič ale nemení na tom, že bolo porušením dohody s križiakmi.⁹⁶ Tí brali toto cisárovo rozhodnutie ako zradu v najt'ažšej chvíli a protibyzantská propaganda sa odvtedy nešírila už len medzi prostými vojakmi, ale aj medzi šľachticmi a najvyššími veliteľmi. Evidentná bola už v júli 1098, keď sa križiaci rozhodovali čo urobia s dobytou Antiochiou. Bohemund tvrdil, že len vďaka nemu sa podarilo mesto ovládnuť a požadoval, aby bolo zverené do jeho rúk.⁹⁷ Proti tomu ostro vystupoval Bohemundov najväčší rival, Raimond zo Saint Gilles, ktorý mal podporu biskupa Adhémara. Obaja pripomínali Bohemundovi prísahu uzatvorenú s cisárom a tvrdili, že mesto by malo byť vrátené Byzancii. Nakoniec bolo dohodnuté, že Hugo z Vermandois s malým oddielom križiakov odíde do Konštantínopola za Alexiom a osobne prerokuje ďalší postup v tejto záležitosti.⁹⁸ Niekedy na prelome júla a augusta 1098 prijal cisár Huga vo svojom paláci a vypočul si radostné správy o dobytí celej Antiochie a porážke Kerbogovej armády. Antiochia bola pre cisára veľmi dôležitá, ale uvedomoval si, že podniknutie opätovnej vojenskej expedície naprieč celou Malou Áziou je v nadchádzajúcich jesenných mesiacoch už nereálne. Hugovi oznámil, že výpravu na východ môže podniknúť až na jar nasledujúceho roku.⁹⁹ Týmto rozhodnutím sa však cisár v podstate pripravil o získanie „perly Sýrie“ do svojich rúk.

Alexios síce v roku 1098 prišiel o možnosť navrátiť Antiochiu Byzantskej ríši, ale tento neúspech čiastočne vykompenzoval územnými ziskami na západe Malej Ázie. Križiacke víťazstvá nad sultánom Kilič Arslanom pri Nikáii a pri meste Dorylaion totiž výrazne oslabili seldžuckú armádu a sultán bol nútený stiahnuť sa ďaleko na východ. Seldžucké posádky roztrúsené v mestách na západe Malej Ázie tak ostali izolované a bez šance na pomoc zvonku. Cisár to využil a už v lete 1097 vyslal silné vojsko pod vedením Jána Duku a admirála Kaspaxa, aby vyhnalo Turkov z týchto oblastí.¹⁰⁰ Kaspax opätovne obsadil ostrovy

⁹⁵ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 276-277; Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 330; BRUNDAGE, James A. *An Errant Crusader*: Stephen of Blois, ref. 92, s. 390.

⁹⁶ LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 53-56; HARRIS, Jonathan. *Byzantium and The Crusades*. London : Hambledon Continuum, 2007, s. 68.

⁹⁷ RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 324; ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 141.

⁹⁸ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 298; Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 112.

⁹⁹ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I., ref. 71, s. 250-251; LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 42.

¹⁰⁰ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 327; THOMAS, R. D. *Anna Comnena's Account of the First Crusade*, ref. 40, s. 286.

Lesbos, Chios a Samos a zanechal na nich silné byzantské posádky. Medzitým Ján Dukas viedol vojsko z prístavného mesta Abydos popri pobreží a získal do svojich rúk Smyrnu, Efezos a ďalšie dôležité mestá (všetky na území dnešného Turecka).¹⁰¹ Byzantinci pokračovali v reconquiste aj hlbšie do vnútrozemia a postupovali pozdĺž riek Hermos a Maiandros, pričom vytlačili Turkov zo Sárd, Filadelfie a Laodikeie.¹⁰² Do leta 1098 obsadili v podstate celú západnú časť Malej Ázie, od brehov Egejského mora približne po líniu miest Dorylion – Polybotos – Antiochia v Pisidii – Filomelion.¹⁰³

Počas letných mesiacov 1098 prepukla v Antiochii epidémia (pravdepodobne týfus) a vyžiadala si stovky obetí. Bol medzi nimi aj biskup Adhémár, duchovný vodca križiackej výpravy, ktorý zomrel 1. augusta 1098.¹⁰⁴ Po Adhémárovej smrti sa pozícia Raimonda zo Saint Gilles medzi križiackymi veliteľmi citeľne oslabil. Hlavné slovo teraz získal ambiciózny Bohemund a jeho Normani. Práve na Bohemundov podnet napísali vodcovia výpravy 11. septembra 1098 spoločný list pápežovi Urbanovi, v ktorom mu oznamovali dobytie Antiochie, no zároveň aj smutnú správu o smrti biskupa Adhémara.¹⁰⁵ Pápežovi navrhli, aby prišiel za nimi do Antiochie a viedol Kristových rytierov do Jeruzalema. V tej chvíli už križiaci pravdepodobne vedeli, že Alexios toho roku do Sýrie nedorazí, a preto ponúkli velenie nad celou výpravou samotnému pápežovi.¹⁰⁶ Ten to však aj vzhľadom na svoj vek a zdravotný stav odmietol (zomrel už o rok neskôr, v júli 1099) a tak vojsko naďalej viedli najvyšší veliteľia Bohemund, Raimond zo Saint Gilles, Róbert z Flámska, Róbert z Normandie, Godefroi z Bouillonu a Tankred.¹⁰⁷

Začiatkom novembra 1098 sa všetci vyššie spomenutí vojvodcovia stretli v Antiochii na vojenskej rade s cieľom dohodnúť sa na spoločnej ceste do Jeruzalema. Počas rokovaní došlo znovu k roztržke medzi Bohemundom a Raimondom ohľadne spravovania Antiochie, pričom Raimond márne pripomínal Bohemundovi sľub daný cisárovi Alexiovi o navrátení miest a pevností Byzantskej ríši.¹⁰⁸ Pod tlakom väčšej časti vojska sa nakoniec Bohemund a Raimond dočasne uzmierili a rozhodli sa spoločne postupovať na juh seldžuckým úze-

¹⁰¹ Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 328-329; RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I., ref. 71, s. 194.

¹⁰² Anna KOMNENA. *Paměti byzantské princezny*, ref. 8, s. 329; RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I., ref. 71, s. 194.

¹⁰³ Pozri prehľadnú a podrobnú mapu sídiel v Malej Ázii v publikácii VRYONIS, Speros Jr. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley-Los Angeles-London : University of California Press, 1971, vložená ako príloha medzi stranami 14 a 15.

¹⁰⁴ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 107; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 343. K situácii križiakov od letných mesiacov 1098 až do mája 1099 pozri prehľadnú štúdiu FRANCE, John. *The Crisis of the First Crusade: From the Defeat of Kerbogah to the Departure from Arqa*. In *Byzantion*, 40, 1970, s. 276-308.

¹⁰⁵ Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 107-112; SHEPARD, Jonathan. *When Greek meets Greek: Alexius Comnenus and Bohemond in 1097 – 98*, ref. 81, s. 187-188.

¹⁰⁶ RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 325.

¹⁰⁷ V tomto období sa už v križiackom vojsku nenachádzali Hugo z Vermandois, Štefan z Blois (obaja boli na spätočnej ceste do západnej Európy) a ani Balduin z Boulogne, ktorý od marca 1098 vládol ako gróf v Edesse.

¹⁰⁸ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 75-76.

mím. Na prelome novembra a decembra 1098 obľahli a dobyli mesto Ma'arrat-an-Nu'mán, kde došlo k strašnému krviprelievaniu a zmasakrovaniu civilného obyvateľstva.¹⁰⁹ Po získaní mesta sa však konflikt medzi Raimondom a Bohemundom opäť rozohorel a postup celej výpravy sa tak na mesiac zastavil. Až 13. januára 1099 sa križiaci znovu pohli na juh, tentoraz pod hlavným vedením Raimonda.¹¹⁰ Sprevádzali ho Róbert z Normandie a Tankred, naopak Bohemund, Godefroi z Bouillonu a Róbert z Flámska zostali v Antiochii. Dvaja posledne menovaní sa napokon rozhodli výpravu dohnať a postupovať spoločne do Jeruzalema, ale Bohemund ostal v Antiochii, kde už nemal žiadneho priameho konkurenta v boji o vládu nad mestom.¹¹¹

Prechod Sýriou a Palestínou k Jeruzalemu trval križiakom necelých päť mesiacov, od januára do júna 1099. Počas cesty sa už nestretli so žiadnou moslimskou poľnou armádou, ktorej by museli čeliť v takej veľkej bitke, ako tomu bolo pri meste Dorylaion, či pod hradbami Antiochie. Dukak z Damasku jednu porážku od križiakov utrpel a ďalšiu nemienil riskovať a podobne sa zachovala aj väčšina emirov a miestodržiteľov v sýrskych a palestínskych mestách. Mnohí povolili križiakom voľný prechod ich územím, odovzdali im potraviny, peniaze a kone výmenou za to, že ich mestá nebudú obliehané a obyvateľstvo neutrpí žiadnu ujmu.¹¹² Niektorí emirovia však podobné dohody s votrelcami zo Západu odmietali, a tak križiaci museli pristúpiť k obliehaniu. Tento scenár nastal pri prechode armády okolo mesta Arka v Sýrii, severovýchodne od prístavu Tripolis (dnes Tarābulus v Libanone).¹¹³ Tu sa kresťania zdržali tri mesiace, od 14. februára do 13. mája 1099. Obliehanie bolo veľmi náročné, posádka húževnato vzdorovala a odmietala mesto vydať križiakom.

Práve počas obliehania Arky, začiatkom apríla 1099, dorazilo do križiackeho tábora posolstvo od Alexia Komnéna.¹¹⁴ Byzantský cisár v ňom križiakom oznamoval, že je pripravený vyraziť z Konštantínopolu so svojou armádou a pripojiť sa k výprave. Požadoval, aby ho križiaci počkali v Sýrii do konca júna a potom by ich osobne viedol až do Jeruzalema. V križiackom tábore vyvolalo cisárovo posolstvo zmiešané reakcie. Raimond chcel počkať na Alexia, ale ostatní velitelia ho prehlasovali a navrhovali čo najskôr dobyť Arku a pokračovať.

¹⁰⁹ Tamže, s. 77-80; *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 17-18; *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalānisi* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 46-47.

¹¹⁰ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 81; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 113; Ordericus VITALIS. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated, with Notes and Introduction by Thomas Forester. Vol. III., ref. 25, s. 159-160.

¹¹¹ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 84; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 123.

¹¹² RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 327-328.

¹¹³ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 83-85; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 113-114; *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 18.

¹¹⁴ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 326-328; FRANCE, John. *The Crisis of the First Crusade: From the Defeat of Kerbogah to the Departure from Arqa*, ref. 104, s. 303; ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 142.

čovať ďalej na juh. Arka nakoniec dlhému obliehaniu odolala a križiaci sa radšej rozhodli odtiahnuť.¹¹⁵ 19. mája prekročili Psiu rieku (Nahr al-Kalb), severne od Bejrútu v dnešnom Libanone, a vstúpili na územie, ktoré pred veľkým seldžuckým vpádom v polovici 11. storočia patrilo Fátimovcom.¹¹⁶

Fátimovci síce v marci 1098 pod hradbami Antiochie nedosiahli podpísanie dohody s križiakmi o spojení, ale dokázali prítomnosť križakov v Sýrii využiť vo svoj prospech. Jednotliví seldžuckí vládcovia boli totiž zamestnaní bojom medzi sebou i vojnou s križiakmi a neboli schopní adekvátne vzdorovať organizovanej invázii z Egypta. Fátimovci preto od leta 1098 zahájili reconquistu Palestíny a väčšinu miest získali bez väčších komplikácií do svojich rúk.¹¹⁷ Obliehanie Jeruzalema sa natiahlo na štyridsať dní, ale nakoniec sa fátimovskej armáde podarilo odpor seldžuckých obrancov zdolať a prelomiť hradby. Seldžuci boli v auguste 1098 z mesta vyhnaní a Jeruzalem obsadila fátimovská posádka na čele s miestodržiteľom Iftichárom ad – Daulom.¹¹⁸

Aj po vstupe na územie Fátimovcov akceptovali križiaci ponuky niektorých miestodržiteľov a výmenou za jedlo a peniaze neobliehali mestá, neničili polia a krajinu. Výprava preto rýchlo napredovala Palestínou a už 7. júna 1099 sa križiaci utáborili pod hradbami Jeruzalema.¹¹⁹ Jednotlivé úseky hradieb boli rozdelené medzi oddiely Róberta z Normandie, Róberta z Flámska, Godefroia z Bouillonu, Tankreda a Raimonda zo Saint Gilles. Križiacka armáda však nebola dostatočne veľká na to, aby mohla hermeticky uzavrieť všetky prístupy k hradbám, na niektorých miestach to navyše nedovoľovali ani prírodné podmienky (neprístupný terén). Onedlho po zahájení obliehania sa ako obrovský problém ukázal zúfalý nedostatok vody a takisto dreva na stavbu mangonelov.¹²⁰ Križiaci museli čeliť aj extrémne vysokým teplotám, ktoré v spojení s minimálnym prídedom vody spôsobili silnú dehydratáciu a následnú smrť stoviek ľudí.

Fátimovský veľkovezír al – Afdal nemienil prísť o Jeruzalem bez boja a na prelome júna a júla vytiahol na čele silnej armády z Káhiry.¹²¹ Oslabené, smädom a hladom sužované križiacke vojsko pochopilo, že jedinou nádejou je urýchlené dobytie Jeruzalema a získanie tak potrebných zásob. Velitelia preto naplánovali generálny útok a 14. júla sa všetci

¹¹⁵ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 85-86; *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen. A History of the Normans on the First Crusade*, ref. 25, s. 127.

¹¹⁶ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades*. Vol. I., ref. 71, s. 275.

¹¹⁷ *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al – Qalānisī* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 45; RUNCIMAN, Steven. *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In *A History of the Crusades*. General Editor K. M. Setton. Vol. I. Ed. M. W. Baldwin, ref. 4, s. 316.

¹¹⁸ *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al – Qalānisī* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 45; NICOLLE, David. *První křížová výprava 1096 – 1099. Dobyť Svaté země*, ref. 42, s. 65.

¹¹⁹ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 87; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 116-119; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 337-339.

¹²⁰ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 88-89; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 119-120.

¹²¹ *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al – Qalānisī* by H. A. R. GIBB, M.A., ref. 25, s. 47; *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 22.

bojaschopní muži zapojili do obliehania. O deň neskôr, 15. júla 1099, sa križiakom podaril rozhodujúci prielom a prvé oddiely Flámov a Lotrinčanov vtrhli do mesta.¹²² Jeruzalem, sväté mesto troch najväčších monoteistických náboženstiev, bol po vyše štyroch storočiach opäť v kresťanských rukách. Križiaci dosiahli to, kvôli čomu takmer tri roky neuveriteľne trpeli a umierali. Obrovskou škvrnou na tomto víťazstve bol následný masaker moslimského a židovského obyvateľstva v uliciach a chrámoch mesta. Iftichár ad – Daula a jeho osobná stráž boli jediní moslimovia, ktorí sa z Jeruzalema dostali živí. Vraždenie všetkých ľudí – vojakov i civilného obyvateľstva bez rozdielu – zhodne popisujú arabské aj latinské pramene a je isté, že obetí bolo niekoľko tisíc.¹²³ Toto nezmyselné zabíjanie mužov, žien i detí šokovalo moslimský svet od Káhiry až po Bagdad a medzi kresťanstvom a islamom zanechalo hlbokú ranu, ktorá sa dodnes nezacelila.

Okamžite po dobytí mesta vyvstala otázka, kto v ňom bude vládnuť. S dodržaním dohody o vrátení mesta Byzantíncom sa križiaci už ani teoreticky nezaťažovali. Keďže Róbert z Flámska a Róbert z Normandie už dlho avizovali chuť vrátiť sa po skončení výpravy domov a Tankred nemal medzi veliteľmi potrebnú prestíž, dvaja reálni kandidáti na vládu v Jeruzaleme ostali Godefroi z Bouillonu a Raimond zo Saint Gilles.¹²⁴ Nakoniec bol novým pánom Jeruzalema zvolený Godefroi, ktorý ale odmietol titul kráľ (podľa tradičnej verzie nechcel byť korunovaný kráľovskou korunou v meste, kde Ježiš Kristus nosil korunu z tŕnia), a nechal sa osloviť ako *Advocatus Sancti Sepulchri* – Ochranca Božieho hrobu.¹²⁵ Až keď Godefroi o rok neskôr nečakane zomrel, jeho nástupca Balduin I. (Godefroiov brat, ktorý dovtedy vládol v Edesse) sa nechal korunovať a prijal kráľovský titul.

Prvou zaťažujúcou skúškou Godefroia, ako nového vládcu Jeruzalema, bolo ubrániť mesto pred blížiacou sa fátimovskou armádou. Po porade s ostatnými veliteľmi sa nakoniec rozhodol opustiť bezpečie hradieb a postaviť sa nepriateľovi na bojovom poli. K rozhodujúcejmu stretu došlo 12. augusta 1099 neďaleko mesta Askalon v Palestíne (dnes Ashqelon v Izraeli) a menej početné križiacke vojsko dokázalo poraziť oddiely veľkovezíra al – Af-dala.¹²⁶ Fátimovská armáda prestala byť po tejto porážke hrozbou a Jeruzalem ostal naďalej v rukách kresťanov. Kristovi rytieri sa aspoň načas nemuseli obávať žiadneho vážneho nebezpečenstva zo strany moslimských vládcov a mohli obsadzovať palestínske mestá a pevnosti, ktorých sa nezmocnili počas cesty do Jeruzalema. Na prelome 11. a 12. storočia sa

¹²² *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 90-91; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 120; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 429-431.

¹²³ *The Chronicle of Ibn al-Athīr for The Crusading Period from al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Part 1., ref. 25, s. 21-22; *The Damascus Chronicle of the Crusades. Extracted and translated from the Chronicle of Ibn Al – Qalānisi by H. A. R. GIBB, M.A.*, ref. 25, s. 48; *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 91-92.

¹²⁴ Guibert of Nogent. *The Deeds of God through the Franks*, ref. 25, s. 132-133; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 381-383.

¹²⁵ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 92-93; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 124; Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*, ref. 25, s. 445- 447.

¹²⁶ *Gesta Francorum. The Deeds of the Franks and the other Pilgrims to Jerusalem*, ref. 25, s. 93 - 97; Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 – 1127*, ref. 25, s. 125-128; William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 395-397.

tak na Blízkom východe vytvorili štyri tzv. križiacke štáty (zvané tiež latinské), konkrétne Edesské grófstvo (v roku 1098), Antiochijské kniežactvo (1098), Jeruzalemské kráľovstvo (1099) a Tripolské grófstvo (1109). S ich existenciou a podporou zo strany kresťanského Západu sa museli vyrovnáť nielen moslimskí vládcovia, ale aj byzantskí cisári.

VZŤAHY BYZANCIE A KRIŽIAKOV PO SKONČENÍ VÝPRAVY

Ak by sme chceli urobiť hodnotenie prvej križiackej výpravy z byzantského pohľadu, musíme pripustiť, že mala pozitívne i negatívne následky na ďalší osud impéria. Pristavme sa najskôr pri tých pozitívach. Predovšetkým je potrebné pripomenúť, že ešte v roku 1096 patril Byzancii v Malej Ázii len severozápadný cíp polostrova s najdôležitejším mestom Nikomédiou a takisto niekoľko čiernomorských pobrežných enkláv ako Herakleia Pontica, Sinopé a Trapezunt (ten bol de facto ovládaný samostatnou byzantskou vládnucou dynastiou Gabrasovcov). V roku 1099, po skončení križiackej výpravy, už mala Byzancia vo svojej moci celú západnú časť Malej Ázie vrátane väčšiny ostrovov v Egejskom mori. Ako sme už spomínali, patrilo jej rozsiahle územie od pobrežných oblastí až po líniu miest Dorylaion – Polybotos – Antiochia v Pisidii – Filomelion. Byzantské posádky držali aj mestá a pevnosti v južnej a juhovýchodnej časti Malej Ázie (Kilikia) a dokonca aj v severnej Sýrii (prístav Latakia, zvaný tiež Laodikeia, dnes Al – Lādhiqiyah v Sýrii).

Niektoré územia získali Byzantínci priamo od križiakov, ako to bolo dohodnuté v Konštantínopole medzi cisárom Alexiom a jednotlivými križiackymi veliteľmi. Patrili k nim mestá Nikáia (na jej dobytí sa veľkou mierou podieľalo aj byzantské vojsko), Dorylaion, Antiochia v Pisidii, Konya, Herakleia (Eregli), Kaisareia, Komana, Koxon a ďalšie.¹²⁷ V rokoch 1097 – 1098 obsadili Byzantínci pod vedením Jána Duku a admirála Kaspaxa ostrovy Lesbos, Chios, Samos a mestá v západnej časti Malej Ázie – Smyrna, Efez, Sardy, Filadelfia, Laodikeia (Denizli), Lampe, Polybotos a iné. Táto expedícia sa však mohla uskutočniť len vďaka tomu, že križiaci porazili Seldžukov pri Nikáii a pri meste Dorylaion a prinútili ustúpiť zvyšky armády sultána Kilič Arslana ďaleko na východ.

Výprava však priniesla Byzancii aj viacero negatív. Predovšetkým, ak vychádzame z predpokladu, že križiacke ťaženie bolo súčasťou Urbanovho plánu na odstránenie schizmy a vytvorenie únie oboch kresťanských cirkví (rímskej a konštantínopolskej), tak musíme skonštatovať, že táto snaha totálne zlyhala. Byzantínci boli zhrození z náboženských praktík západných kresťanov a tí rovnako nevedeli pochopiť a akceptovať odlišnosti kresťanských komunit na Blízkom východe.¹²⁸ Z Urbanovho predpokladaného opätovného zblíženia oboch cirkví sa neuskutočnilo absolútne nič, naopak vzájomná nedôvera, nepochopenie a antagonizmus sa po celé 12. storočie stupňovali.

Vzájomná nevráživosť sa naplno ukázala vtedy, keď križiaci po dobytí nejakého mesta nedodržali sľub daný cisárovi Alexiovi, nechali si ho pre seba a chceli v ňom ustanoviť biskupa, či dokonca patriarchu. Najmarkantnejšími príkladmi sú Antiochia a Jeruzalem. V Antiochii síce Normani najprv ponechali pôvodného ortodoxného patriarchu Jána Oxeitu vo svojej funkcii, ale v roku 1100 ho odtiaľ Bohemund vyhnal, pretože ho považoval za zradcu a cisárovho špióna. Na jeho miesto následne vymenoval latinského patriarchu Ber-

¹²⁷ K podrobnému zoznamu získaných miest a pevností pozri VRYONIS, Speros Jr. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, ref. 103, s. 116-117.

¹²⁸ V slovenčine je k téme vzťahov východných a západných kresťanov v období križiackych výprav dostupný článok HURBANIČ, Martin. Byzancia a latinský Západ v epoche križiackych výprav. In *Historická revue*, XIX, 2008, č. 11, s. 56- 61.

narda z Valence a Ján Oxeita bol nútený odísť do konštantínopolského exilu.¹²⁹ Toto svojvoľné vymenovávanie latinských biskupov a patriarchov križiakmi považoval cisár Alexios za nehorázne a neakceptovateľné. Byzantský cisár si totiž osoboval právo potvrdzovať, ale v krajných prípadoch aj odvolávať cirkevných hodnostárov. Dokonca podľa dohody s Fátimovcami z roku 1027 byzantský cisár (ako najvyšší predstaviteľ kresťanstva a ochranca kresťanov v Svätej zemi) potvrdzoval vo funkcii aj jeruzalemského patriarchu, hoci Jeruzalem i celá Palestína boli pod nadvládou Fátimovcov.¹³⁰ Preto považoval za nehoráznosť, keď križiaci zvolili v Antiochii a Jeruzaleme patriarchov bez jeho vedomia a dovolenia. Alexiovým cieľom sa v nasledujúcich rokoch stalo prinútiť križiackych vládcov uznať ho ako protektora (ochrancu) všetkých kresťanov žijúcich v Svätej zemi, a dosiahnuť, aby rešpektovali vazalské prisahy uzatvorené v Konštantínopole.

Ďalším závažným problémom bolo už spomenuté nedodržanie dohody zo strany križiakov a nevrátenie niektorých dobytých miest Byzantskej ríši. Začalo sa to v roku 1097 mesiacmi v maloázijskej Kilíkii, pokračovalo v roku 1098 Edessou a Antiochiou a skončilo sa v roku 1099 samotným Jeruzalemom. Byzantský cisár si robil nároky na vrátenie všetkých území, ktoré križiaci počas svojej cesty do Jeruzalema dobyjú. Historici sa zhodujú, že Alexios mal hlavný záujem na opätovnom získaní Antiochie.¹³¹ Obrovský bol jej strategický a obchodný význam ako metropoly Sýrie, v ktorej sa zbíhali hlavné cesty z Palestíny, Mezopotámie i Arménie. Kto kontroloval Antiochiu, ten ovládal prístupové cesty na juh do Palestíny i na sever do Kilíkie a Arménie, a preto sa Byzantínci nikdy neprestali usilovať o jej opätovné získanie, či už ju mali v moci Seldžuci, alebo Bohemundovi Normani.

V prípade Jeruzalema bola situácia odlišná. Sväté mesto nepatrilo Byzancii už od roku 638, teda takmer päť storočí. Nachádzalo sa hlboko na moslimskom území, najprv arabskom, potom fátimovskom a neskôr seldžuckom. Keďže ležalo vo vnútrozemí, nedalo sa zásobovať, ani brániť pomocou flotily, a preto sa jeho dlhodobé ovládnutie javilo Byzantíncom ako nesmierne ťažké, ak nie nemožné. Jeho náboženský význam bol, pochopiteľne, veľký, aj keď pre Byzantíncov nemal Jeruzalem až takú cenu ako Konštantínopol, ktorý bol pre nich novým svätým mestom, dokonalým pozemským Jeruzalemom. Preto Byzantínci tak rezolútne netrvali na vrátení Jeruzalema, ale od jeruzalemských kráľov požadovali, aby uznali byzantského cisára ako protektora kresťanov v Svätej zemi.¹³²

S odstupom času tak bolo evidentné, že 1. križiacka výprava priniesla Byzancii viac negatív ako pozitív a výrazne prispela k odcudzeniu rímskej a konštantínopolskej cirkvi. Zašlo to až tak ďaleko, že v latinských štátoch na Blízkom východe i v západnej Európe začali byť Byzantínci považovaní za väčšie nebezpečenstvo ako moslimovia a z pôvodného spojenca križiakov sa v priebehu niekoľkých desaťročí stal vážny nepriateľ.¹³³ Antagonizmus medzi kresťanským Západom a Východom sa po celé 12. storočie stupňoval a vyvrcholil v roku 1204 neslávne známou 4. križiackou výpravou, ktorá vyplenila samotný byzantský Konštantínopol.

¹²⁹ William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated and annotated by E. A. Babcock and A. C. Krey. Vol. I., ref. 25, s. 297; LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 64.

¹³⁰ HAMDANI, Abbas. Byzantine-Fatimid Relations before the Battle of Manzikert. In *Byzantine Studies*, 1, 1974, č. 2, s. 173; RUNCIMAN, Steven. The Byzantine „Protectorate“ in the Holy Land in the Eleventh Century. In *Byzantion*, 18, 1946 – 1948, s. 211.

¹³¹ HARRIS, Jonathan. *Byzantium and The Crusades*, ref. 96, s. 75 - 76; ANGOLD, Michael. *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: A political history*, ref. 16, s. 141-142.

¹³² K tejto problematike pozri štúdiu LA MONTE, John L. To What Extent was the Byzantine Empire Suzerain of the Latin Crusading States? In *Byzantion*, 7, 1932, s. 253-264.

¹³³ LILIE, Ralph – Johannes. *Byzantium and the Crusader States 1096 – 1204*, ref. 53, s. 58-60.

M. KONEČNÝ: BYZANZ UND DER ERSTE KREUZZUG

Der Erste Kreuzzug (1096 – 1099) gehört zu den Wendepunkten der mittelalterlichen Geschichte. Dieses Ereignis griff auf entscheidende Weise in die weitere politische, wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung des christlichen Abendlandes und des Ostens ein. Seinen Anteil an der Erklärung des Ersten Kreuzzuges hatte der byzantinische Kaiser Alexios I. Komnenos (1081 – 1118), der des Öfteren seine Hilfesuche an den Papst Urban II. und den westeuropäischen Adel richtete; er bat sie um Beistand im Kampf gegen die Seldschuken im Nahen Osten und plädierte für die Rettung der östlichen Kirche. Alexios I. benötigte Heeresstruppen, die gewillt wären, in die Dienste der Byzantinischen Armee als Söldner einzutreten; stattdessen sah er sich an der Wende von 1096/1097 mit selbstständigen Armeen, angeführt von Feudalen aus dem Abendland, konfrontiert. Die Beziehungen zwischen den Byzantinern und den Kreuzrittern waren gespannt schon während des Balkanfeldzuges der christlichen Ritter, und konnten sich auch in den Jahren 1097 – 1099, als die Expedition quer durch Kleinasien, Syrien und Palästina bis nach Jerusalem zog, nur kaum verbessern. Zwischen den Kreuzrittern und den Byzantinern lieferten sich nicht nur offene Gefechte, sondern es kam sogar zu regulären Schlachten (auf dem Balkan). Die anti-byzantinische Propaganda im Lager der Kreuzritter hat sich weiterhin verstärkt in der Folgezeit, während des Durchmarschs durch das feindliche türkische Gebiet. Als Höhepunkt gilt der Rückzug des byzantinischen Befehlshabers Takitios und seiner Truppen aus Antiochia (Februar 1098), der daraufhin von den Kreuzrittern als Verräter und Feigling gebrandmarkt wurde. Zum weiteren wichtigen Punkt zählt das Treffen Kaisers Alexios I. mit dem Befehlshaber der Kreuzritter Stephan von Blois bei Philomelium (Juni 1098), wo es dem Kaiser gelang, Stephan zu überzeugen, dass es sehr gefährlich oder sogar sinnlos sei, weiter nach Syrien zu ziehen und den restlichen Kreuzfahrern zu Hilfe zu eilen, da die Kreuzritter gegen die riesige Überzahl der seldschukischen Armee eher chancenlos seien und keine Hoffnung auf einen Erfolg hätten. Alexios' Entscheidung, den Rückzug nach Konstantinopel einzutreten und die in Antiochia belagerten Kreuzritter auf sich alleine gestellt zu lassen war gleichbedeutend mit dem Bruch der gegenseitigen Vereinbarungen und die Kreuzer empfanden es als Verrat im allerschwersten Moment. Dies war der Hauptgrund, warum sie sich ein wenig später geweigert haben, Antiochia und weitere, ursprünglich byzantinische Städte, die sie auf ihrem Marsch nach Jerusalem erobert haben, an Alexios I. zu übergeben. Im Juli 1099 eroberten die Kreuzritter Jerusalem und gründeten hier einen christlichen Staat genannt Königtum von Jerusalem. Es war einer von insgesamt vier neuen Kreuzritterstaaten auf dem Nahen Osten, und nicht nur die moslemischen Herrscher, sondern auch die byzantinischen Kaiser mussten sich mit dieser Tatsache abfinden. Der Erste Kreuzzug brachte aus der Sicht von Byzanz sowohl positive als auch negative Erscheinungen, jedoch im Kontext weiterer Ereignisse des 12. Jahrhunderts darf man die Behauptung wagen, dass letztendlich das Negative die Oberhand gewonnen hat. Die Beziehung des christlichen Abendlandes zum Osten hat sich zunehmend verschlechtert und mündete in den tragischen Vierten Kreuzzug, der u. a. die Eroberung von Konstantinopel mit sich brachte.

HRADNÝ KAPITÁN, KASTELÁNI, DRÁBI A ICH PODIEL NA OBRANE ORAVSKÉHO HRADU V 17. – 18. STOROČÍ¹

KATARÍNA ČERVENOVÁ

ČERVENOVÁ, K.: Captain of Orava castle, castle caretaker, cohorts and their contribution to the defence of Orava castle in the 17th – 18th centuries. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 28-36, Bratislava.

The paper is focused on the activities of the captain of Orava castle, the castle caretaker and cohorts in the course of the 17th and 18th centuries. The aim of this paper is to shed more light on the functions of the landlord's administrative system, with emphasis on the specific responsibilities directly associated with the provision of Orava Castle's defences. Instructions issued to clerks by the owners of the Orava fiefdom are used as the main source of this paper. Apart from this information, the paper affords an insight into Orava Castle's military equipment in the course of the 17th century.

Military history. Slovakia in the period of Hungary /in the territory of Slovakia/. Orava Castle. Captain of Orava castle. Caretaker. Cohorts. 17th and 18th centuries.

Oravský hrad patrí k dominantám architektúry na Orave. Jeho najvyššia časť sa nachádza na 112 metrov vysokom brale nad hladinou rieky Orava. Už samotné umiestnenie hradu na takom nedostupnom mieste mu zaisťovalo v prípade potreby istý stupeň ochrany. Spoliehať sa pri obrane hradu len na jeho polohu však nestačilo. Obzvlášť to platilo v takých nepokojných časoch, akými boli 17. storočie a počiatky 18. storočia, zmiatané stavovskými povstaniami. Ich dejiskom sa neraz stal aj Oravský hrad. Preto bolo samozrejmé, že sa pozornosť majiteľov hradu sústreďovala aj na zabezpečenie jeho každodennej obrany. Touto úlohou boli podľa inštrukcií majiteľov hradu poverovaní osobitní úradníci či služobníci, a to hradný kapitán, kasteláni a drábi. V doterajších prácach pojednávajúcich o Oravskom hrade sa týmto pozíciám v zemepanskej správe nevenovala osobitná pozornosť.² Informácie o úlohách, ktorými boli hradný kapitán, kasteláni či drábi poverovaní,

¹ Archívny výskum k tejto štúdii bol podporený Grantom Univerzity Komenského 2011 „*Archontológia zemepanských úradníkov Oravského komposesorátu v 17. storočí*“ (UK/35/2011).

² V druhej polovici 19. storočia vydal monografiu o Oravskom hrade Mikuláš Kubínyi (KUBINYI, Miklós. *Arva vára*. Pešť : Athenaeum, 1872. 178 s.). Jeho práca sa vlastne stala prvým monografickým dielom tohto charakteru venovaným dejinám Oravského hradu. O niečo vyššie polstoročie po vydaní tejto publikácie napísal knihu o dejinách hradu a panstva Andrej Kavuljak (KAVULJAK, Andrej. *Hrad Orava*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinný spolok, 1927. 258 s.).

o tom, ako vyzeral ich bežný pracovný deň, ale aj o tom, ako bol hrad vyzbrojený, sa možno dozvedieť zo zachovaných archívnych prameňov.³

Najvyšším úradníkom, ktorý sídlil na Oravskom hrade a ktorý sa významnou mierou podieľal na jeho obrane, bol hradný kapitán (*capitaneus arcis Arva*).⁴ Bez jeho vedomia nesmel nikto hrad opustiť, ale ani nikto nepovolany sa bez jeho súhlasu nemohol na hrad dostať. Platilo to aj pre kastelánov, puškárov a drábov. Ak sa chceli z hradu vzdialiť, museli mať súhlas od kapitána. V čase neprítomnosti kapitána na hrade táto povinnosť prechádzala na kastelánov. Tí boli na Oravskom hrade dvaja – kastelán (*castellanus*) a podkastelán (*vicecastellanus*).⁵

Kapitánovi Oravského hradu boli zverené aj kľúče od všetkých brán hradu. Hrad mal pôvodne dve brány. Juraj Turzo (Thurzo) však nechal na konci 16. storočia opevniť kus

Ďalšie práce, ktoré sa komplexnejšie zaoberajú dejinami hradu a ktoré čiastočne prinášajú aj informácie o dejinách samotného panstva, vyšli v druhej polovici 20. storočia. Ide o práce Dobrosľavy Menclovej a Jolany Kavuljakovej (KAVULJAKOVÁ, Jolana – MENCLOVÁ, Dobrosľava. *Oravský zámok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963. 164 s.), Evy Križanovej (KRIŽANOVÁ, Eva. *Oravský hrad a okolie*. Bratislava, 1963. 48 s.), Pavla Čaploviča (ČAPLOVIČ, Pavol. *Oravský zámok*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967. 112 s.) a Petra Hubu (HUBA, Peter. *Oravský hrad*. Martin : Osveta, 1986. 136 s.). Dodnes neprekonanou publikáciou, ktorá má čo povedať aj k dejinám Oravského hradu a panstva, je *Historický miestopis Oravy* od už spomínaného autora Andreja Kavuljaka (KAVULJAK, Andrej. *Historický miestopis Oravy*. Bratislava : SAV, 1955. 308 s.). Najnovšia monografia pojednávajúca o Oravskom hrade vyšla v roku 2009 (JAGNEŠÁKOVÁ, Mária (ed.). *Oravský hrad*. Martin : Neografia, 2009. 160 s.). Adekvátne miesto sa dejinám hradu a panstva dostáva aj v rôznych štúdiách a príspevkoch, najmä na stránkach *Zborníka Oravského múzea*.

³ Zvlášť bohaté na informácie sú v tomto smere inštrukcie pre zemepanských úradníkov. Ide o smernice, ktorými sa usmerňoval postup úradníkov pôsobiacich v zemepanskej správe. Zaužívanou praxou v správe Oravského panstva (neskôr po roku 1626 Oravského komposesorátu) bolo, že po vymenovaní nového úradníka do pozície mu bola vydaná inštrukcia, ktorá v niekoľkých bodoch opisovala jeho povinnosti. Zaujímavou skupinou prameňov sú aj tzv. služobné prisahy úradníkov či služobníkov panstva. Predtým, ako sa úradník ujal svojej funkcie, musel zložiť prisahu, v ktorej sa zaväzoval k vernej službe panstvu. Tieto prisahy sa zachovali prevažne z konca 17. storočia a následne z 18. storočia. Sú písané v slovenčine, maďarčine a latinčine. Pri koncipovaní tohto príspevku sme čerpali hlavne zo spomínaných inštrukcií pre zemepanských úradníkov zo 17. a 18. storočia.

⁴ Funkcia hradného kapitána nebola v období novoveku zastúpená na každom hrade. Napr. na hrade Lietava, ktorý tiež patril k majetkom Turzovcov (Thurzo) a po roku 1626 bola ¼ Lietavského panstva spojená s Oravským panstvom do Oravského komposesorátu, funkcia hradného kapitána absentovala. Naopak, na Oravskom hrade mala táto pozícia v zemepanskej správe panstva svoju dlhoročnú tradíciu. Podobne tomu bolo aj na iných hradoch. František Sedlák napr. vo svojej štúdií uvádza, že už v roku 1550 bola popri funkcii kastelána hradu prítomná na Trenčianskom, Levickom či Muránskom hrade aj funkcia hradného kapitána. SEDLÁK, František. Náčrt vývinu správy feudálnych panstiev na Slovensku od polovice 16. do polovice 19. storočia. In *Historické štúdie*, 1965, roč. 10, s. 54.

⁵ Kastelán a podkastelán sa na Oravskom hrade zvykli často nazývať aj ako prvý kastelán a druhý kastelán. Pričom platilo pravidlo, že pod spojením prvý kastelán sa myslel kastelán a spojenie druhý kastelán prislúchalo podkastelánovi. Kastelána a podkastelána odlišoval aj vekový rozdiel. Staršiemu z nich pripadla funkcia kastelána, mladšiemu podkastelána. Keď došlo k personálnej zmene v pozícii kastelána (keď sa dovtedajší kastelán vzdal svojej funkcie, prípadne musel odstúpiť alebo zomrel), nastúpil na jeho pozíciu podkastelán. Uvoľnená pozícia podkastelána sa potom nanovo obsadila. Funkcia podkastelána na Oravskom hrade pretrvala len do poslednej tretiny 17. storočia, keď táto funkcia zanikla a ostala len pozícia kastelána Oravského hradu.

cesty pred vtedajšou vstupnou bránou (dnes druhá hradná brána) a vybuďoval ďalšiu bránu (dnes prvá hradná brána). Odvtedy táto brána slúžila ako vstupná brána a spolu s padacím mostom a priekopou chránila vstup na hrad.⁶ Hoci boli kľúče od hradných brán zverené kapitánovi, povinnosť otvárania a zatvárania brán hradu spadala do kompetencie kastelánov. Skôr, ako chceli otvoriť alebo zatvoriť bránu, museli o tom najprv upovedomiť kapitána hradu. Vždy podvečer, skôr ako kastelán a podkastelán zasadli k večeri, mali povinnosť brány hradu zatvoriť, zamknúť a následne odovzdať kľúče kapitánovi. Mali tak urobiť ešte pred západom slnka. Podobný postup prebiehal aj napoludnie. Skôr ako sa išli naobedovať, mali povinnosť zamknúť prvú bránu a kľúč zasa vrátiť kapitánovi. Keď sa kastelán a podkastelán naobedovali, vrátili sa ku kapitánovi, aby si od neho následne mohli prevziať kľúč. V čase obeda tak hlavný vstup do hradu – zamknutú prvú bránu – strážili drábi. Ak nastala situácia, že v čase obeda priniesol na hrad nejaký posol list, drábi list pomocou šnúrky, ktorá bola pripevnená na prvej bráne, vtiahli dnu a potom odovzdali druhej stráži na druhej bráne, ktorá ho následne postúpila kapitánovi hradu.⁷

Ďalší drábi vo dne a v noci držali stráž (vartu) na hradnej bašte. Kvôli zabezpečeniu ešte lepšej obrany hradu Alžbeta Coborová (Czobor) a jej syn Imrich Turzo v inštrukcii z roku 1621 nariadili, aby kasteláni dali uliatať menší zvon, ktorý mal byť umiestnený práve na bašte. Drábi tak prostredníctvom neho mali signalizovať, kto sa blíži k hradu. Ak sa k hradu blížil niekto pešo, dráb udrel na zvon jedenkrát. Ak išiel jazdec na koni, tak udrel dvakrát, a v prípade, že sa približoval voz, tak trikrát. Platilo, že ak sa napr. blížili dvaja jazdci na koňoch, tak zazneli dva údery na zvon dvakrát za sebou, ak sa blížili traja, tak to boli tri údery po dvakrát za sebou atď.⁸ Rovnaký systém hlásenia prostredníctvom udierania na zvon bol zavedený aj na hrade Lietava a na Bytčianskom zámku, ktoré rovnako ako Oravský hrad v tom čase patrili Turzovcom. Brány Oravského hradu museli ostať počas noci zatvorené. Kapitán ich mohol otvoriť len v dvoch prípadoch, a síce ak by niekto z členov rodiny Turzovcov v noci prišiel na hrad alebo ak by vznikol v hrade, poprípade pod hradom, požiar. V takýchto prípadoch ale platilo, že pri otváraní brán museli byť okrem kapitána prítomní aj obidvaja kasteláni.

Zabezpečiť dokonalú obranyschopnosť hradu si vyžadovalo v niektorých obdobiach aj zavedenie osobitných opatrení. Tak napr. počas povstania Gabriela Betlena platili na Oravskom hrade sprísnené bezpečnostné pravidlá. Vstup do hradu bol v tom čase podmienený kapitánovým súhlasom. Potrebný súhlas na vstup potreboval rovnako zeman, ako aj poddaný. Tým sa malo zabezpečiť, aby sa nikto nepovoláný nemohol svojvoľne pohybovať po hrade. Taktiež bol zakázaný vstup do hradu poddaným z Poľska. Tento zákaz bol zo strany majiteľov Oravského panstva vydaný už v roku 1617.⁹

Kapitán býval priamo na Oravskom hrade. Keď bol ustanovený do funkcie, presťahoval sa na hrad. Pokiaľ mu to okolnosti dovoľovali, na hrade mal byť prítomný neustále. Výnim-

⁶ KAVULJAKOVÁ, Jolana – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Oravský zámok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963, s. 88. O priebehu stavebnej činnosti na Oravskom hrade počas pôsobenia Turzovcov pozri aj štúdiu: ČERŇAN, Igor. Oravský hrad v období Turzovcov a ich hrobka. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 24-32.

⁷ MV SR – Štátny archív v Bytči (ďalej ŠA BY), fond Oravský komposesorát 1526 – 1864 (ďalej f. OK), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 153, fascikel (ďalej fasc.) 70, číslo (ďalej č.) 1.

⁸ Tamže, č. 1.

⁹ Tento zákaz sa spomína už v inštrukcii z apríla 1617 vydanéj pre kastelánov hradu. ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1, s. 7.

ku tvorili len prípady, keď musel vybaviť neodkladné záležitosti. Ako každý úradník či služobník zemepanskej správy Oravského panstva (po roku 1626 Oravského komposesorátu) aj kapitán hradu dostával za vykonanú službu určitú sumu peňazí a naturálie. Podľa dispozície z roku 1619 prináležalo kapitánovi hradu za jeho službu ročne 80 zlatých (zl.). Okrem toho dostával 4 lukná pšenice, ďalej 3 lukná pšenice, ktoré boli určené pre jeho paholka, a 12 lukien ovsu. Rovnako dostával aj potraviny: 50 funtov bryndze, 1 korec krúp, 1 korec hrachu, 2 okovy kapusty, 6 kusov stredného masla a soľ v hodnote jedného zlatého. Ďalej poberal za svoju službu aj stanovené množstvo piva a vína. Konkrétne išlo o 12 okov piva a 2 okovy vína. Okrem obilnín a potravín dostával aj 4 ovce a 1 vykŕmené prasa. Suma 80 zl. mu bola vyplácaná v štvrtročných termínoch (na tzv. „*kántor*“ svätøjurský, svätøjánsky, svätomichalský a vianočný).¹⁰

Kapitán hradu mal na starosti aj obstarávanie zbraní, ktoré boli nevyhnutné na zabezpečenie obrany hradu. Robil tak aspoň dvakrát do mesiaca. Oravský hrad bol preto už na začiatku 17. storočia pomerne dobre vyzbrojený. Vyplýva to aj z inventára zbraní, ktorý na príkaz majiteľa hradu Juraja Turzu v auguste roku 1607 vyhotovili hradný kapitán Štefan Guzič a puškár Štefan Kochmanovič. Z väčších strelných zbraní sa tu nachádzali 3 veľké delá na kamenné gule, 9 kusov šmihovníc a 1 mažiar. Ručné palné zbrane boli zastúpené v podobe hákovníc (103 kusov) a ručníc (9 kusov). Veľkých kamenných gulí bolo na hrade v počte 90 kusov, gúľ do diel a šmihovníc bolo 1 180 kusov. Z Bytče na Oravu bolo pred rokom 1607 privezených ďalších 300 kusov gulí. Gulí, ktoré sa používali do hákovníc, napočítali kapitán s puškárom 5 940 kusov. Zoznam kompletizuje pušný prach, ktorý bol na hrade uskladnený v 45 veľkých nádobách.¹¹

Výrobu pušného prachu mali na starosti puškári. Sanitru, ktorá bola neodmysliteľnou súčasťou vyrábaného pušného prachu, dovážali na Oravský hrad z Košíc.¹² V prvých desaťročiach 17. storočia pracoval na Oravskom hrade iba jeden puškár. Jeho povinnosťou bola okrem vyrábania pušného prachu aj starostlivosť o zbrane. Delá, ako aj ručné palné zbrane, puškár pravidelne čistil a kontroloval ich stav. Za prácu dostával puškár štvrtročne 7 zl.¹³ Taktiež on a jeho manželka dostávali každodenne z hradnej kuchyne jedlo a k tomu ešte pravidelné dávky bieleho chleba a piva.¹⁴ Na jeseň roku 1605 sa puškár Oravského hradu vybral na trojtýždňovú cestu do Viedne. Pred odchodom sa zaviazal, že po návrate so sebou privedie pomocníka, mládenca, ktorý bude ovládať remeslo puškárov. Zároveň sľúbil, že mládenec bude hovoriť po slovensky, latinsky i nemecky.¹⁵ Daný sľub puškár aj splnil. V roku 1607 sa spomínajú na Oravskom hrade už dvaja puškári. Práca puškárov so sebou prinášala aj nemalé riziká. Svedčí o tom aj prípad z roku 1607. V tomto roku dňa 16. novembra pracovali hradní puškári v krčme pod hradom. V miestnosti, ktorá sa nachádzala nad pivnicou, sa im pri práci vznietil pušný prach, následkom čoho v miestnosti nastal vý-

¹⁰ V rovnakých termínoch dostávali od panstva peniaze aj ostatní úradníci a služobníci. Výnimku tvorili drábi, ktorým boli peniaze vyplácané každý mesiac. ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1. ŠA BY, f. OK, inv. č. 389, fasc. 226a.

¹¹ ŠA BY, f. Oravský komposesorát: Thurzovská korešpondencia 1541 – 1626 (ďalej f. OK: TK), inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List z 19. augusta 1607.

¹² ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 423, II-O/4, šk. 12.

¹³ Magyar Országos Levéltár Budapest (ďalej MOL), f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositoryum 29, fasc. L, č. 189.

¹⁴ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List z 5. septembra 1605.

¹⁵ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 17. októbra 1605.

buch, ktorý všetko navôkol rozmetal. Obidvaja puškári a rovnako aj vtedajší kastelán hradu Štefan Horvát, ktorý im pomáhal, utrpeli vážne zranenia. Starší z puškárov mal rozsiahle popáleniny kože, mladšiemu puškárovi zasa potrhalo prsty. Kastelán mal popáleniny na tvári, rukách i nohách.¹⁶

O vyše 30 rokov po tejto udalosti sa z prameňov možno dozvedieť, že Oravský hrad už nemal svojich vlastných puškárov. V októbri roku 1643 prišli totiž z nariadenia vtedajšieho riaditeľa Oravského komposesorátu grófa Gašpara Ilešháziho (Illésházy) na hrad dvaja puškári skontrolovať zbrane. O ich identite veľa nevieme. V prameňoch sa zachovali len ich krstné mená – išlo o puškárov Juraja a Kristiána. Pri tejto príležitosti revízie a opravy zbraní hradu vtedajší kastelán hradu Andrej Čepkovič a podkastelán Ján Guzič vyhotovili aj inventár zbraní. Väčších strelných zbraní (diel atď.) bolo na hrade 18 kusov. Hákovníc bolo na hrade spolu 169 kusov (21 veľkých dlhých hákovníc, 85 stredných a 63 menších hákovníc). Na druhej hradnej bráne bolo umiestnených 9 krátkych strelných zbraní – tzv. polhákov.¹⁷ Časť týchto zbraní bola na Oravský hrad privezená v roku 1641 z hradu Lietava.¹⁸

V rámci kategorizácie úradníkov a služobníkov feudálnych panstiev plnili kasteláni a im podriadení hradní drábi „policajnú“ funkciu – dohliadali na dodržiavanie poriadku na hrade.¹⁹ Z tej príčiny bolo potrebné, aby sa kastelán ako aj podkastelán zdržiavali na hrade neustále. Ak potreboval niektorý z nich odísť na určitú dobu domov, mohol tak urobiť len so súhlasom kapitána. Malo sa tak predísť situácii, že by hrad opustili v rovnakú dobu kastelán aj podkastelán. Minimálne jeden z nich musel na hrade byť vždy prítomný. Každodennou náplňou práce kastelánov Oravského hradu bolo stráženie hradných brán. Jednak mali zabezpečiť, aby pri bránach držali nepretržitú stráž hradní drábi a rovnako aj samotní kasteláni museli sedieť pri bránach a dávať pozor. Dráb, ktorý držal stráž, sa nesmel zo svojho určeného stanovišťa a za žiadnych okolností vzdialiť. Vzdialenie sa zo stráže sa prísne sankcionovalo. Ak sa dráb niečoho takého dopustil, bol mu „vyplatený“ trest v podobe troch lopatiek.²⁰ Nepotrestanými nezostali ani ďalšie zanedbania povinností, akými boli opustenie varty v nočných hodinách alebo spánok počas stráženia. V takýchto prípadoch však drába čakal najvyšší možný trest – zaplatil vlastným životom.²¹

Prijímanie hradných drábov do služby patrilo do náplne práce kastelánov. Dráhom sa mohol stať len dospelý muž, ktorý sa aspoň ako-tak vyznal v strelbe. Rovnako musel viesť bezúhonný život. Nesmel to byť opilec, a rovnako ani hranie kariet a iných hazardných hier u drábov neprichádzalo do úvahy. Drábi boli prijímaní do služby na jeden rok.²² Napr.

¹⁶ ŠA BY, f. OK, TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 16. novembra 1607.

¹⁷ ŠA BY, f. Illésházy – Trenčín, Korešpondencia I. 1570 – 1689 (ďalej f. I – TN, Kor. I), inv. č. 119, šk. 3.

¹⁸ ŠA BY, f. OK, inv. č. 163, fasc. 58.

¹⁹ KÁLLAY, István. *A Magyarországi nagybirtok kormányzata 1711 – 1848*. Budapešť : Akadémiai kiadó, 1980, s. 124.

²⁰ Lopatka, resp. lopata, bola palica, ktorá slúžila na trestanie. Ak sa dráb dopustil niečoho podobného aj druhýkrát, nevyhol sa trestu tromi údermi kyjakom.

²¹ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

²² Po prijatí do služby hradný dráb skladal nasledujúcu prísahu: „*Ga N. N. prisaham Bohu Oci, Bohu Sinu, Bohu Duchu Swatemu, gedneg a nerozdelneg Trogici Svateg, preblahoslaweneg pani Marii a wsseckim Božim Swatim! Že ga giž menuvani biwše za hajduka panskeho, nadewšetko Slawnemu panstvu, wernost dosečuwat budem, wsecke rozkazi a ustanoweni slawneg wrchnosti, pilne a ochotne wykonawat budem, co kolvek mne zwerene, a do opaternosti oddate bude, s tim verne a sprawedlive*

v roku 1627 pôsobil v službe na Oravskom hrade spolu 26 drábov.²³ Plat im bol vyplácaný každý mesiac. Rozhodovania o prijímaní nových drábov do služby museli byť osobne účastní obidvaja kasteláni. Prijatie konkrétneho kandidáta museli obaja schváliť a následne o tom upovedomili kapitána Oravského hradu. Rovnaký postup nastal aj v prípade, keď mal byť niektorý dráb zo služby prepustený – museli sa na tom zhodnúť obidvaja kasteláni.²⁴

Kastelánom bola zverená aj starostlivosť o duchovnú stránku svojich podriadených. Podľa nariadenia z roku 1621 sa minimálne dvakrát do roka museli drábi zúčastniť bohoslužieb na hrade a prísť k Pánovmu stolu, na čo kasteláni osobne dohliadali. V 18. storočí začali platiť pre drábov nové pravidlá. V nedele a sviatočné dni sa mal každý dráb, ktorý práve nemal službu, obliecť do svojho čistého mundúru a dostaviť sa na Oravský hrad. Ešte pred zvonením sa mali drábi postaviť k hradnej bráne, aby si kastelán mohol skontrolovať, či sú všetci dobre vyzbrojení a oblečení vo svojich mundúroch.²⁵ Po tejto prehliadke všetci drábi (okrem tých, ktorí držali vartu na bránach) spoločne odišli na bohoslužby. Po bohoslužbách sa každý dráb informoval u kastelána, akú konkrétnu úlohu bude vykonávať nastávajúci týždeň. Kastelán presne stanovil, ktorí z drábov budú držať stráž na hrade, ktorí budú dohliadať na panské budovy, či ktorí budú asistovať pri exekúcii atď.²⁶

Na Oravskom hrade drábi držali stráž na štyroch miestach. Prvá stráž strážila v hornej časti hradu, druhá v strednom hrade, tretia bola dislokovaná na druhej bráne a štvrtá mala na starosti stráženie prvej brány hradu.²⁷ Takáto stráž sa vždy skladala z dvoch drábov. V noci bývala stráž na prvej bráne posilnená ešte o ďalších dvoch drábov.

Medzi najnáročnejšie patrila služba na prvej, vstupnej bráne hradu. Dráb, ktorý tu bol ustanovený na vartu, musel podľa nariadenia zvlášť dbať o to, aby bol oblečený v čistom mundúre a učesaný. V ruke držal pušku a dával pozor na všetkých ľuďoch, ktorí vychádzali a vchádzali do hradu. Pokiaľ zistil, že do hradu chce vojsť niekto neznámy, koho nepoznal, mal povinnosť ho zastaviť a nepustiť ho do hradu. Vpustiť ho mohol až vtedy, keď mu „neznámy“ vyjaviť príčinu, ktorá ho priviedla na hrad. Takisto musel tento dráb dávať veľký pozor aj na to, aby všetci tí, ktorí v priebehu dňa prišli na hrad, do večera hrad aj opustili. Ak dráb spozoroval, že niekto nepovolaný zostal na hrade, okamžite o tom prostredníctvom ďalšieho drába informoval kastelána Oravského hradu. Následne sa mal takýto človek vyhládať a vyvieť z hradu. Mohlo sa totiž stať, že takto by nejaký neznámy človek mohol v noci z hradu niečo ukradnúť a nadržanom sa z hradu nepozorovane vytratiť.²⁸

nakladat chcem, nasledowne, gakikolvek material panski, budto dreweni aneb kameni budto ale zelezni aneb ini mne zručeni bude, z takehoto dokonali počet wydám pri incassatii cinsou a podlužnosti panskie werne a statočne pokračuwat, na penize panske pilni pozor a stráž dodawat budem. Na pozor ku robotnikom ustanoweni, aby każda praca ku osohu a s umenšeniu kelčikow wykonawana bola, pilne pečuwat, a robotu tuto, gedine na potrebu pansku wynakladat budem a stakoweg počet wydám. Na tom wšecko to, čokolvek mne ułożene bude a uz mogeg powinosti gest, pilne, ochotne a werne wźdicki wykonawat. Rozkazom Sl. Wrchnosti a mogich przedstawenich, wsecku uctu a poslušnost doswečowat budem! Tak mi Pán Boh pomahag, preblahoslawena Pana Maria i wsseci Boži Swati!“ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

²³ MOL, f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositoryum 29, fasc. L, č. 189.

²⁴ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

²⁵ Veľký dôraz sa kládol aj na to, aby drábi mali oblečený vždy čistý mundúr.

²⁶ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191, č. 89.

²⁷ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 7. marca 1606.

²⁸ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

Hradní drábi okrem držania stráže na hrade vykonávali aj iné úlohy. Drábi mali napr. na starosti aj strázenie väzňov v hradnom väzení. To sa nachádzalo v prízemí tretej hradnej brány.²⁹ Väzňov musel dráb strážiť a kontrolovať vo dne v noci, jednak, aby nerobili vo väzení neporiadky, ale tiež preto, aby skrz drábovu nepozornosť nemohol nejaký väzeň utiecť. Ak by sa predsa len nejakému odsúdencovi podarilo utiecť, drába za to neminul trest. Ten mal podobu 24 palíc a okamžitého prepustenia zo služby. V roku 1644 z väzenia hradu vinou nepozornosti dvoch drábov ušiel väzeň. Drábi boli potrestaní telesným trestom a prepustením zo služby a nakoniec aj peňažnou pokutou vo výške 40 zl. Nakoľko drábi nemali z čoho pokutu zaplatiť, keďže okrem peňazí, ktoré dostávali za svoju službu, nemali žiaden iný príjem, pokuta im bola zmiernená zo 40 na 10 zl.³⁰

K úlohám drábov rovnako patrilo aj strázenie panskej pokladnice, resp. miestnosti, kde bola uložená. Za žiadnych okolností nesmel dráb k pokladnici pustiť nikoho nepovolaneho. Vstup k pokladnici bol umožnený len určitým úradníkom.³¹ Drábi však v rámci svojej služby nepôsobili iba na hrade. Dráb bol často vysielaný ako posol, aby doručil listy úradníkov Oravského hradu konkrétnym adresátom. V takom prípade sa dráb na cestu vyzbrojoval aj šablou, zvlášť, keď musel doručiť list mimo územia Oravskej stolice.³² Cestou sa dráb nemal nikde zbytočne zastavovať, list nesmel oddať do rúk nepovolanych osôb, inak by ho čakal telesný trest. Drábi takisto sprevádzali na cestách aj niektorých úradníkov Oravského panstva. V takom prípade musel dráb počas cesty zachovávať poslušnosť a vernosť nadriadenému úradníkovi. Ak by neuposlúchol, rovnako ho čakal telesný trest a prepustenie zo služby.

V zachovaných archívnych prameňoch možno v ojedinelých prípadoch natrafiť aj na mená konkrétnych mužov, ktorí pôsobili ako hradní drábi. Tak napr. v roku 1637 sa ako dráb na Oravskom hrade spomína istý Kubo Kuchárik,³³ v roku 1675 zasa istí Michal Kocúr a Matej Matejčák,³⁴ v roku 1693 bol jedným z drábov Tomáš Šemnic.³⁵ Ako to už bolo vyššie spomenuté, drábi boli subordinovaní kastelánovi hradu. Preto bola zo strany majiteľov hradu kastelánovi daná právomoc, že v prípade, ak si nejaký dráb neplnil svoje povinnosti, mal kastelán plné právo dať takéhoto drába do väzenia. Následne mal o tom povinnosť upovedomiť panstvo.

Práve hradné väzenie mal pod svojou kuratelou kastelán Oravského hradu. Vyplýva to z nariadení pre kastelána Oravského hradu, ktoré pochádzajú z 18. storočia. Každého väzňa, ktorého priviedli na hrad, musel kastelán zaevidovať do svojho osobitného protokolu. Tu zapisoval presný dátum, kedy bol väzeň dopravený na hrad, ako aj jeho základné biografické údaje – meno, priezvisko, bydlisko – a takisto nesmeli chýbať ani presné uvedenie činu, ktorého sa väzeň dopustil. Kastelán strážil aj kľúče od pút, ktorými boli väzni spútaní. Počas svojho väznenia sa museli väzni podieľať aj na prácach pre Oravské panstvo. Organizáciu týchto prác zabezpečoval kastelán. Ráno, keď sa začínalo s panskou robotou, kastelán

²⁹ Expozície Oravského hradu [cit. 2011-09-26]. Dostupné na internete: <http://www.oravamuzeum.sk>.

³⁰ ŠA BY, f. I – TN, Kor. I, inv. č. 119, šk. 3.

³¹ Ako napr. provizorovi Oravského panstva a pokladníkovi.

³² O zbierke zbraní Oravského múzea pojednáva bližšie štúdia: NOSÁL, Milan. – ŠLAUKA, Ľubomír. O zbierke militárií Oravského múzea a o štyroch predmetoch z tejto zbierky. In *Zborník Oravského múzea* 1996, roč. 13, s. 25-36.

³³ MOL, f. P 586 Reviczky család (1351) 1530 – 1918, fasc. 19.

³⁴ ŠA BY, f. OK, inv. č. 291, fasc. 105, č. 2.

³⁵ ŠA BY, f. Oravská župa I (1393) 1584 – 1849, inv. č. 1205, fasc. 1, šk. 547, č. 5.

skontroloval všetkých väzňov, či sú schopní vykonávať potrebné práce. V prípade choroby väzňa kastelán upovedomil panstvo a následne bola chorému poskytnutá liečba. Dôležitou súčasťou tejto rannej prehliadky väzňov bola aj kontrola pút. Až po takejto rannej revízii boli trestanci odovzdaní konkrétnym drábom, ktorých úlohou bolo počas dňa stráženie väzňov pri práci. Večer, po návrate a kontrole podobnej tej, ktorá prebiehala aj ráno, boli odvedení späť do väzenia. Tu ich počas noci strážili a pravidelne kontrolovali ďalší drábi. Hradné väzenie sa otváralo v lete ráno o piatej hodine a v zime o siedmej hodine. Počas leta sa večer zatváralo o siedmej a v zime o piatej hodine.³⁶

Okrem evidencie väzňov kastelán zabezpečoval aj vydávanie stravy väzňom. Každý deň preberal kastelán od pekára chlieb, ktorý bol určený trestancom. Zároveň musel kastelán skontrolovať, či je tento chlieb dôkladne upečený, pripravený z kvalitného zbožia a či má predpísanú hmotnosť. Ak by zistil pochybenia, pekár sa nevyhol trestu.

V súvislosti s väzňami, ktorí si odpykávali trest vo väzení na Oravskom hrade, platil ešte aj v priebehu 18. storočia jeden starobylý zvyk. Ak sa totiž do väzenia dostal človek, ktorý nebol poddaným Oravského panstva, toho po privedení na hrad mohli kasteláni a drábi prehľadať a ak u neho našli peniaze, mohli si ich nechať. To však neplatilo v prípade, že bol väzňom poddaný Oravského panstva. Keďže majitelia panstva nechceli, aby bol ich poddaný, ktorý bol odsúdený, takýmto spôsobom potrestaný dvojnásobne – aj väzením, aj odňatím peňazí – prísne nariadili kastelánom a drábom, aby takémuto poddanému v žiadnom prípade nesiahali na jeho peniaze. Panstvo argumentovalo tým, že kasteláni, rovnako ako aj drábi dostávali za svoje služby plat, preto si mohli takýmto spôsobom finančne prílepiť len u väzňov, ktorí neprislúchali k územiu Oravského panstva.³⁷

Drábi dostávali plat, ako to už bolo spomenuté, každý mesiac. V roku 1628 napr. na jedného drába pripadal mesačný plat vo výške 2 zl. 25 d.³⁸ Kastelán dostal v tomto roku ročný plat v hodnote 60 zl. a rovnako ako v prípade kapitána hradu mu bola táto suma vyplatená v štvrtročných termínoch. Podkastelán dostával ročne za svoju prácu o niečo menej peňazí, v roku 1628 to bolo 50 zl. Treba však podotknúť, že výška vyplácaných peňazí nebola v priebehu storočí rovnaká. Každý rok sa vypracovávali osobitné súpisy, podľa ktorých boli odmeňovaní úradníci a služobníci podieľajúci sa na správe Oravského panstva. Kastelán a podkastelán dostávali okrem peňazí aj naturálie. V prípade kastelána išlo o 4 lukná pšenice, 2 lukná pšenice pre jeho paholka, 16 okovov piva, 24 lukien ovsa, 6 oviec, 1 vykŕmené prasa, 75 funtov bryndze, 12 kusov stredného masla, 2 korce krúp, 1 korec hrachu, 6 okovov kapusty, soľ v hodnote 1 zl. Podkastelán dostal ako naturálie za svoju službu 4 lukná pšenice, 3 lukná pšenice pre jeho paholka, 12 okovov piva, 12 lukien ovsa, 4 ovce, 1 vykŕmené prasa, 50 funtov bryndze, 6 kusov stredného masla, 1 korec krúp, 1 korec hrachu, 3 okovy kapusty, soľ v hodnote 1 zl.³⁹

³⁶ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

³⁷ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

³⁸ MOL, f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositorium 29, fasc. L, č. 189.

³⁹ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

K. ČERVEŇOVÁ: BURGKAPITÄN, KASTELLANEN, SCHERGEN UND IHRE BETEILIGUNG AN DER VERTEIDIGUNG DER BURG ORAVA IM 17. – 18. JAHRHUNDERT

Die älteste schriftliche Erwähnung, die von der Existenz der Burg von Orava zeugt, stammt aus dem Jahre 1267. In den darauf folgenden Jahrhunderten war die Geschichte der Burg durch mehrere prägende Ereignisse gekennzeichnet. Zu den bedeutendsten zählt das Jahr 1607, als Graf Georg von Thurzo und seine Nachfahren zu erblichen Eigentümern der Burg Orava und der dazugehörenden Herrschaft ernannt wurden; außerdem wurde an Thurzo und seine Nachfolger aus dem Thurzo-Geschlecht das Amt des Obergespans des Komitats Orava übertragen. Die Burg Orava wurde zum Zentrum der Verwaltung der Orava-Herrschaft. Die Beamten und die Dienerschaft hatten hier ihren Sitz, die für den alltäglichen Lauf der Herrschaft sorgten. Zum Personal gehörte auch der Kapitän der Burg von Orava, Kastellane und die ihnen untergeordnete Burgbesatzung, gebildet von den Schergen. In den Aufgabenbereich der Beamten und der Dienerschaft fielen hauptsächlich die Sicherstellung der Abwehr der Burg und die hiermit verbundenen Aufgaben. Das Hauptaugenmerk der vorliegenden Studie richtet sich gerade auf diesen Aspekt.

Der Kapitän (*capitaneus arcis*) war rangmäßig der höchste Beamte an der Burg. Im Allgemeinen galt die Regel, dass ohne sein Wissen niemand die Burg verlassen durfte, und genauso umgekehrt – ohne sein Einverständnis war jedem der Zutritt auf die Burg verweigert. Er verfügte über alle Schlüssel zu den Eintrittstoren zur Burg. Außerdem erfüllte er eine weitere wichtige Aufgabe, die für die Gewährleistung der Abwehrbereitschaft der Burg von immenser Bedeutung war – nämlich die Besorgung von Waffen. Schon zu Beginn des 17. Jahrhunderts galt die Burg Orava als eine gut bewaffnete Burg, wie man es dem Waffeninventar von 1607 entnehmen kann. In diesem Zusammenhang muss man erwähnen, dass die Burg im Laufe der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts auch über eigene Waffenschmiede verfügte, die Schießpulver für die Bedürfnisse der Burg hergestellt haben. Den rangmäßig zweitwichtigsten Platz im Rahmen der Hierarchie des Burgpersonals belegten die Kastellane. Die Burg Orava hatte zwei Kastellane (*castellanus* und *vicecastellanus*), die in den zeitgenössischen Quellen als Kastellan und Vize-Kastellan, bzw. als der erste und der zweite Kastellan bezeichnet wurden. Zu ihren alltäglichen Dienstpflichten gehörte die Wache an den Burgtoren, an der auch die ihnen untergeordneten Schergen eingesetzt waren. Die Kastellane waren ebenfalls für die Aufnahme der Schergen in den Dienst zuständig, sie sorgten auch für sie auch aus der geistlichen Hinsicht (regelmäßige Teilnahme an den Gottesdiensten usw.), und teilten ihnen die Arbeit an der Burg zu. Der Kastellan verwaltete auch das Burggefängnis (Evidenz der Gefangenen, Verteilung von Verpflegung für die Gefangenen, Bewahrung und der Gefängnisschlüssel usw.) Die Burgbesatzung bestand aus Schergen. Im 17. – 18. Jahrhundert ihre Zahl bewegte sich zwischen 24 und 28 Mann. Sie hielten ununterbrochen Wache auf der Burg auf Positionen, die vorhinein bestimmt worden sind (im vorderen Teil der Burg, in der mittleren Burg, am zweiten Tor und am ersten Eingangstor zur Burg).

Die Sicherstellung der Verteidigung von Burg Orava gehörte zum alltäglichen Arbeitsbereich des Burgkapitäns, der Kastellane und der Schergen. Zu dieser wichtigen Aufgabe wurden sie mittels Anordnungen (Weisungen) beauftragt, die von den Eigentümern der Herrschaft erlassen wurden. Ähnliche Weisungen haben sich auch in den Archivfonds anderer Adelsfamilien und Herrschaften aus dem Gebiet der heutigen Slowakei erhalten. Der vorliegende Beitrag weist auf die Aussagekraft dieser Weisungen aus dem Gesichtspunkt der Militärgeschichte hin.

PRÍPRAVY NA EVAKUÁCIU ÚZEMIA JUŽNÉHO SLOVENSKA V OKTÓBRI 1938

FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: Preparations to evacuate the territory of southern Slovakia in October 1938. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 37-54, Bratislava.

The author of the paper grounds his introduction in the negotiations between Hungary and Czechoslovakia in Komárno, held between 9-13 October 1938. These were, according to the author, meant to resolve the issue of the Hungarian minority "in the spirit of the Munich Agreement". This means applying the principle of self-determination. However, the negotiations were not successful due to Hungary's exaggerated claims, since Hungary raised not only claims to such places as Bratislava and Nitra but also demanded that a referendum be organized in the rest of Slovakia, in an unfounded anticipation of the Slovak citizens voting in favour of annexing Slovakia's entire territory to Hungary. As regards the negotiations in Komárno, Hungarian politicians maintained their perspective, which has, to a great extent, prevailed in historiography up to date, whereby the Czechoslovak counterpart refused to come to an agreement, proposing only unimportant concessions to gain more time. In his article based on research in the archives, the author sheds light on hitherto unused documents of diverse provenance, unambiguously demonstrating that the Czechoslovak counterparts and authorities in Slovakia were very well acquainted with the unconditional requirement to annex southern Slovakia to Hungary and, from 9 October 1938 (the initial day of negotiations) onwards, intense preparations to evacuate the region were already in progress. The evacuation was partially executed as early as the Vienna Arbitration (2 November 1938).

Military history. Slovakia. 1st Czechoslovak Republic. Evacuation of southern Slovakia. October 1938.

V prvom polroku 1938, keď sudetskí Nemci ďalej stupňovali svoj nátlak na československú vládu, a celkom nepochybne sa ukázalo, že ich cieľom nie je dohoda, ale sústavné zvyšovanie požiadaviek a odtrhnutie územia, začali podobnú taktiku uplatňovať aj predstavitelia maďarskej menšiny na čele Zjednotenej maďarskej strany (ZMS). Túto iredentistickú politiku na čele s Andorom Jarossom, Jánosom Esterházyom a ďalšími maďarskými národnostnými politikmi, inšpirovala, organizačne a finančne podporovala Budapešť. Maďarský minister zahraničných vecí Kálmán Kánya, ktorý spolu s ďalšími predstaviteľmi maďarskej vlády rokoval 20. septembra 1938 v Berchtesgadene s Hitlerom a spol., oboznámil talianskeho ministra zahraničných vecí Galeazza Ciana s výsledkami týchto maďarsko-nemeckých rokovaní v takom zmysle, že Maďari dali Hitlerovi na vedomie, že ak sa pri usporiadaní „českej“ otázky s maďarskou menšinou nebude postupovať rovna-

ko ako so sudetskými Nemcami, maďarská vláda vystúpi proti tejto diskriminácii nielen diplomatickými prostriedkami, ale **bude podporovať** (pozn. zdôraznil F.V.) na Slovensku vážne nepokoje. **Akcia tohto charakteru už prebieha** (pozn. zdôraznil F.V.). Hitler to vraj prijal s pochopením, tvrdil Kánya.¹ Československý vyslanec v Budapešti, Miloš Kobra, 22. septembra 1938 informoval Prahu o „vybičovani národných vášní“ v Maďarsku do krajnosti a o protičeskoslovenských aktivitách maďarskej strany. Išlo, okrem iného, o veľkú demonštráciu v Budapešti 21. septembra 1938, na ktorej účastníci požadovali pripojenie Slovenska k Maďarsku a aby všetky národnosti rozhodli plebiscitom o svojej budúcnosti.²

V Mníchove sa rozhodlo o oddelení pohraničných území Čiech a Moravy v prospech hitlerovského Nemecka, ktoré začiatkom októbra nad rámec Mníchovskej dohody zabra- lo aj slovenský Devín a Petržalku (československá strana súhlasila s delimitáciou hraníc v týchto úsekoch až 21. novembra 1938). Mníchovské veľmocenské rozhodnutie otvorilo cestu aj pre maďarsko-československé rokovania o odstúpení územia južného Slovenska obývaného maďarskou menšinou. Netrpezlivé Maďarsko, usilujúce sa celé roky navonok o revíziu (v skutočnosti však o jej zrušenie) Trianonskej mierovej zmluvy zo 4. júna 1920, predložilo Československu svoje podmienky pre začatie rokovaní už 3. októbra; išlo o štyri predbežné požiadavky.³ Potom na československý návrh, vzhľadom na vnútropolitickú krízu v Československu a vznik autonómnej slovenskej vlády, súhlasilo s odkladom na 9. októbra. Súčasne však maďarská vláda nariadila, aby sa maďarské vojsko priblížilo k Dunaju, ale s príkazom, aby sa predbežne zdržalo vojenských akcií. Podľa vyslanca M. Kobra maďarská strana odôvodňovala vojenské opatrenia, samozrejme, potrebou chrániť svoje hranice v dôsledku československých opatrení pozdĺž hraníc, a tým, že Československo vyhlásilo všeobecnú mobilizáciu.⁴

Maďarské vládnuce kruhy boli Mníchovskou dohodou sklamané, lebo sa nesplnili ich očakávania a problém maďarskej menšiny v Československu sa neriešil zároveň s otázkou sudetských Nemcov.⁵ Čo očakávalo Maďarsko od konferencie veľmocí v Mníchove, prezrádza napríklad denné hlásenie o telefonickom rozhovore vedúceho kabinetu maďarského ministra zahraničných vecí Istvána Csákyho s Györgyöm Barczom, maďarským vyslancom v Londýne. Csáky vydal Barczovi pokyny, aby britskému Foreign Office predložil už skoršie zaslané maďarské memorandum v takom zmysle, že slovo Karpatská kotlina sa nahradí slovom Československo⁶, a maďarský vyslanec mal zároveň aj vypracovať záznam, ktorý sa mal cestou sprostredkovateľa dostať k premiérovi Chamberlainovi ešte pred jeho odces-

¹ ÁDÁM, Magda (red.). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936 – 1945. II. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936 – 1938.* (Diplomatické písomnosti k zahraničnej politike Maďarska. 1936 – 1945. Vznik Mníchovskej dohody a zahraničná politika Maďarska 1936 – 1938.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965, dokument č. 374, s. 632, DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž 2. november 1938 Dokumenty I (20. september–2. november 1938)*, Martin : Matica slovenská 2002, dokument č. 3, s. 34.

² DEÁK, ref. 1, dokument č. 7, s. 36-37.

³ DEÁK, ref. 1, dokument č. 27, s. 54-55.

⁴ DEÁK, ref. 1, dokument č. 18, s. 44.

⁵ Názory maďarských vládnučích kruhov veľmi jasne formuloval maďarský vyslanec v Berlíne Döme Sztójay, ktorý 30. septembra 1938 v šifrovanom telegramu maďarskému ministrovi zahraničných vecí Kálmánovi Kányovi napísal, že hoci sa maďarské nároky na konferencii v Mníchove neuplatnili v plnom rozsahu, predsa navrhuje, aby Budapešť jeho prostredníctvom vyjadrila svoju vďaku na osobitnej audiencii u Hitlera a Göringa. Zároveň vyslovil aj názor, že by bolo účelné, keby regent Horthy „čím skôr“ pozval Göringa na poľovačku. ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 429, s. 685.

tovaním do Mníchova. V tomto zázname malo Maďarsko celkom pokrytecky zdôrazniť, že „československú otázku nenanieslo ono“, ale ak sa už tento problém má riešiť, tak je to nemožné uskutočniť takým spôsobom, aby popri uspokojení požiadaviek nemeckej menšiny a uspokojení zhruba 80 percent požiadaviek poľskej menšiny, boli práva v podobných podmienkach, a z historického hľadiska dokonca ešte vo výhodnejších podmienkach žijúcej maďarskej menšiny, úplne ponechané stranou. Maďarský vyslanec mal hlavne zdôrazniť právo potrianonského Maďarska na Maďarmi obývané územia Slovenska.⁷ Malo to byť len opätovné zastretie skutočných cieľov Maďarska, ktoré chcelo získať celé územie Slovenska, ale predbežne to nepovažovalo v hektickom období pred Mníchovskou dohodou za vhodné zdôrazňovať. V Mníchove sa malo rokovať údajne len o „samourčovacích“ právach menšín, a preto by maďarský nárok na celé Slovensko tento princíp narušil. Dodatok záverečného protokolu konferencie poukázal na potrebu riešiť problémy poľskej aj maďarskej menšiny dvojstrannými rokovaniami s československou stranou a v prípade neochoty dohodnúť sa, arbitrážou mníchovských veľmocí.⁸ Maďari však, ako už bolo spomenuté, chceli celé Slovensko, aj keď neboli medzi maďarskými politikmi jednotné názory na to, akým spôsobom a v akom časovom horizonte chcú tento cieľ dosiahnuť.⁹ Maďarsko navrhovalo Československu rokovania, ale nevyklúčovalo ani ozbrojený konflikt a pre tento prípad sa usilovalo zabezpečiť si podporu hlavne u Talianska. Sondovalo aj postoje Rumunska a Juhoslávie, partnerov, resp. bývalých partnerov Československa v Malej dohode, sústave zmlúv, ktoré mali zabezpečiť predovšetkým koordinovaný postup uvedených troch nástupníckych štátov proti revizionistickým nárokom Budapešti.¹⁰

Maďarsko sa usilovalo o čo najskorší začiatok rokovaní s Prahou bez ohľadu na to, že československá vláda bola nesmierne zamestnaná vyprázdňovaním českých území v dôsledku Mníchovskej dohody, a predložilo Československu svoje požiadavky už 3. októbra. V prvom bode Maďarsko požadovalo bezodkladné prepustenie politických väzňov maďarskej národnosti na slobodu, v druhom demobilizáciu vojakov maďarskej národnosti a ich prepustenie domov, tretí bod požadoval vytvorenie zmiešaných miestnych poriadkových útvarov na „ochranu života a majetku“ a vo štvrtom bode sa ako symbolické znamenie odovzdania územia Maďarsku požadovalo odovzdanie 2 – 3 pohraničných miest, ktoré malo obsadiť maďarské vojsko. Do úvahy prichádzali: Komárno, Štúrovo alebo Ipeľské Šahy na západe a Slovenské Nové Mesto, Čop alebo Berehovo na východe. Napokon Budapešť navrhovala, aby sa rokovania začali 6. októbra o 16. hodine v Komárne.¹¹ Zatiaľ čo niektoré body maďarských požiadaviek sa len ťažko zlučovali so suverenity Československa, tretí bod by bol jej priamym narušením, a ten Praha rozhodne odmietla. Na ostatné body

⁶ Zmysel takejto zmeny je v tom, že Karpatskú kotlinu bolo možné vzťahovať aj na maďarské požiadavky voči Rumunsku a Juhoslávii a keďže sa Budapešť snažila vyhnúť tomu, aby sa vytvoril jednotný front proti jej nárokom, takticky sa predbežne zamerala len na svoju menšinu v Československu.

⁷ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 428, s. 684-685.

⁸ DEÁK, ref. 1, dokument č. 21, s. 45-49.

⁹ DEÁK, L. *Hra o Slovensko*. Bratislava : Veda, 1991, s. 150.

¹⁰ Maďarský vyslanec v Ríme Frigyes Villani uvádza 1. októbra 1938 vo svojom šifrovanom telegramu určenom Kányovi názor talianskeho ministra zahraničných vecí Galeazza Ciana, ktorý sa údajne domnieva, že poskytnutie talianskych lietadiel Maďarsku v súčasnosti nie je potrebné a vzbudilo by veľkú pozornosť. Možno ich však držať v pohotovosti v blízkosti severovýchodných talianskych hraníc, odkiaľ môžu v prípade potreby dosiahnuť Budapešť v priebehu niekoľkých hodín. Ciano Villanimu sľúbil, že túto otázku preberie s Mussolinim. ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 434, s. 690.

¹¹ DEÁK, ref. 1, ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 449, s. 707.

pristúpila, čo, ako sa neskôr ukázalo, najmä pokiaľ ide o miesto rokovania – Komárno, bolo vážnou taktickou chybou. Atmosféra v meste bola silne protičeskoslovenská a len zdanlivo pokojná. Podľa hlásenia štátneho policajného úradu v Komárne v meste je údajne pomerný pokoj a vyhláska o zákaze zhromažďovania, upokojujúca vyhláska starostu obce, ako aj utišujúca kázeň farára v kostole, mali na maďarské obyvateľstvo dobrý účinok. Naproti tomu ale už 6. októbra predpoludním sa do Komárna hrnul ľud z vidieka, aby tu demonštroval v dôsledku chýrov, že „*vraj dnes pride Kánya, aby prevzal mesto*“. Hlúčky demonštrantov neboli do mesta púšťané a boli žandárstvom rozptyľované. V dvoch prípadoch prišli väčšie zástupy, asi po 100 osobách, ktoré boli strážou taktiež rozptýlené, pričom došlo k miernemu použitiu obuškov bez zranenia účastníkov sprievodu. Dve osoby boli predvedené a policajným súdom odsúdené „*k zátvoru*“ (do väzby). Mesto bolo plné zástav, ľudia nosili trikolóry, čo pôsobilo demoralizačne na bezpečnostné orgány, vojsko i obyvateľstvo čs. národnosti.¹² Prečo Budapešť naliehala na bezodkladný začiatok maďarsko-československých rokovaní, vystihol veľmi dobre maďarský vyslanec v Prahe János Wettstein, ktorý vo svojom šifrovanom telegrame Kányovi z 3. októbra 1938 uviedol, že „*podľa názoru talianskeho vyslanca v Prahe, ktorý aj on plne zdieľa, situácia si vyžaduje okamžité začatie rokovaní, aby sme mohli využiť psychologický moment zapríčinený súčasnými národnými katastrofami* (to značí Čechov a Slovákov – pozn. F.V.) *ešte predtým ako by sa národné sebavedomie opäť upevnilo. Aj verejná mienka v krajinách zainteresovaných veľmocí by prijala priaznivejšie súčasné riešenie maďarského problému s problémom nemeckým a poľským, ako keby nastalý pokoj dodatočne narušila maďarská vec.*“ A rokovania by sa mali začať čím skôr aj preto, aby pročešská propaganda, ktorú na Slovensku robí v súčasnosti bývalý československý premiér Milan Hodža, dostala čím menší časový priestor. Podľa Wettsteina by čo najskoršiemu začatiu rokovaní pomohol aj tlak na československú vládu z Ríma.¹³

Maďarsko chcelo využiť všetky páky, ktoré malo k dispozícii vo svoj prospech. Preto opäť stavilo aj na smutnú postavu slovensko-maďarských vzťahov, slovenského renegáta a maďarského plateného agenta, Viktora (Győző) Dvortsáka. Ten navštívil 3. októbra Mussoliniho, ktorý mu údajne povedal, že o slovenskej otázke nebol dostatočne informovaný, inak by bol v Mníchove dosiahol iný výsledok. Nemci vraj jeho návrh v maďarskej otázke podporovali len slabo a v slovenskej otázke vôbec nie.¹⁴

Nasledujúce rokovania v Komárne v dňoch 9. – 13. októbra 1938 (o ich začatí bolo vydané vyhlásenie),¹⁵ kde československú stranu zastupovali predstavitelia autonómnej slovenskej vlády Jozef Tiso, Ferdinand Ďurčanský a ďalej Ivan Krno, generál Rudolf Viest a zástupca Podkarpatskej Rusi Ivan Inatij Párkányi,¹⁶ maďarská vláda ukončila s poukazom na zásadnú odlišnosť stanovísk rokujúcich strán a nemožnosť kompromisu.¹⁷ V Komárne sa už maďarská strana (Kálmán Kánya, Pál Teleki, Rudolf Andorka a ďalší) netajila ani myšlienkou požiadavky plebiscitu, pokiaľ ide aj o územia obývané Slovákmí. Práve táto

¹² Spis PKÚ č. 62.163/1938 prez. zo 6. októbra 1938, Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Krajinský úrad Bratislava (KÚ), inventárne číslo (inv. č.) 615, škatuľa (šk.) č. 255.

¹³ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 453, s. 711-712.

¹⁴ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 456, s. 714.

¹⁵ Tlač ho uverejnila 10. a 11. októbra 1938. Napríklad Slovenský denník, Slovák atď. Dnes odstupujeme Šahy a Slov. Nové Mesto. In *Slovenské zvesti*, ročník III., číslo 198 z 11. októbra 1938, s. 1.

¹⁶ DEÁK, ref. 1, dokument č. 50, s. 70-71.

¹⁷ DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska 1938–1939*. Bratislava: Veda, 1990, s. 73-111.

požiadavka bola jednou z príčin, že sa delegácie v Komárne nemohli dohodnúť, pretože na takýto zásah do suverenity Československa nemohla československá delegácia pristúpiť. Pritom si Maďari boli veľmi dobre vedomí toho, že väčšina Slovákov sa nechce pripojiť k Maďarsku. Odovzdať sa mali ihneď len „čisto maďarské“ oblasti, na územiach s maďarskou väčšinou sa môže uskutočniť ľudové hlasovanie a – to je nesmierne zaujímavé – z jazykových ostrovov presídlenie obyvateľstva! Podľa šifrovaného telegramu Frigyesa Villaniho Kányovi z 3. októbra Ciano sľúbil, že požiada juhoslovanského premiéra a ministra zahraničných vecí Milana Stojadinoviča, aby sa v Prahe prihovril za splnenie maďarských požiadaviek, len Maďarsko nech nepýta aj slovenské územia.¹⁸

Nadalej však prebiehali dvojstranné kontakty medzi Budapešťou a Prahou, ale ani tie nevedli k dohode, preto o spore rozhodla vo Viedni arbitráž ministrov zahraničných vecí Nemecka a Talianska, Joachima von Ribbentropa a grófa Galeazza Ciana za účasti zástupcov oboch strán. Táto arbitráž, ku ktorej došlo 2. novembra 1938, sa označuje ako prvá Viedenská arbitráž. Na základe tohto rozhodnutia arbitrov vo Viedni bolo od Československa odčlenených 10 390 kilometrov štvorcových teritória, a podľa československého sčítania ľudu z roku 1930 tam žilo dovedna 853 670 osôb, z toho 503 980 obyvateľov maďarskej národnosti, 272 145 Slovákov a Čechov, 8 947 Nemcov atď.¹⁹

Maďarská strana tvrdila, a aj značná časť historiografie dodnes zastáva názor, že československá strana sa s Maďarskom o úprave hraníc nechcela dohodnúť a rokovaniami len naťahovala čas. Dobové dokumenty ústredných československých, slovenských, ako aj regionálnych a miestnych úradov, však svedčia o tom, že československé orgány začali už začiatkom októbra pripravovať evakuáciu uvedeného územia, a to takmer v takom rozsahu, ako o tom rozhodla Viedenská arbitráž až o 3 – 4 týždne neskôr. Neobstoí teda tvrdenie, že československá (slovenská) strana sa dohodnúť nechcela, uplatňovala zdržovaciú taktiku a že s odstúpením územia v prospech Maďarska vo väčšom rozsahu nepočítala.

PRÍPRAVY ÚRADOV NA EVAKUÁCIU ÚZEMIA

Ako vidno z pramenného materiálu, ČSR sa už v prvej dekáde októbra 1938, zrejme pod vplyvom šokujúceho rozhodnutia z Mníchova, ktoré ukázalo, že aj odstúpenie slovenských území je neodvratné, pripravovala na evakuáciu rozsiahleho územia na južnom Slovensku. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave vydalo prvé pokyny o príprave na evakuáciu územia už 9. októbra 1938 pod číslom 64.486/prez/1938. V tomto dokumente sa spomína 20 okresov, ktoré sa mali Maďarsku odstúpiť celé, ako aj tie, u ktorých išlo len o časti ich územia. Uvedené pokyny potom doplnili ešte ďalšie usmernenia a príkazy na postup v prípade nariadenia evakuácie územia s obyvateľstvom maďarskej národnosti.²⁰

Podľa spomenutých „*Pokynov pre prípad nariadenia evakuácie území s maďarskou väčšinou*“, sa mali úrady, školy, železnica atď., ako aj osoby na uvedenom území, pripraviť pre prípad, že sa územie, kde býva maďarská menšina, bude musieť odovzdať Maďarsku.

¹⁸ ÁDÁM, ref. 1, dokument č. 450, s. 708.

¹⁹ DEÁK, ref. 1, s. 24.

²⁰ Spis Prezídia Krajinského úradu (PKÚ) čj. 64.486/1938 prez. z 9. X. 1938 (v kópii zachovaného dokumentu je omylom uvedený september – IX.), v prílohe ktorého je aj prehľad 20 okresov ktoré, resp. časti ktorých sa majú evakuovať. Kópia sa nachádza v Štátnom archíve Nitra–pobočka Nové Zámky (ďalej ŠANI–NZ), f. Okresný úrad Nové Zámky 1923 – 1938 (OÚ NZ), inv. č. 104, šk. 61. Kópia dodatku – spisu PKÚ čj. 64.859/1938 prez. z 11. októbra 1938, tamže.

Uvedené pokyny doplňujú ďalšie inštrukcie z 11. októbra 1938 určené okresným náčelníkom v Bratislave, Šamoríne, Dunajskej Strede, Galante, Komárne, Starej Ďale (dnes Hurbanovo), Nových Zámkoch, Parkane (dnes Štúrovo), Šali, Želiezovciach, Krupine, Leviciach, Lučenci, Feledinciach (dnes Jesenské), Rimavskej Sobote, Tornali, Rožňave, Moldave nad Bodvou, Košiciach, Trebišove, Kráľovskom Chlmcí, Veľkých Kapušanoch, Vrábl'och a Modrom Kameni. Podľa týchto dokumentov počítala československá strana s odstúpením územia (s výnimkou sporných miest) takmer v rovnakom rozsahu, ako to stanovila Viedenská arbitráž o tri týždne neskôr, aj keď ešte prebiehali neúspešné rokovania v Komárne a neskôr aj medzi Prahou a Budapešťou. V pokynoch sa odráža stanovisko československej vlády (ministerskej rady) z 3. októbra 1938, podľa ktorého má civilné obyvateľstvo územia, ktoré bude odstúpené Maďarsku (Nemecku), tak na území samom, ako aj na území medzi demarkačnými čiarami, **zostať vo svojich doterajších bydliskách** (zdôraznil F.V.). Výnimky mohli byť povolené len u celkom malého počtu osôb či rodín, u ktorých by zotrvanie na mieste značilo nesporne ohrozenie ich života. Počet takýchto osôb nemal presahovať pol percenta, v najkrajnejšom prípade jedno percento. Vyššie uvedené výnimky sa v prvom rade vzťahovali na osoby národnosti slovenskej a českej, vrátane ich rodinných príslušníkov, ktoré sa dovtedy exponovali politicky a národne a následkom ich doterajšej činnosti boli by možno vystavené v prípade okupácie územia osobným nebezpečenstvám (ujme). Naproti tomu sa však malo zamedziť sťahovaniu civilného obyvateľstva **inej** (zdôraznil F.V.) ako slovenskej alebo českej národnosti.²¹

Podobne ako Nemecko využilo pre svoje územné nároky voči Československu výdatne svoju menšinu,²² aj Budapešť koordinovala svoje kroky s predstaviteľmi maďarskej menšiny na južnom Slovensku. Poslanci a senátori Zjednotenej maďarskej strany (ZMS) vydali už 7. októbra 1938 vyhlásenie, v ktorom, odvolávajú sa na svoje sebaurčovacie právo a ignorujú sebaurčovacie právo tamajších Slovákov, Čechov, Nemcov a ďalších národností, požadovali pripojenie južného Slovenska k Maďarsku.²³ Maďari v Maďarsku a mnoho príslušníkov maďarskej menšiny v Československu, pomýlených iredentistickou propagandou prebiehajúcou na Slovensku po celé roky, Mníchov vítali, lebo v ňom videli začiatok konca nenávideného Československa. Napríklad novozámocké noviny *Ěrsekujvár és Vidéke* (Nové Zámky a okolie) priniesli k Mníchovu komentár, podľa ktorého po tejto dohode údajne smúti jedine český národ a znáša svoj tragický osud.²⁴ Práve Nové Zámky boli po celé roky popri Bratislave, Košiciach a Lučenci jedným z centier nielen prekvitajúceho maďarského kultúrneho života, čo samo o sebe vyvracia tvrdenia o útlaku maďarskej menšiny v Československu, ale aj centrami maďarskej národnostnej politiky, málo priateľskej voči vlastnému štátu, finančne podporovanej a politicky usmerňovanej z Budapešti.²⁵ Starostom mesta bol nacionalista János Holota, poslanec československého

²¹ Spisy uvedené v ref. 20.

²² O tom pozri podrobnejšie VRÁBEL, Ferdinand. Oslavy DAI v roku 1937 a snahy o využívanie národnostných menšín v ČSR Nemeckom a Maďarskom na politické ciele. V tlači; štúdia vychádza v časopise *Studia Politica Slovaca*, 2011, č. 1.

²³ *Ěrsekujvár és Vidéke*, 9. októbra 1938.

²⁴ KOČIŠ, L. *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Nové Zámky: ONV– Odbor školstva a kultúry, 1967, s. 99, *Ěrsekujvár és Vidéke*, 9. októbra 1938.

²⁵ Pod zámienkou podpory maďarskej kultúry a jazyka išli z Budapešti na Slovensko nemalé finančné prostriedky určené predovšetkým na politickú a revizionistickú činnosť maďarských politických strán na Slovensku.

parlamentu za ZMS, ktorý v pomníkových dňoch spolu s ostatnými maďarskými poslancami a senátormi požadoval pripojenie južného Slovenska k Maďarsku. Jeho politické názory, lojalitu k štátu, jeho ďalší vývoj a aj jeho ľudský charakter dokladá okrem iných skutočností aj to, že ten istý Holota ešte v máji 1937 z vlastnej iniciatívy navrhoval Okresnému úradu v Nových Zámkoch, ktorý na základe pokynov vyšších orgánov zbieral námety na oslavy blížiaceho sa 20. ročného jubilea ČSR, že „*mestská rada za potrebné drží oslavy v predmete uvedeného jubilea čím slávnostnejšie zadržať a to celým obecnstvom mesta bez rozdielu národnostného... V predvečer jubilea lampionový pochod pri spoluúčinkovaní tunajšej posádky, večer slávnostná akadémia čs. spolkov v Sokolovni, druhý večer slávnostné matiné maďarských spolkov v mestskom hoteli Zlatý lev, v deň jubilea ráno slávnostné služby Božie vo všetkých kostoloch a chrámoch. Pri peknom počasí ľudová veselica mohla by sa zadržať v deň jubilea buďto na Sihoti alebo v mestskom lese Berek. V deň slávnosti by mestské zastupiteľstvo zadržalo aj slávnostné zasadnutie.*“²⁶ V skutočnosti to bolo však len pretvarovanie a Nové Zámky boli aj Holotovou zásluhou celé roky jedným z centier maďarskej iredenty. Z neďalekej obce Čechy pochádzal statkár a vodca maďarských extrémistov Andor Jaross a príznačne práve v tomto meste došlo v roku 1936 z iniciatívy a na nátlak budapeštianskej vlády aj k zlúčeniu politických strán maďarskej menšiny do Zjednotenej maďarskej strany (ZMS). Už krátko po Viedenskej arbitráži vyhodili do vzduchu pomník padlých československých legionárov pred Sokolovňou v Nových Zámkoch a odstránené boli aj dve tabule pripomínajúce v júni 1919 v bojoch s maďarskými boľševikmi padlého majora Jelínka. Zničené bolo aj súsošie Fraňa Štefunku na hrobch čs. legionárov na miestnom novom cintoríne. Miestni Slováci, v predtuche neblahých udalostí, pre istotu už nasledujúci deň odviezli len nedávno (v roku 1937) odhalenú sochu Antona Bernoláka do Žiliny.²⁷ Sám Holota si dovoľil ešte v októbri varovať nadriadený (!) Okresný úrad Nové Zámky pred evakuáciou predmetov a zariadenia úradu.²⁸

Podľa ďalších evakuačných pokynov č. j. 65.398/1938 prez. z 19. októbra 1938²⁹ sa prednostom OÚ za súčinnosti prednostov miestnych štátnych úradov iných rezortov civilnej štátnej správy ukladalo, aby vykonali prípravu odsunu v súčinnosti s prednostami miestnych štátnych úradov iných rezortov civilnej štátnej správy, a to do všetkých podrobností tak, aby v prípade nariadenia odsunu nenastal zmätok. O pristavenie železničných vozňov na evakuáciu bolo potrebné žiadať telegraficky, alebo telefonicky, ale až po obdržaní rozkazu Krajského úradu v Bratislave na odsun (evakuáciu).

Bod 5 výnosu z 9. októbra sa doplnil ustanovením, že štátni zamestnanci evakuujú aj bytové zariadenie (nábytok), pričom sa však malo dôrazne dbať na to, aby sa nenakladali predmety nepotrebné a menej cenné, pretože sa nemohlo počítať s väčším počtom ani že-

²⁶ Spis Rady mesta Nové Zámky čj. 11365/1937 z 26. mája 1937. ŠANI-NZ, f. OÚ NZ, inv. č. 98, šk. 55.

²⁷ KOČIŠ, ref. 24, s. 99.

²⁸ Holota napísal Okresnému úradu Nové Zámky, že podľa získaných správ pri evakuovaní úradu boli z jeho sídla odsunuté i také predmety (zariadenie, zastavené nábytky), ktoré jednak patria k budove ako jej príslušenstvo, a tak tvoria vlastníctvo mesta ako majiteľa budovy a jednak také predmety (zariadenie), ktoré boli kúpené z okresných prostriedkov a tvoria majetok novozámockého okresu. „*Pre prípad, že časť okresu bude pripojená k Maďarsku, žiadame okresný úrad, aby urobil opatrenia, aby boli takéto predmety nerušené nechané v Nových Zámkoch a tie, ktoré už boli odsunuté, nech sú čím skôr vrátené a odovzdané nepoškodené mestu...*“ Spis Rady mesta Nové Zámky č. 31.025/1938 z 28. októbra 1938. ŠANI-NZ, f. Notársky úrad (1923–1938), prezidiálne spisy, šk. 10.

²⁹ ŠANI-NZ, f. OÚ Parkan, oddelenie prezidiálne spisy, šk. 5.

lezničných vagónov, ani automobilových vozidiel. Z pochopiteľných dôvodov mali mať v každom prípade prednosť úradné evakuačné predmety. Priebežne sa zisťovala potreba vozidiel, železničných vozňov, váha evakuovaného zariadenia a batožín, ako aj počty evakuovaných osôb. Predpokladaná potreba železničných vozňov sa mala z evidenčných dôvodov hlásiť jednak príslušnému zborovému veliteľstvu, jednak riaditeľstvu štátnych železníc (prídeľovní vozňov) prostredníctvom miestneho prednostu stanice, či dopravného úradu, s uvedením nakladacej a vykladacej stanice.

Podľa ďalšieho bodu sa kancelársky nábytok OÚ a štátnych policajných úradov mal brať do evakuácie len vtedy, ak išlo o nové zariadenie a úrad mal – hoci v obmedzenom počte – staršie zariadenie uložené na povale alebo v pivnici. Tento starší nábytok sa mal pripraviť, aby v prípade nariadenia evakuácie mohol byť v miestnostiach nahradený za nový nábytok. Úrady rezortu ministerstva vnútra, ktoré mali viac ako jednu pancierovú skriňu a pokladnice, mali evakuovať aj tieto zariadenia a na mieste mali zanechať len po jednej skrini či pokladnici. Pokladnice na drevených podstavcoch mali všetky zostať na mieste. Štátne hotovosti, ak boli uložené v miestnych peňažných ústavoch, mali sa hneď vyzdvihnúť a uložiť na šekové kontá poštovej sporiteľne. Zásobníky, inventárne denníky, stroje, prístroje, prísne zúčtovateľné tlačivá a všetky kancelárske potreby sa mali odsunúť. Štátni zamestnanci rezortu ministerstva vnútra s rodinami mali byť odsunutí pod vedením sprievodcov transportov a mali sa v prvom rade sami postarať o nakladanie a vykladanie svojich zvrškov.

Úrady, útvary a zariadenia iných rezortov civilnej štátnej správy, ktoré mali už určené budúce pôsobiská (napríklad oddelenia finančnej stráže, colné úrady a inšpektoráty finančnej stráže výnosom generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave číslo II-FS-6679/1938) sa mali evakuovať priamo do určených nových miest, a to s úradným zariadením a rodinami s bytovým zariadením, podľa pokynov ich nadriadených úradov. Zoznam pripojený k výnosu číslo 64.486/prez/1938 platil vlastne len pre úrady, útvary, ústavy a zariadenia rezortu ministerstva vnútra. Pre úrady, ústavy a zariadenia iných rezortov civilnej štátnej správy platil len v tom prípade, ak neboli zo strany nadriadených úradov určené už vopred priestory na umiestnenie.

Štátne policajné úrady v Komárne a Parkane sa mali evakuovať spolu s OÚ do Nitry či Zlatých Moraviec, štátny policajný úrad z Lučenca do Zvolena, štátny policajný úrad z Rimavskej Soboty (ak by mesto s niektorými úradmi bolo odstúpené Maďarsku) sa mal evakuovať do Brezna nad Hronom, okresný úrad ale do Tisovca. Ak by bolo odstúpené mesto Rožňava s južnou časťou okresu, mal okresný náčelník zistiť prípadnú možnosť umiestnenia úradov v Dobšinej. Zmeny ohľadom štátnych policajných úradov si mali okresní náčelníci zaznačiť ihneď do rubriky „poznámka“ zoznamu, tak podobne zmeny v rubrike „Umiestňovací okres“ ohľadom umiestnenia vlastného úradu.

Po obdržaní tohto výnosu mali prednostovia zvolať všetkých prednostov úradov, útvarov, ústavov a zariadení ostatných rezortov štátnej civilnej správy, zistiť približnú potrebu železničných vozňov, a to: 10, 15, 20-tonových s uvedením železničných tratí, nakladacích i vykladacích staníc (na územiach, kde nemožno počítať so železničnou dopravou: približný počet vozidiel, miesta nakladania a miesta vykladania; malo sa to nahlásiť do 48 hodín telefonicky Prezidiu Krajinského úradu – PKÚ. Keď bude už vydaný príkaz na evakuáciu, malo sa pokračovať podľa výnosu z 9. októbra 1938 číslo 64.486/prez/1938.³⁰ Prednostovia úradov, prípadne vopred určení zástupcovia, mali zostať na mieste až do zápisničného odo-

³⁰ Ref. 20

vzdania úradov a objektov zástupcom maďarskej vlády. Kópie zápisníc sa mali predložiť PKÚ po návrate do umiestňovacieho priestoru. PKÚ poslalo pod tým istým číslom tajný súrny spis s pokynmi určenými aj pre vojakov: Zemskému vojenskému veliteľstvu (oddel. 4./ etap.) v Bratislave, Zemskému vojenskému veliteľstvu (oddel. 4./etap.) v Košiciach, Veliteľstvu VI. zboru v Košiciach, Veliteľstvu VII. zboru v Banskej Bystrici a Veliteľstvu V. zboru v Trenčíne. V týchto smerniciach sa uvádzalo: „*Pre prípad kladného výsledku jednaní medzi delegátmi vlády Česko-slovenskej a vlády Maďarskej v smysle Mníchovskej dohody zo dňa 30. septembra 1938 pripravuje* (zdôraznené v dokumente – pozn. F.V.) *krajinský úrad odsunutie štátnych úradov, ústavov a zariadení, včetně rodín štátnych zamestnancov s bytovým zariadením (nábytkom) asi z týchto okresov: Šamorín, Dunajská Streda, Galanta (časť), Šaľa, Komárno, Stará Ďala, Parkan, Želiezovce, Krupina (Šahy), Modrý Kameň, Lučenec, Feleďince, Tornaľa, Rožňava, Moldava nad Bodvou, Trebišov, Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušany, Nové Zámky. Presný rozsah územia bude podriadeným úradom sdelený až po prípadnom sjednaní dohody s vládou Maďarskou a to súčasne s rozkazom k prevedeniu odsunu. V prípade, že by bol k odovzdaniu odstúpených úsekov určený krátky termín, je takmer vylúčené previesť odsun s doterajšími dopravnými prostriedkami, ktoré sú toho času jednotlivým okresom k dispozícii, menovite z tých okresov, ktoré by v celosti boli odstúpené Maďarsku. Z uvedeného dôvodu bolo podriadeným úradom uložené, aby pre prípad nariadenia evakuácie zistili už teraz najnutnejšiu potrebu vozidiel, ako aj železničných vozňov pre tie obvody, v ktorých je možné počítať určite s dopravou po železnici. Potreba vozidiel má byť pánmi okresnými náčelníkmi bezodkladne hlásená príslušným sborovým veliteľstvám s požiadanim o čím najširšiu súčinnosť a pomoc vojenskej správy* (zdôraznené v dokumente – pozn. F.V.). *Krajinský úrad žiada, aby veliteľstvá v prípade nariadenia evakuácie v y h o v e l y láskave dožiadaniám jednotlivých okresov o poskytnutie dopravných prostriedkov obzvlášť tým okresom, ktoré budú pri odsune odkázané takmer výlučne na vozidlá a v tomto smere upravily už teraz podriadené posádkové potažne úsekové veliteľstvá.*“³¹ Na spise sa nachádza poznámka okresného náčelníka (?) OÚ v Parkane: Všetkým notariátom, čet. staniciam a finančným úradom. Na vedomie s tým, aby prípadnú väčšiu potrebu vagónovej (nečitateľné slovo), ktorá im bola doteraz pridelená, príslušnému dopravnému úradu, ako aj tunajšiemu úradu, ihneď hlásili. Notárstva – obežník dajú v známost’ aj našim poštovým úradom a št. školám.³²

Súbežne s prípravami na evakuáciu však museli štátne a miestne orgány na južnom Slovensku čeliť aj nepokojom, silnej protištátnej propagande, násilnostiam aj teroristickým akciám. Na uvedenom území bolo preto vyhlásené 14. októbra 1938 stanné právo.³³ V pokynoch úradom v Bratislave a príslušných okresoch, Policajným riaditeľstvám v Bratislave a Košiciach, a správcom štátnych policajných úradov v Komárne, Parkane, Rimavskej Soboty a v Lučenci sa uvádzalo: „*Sdeľuje sa Vám, že vo vašom správnom obvode bolo nutno vyhlásiť stanné právo. Súčasne sa vám zasiela dostatočný počet vyhlášok s úpravou, aby ste tieto dali ihneď vo všetkých obciach (mestách) vašeho obvodu vylepiť a stanné právo aj iným vhodným spôsobom vyhlásili. Vyhlášku treba menovite vyvesiť tiež pri každom súde na území, v ktorom stanné pokračovanie platí. V obciach (mestách) deje sa vyvesenie, prípadne obvyklé vyhlásenie, prostredníctvom obecných rád (notárov). Uverejnenie môže sa stať mimo toho aj časopismi. Kraj. prezident.*“

³¹ Texty citovaných dokumentov sú v pôvodnom pravopise.

³² Spis OÚ Parkan čj. 1721/1938 prez. z 20. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5

³³ Spis PKÚ čj. 65.434/1938 prez. zo 14. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5

Na základe neblahých skúseností z evakuácie českých pohraničných oblastí mohli úrady na Slovensku včas urobiť opatrenia, aby neboli ohrozené životy exponovaných osôb, úradníkov, bývalých legionárov a kolonistov a škody na majetku boli čo najmenšie. Toto však slovenská autonómna vláda podcenila. Boli síce vypracované prehľady kolonistov podľa jednotlivých okresov aj s návrhmi, kam ich v prípade potreby premiestniť, ale ešte aj 29. októbra mali úrady obyvateľstvo českej a slovenskej národnosti vrátane kolonistov upokojuvať.³⁴ Na takomto zozname pre okres Parkan sú aj kolonisti z obce Kőbőlkút (dnes Gbelce), ktorí zrejme týmto spisom boli uvedení do omylu, akoby im nič nehrozilo. Po okupácii obce práve tu došlo k najväčším atrocitám, keď štyria kolonisti – bývalí československí legionári – boli týraní, traja zastrelení (Mencl, Potměšil a Škvor) a jeden obesený (Mornstein). Zo železničnej stanice Kőbőlkút sa pritom už niekoľko dní predtým evakovali rôzne úrady z okresu Parkan. Tak boli napríklad cez Nitru do Urminiec evakované zvršky, celé kasárenské zariadenie, skrine a stoly z četnickej stanice Bátorove Kesy (dnes Bátorove Kosihy). Ako evakuovaná osoba cestovala so strážmajstrom Kolomanom Lettavom aj staničná kuchárka Antonie Brožová. Hlavný strážmajster Bednář oznámil OÚ v Parkani evakuáciu četnickej stanice v Moči už 26. októbra 1938 s tým, že stanicu evakovali už 23. októbra.³⁵ Na evakuáciu sa pripravovali notariáty, slovenské štátne školy ľudové, meštianky i stredné školy, berné (daňové) úrady, finančné správy, železniční a poštovní zamestnanci, väčšina učiteľov atď. Na evakuáciu sa pripravovala aj Masarykova liga proti tuberkulóze, ktorá vyvíjala veľmi záslužnú činnosť medzi najohrozenejším obyvateľstvom. Evakuáciu mal v súčinnosti s miestnymi funkcionármi Masarykovej ligy a jej zmluvnými lekármi zabezpečiť okresný náčelník. Na odsun sa mali pripraviť hlavne cenné a drahé röntgenové prístroje, mikroskopy, horské slnka a cennejší (nový) nábytok. Po vydaní rozkazu na evakuáciu sa mali tieto zariadenia spolu s úradnými predmetmi naložiť na dopravné prostriedky (železničné vagóny, nákladné automobily, povozy) a dopraviť do umiestňovacích priestorov. Bratislavské ústredie Masarykovej ligy so sídlom na Panenskej č. 7 malo potom vykonať ich nové prerozdelenie. Ak mali uložené finančné hotovosti u miestnych peňažných ústavov, zodpovední funkcionári ich mali vybrať a uložiť do peňažných ústavov v určenom umiestňovacom priestore. Masarykova liga proti tuberkulóze v Parkane 29. októbra 1938 zrušila na základe telefonogramu Krajinského úradu svoju činnosť, ako spolkovú, tak aj poradenskú, a na základe pokynu na miestnu evakuáciu odovzdala svoj inventár OÚ v Parkane.

Podrobné pokyny okresným náčelníkom s označením „*veľmi súrne*“ na evakuáciu a uvoľnenie železničných vagónov vydalo okresným náčelníkom už Ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny 25. októbra 1938 o uvoľnení železničných vozňov na evakuáciu území s obyvateľstvom maďarskej národnosti.³⁶ V pokynoch sa rozlišovali cennosti, zariadenie a majetok štátu (zdôraznené v pôvodnom texte – pozn. F.V.), ktorý mal mať zásadne prednosť, a hnuťelný majetok štátnych zamestnancov (s rodinami). Prostriedkov na prepravu, najmä železničných vagónov, bol veľký nedostatok a každý si pomáhal ako vedel. Napríklad aj poštový posol Teofil Novák z Parkanu si na miestnom OÚ podal žiadosť o povoz na evakuáciu. Podobne aj Obecná ľudová škola v Malej Mužli požadovala 28. októbra potvrdenie evakuácie triedy. Veľké Ludince 29. októbra požadovali nejaké motorové vozidlo na

³⁴ Spis PKÚ čj. 67.827/1938 prez. z 29. októbra 1938, ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

³⁵ Spis Četnickej stanice v Moči čj. 665/38 dôv. z 26. októbra 1938, tamže.

³⁶ Spis Ministerstva vnútra Slovenskej krajiny čj. 34/1938 z 25. októbra 1938, kópia v ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

evakuáciu štátnej ľudovej školy s tým, že ak im nebude vyhovené, bude správca – učiteľ Vilo Gabriš, prinútený školský majetok nechať tam „na vašu zodpovednosť“ (to značí OÚ Parkan). Zo spisového materiálu z tých pohnutých dní ešte aj dnes, po viac ako siedmich desaťročiach, cítiť hlboký pesimizmus, dezilúziu, neistotu a deprimovanie slovenského a českého obyvateľstva, či už išlo o úradníkov, učiteľov alebo železničných či iných zamestnancov. O evakuáciu požiadal napríklad aj notár z Kőbőlkútu Štefan Bernald (?), ktorý uviedol, že na evakuáciu potrebuje jeden 15-tonový vagón a aj Ľ. Fajjány, notár obvodného notárstva v Ďarmotkách, uviedol, že „na žiadny pád nezostane na tomto území, hoci jeho manželka sa s tým nechce zmieriť“ a požaduje premiestnenie niekam severne od Bratislavy.³⁷ Železničná stanica v Kőbőlkúte hlásila 20. októbra, že z tejto stanice bude odsunutých asi 36 rodinných príslušníkov železničných zamestnancov.

Rezort školstva vydal pre prípad evakuácie vlastné pokyny, tie sa však týkali len učiteľov a zamestnancov.³⁸ Pokiaľ išlo o evakuáciu pedagogického personálu s kvalifikáciou pre slovenské školy, ktoré viedli vlastnú domácnosť a učili v obciach, v ktorých podľa posledného československého sčítania ľudu bolo viac ako 50 % príslušníkov maďarskej národnosti, mali ministerstvu telegraficky oznámiť, v ktorej obci (obciach) by mohli dostať rodinný byt. Mali to byť obce, kde bola v mieste alebo okolí viactriedna štátna národná škola. V pokynoch sa to odôvodňovalo tým, že „Je totiž snaha umožniť im pôsobenie v týchto obciach alebo v ich okolí, pokiaľ to za daných okolností bude možné.“ Tieto oznámenia mali byť na ministerstve porovnané s danými možnosťami a učiteľským osobám mali byť včas vydané určovacie lístky, kam mali po evakuácii nastúpiť. Učiteľské osoby slobodné (bez vlastnej domácnosti) sa mali prihlásiť u svojho školského inšpektorátu alebo u najbližšieho školského inšpektorátu, ktorý mal s nimi na prechodný čas sám disponovať. Podobné opatrenie bolo urobené i pokiaľ ide o stredné a odborné školy v kraji, ktorý má prevažne maďarské obyvateľstvo. Učitelia pôsobiaci v tzv. kolóniách so slovenským obyvateľstvom, mali zostať až na ďalšie bezpodmienečne na svojich miestach.

V prílišnom sústredení sa na zmenenú situáciu vo vzťahu Slovenska k ústrednej vláde v Prahe, na vznikajúcu novú organizáciu štátnej správy a na vecnú prípravu evakuácie československé orgány, ústredné a miestne slovenské orgány vážne podcenili nebezpečenstvo, ktoré mnohým osobám, hlavne inteligencii, kolonistom a legionárom na južnom Slovensku hrozili a premeškali veľa času na to, aby ich dostali do bezpečia, alebo aby im včas umožnili aspoň individuálny odchod. Pritom sa situácia na ohrozenom území stále zostrovala, prepukali nacionálne vášne a protičeské a protislovenské incidenty boli v rôznych mestách a dedinách na dennom poriadku v celom pásme od Bratislavy až po Podkarpatskú Rus.

ZMS organizovala v spolupráci s Budapešťou (ministerstvo vnútra, četníctvo, armáda) podobné podvratné akcie ako henleinovci v českom pohraničí. Počas mobilizácie agitovala medzi brancami maďarskej národnosti, aby prešli do Maďarska, aby sabotovali vojenské rozkazy a organizovali diverzie. V pohraničných okresoch nasadili špiónov, ktorí zbierali spravodajské informácie a prostredníctvom dôveryhodných osôb udržiavali kontakty s maďarskými spravodajskými zložkami. Poplašné správy, letáky, revizionistická agitácia a protičeskoslovenská, najmä, protičeská propaganda mali značný ohlas medzi obyvateľstvom, ale menší v armáde. Štatistika zbehov inej ako českej a slovenskej národnosti však asi nie

³⁷ Spis OÚ v Parkane čj. 1794/38 z 31. októbra 1938, tamže.

³⁸ Spis Prezídia MŠaNO v Bratislave zo 17. októbra 1938 – Prípravy na evakuáciu územia s maďarskou väčšinou so spresnením, že pokiaľ ide o vecnú evakuáciu, platia pokyny KÚ z 9. októbra 1938 č. 64.486/38. prez.

je úplná. Napríklad M. Vietor uvádza, že v septembri prešlo do Maďarska len 21 vojakov, z toho 10 sudetských Nemcov,³⁹ avšak len na úseku Čergov – Jablonov nad Turňou utieklo v deň mobilizácie až 35 mužov, brancov maďarskej národnosti.⁴⁰

Podľa dôverných správ rôznych štátnych orgánov i žandárskych staníc o situácii na južnom Slovensku sa hneď v druhej polovici roka 1938 zosilnila protičeskoslovenská propaganda. Tá prebiehala už po celé roky ako zo strany vodcov sudetských Nemcov, tak aj takých vodcov maďarskej menšiny, ako bol napríklad Andor Jaross, ale obzvlášť zosilnela v období september – október 1938. Napríklad podľa hlásenia Prezídia policajného riaditeľstva v Košiciach z 5. októbra 1938 Prezidiu Krajinského úradu v Bratislave (PKÚ) rozvíja sa „*pod dojomom nastalých udalostí (Mníchova – pozn. F.V.) agitácia proti nášmu štátu, zvlášť však pre znovuvrátenie Slovenska k Maďarsku a k vyhnaniu Čechov zo Slovenska, ktorá nadobúda aj v tunajšom obvode čím ďalej väčších rozmerov a škodlivých účinkov... Rôzne osoby..., ktoré chovali v sebe určitú nenávisť voči čs. záujmom, začali v poslednej dobe svoju podvratnú činnosť prevádzat' celkom nepokryte, čoho výsledok toho sa všade prejavuje.*“⁴¹ Materiál ďalej upozorňuje na podvratnú činnosť skupín maďarských študentov a na dobrý účinok zhabania rozhlasových prijímačov. Tento zákrok mal údajne upokojujúci vplyv na rozvratníkov. Súčasne sa však medzi maďarským obyvateľstvom začala agitácia aj za vrátenie rozhlasových prijímačov, aby bolo obyvateľstvo „*správne informované zo zahraničia t. j. z Budapešti a Viedne. Verejný rozhlas túto triedu obyvateľstva nijako neuspokojoval, lebo bola zvyklá na správy, šírené zahraničnou propagandou, z ktorej čerpala odvahu k nepriateľskému postoju a prameň svojej podvratnej činnosti. Hoci o chystanej vyhláske, týkajúcej sa vrátenia rádioprístrojov sa pred 2–3 dňami ešte nič nevedelo, kolovali po meste povesti, že tieto prístroje musia byť majiteľom vrátené preto, lebo Košice pripadnú vraj k Maďarsku a Česi musia preč... prejavujú sa hlasy ako u Čechov a Slovákov, taktiež u ostatného pokojamilovného občianstva, že je nemožné, aby pred usporiadaním pomerov s Maďarskom bola daná opäť možnosť týmto podvratným živlom, aby svojimi poplašnými správami prevádzali plánovitý prevrat. Preto u tohto obyvateľstva je badať akúsi rezignáciu. Prichádzajú si na úrad stále sťažovať a prejavujú obavu, čo bude s nimi ďalej a ich postavenie je zúfalejšie aj tým, že obchodníci, najmä potravinárski, už pred vyhlásením mobilizácie odopreli tejto vrstve obyvateľstva poskytovať tovar na úver proti mesačnému plateniu, hoci to boli zákazníci vždy riadne platiaci, ale pritom bolo zistené, že tí sami obchodníci poskytujú naďalej úver takzvaným 'staroobyvateľom'.*“ Aj ženy z vidieka, ktoré nosili mlieko štátnym zamestnancom, im ho dávali už len s obavami, čo odôvodňovali tým, že na vidieku kolovali reči, že Česi musia zo Slovenska preč a že tu budú opäť vládnuť Maďari. Protičeskoslovenskú agitáciu robili aj mnohí kňazi maďarskej národnosti. Medzi sedliakmi sa povrávalo, aby už neplatili dane Československu, lebo až prídu Maďari, tí ich budú od nich žiadať znova. V Košiciach zatiaľ k väčším incidentom a nepokojom nedošlo, boli však zistené ojedinelé prípady, že niektorí radikálnejší občania maďarskej národnosti, väčšinou v podnapitom stave, verejne nadávali na Čechov, Slovákov a na republiku a jej predstaviteľov, pričom sa vyhrážali príchodom Maďarov.

³⁹ VIETOR, Martin. *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938–1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 13.

⁴⁰ Spis PKÚ čj. 50.586/1938 prez. SNA–KU, inv. č. 615, šk. 255.

⁴¹ Spis Prezídia policajného zboru (PPR) v Košiciach čj. 17.386/1938 prez. z 5. októbra 1938, SNA–KU, inv. č. 615, šk. 255.

Podobne, Okresný úrad v Parkane hlásil PKÚ už 5. októbra 1938, že v okrese sa začalo s tajnou a nenápadnou agitáciou medzi maďarským obyvateľstvom za pripojenie k Maďarsku. Už 3. októbra bola v Seldíne (dnes Svodín) pred židovskou modlitebňou vyvesená maďarská zástava, ktorú po strhnutí vzala do úschovy miestna četnícka stanica a po stenách domov boli napísané rôzne nápisy, ako „*Chceme do Maďarska*“ a namaľované hákové a šípové kríže. Okresný náčelník varoval, že ak sa táto činnosť nezarazí hneď v zárodku, môžu sa pomery vyvinúť ako v sudetských krajoch. Podľa zistení v niektorých obciach chceli vraj maďarskí komunisti vyvolať nepokoje, čo malo poslúžiť zákroku Maďarska vojskom v záujme udržania poriadku. Aj v obci Bátorove Kesy (dnes Bátorove Kosihy) boli na oboch kostoloch – katolíckom aj kalvínskom vyvesené zástavy v maďarských farbách. Četníci neboli schopní prápory odstrániť aj preto, že mali nejednotné úpravy. Podľa telefonátov z vojenských posádok v Marcelovej a Galante, ministerstvo vnútra údajne vyvesovanie maďarských zástav povolilo. V B. Kesoch sa uskutočnil aj sprievod asi 400 osôb; podľa vyšetrovania vznikla myšlienka zhromaždenia v rámci tzv. pracovných oddielov, ktoré si na území okresu vyžiadalo doplnňovacie vojenské veliteľstvo na kopanie zákopov v čase ohrozenia štátu.⁴²

UDALOSTI V OKTÓBRI 1938

Tlač demokratická, autonomistická aj komunistická zdôrazňovala potrebu zachovania jednoty a zomknutia všetkých síl, aby sa zachránilo to, čo sa ešte zachrániť dá. Podľa komunistov prvým činom, ktorý slovenskí ministri urobili ešte pred začiatkom rokovania s maďarskou vládou o zmene hraníc, bolo zastavenie činnosti komunistickej strany na Slovensku a zákaz prepravy komunistickej tlače. „*Nepriateľ ešte nepovedal posledné slová*“ a práve v čase rokovania s Maďarskom je potrebná jednota najširších vrstiev pre záchranu krajiny, uviedla komunistická tlač. „*Stratili sme mnoho, je však treba urobiť všetko, aby sme zachránili, čo sa zachrániť dá. Zachrániť jednotu ľudu a národa, zomknúť sily pre nové vybudovanie zmenšeného štátu, Čechom, Slovákom a Karpatorusom spoločného, čeliť katastrofe je možné iba zjednotením všetkých síl... V tejto vážnej chvíli nemáme žiadneho väčšieho záujmu, len aby sa zabránilo katastrofe. Preto nech sa deje čokoľvek, budeme ďalej bojovať za zjednotenie všetkých slovenských národných síl, za svornosť Čechov a Slovákov a obyvateľov Podkarpatska, v obrane, za zaistenie šťastnej budúcnosti nového Slovenska.*“⁴³ Územné nároky odôvodňovala Budapešť na etnickom podklade podľa výsledkov uhorského sčítania ľudu z roku 1910, proti čomu slovenská strana neúspešne protestovala. O čs. návrhoch Maďari rokovať nechceli, preto sa 13. októbra rokovania v Komárne skončili bez úspechu. Predseda slovenskej autonómnej vlády Jozef Tiso vo svojom prejave v Prešove 16. októbra 1938 na okraj rokovaní v Komárne, okrem iného, uviedol, že „*keby sme tam neboli my, bolo by sa rokovanie skončilo za pár hodín. My sme nezapríčinili prerušenie. Maďarská vláda utiekla, lebo vraj niet nádeje na priblíženie.*“⁴⁴

⁴² Spis Okresného úradu (OÚ) v Parkane čj. 1609/1938/prez. z 5. októbra 1938. SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁴³ Obrana Slovenska hlavná vec. In *Slovenské Zvesti*, roč. III, č. 198, 11. októbra 1938, s. 1. (Noviny vlastnil a oficiálne vydával komunista Karol Bacilek.)

⁴⁴ FABRÍCIUS, Miroslav–HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články, zv. II. (1938–1944)*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2007, dokumenty č. 5 a 6, s. 11-14.

V odpovedi na otázku zástupcu švajčiarskej tlačovej agentúry o slovensko-maďarskom pohraničnom spore Tiso 26. októbra 1938 uviedol, že „*sme ochotní rokovať o odstúpení Nových Zámkov, Komárna, Parkanu a Rožňavy s podmienkou zaistenia našich hospodárskych a dopravne-politických záujmov. Aj na našej strane jestvuje naliehavé želanie dospieť k urýchlenému ukončeniu rokovaní.*“⁴⁵ B. Imrédy chcel nariadiť všeobecnú mobilizáciu, ale náčelník generálneho štábu generál Henrik Werth namietal, že Maďarsko nemôže viesť vojnu na troch frontoch súčasne. Aj s ohľadom na Nemecko sa mobilizovalo len päť ročníkov. Nasledujúce dni sa niesli v znamení horúčkovitých rokovaní: K. Darányi a I. Csáky odcestovali do Berlína a Ríma žiadať podporu a F. Chvalkovský, J. Tiso, V. Tuka a F. Ďurčanský sa snažili o to isté v Berlíne a Mníchove.

Počas týchto diplomatických rokovaní dostal Esterházy ďalšie inštrukcie z Budapešti a oznámil maďarskej strane počty členov ZMS (dôveryhodné osoby, na ktoré sa mohla Budapešť spoľahnúť) v obciach nárokovaného územia. V pohraničnom pásme sa zase objavili maďarské teroristické skupiny. Československá vláda predložila 22. októbra štvrtý návrh a keďže ani ten maďarská strana neakceptovala, Praha 27. októbra súhlasila s arbitrážou. 30. októbra vydali obe vlády vyhlásenia o prijatí arbitráže. Tiso pražské rokovania a návrhy kritizoval, pretože zastával názor, že „*rokovanie o slovenskom území pokladáme za vec čisto slovenskú, o ktorej má rozhodovať výlučne vláda slovenská*“.⁴⁶ Bola to však len ilúzia a ako sa čoskoro ukázalo o tom, aké rozsiahle územie sa od Československa oddelí v prospech Maďarska, nerozhodla ani vláda slovenská, ani vláda československá, ale rozhodli o tom viedenský arbitri.

PROTESTNÉ A TERORISTICKÉ AKCIE

Medzitým vrcholila protičeskoslovenská propagandistická kampaň ako zo strany Budapešti, tak aj zo strany vedúcich predstaviteľov ZMS. Esterházy už vopred oslavoval „zväčšené Maďarsko“, šírili sa letáky vydané maďarskou armádou a Szálasiho stranou. Presviedčali obyvateľstvo, že sa neobnoví stará vláda slúžnych, nebude vraj rozdielu medzi Maďarmi, Slovákami a Rusínmi a že im nebudú vládnuť takí, ktorí nie sú priateľmi ľudu. OÚ v Tornali hlásil KÚ v Bratislave, že 8. októbra 1938 poslanec József Szentiványi požadoval po prejavoch poslancov Esterházyho a Jarossa 7. októbra 1938, aby okresný náčelník súhlasil s vytvorením asi 50-člennej Maďarskej národnej rady v okrese Tornala, ktorá by zabezpečila poriadok v obciach a dala by sa k dispozícii okresnému náčelníkovi na udržanie poriadku. Je otázne, proti komu mala byť táto garda nasadená, veď je zjavné, že nepokoje nevyvolávali ani Slováci ani Česi. Szentiványi takisto žiadal, aby obyvateľstvo mohlo vyvesiť zástavy v maďarských farbách tak, ako sa to stalo v okrese Šamorín, po čom vraj národnostné napätie poľavilo. Uviedol, že odporučil obyvateľstvu, aby v nedeľu zaspievalo v kostoloch všade maďarskú hymnu. Podľa OÚ mal ísť Szentiványi do Komárna na rokovania s maďarskou stranou, ako jeden z predstaviteľov maďarskej menšiny.⁴⁷ Podľa hlásenia VII. zboru v Banskej Bystrici zo 6. októbra boli v Šahách veľké maďarské demonštrácie, dav tiahol na nádražie a ohrozoval železničný personál, ktorý sa pýtal, čo má robiť, či má opustiť mesto, alebo či im príde niekto na pomoc?⁴⁸

⁴⁵ FABRÍCIUS, HRADSKÁ, ref. 44, dokument č. 10, s. 19-20.

⁴⁶ Tamže, dokument č. 12, s. 21-22.

⁴⁷ Spis PKÚ čj. 62.178/1938 prez. SNA-KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁴⁸ Tamže.

Podľa hlásenia Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave 2. októbra asi o 18.30 h. prepadol na ceste z Vyškoviec do Tompy (dnes Tupá) neznámy muž ozbrojený puškou s nasadeným bodákom vojaka Jána Graca, člena SOS (Stráž obrany štátu), ktorý išiel ako spojka k svojmu družstvu. Neznámy útočník ležal v priekope a keď vojak Grac prišiel k nemu, vyskočil a vykrikol: kezeket fel (Ruky hore!) a súčasne sa postavil proti nemu do strehu s bodákom. Grac svoju pušku spustil z ramena k nohe a keď neznámy vyzval vojaka, aby zbraň odložil, Grac uvidel na vzdialenosť asi 50 krokov na brehu Ipľa ešte troch mužov. Pažbou pušky udrel neznámeho po hlave, takže ten spadol, ale pred pádom bodol proti Gracovi a zasiahol ho cez gumový plášť do sumky. Predná strana sumky v šírke 1,5 cm bola prerazená, vojak zranený nebol. Potom sa dal na útek, traja neznámi ho asi 300 m prenasledovali, ale nedostihli ho. Miesto incidentu je 1,5 km od hraníc na pravom brehu Ipľa. Túto rieku možno pri terajšom nízkom stave vody prejsť. Padlo podozrenie, že neznámy je jedným z teroristov, ktorí 21. septembra zadržali železničného strážnika Jozefa Tótha z Vyškoviec a zapálili stohy slamy, čo bolo hlásené už 26. septembra 1938.⁴⁹

Na južnom Slovensku sa množili teroristické akcie príslušníkov maďarskej armády a tzv. „szabadcsapatok“ (slobodných oddielov) označovaných aj ako „rongyosgárda“ (garda otrhancov), ku ktorým sa niekedy pridávali aj československí občania maďarskej národnosti: Feledince (dnes Jesenské) – 5. 10.⁵⁰, Parkan (dnes Štúrovo) – 7. 10, Pribeník – 13. 10. (vražda dozorcú Finančnej stráže Adolfa Komínka na nádraží v Pribeníku pri Kráľovskom Chlmci), Ladomír (dnes Ladomírov) – 26. 10. a inde. Podľa hlásenia Okresného úradu v Snine oddiel teroristov pozostávajúci asi z 30 osôb po 12. h položil pod ladomírovský most štyri dynamitové nálože, z ktorých dve explodovali a poškodili most a telegrafný stĺp, dve nevybuchli a sú stále pod mostom. Četnícky pohotovostný oddiel chytil dvoch teroristov – Ukrajincov, ktorí udali, že ostatní sú Maďari a ušli z Podkarpatskej Rusi do Poľska, kde ich odzbrojili a potom sa vrátili na územie Slovenska.⁵¹ Okresný náčelník v Nových Zámkoch KÚ v Bratislave hlásil, že aj, že v Tardoškede (dnes Tvrdošovce) sa 5. októbra zhromaždila maďarská mládež v počte asi 150 osôb a tiahla cez obec. Niesli maďarskú zástavu, spievali maďarskú hymnu a iredentistické piesne. Na budovu notárskeho úradu hádzali kamene, pričom padol aj jeden výstrel. Žandárstvo zakročilo obuškami, použilo aj strelné zbrane a padlo sedem výstrelov. Demonstranti sa potom rozpáchli, nikto nebol ranený a o 22.30 hod. bol už úplný pokoj. Četníctvo si však vyžiadalo posilu od asistenčného oddielu v Nových Zámkoch. Podľa hlásenia Krajinského veliteľstva četníctva v Bratislave oznámil dôverník četníckej stanici v Raďovciach (dnes Radzovce), že v Maďarsku, v obci Zagyvapálfalva pri Salgótarjáne, v Szentkúte a v Pogony (pri Czerede) sú ozbrojené maďarské tlupy „nyilaskeresztes szabadcsapat“ (slobodné oddiely šípových krížov). Stav každej tlupy je asi 260 mužov. Sú to dobrovoľníci, väčšinou inteligencia. Pred zaradením do tlupy je každý lekársky prehlíadaný, vyzbrojený sú puškami a guľometmi. Ku každej tlupe (rote) sú pridelené dve delá. Stravujú sú ako dôstojníci na účet vojenskej správy. Pri obsadení Slovenska majú terorizovať osoby, ktoré nesympatizovali s maďarským režimom. Osoby, ktoré utiekli z Československa, ak sú čs. štátni príslušníci, sa zhromažďujú v Kecskeméte. Z čs. vojenských zbehov sa v Jágri v Maďarsku tvorí „maďarská légia“. Aj četnícka stanica

⁴⁹ Spis Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave č. 6693/V. dôv.-38, SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵⁰ Incident pri Feledinciach a jeho niektoré súvislosti podrobne opisuje spis PKÚ 62.153 zo 6. októbra 1938, ktorý zachytáva situačné telefonické hlásenie okresného náčelníka vo Feledinciach z 5. októbra 1938 o 20.45. hod.

⁵¹ Spis PKÚ čj. 67.876/1938 prez. SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

vo Filákovce zistila, že v Maďarsku sa zo zbehov tvorí légia, organizujú sa „szabadcsapatok“. Osoby mladšie ako 20 rokov sa organizujú v zvláštnom spolku. „Szabadcsapat“ v Salgótarjáne má údajne asi 1 000 členov.⁵² Okresný úrad v Parkane oznamoval 6. októbra, že okrem demonštrácií s maďarskými zástavami v Bátorových Kesách a Seldíne, ktoré boli už hlásené, pokračovali v minulých dňoch podobné sprievody s maďarskými zástavami v obciach Ebed (dnes Obid), ďalej v noci na 6. októbra v obci Bíni a Kameníne. V Bíni bolo zo zástupu demonštrantov niekoľkokrát vystrelené a potom sprievod tiahol okolo staničnej budovy, kde boli kamením vybité dve okná. Do obcí bola vyslaná zosilnená četnícka hliadka, na čo sa dav rozišiel. To sa stalo aj Kőbölkúte (dnes Gbelce). Napriek tomu údajne nálada maďarského obyvateľstva (vážnych ľudí) nie je nijako pre Maďarsko a keby bolo dosť šikovných agitátorov na propagandu, obyvateľstvo maďarskej národnosti by sotva väčšinou hlasovalo za obsadenie okresu Maďarskom.⁵³ V tomto optimistickom odhade sa predstaviteľ parkanského okresu nepochybne mýlil a ukázali to už najbližšie týždne.

Kancelária krajinského prezidenta v Košiciach 28. októbra 1938 hlásila, že na vpády na územie Slovenska sa v Maďarsku organizujú ozbrojené skupiny. V meste Göncz je asi 300 – 400 mužov takejto tlupy. Podľa názoru úradu išlo väčšinou o občanov Maďarska. Okresný úrad v Košiciach o tri dni neskôr hlásil, že 29. októbra 1938 o 6.15 h. narazila hliadka SOS pri jazere Jizra (dnes Izra, obec Slanská Huta, okres Košice) v blízkosti vojenského objektu na tlupu maďarských teroristov, ktorí tam odpočívali. Mali postaveného puškou ozbrojeného strážneho, ktorý zbraň namieril na našu hliadku a vyvolal poplach. Naša hliadka ustúpila, pričom na ňu vypálili 40 – 50 rán z pušiek a pištolí. Teroristi potom odišli na územie Maďarska, pričom tu zanechali 18 kg ekrazitu, jednu špeciálnu mapu, dve elektrické lampičky a výpočty na trhacie nálože. Pravdepodobne tá istá tlupa prekročila hranice znovu 30. októbra. Naši vojaci z krytov najprv ustúpili, ale po príchode posil prehľadávali územie. Pri prestrelke bol zranený jeden náš desiatnik. OÚ žiadal, aby československé ministerstvo zahraničných vecí urobilo príslušné kroky u maďarskej strany.⁵⁴

Zdá sa, že maďarskí revizionisti sa od henleinovcov veľa naučili a v záujme dosiahnutia svojich „samourčovacích“ cieľov používali aj veľmi podobné metódy ako sudetskí Nemci. Doplatilo na to najprv slovenské a české obyvateľstvo južného Slovenska, ale ako sa veľmi skoro ukázalo, v konečnom dôsledku aj väčšina obyvateľstva maďarskej národnosti.⁵⁵ Dvadsať rokov života v demokratickom Československu prinieslo aj občanom maďarskej národnosti totiž vyšší politický aj sociálny štandard, než aký im mohlo ponúknuť horthyovské Maďarsko, preto už niekoľko týždňov po Viedenskej arbitráži a návrate pod zvrchovanosť Budapešti precitli zo svojej národnostnými citmi živenej eufórie. Prispeli k tomu predovšetkým pokles ich životnej úrovne, ktorý sa prejavil rastom cien, zvýšením počtu nezamestnaných a poznanie, že zmenou režimu vlastne nič nezískali, naopak veľa stratili.

⁵² Označenia szabadcsapat a rongyosgárda sa používali ako synonymá, nešlo o dve rôzne organizácie. Spis Krajinského veliteľstva četníctva Bratislava čj. 6805/V.dôv. –38 z 2. novembra 1938, SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵³ Spis OÚ Parkan čj. 1626/1938 prez., ŠANI–NZ, f. OÚ Parkan, šk. 5.

⁵⁴ Spis PKÚ čj. 68.495/1938 prez., SNA–KÚ, inv. č. 615, šk. 255.

⁵⁵ TILKOVSKÝ, Lóránt. *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. (Revízna myšlienka.) Pozsony : Kalligram, 2009, SALLAI, Gergely. „A határ megindul...“ *A csehszlovákiai kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938 – 1939. évi államhatár-változások tükrében*. („Hranica sa pohne...“ Vztáhy menšiny v Československu a Maďarska v zrkadle zmien štátnych hraníc v rokoch 1938 – 1939.) Pozsony : Kalligram 2009.

F. VRÁBEL: VORBEREITUNGEN ZUR EVAKUIERUNG DES GEBIETS DER SÜDSLOWAKEI IM OKTOBER 1938

Das Ungarn der Zeit nach dem Vertrag von Trianon konnte sich mit dem Zerfall des Königreich Ungarn niemals abfinden, und seine Politik der Zwischenkriegszeit stand im Zeichen der vollständigen Wiederherstellung des *status quo* vor dem Ersten Weltkrieg. Aus taktischen Gründen jedoch wurde dieses Ziel durch die ungarische Außenpolitik mit dem Hinweis auf die angeblich ungerecht gezogenen Grenzen maskiert, die es in einer Weise zu korrigieren galt, die den ethnischen Verhältnissen entsprechen würde. Aus diesem Grund hat Ungarn die internationalen Verträge nicht anerkannt. Seine Politik stand im Widerspruch mit dem internationalen Recht auch in dem Punkt, als dass es in den Nachbarstaaten von Beginn an eine zerstörerische Tätigkeit in Gang setzte mit der aktiven Einbindung der dortigen ungarischen Minderheit, die es dazu verhelfen sollte, die bestehenden Grenzen zu verändern. Die Korrektur der Grenzen sollte in Wirklichkeit nur den ersten Schritt auf dem Weg zur Beherrschung aller Gebiete darstellen, die in der Vergangenheit die Länder der heiligen Stephanskronen bildeten. Im Interesse der Verwirklichung dieses Ziels schloss sich das Horthy-Regime in seiner Außenpolitik völlig auf das faschistische Italien und das national-sozialistische Deutschland an, deren Unterstützung zur Erfüllung seiner Ambitionen es erwartete und anstrebte. Die Entwicklung auf der internationalen Szene in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre führte zur Verschärfung der politischen Spannungen in Mitteleuropa, und nach dem Anschluss Österreichs an das „dritte“ Reich wurde die Tschechoslowakei zum Ziel Nummer eins der aggressiven Anstrengungen seiner Nachbarn. Sowohl Deutschland, als auch Ungarn haben für ihre expansionistischen Ziele die deutsche, bzw. ungarische Minderheit in der ČSR instrumentalisiert und missbraucht. Nach der Unterzeichnung des Münchener Abkommens durch die vier Großmächte stand für Ungarn der Weg frei für die Revision des Friedensvertrags von Trianon. Allerdings waren die ungarischen regierenden Kreise durch das Münchener Abkommen enttäuscht, denn ihre Erwartungen haben sich nicht erfüllt; die Frage der ungarischen Minderheit in der Tschechoslowakei konnte nämlich nicht gleichzeitig mit der sudetendeutschen Frage geregelt werden. Die Ungarn erhoben jedoch den Anspruch auf das ganze Gebiet der Slowakei. Die Meinungen der ungarischen Politiker bezüglich der Art und Weise und des zeitlichen Horizonts der Verwirklichung dieses Ziels waren jedoch gespalten. Ungarn bot der Tschechoslowakei Verhandlungen an, gleichzeitig schloss es aber eine militärische Auseinandersetzung nicht aus. Für diesen Fall bemühte sich Ungarn um die Sicherstellung der Unterstützung der Mächte, insbesondere Italiens. Parallel dazu sondierte es die Haltung Rumäniens und Jugoslawiens, d. h. der Partner, bzw. der ehemaligen Verbündeten der Tschechoslowakei im Rahmen der Kleinen Entente – einem Bündnissystem der drei genannten Staaten, das vor allem auf einer koordinierten Vorgehensweise gegen die revisionistischen Bestrebungen von Budapest beruhte.

Am 3. Oktober 1938 legte Ungarn seine Vorschläge der Tschechoslowakei vor. Es ging hierbei um vier vorläufige Forderungen. Die tschechoslowakische Seite nahm sie an mit der Ausnahme des Punktes 3, demzufolge auf dem mehrheitlich von den Ungarn in der ČSR bewohnten Gebiete gemischte Kommissionen zur Sicherstellung der Ordnung gebildet werden sollten. Budapest verlangte zuerst, dass die Verhandlungen am 6. Oktober beginnen sollte, jedoch angesichts der innenpolitischen Krise in der Tschechoslowakei und der darauf folgenden Entstehung der slowakischen autonomen Regierung nahm es den tschechoslowakischen Vorschlag, die Verhandlungen um zwei Tage zu verlegen, an. Die ungarische Regierung verordnete den Anmarsch des ungarischen Heeres bis zu der Donau, allerdings mit dem Vorbehalt, bis auf weiteres keine militärische Aktionen durchzuführen. Am 7. Oktober gab Budapest sein Einverständnis mit dem Vorschlag, die Verhandlungen zwischen der ungarischen und der tschechoslowakischen Delegation sollen am Sonntag, den 9. Oktober, in Komárno (Komorn) beginnen. Diese brachten jedoch kein zufrieden stellendes Ergebnis. Ungarn stütze seine territorialen Ansprüche an den Angaben aus der Volkszählung aus dem Jahre 1910; die slowakische Seite erhob Einspruch gegen diesen Vorschlag, blieb jedoch erfolglos. Die Verhandlungen von Komárno nahmen am 13. Oktober ein rasches Ende und brachten keine Vereinbarung. Beide Seiten schoben sich gegenseitig die Schuld für den Abbruch der Verhandlungen. Laut Budapest

war die Tschechoslowakei nicht gewillt, die von Ungarn beanspruchten Gebiete abzutreten und war lediglich zu kleineren Grenzkorrekturen bereit.

Die Quellen beweisen jedoch, dass sich die ČSR bereits in der ersten Dekade von Oktober 1938 auf die Evakuierung einer umfangreichen Territoriums der südlichen Slowakei vorbereitete. Laut der „Anordnungen für den Fall der Evakuierung der Gebiete mit dem Großteil der ungarischen Bevölkerung“, veröffentlicht durch die Landbehörde in Bratislava schon am 9. Oktober 1938 sollten sich die Behörden, Schulen, Eisenbahn usw. als auch Personen auf diesem Gebiet für den Fall vorbereiten, in dem das von der ungarischen Bevölkerung besiedelte Gebiet an Ungarn abgetreten werden sollte. Diese Anordnungen wurden durch weitere Anweisungen vom 11. Oktober 1938 ergänzt, bestimmt für Bezirkshauptmänner in Bratislava, Šamorín, Dunajská Streda, Galanta, Komárno, Stará Ďala, Nové Zámky, Parkaň, Šala, Želiezovce, Krupina, Levice, Lučenec, Feledince, Rimavská Sobota, Tornaľa, Rožňava, Moldava nad Bodvou, Košice, Trebišov, Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušany, Vrábľa und Modrý Kameň. Laut dieser Dokumente rechnete die tschechoslowakische Seite mit der Abtretung des Gebiets (mit der Ausnahme der als umstritten angesehener Städte) in einem Ausmaß, der geradezu identisch war mit den Bestimmungen des erst drei Wochen später unterzeichneten Wiener Schiedsspruchs; man muss in Betracht ziehen, dass die Verhandlungen in Komárno und die darauf folgenden, ebenso erfolglosen Verhandlungen zwischen Budapest und Prag, zur Zeit der Verlautbarung der Anordnungen noch im vollen Gange waren. In den Anordnungen widerspiegelte sich der Standpunkt der tschechoslowakischen Regierung (des Ministerrats) aus dem 3. Oktober 1938, demzufolge die Zivilbevölkerung des Gebiets, das an Ungarn, bzw. Deutschland abgetreten werden sollte, und zwar sowohl im betreffenden Gebiet, als auch im Gebiet zwischen den Demarkationslinien in seinen bisherigen Wohnorten verbleiben sollte.

Nach den erfolglosen tschechoslowakisch-ungarischen Verhandlungen in Komárno kam es zum Ersten Wiener Schiedsspruch, der die Entscheidung von der Abtretung der südlichen Slowakei an Ungarn gefallen hat. Der vorliegende Beitrag erleuchtet einige Ereignisse aus Oktober 1938, insbesondere die schon im Oktober 1938 in Lauf gesetzten Vorbereitungen der tschechoslowakischen, bzw. slowakischen Behörden zur Evakuierung der südlichen Slowakei.

ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ POMOC LÍBYI V 70. ROKOCH 20. STOROČIA

IGOR BAKA

BAKA, I.: Military cooperation between Libya and the CSSR in the 1970s. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 55-76, Bratislava.

The published paper represents the first, more detailed analysis of the military-technical and other military assistance provided by former Czechoslovakia and its Army to the so-called developing countries or the third-world countries in the latter half of the 20th century. In drafting the paper, the author relied on the results of his studies of archival materials of military and civilian provenance, especially the materials stored with the central bodies of the ruling Communist party. The author highlights the cooperation between Libya and the CSSR in the “subject-matter” area as early as 1970, so after the overthrow organized by a group of young Libyan officers, led by Muammar Gaddafi on 1 September 1969. For Czechoslovakia, its military cooperation with Libya was of an enormous economic significance (thanks greatly to Libya’s enormous revenues from oil exports), but an important role was also played by political considerations. Gaddafi gained his popularity in the countries of the socialist bloc by his steps aimed at liquidating private businesses and violent nationalization.

Military history. Czechoslovakia. Cooperation with Libya and Czechoslovakia.

Po vyhlásení líbyjskej nezávislosti v roku 1951 nepýtala táto severoafrická krajina väčšiu pozornosť čs. diplomacie. Vtedajšie možnosti pôsobenia ČSSR v Líbyi boli minimálne, keďže tu nepôsobili žiadne ľavicové sily, s ktorými by komunistický režim nadviazal kontakty. Okrem toho v zahraničnej politike sa Líbya opierala o USA a Veľkú Britániu. K nadviazaniu diplomatických stykov medzi obidvoma krajinami došlo v roku 1960 otvorením čs. veľvyslanectva v Tripolise. Recipročné opatrenie však líbyjská strana neurobila, a to aj napriek tomu, že sa v roku 1961 v Tripolise akreditoval aj čs. veľvyslanec.

Situácia sa významne zmenila v dôsledku prevratu pripraveného skupinou mladých líbyjských dôstojníkov na čele s Muammarom Kaddáfim 1. septembra 1969. Týmto bleskovým pučom bol zvrhnutý kráľovský režim, ktorý sa nezmohol prakticky na žiadny odpor. Československá vláda nový diktátorský režim uznala už o niekoľko dní 7. septembra 1969. Napriek deklarovaným vyjadreniam Kaddáfího, ako vodcu novej Líbyjskej arabskej republiky,¹ o rozdielnosti proklamovaného socializmu s komunistickým prístupom, líbyjský

¹ V roku 1977 sa z nej stala Líbyjská arabská ľudová socialistická džamáhírija – vo voľnom preklade to znamená všeludový štát.

vodca pútal pozornosť socialistického bloku, a to pre jeho „protiimperialistický a protikolonialistický prístup“. Socialistické krajiny pritom očakávali znárodnenie ropných spoločností pôsobiacich v Líbyi. Postaveniu Kaddáfího v komunistických štátoch pritom prospela už likvidácia amerických a britských základní v krajine v roku 1970. V tomto období začal rásť aj čs. vývoz rôzneho materiálu do Líbye. Líbyjská strana pritom začala zvažovať aj možnosť priameho nákupu zbraní z krajín socialistického bloku bez egyptského prostredníctva. Kaddáfí pritom dával prednosť menším socialistickým štátom pred samotným ZSSR, od ktorého nechcel byť závislý.²

Tieto skutočnosti sa, samozrejme, okamžite preniesli aj do líbyjsko-československých vzťahov. Tu treba pripomenúť, že jedným z prejavov politiky studenej vojny tak na jednej, ako aj druhej strane bola snaha o nadobudnutie rozhodujúceho vplyvu v rozvojových krajinách. Sprievodným znakom tejto politiky bol aj vývoz zbraní, poskytovanie vojenského výcviku a vysielanie vojenských expertov do týchto krajín. Spolupráca medzi Líbyou a ČSSR v „špeciálnej“ oblasti sa začala už v roku 1970. Prvé kontakty v tejto oblasti však neboli príliš srdečné, Líbyjci sa takto snažili dodržiavať odstup od komunizmu. Napriek týmto skutočnostiam bolo v rokoch 1970 – 1973 dovedna do Líbye dodaných 100 kusov obrnených transportérov čs. výroby OT – 62 Topas, 145 tankov T-55 v rôznych verziách, pechotná munícia, náhradné diely k dodanej technike.³ Zároveň vo februári 1972 bol s líbyjskou stranou uzavretý kontrakt na dodávku strojov a zariadenia pre prevádzanie stredných opráv tankov a obrnených vozidiel. V čase prerokovania prípravy tohto kontraktu líbyjská strana odmietla dodávku projektu a netechnologického zariadenia, keďže tieto komponenty si chcela zabezpečiť sama. Koncom roka 1973 však požiadala o vyslanie čs. technickej skupiny do Líbye s cieľom prerokovať dokončenie projekcie pre závod a tiež rozsah ďalšej účasti čs. strany pri rozšírení tejto opravovne o dodávky potrebných strojov a zariadenia, ktoré by umožnili aj generálne opravy čs. stranou dodanej techniky. Rokovania následne prebiehali v roku 1974.⁴

Hodnota týchto dodávok dosiahla takmer 650 miliónov Kčs.⁵ Líbyjská strana však mala od začiatku záujem aj o pomoc pri výstavbe väčších investičných celkov. Už v júni 1972 počas rokovania námestníka ministra zahraničného obchodu ing. Františka Langeru v Tripolise prejavili predstavitelia líbyjských ozbrojených síl požiadavku na výstavbu závodu pre výrobu tankov T-55. V októbri 1972 bola v tejto súvislosti do Líbye vyslaná technická skupina, čo sa chápalo ako „akt dobrej vôle“, pretože čs. strana si bola vedomá náročnosti tejto úlohy, ktorú nebolo možné zvládnuť bez podpory ZSSR. Rokovania o technických záležitostiach sa však nakoniec ani neuskutočnili, pretože líbyjská strana nebola schopná zostaviť vlastnú skupinu kvalifikovaných odborníkov. Okrem toho v apríli 1973 obdržalo

² Blížšie pozri HRBEK, I. *Líbyjská arabská ľudová socialistická džamáhírja*. Praha 1982; SIEBER, K. Cesta ke spojenectví. Komunistické Československo a Kaddáfího Líbye 1969 – 1979. In *Historický obzor*, 9-10/2000, s. 226-233; ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a Blízký východ v letech 1948 – 1989*. Praha 2009, s. 190-194.

³ Národní archiv (NA) Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1976 – 1981, svazek 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavcích Líbye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti.

⁴ Vojenský ústřední archiv (VÚA) Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Kabinet ministra (MNO - KM) – 1974, škatuľa (šk.) 13, signatura (sig.) 013/12, zpráva o výsledku jednání s líbyjskou vládní delegací v oblasti speciálních dodávek a technické pomoci.

⁵ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1976 – 1981, svazek 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavcích Líbye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti.

federálne ministerstvo zahraničného obchodu – Hlavná technická správa (FMZO – HTS) jednoznačne zamietavé stanovisko ZSSR k čs. žiadosti z augusta 1972 o jeho súhlas s realizáciou líbyjských požiadaviek. Išlo by totiž o zavedenie výroby tankov podľa sovietskej licenčnej dokumentácie.⁶

Samozrejme, Kaddáfí veľmi rýchlo pochopil, že krajiny východnej Európy nebudú ochotné dodávať zbrane bez sovietskeho súhlasu. Musel preto veľmi rýchlo prehodnotiť aj svoj postoj k Moskve. Vynútené zblížovanie však narážalo na stále nové prekážky vyvolané jeho antikomunizmom. Napriek ideologickým rozporom socialistický blok na čele so ZSSR nerezignoval na spoluprácu s Líbyou, pretože nechcel uvoľniť miesto konkurencii (Západ, Čína). Jeho príležitosť prišla v dôsledku jomkipurskej vojny v októbri 1973. Postoj Egypta, ktorý o začatí vojenských akcií ani len neinformoval Líbyu (napriek spojenectvu a snahe o splynutie oboch štátov), a následné prímerie s Izraelom Kaddáfí odsúdil ako zradu. Na Egypt začal nazeráť ako na krajinu, ktorá prechádza do sféry vplyvu USA, čiže ako na možnú hrozbu.⁷

V dôsledku týchto udalostí sa Líbya obrátila na krajiny socialistického bloku, predovšetkým na ČSSR, s požiadavkou na dodávku značného množstva vojenského materiálu. Svoj postoj k Líbyi prehodnotil tiež ZSSR, ktorý bol sklamaný zo Sadatovho Egypta a hľadal novú alternatívu, ktorou by na Káhiru moholrobiť nátlak.⁸

Pre ďalší rozvoj vzájomných vzťahov oboch štátov vo vojenskej oblasti mali veľký význam bilaterálne rokovania s líbyjskou delegáciou na čele s premiérom Abdassálámom Džalúdom v dňoch 11. – 13. februára 1974 v Prahe. Líbyjská strana tu vyrukovala s množstvom požiadaviek ohľadne dodávky vojenskej techniky, zariadení a spolupráce vo vojenskej oblasti. Z tohto dôvodu bola vytvorená komisia, ktorej vedúcimi boli menovaní z líbyjskej strany plk. Hamed Abulkasem (vedúci Správy pre zmluvnú a zásobovaciu činnosť líbyjských ozbrojených síl) a z čs. strany F. Langer, námestník ministra zahraničného obchodu. Táto komisia pokračovala v rokovaní až do 19. februára 1974, pričom prerokovala možnosti naplnenia všetkých líbyjských požiadaviek.

V oblasti dodávok vojenskej techniky pritom líbyjská strana vyšla s požiadavkou na dodávku až 800 kusov tankov T-55 v rôznych prevedeniach (200 s dodacou lehotou v roku 1974, 600 v roku 1975). Tiež sa požadovala technická pomoc pri výstavbe investičných celkov:

- a, výstavba závodu na výrobu tankov,
- b, výstavba závodu na výrobu náhradných dielov pre tank T-55,
- c, výstavba závodu na výrobu delostreleckej a tankovej munície,
- d, vybudovanie tankového technického učilišťa,
- e, výstavba opravárenského závodu pre tankovú a delostreleckú techniku,
- f, výstavba závodu na výrobu ľahkých zbraní,⁹
- g, vyslanie čs. špecialistov do Líbye a výcvik personálu jej ozbrojených síl v čs. zariadeniach.

⁶ VÚA Praha, f. MNO - KM – 1974, šk. 13, sign. 013/12, zpráva o výsledku jednání s líbyjskou vládní delegací v oblasti speciálních dodávek a technické pomoci.

⁷ ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 198.

⁸ Tamže, s. 200.

⁹ Štúdiá na licenčnú výrobu pechotných zbraní (samopal vz. 61, vz. 58, univerzálny guľomet vz. 59) bola líbyjským ozbrojeným silám odovzdaná koncom roka 1973 prostredníctvom čs. obchodného oddelenia v Tripolise.

Ešte v priebehu rokovania komisie bola dohodnutá dodávka 200 kusov tankov v roku 1974 a podpísaný aj samotný kontrakt v celkovom objeme 581 mil. Kčs. Ostatné požiadavky sa mali doriešiť do dvoch mesiacov, pričom čs. strana vyjadrila ochotu posúdiť požiadavky, informovať o tom líbyjskú stranu, a tiež predbežne vyjadrila ochotu poskytnúť pomoc pri výstavbe závodov na výrobu a prevádzanie opráv tankového a delostreleckého materiálu, včítane munície. Ochotu prejavila aj pri požiadavke na vyslanie čs. špecialistov do Líbye. Príslušný protokol z rokovania bol vypracovaný 19. februára 1974 a predložený na rokovanie predsedníctva čs. vlády.¹⁰

O líbyjských požiadavkách rokovali 2. apríla pod vedením FMZO zástupcovia federálnych ministerstiev národnej obrany (FMNO), všeobecného strojárstva, financií, Štátnej plánovacej komisie a Štátnej banky československej. Dohodnuté stanovisko k jednotlivým bodom líbyjských požiadaviek následne FMZO tlmočilo predsedníctvu vlády. Z rokovaní bola vyňatá požiadavka líbyjskej strany na nákup ďalších 600 tankov, pretože sa mala riešiť samostatne. Čo sa týka požiadavky na výstavbu závodu pre výrobu tankov, tú stanovisko odporúčalo zamietnuť. Podobne ako v predchádzajúcom období FMZO argumentovalo zamietavým stanoviskom ZSSR k jej pôvodnej žiadosti ešte z roku 1972. Ako už bolo uvedené, išlo by totiž o zavedenie výroby tankov podľa sovietskej licenčnej dokumentácie. Spoluprácu pri výstavbe závodov na výrobu náhradných dielov pre tank T-55, ako aj pre výrobu delostreleckej a tankovej munície, ministerstvo síce neodmietlo (vlastnú stavbu si mala líbyjská strana realizovať sama), podmienilo ju však tiež súhlasom sovietskej strany. Kladne sa FMZO postavilo k spolupráci pri vybudovaní tankového technického učilišťa. Navrhovalo tu využiť projekt a skúsenosti z výstavby podobného učilišťa, ktoré sa pripravovalo pre Sýriu. Čo sa týka požiadavky na výstavbu opravárenského závodu pre tanky a obrnené vozidlá, zahŕňala rozšírenie spolupráce na základe vyššie spomínaného kontraktu z februára 1972. V tomto smere mali prebehnúť ďalšie rokovania a mala sa vytvoriť čs. technická skupina na prerokovanie rozsahu ďalšej čs. účasti. Tá sa mala vytvoriť aj v súvislosti s líbyjskou požiadavkou na výstavbu opravárenského závodu pre pechotné a delostrelecké zbrane a na výstavbu závodu pre výrobu ľahkých zbraní (samotnú stavbu si mali realizovať sami). Vyslanie čs. špecialistov do Líbye a výcvik personálu jej ozbrojených síl v čs. zariadeniach mali zabezpečiť federálne MNO a ministerstvo všeobecného strojárstva.¹¹

Predloženú správu vypracovanú FMZO predsedníctvo vlády prerokovalo a schválilo 2. mája 1974. Prijalo pritom uznesenie (už dopredu predložené samotným FMZO), v ktorom súhlasilo s pokračovaním ďalších rokovaní s líbyjskou stranou o dodávkach vojenskej techniky a špeciálnych investičných celkov a s poskytovaním technickej pomoci v rámci čs. možností. Touto úlohou v uznesení poverilo FMZO v spolupráci s ministrami všeobecného strojárstva a národnej obrany. Spolu s MNO malo vyjasniť požiadavky Líbye na výstavbu opravárenských závodov na prevádzanie generálnych opráv tankov a obrnených transportérov, tankového technického učilišťa, poskytnutie technickej pomoci, prípadne zaistenie projektu opravovne pre pechotné a delostrelecké zbrane. FMZO malo uzavrieť generálny kontrakt na vysielanie čs. špecialistov do Líbye a rámcové podmienky pre školenie líbyjského personálu v ČSSR. Zároveň bola vymenovaná čs. delegácia pre rokovania

¹⁰ VÚA Praha, f. MNO - KM - 1974, šk. 13, sign. 013/12, protokol z 19. 2. 1974.

¹¹ VÚA Praha, f. MNO - KM - 1974, šk. 13, sign. 013/12, zpráva o výsledku jednání s líbyjskou vládní delegací v oblasti speciálních dodávek a technické pomoci.

s líbyjskou stranou na čele s námestníkom ministra zahraničného obchodu ing. F. Lange-rom.¹²

Čo sa týka požiadavky na nákup ďalších tankov T – 55, rokovania s líbyjskou delegáciou, vedenou šéfom zásobovania ministerstva obrany, prebiehali v Prahe v dňoch 2. – 8. mája 1974. Líbyjská delegácia pritom požadovaný počet tankov ďalej zvyšovala a okrem toho všetky ďalšie rokovania podmieňovala dohodou o počte dodávaných tankov. Ešte pred bilaterálnym rokovaním sa čs. strana rozhodla ponúknuť Líbyi 600 tankov v roku 1975 a 200 v nasledujúcom roku. Zároveň bol potvrdený predpoklad výroby 800 kusov tankov T-55 v roku 1974 a toho istého množstva aj v nasledujúcom roku, s tým, že všetky tieto výrobky mali byť určené na vývoz. Čs. strana nakoniec počas rokovaní s líbyjskou stranou prijala záväzok dodať spolu 720 kusov tankov, z nich 460 malo byť dodaných v roku 1975 a 260 najneskôr v prvom štvrtroku 1976. Líbyjská strana pritom kategoricky požadovala akceptáciu dovtedajšej ceny, za ktorú sa tanky do jej krajiny už dovážali, to znamená 353-tisíc 430 západonemeckých mariek (DM) (3. 019. 988 Kčs) za jeden kus. Líbyjci trvali tiež na niektorých neobvyklých ustanoveniach kontraktu, ktoré vybočovali z bežnej komerčnej praxe. Celý kontrakt bola líbyjská strana ochotná podpísať len v prípade, že čs. strana bude bezvýhradne akceptovať ňou predložené podmienky. Podľa čs. strany bol postoj Líbyjcov determinovaný možnosťou nákupu tankov v Poľsku a ZSSR. Čs. strana nakoniec podmienky kontraktu akceptovala, napriek určitým rizikám, a to vzhľadom na jeho ekonomickú výhodnosť a výnimočnosť. Podpísaný kontrakt zahrňal dodávku spolu 720 tankov, z nich 480 v základnej verzii, 210 vo veliteľskej verzii, 30 vo vyslobodzovacom variante. Do kontraktu bola zahrnutá aj finančná čiastka na dodávky náhradných dielov v objeme 20 % z celkovej finančnej hodnoty tanku. Celkový objem kontraktu podpísaného 7. mája 1974 tak dosiahol 306 858 240 DM, čiže 2 622 042 240 Kčs.¹³

V ďalšom uznesení predsedníctva vlády z 28. mája sa už zobraли na vedomie výsledky rokovaní a podpis kontraktu s líbyjskou stranou na dodávku tankov v rokoch 1975 – 1976. Dovedna teda boli podpísané dva kontrakty na dodávky 920 tankov T-55 v rôznych verziách v objeme 3 miliardy Kčs. Všetky dodávky tankov boli ukončené v prvom kvartáli 1976. Líbya nakoniec obdržala od ČSSR spolu 1 065 tankov. Dodávky tankových náhradných dielov v hodnote 350 miliónov Kčs boli ukončené v apríli 1977.¹⁴

Vzhľadom na rozsah týchto dodávok požadovala líbyjská strana zaistenie výučby svojich príslušníkov ozbrojených síl v ČSSR. Konkrétne potrebovala v ČSSR vyškoliť 250 – 300 svojich príslušníkov, čo zodpovedalo počtom dodanej techniky. 7. mája 1975 uzavrelo FMZO s líbyjskou stranou generálny kontrakt obsahujúci rámcové podmienky pre zaškoloňovanie líbyjského personálu v zariadeniach federálneho MNO a federálneho ministerstva všeobecného strojárstva. Podľa doplnku č. 1 tohto kontraktu mala čs. strana v prvej

¹² Členmi boli námestník ministra financií ing. Otto Štecher, genmjr. Vojtěch Srovnal z MNO, podpredsa Štátnej banky československej Dr. Ing. Ľudovít Vaškovič, pracovníci ministerstva všeobecného strojárstva Jaroslav Malinovský a Dr. Josef Vávra a zástupca Štátnej plánovacej komisie. VÚA Praha, f. MNO – KM – 1974, šk. 13, sign. 013/12, návrh usnesení predsedníctva vlády.

¹³ VÚA Praha, f. MNO – KM – 1974, šk. 30, č.j. 008631, list s prílohou od ministra zahraničného obchodu pre ministra národnej obrany ČSSR z 13. 5. 1974. Príloha obsahuje správu o výsledkoch rokovania a podpísaní kontraktu na dodávky tankov T-55 do Líbye v rokoch 1975 – 1976.

¹⁴ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavcích Líbye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti.

etape vyškoliť asi 30 líbyjských poslucháčov pre stredné opravy tankov T-55 a obrnených transportérov v ČSSR.¹⁵ Líbyjské požiadavky na výcvik schválilo predsedníctvo vlády dňa 27. augusta 1975. Na základe týchto dohôd bolo na školenie do ČSSR prijatých 96 líbyjských poslucháčov v odbore opráv tankovej techniky. Vlastnému školeniu predchádzala jazyková príprava organizovaná ministerstvom školstva, v priebehu ktorej boli začiatkom roku 1976 všetci poslucháči líbyjskou stranou odvolaní. Dôvodom bola vtedajšia vnútropolitická situácia v Líbyi.¹⁶

Čo sa týka ďalších rokovaní ohľadne výstavby investičných celkov, ako už bolo spomenuté, väčšinu projektov nebolo možné realizovať pre odpor ZSSR. Zdĺhavé rokovania však pokračovali ohľadne závodu na výrobu pechotných zbraní a munície. Okrem toho čs. strana sa naďalej podieľala na výstavbe strednej opravovne tankov a obrnených transportérov dodávkou zariadenia včítane dozoru nad montážou.¹⁷ Čo sa týka kontraktu na poskytnutie čs. vojenských špecialistov do Líbye, táto otázka sa doriešila až v roku 1977.

Záujem líbyjskej strany o dodávky „špeciálneho“ materiálu neutíchal ani v nasledujúcom období, práve naopak. Presvedčil sa o tom samotný predseda vlády Lubomír Štrougal počas svojej oficiálnej návštevy Líbye v septembri 1975. O ďalšie zbrane prejavil záujem počas oficiálnych rozhovorov osobne aj samotný M. Kaddáfí. Naopak, líbyjskí predstavitelia vyzvali predstaviteľov ČSSR, aby neposkytovali v budúcnosti už žiadne zbrane Egyptu, ktorý podľa nich už jasne prešiel na stranu USA.¹⁸ Čs. strana, samozrejme, líbyjskú požiadavku diplomaticky odmietla, odkazom na zmluvné záväzky. V skutočnosti Egypt bol v roku 1975 najväčší partner ČSSR zo všetkých rozvojových krajín a prípadné prerušenie stykov v „špeciálnej“ oblasti by pre jej ekonomiku prinieslo obrovské straty. Nezávisle na tom však líbyjskej strane nahrávalo vzrastajúce napätie medzi ZSSR a Egyptom, ktoré pre čs.-egyptské dodávateľsko-odberateľské vzťahy neveštilo nič dobré. ZSSR pritom už začiatkom roku 1975 začalo obmedzovať svoje dodávky vojenského materiálu do Egypta a postupne ich z politických dôvodov v druhej polovici roku úplne zastavil. Bolo len otázkou času, kedy ZSSR rovnaký postup „odporučí“ aj ďalším štátom socialistického bloku. K tomuto kroku sa odhodlal už koncom roku 1975, keď svojich spojencov (s výnimkou Rumunska) informoval o svojom postoji, vo februári 1976 už od nich vyžadoval koordinovaný jednotný postup v tejto otázke. Napriek hrozbe veľkých ekonomických strát čs. strana so sovietskym stanoviskom súhlasila a rozhodla sa zastaviť dodávky vojenskej techniky do Egypta bez ohľadu na zmluvné záväzky k tejto krajine. Prahu znepokojovala aj výška zadĺženia Egypta voči ČSSR, ale aj jej závislosť od surovín (najmä bavlna) dovážaných z tejto krajiny. ČSSR sa však rozhodla pokračovať (podobne ako ZSSR) v technickej pomoci tejto

¹⁵ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavku Libyjské arabské republiky na výcvik libyjského personálu v ČSSR.

¹⁶ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavcích Libye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti, s. 1.

¹⁷ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. P 143/80, zpráva o jednání s Libyjskou arabskou lidovou socialistickou džamahirijí o spolupráci při budování vojenského průmyslu v Libyi, s. 1, 2.

¹⁸ ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 202.

krajine, najmä pri dobudovaní Vojenskej technickej akadémie v Káhire a pri školení egyptských expertov v ČSSR.¹⁹

Podľa údajov čs. strany od začiatku vzájomných vzťahov v roku 1970 až do roku 1976 uhradila líbyjská strana špeciálny materiál dodávaný z ČSSR v hodnote cez 4 miliardy Kčs, a to vo voľnej mene pri platení v hotovosti. Tento „komfort“ si líbyjskí vodcovia mohli dovoliť vzhľadom na stúpajúce zisky z predaja vlastnej ropy. Okrem toho, ako už bolo spomenuté, čs. strana sa podieľala na výstavbe strednej opravovne tankov a obrnených transportérov dodávkou zariadenia včítane dozoru nad montážou. Stavebnú časť si pritom líbyjská strana zabezpečovala sama. Čs. vojenský a civilní odborníci sa podieľali aj na rozbehnutí činnosti opravovne v roku 1977.²⁰

Tu však treba zdôrazniť skutočnosť, že čs. strana dodávala Líbyi zbrane napriek hláseniam vlastných diplomatov, že súčasťou Kaddáfího zahraničnej politiky bola aj materiálna pomoc Írskej republikánskej armáde v Severnom Írsku.²¹

K ďalšiemu prehĺbeniu čs.-líbyjských vojenských vzťahov došlo v roku 1977. V dňoch 18. – 24. apríla sa v Tripolise uskutočnili rokovania generálneho riaditeľa hlavnej technickej správy FMZO F. Langeru s predstaviteľmi líbyjského ministerstva obrany o perspektíve ďalších vzájomných vzťahov v oblasti špeciálnych dodávok. Líbyjská strana tu vystúpila s požiadavkou na ďalšie dodávky. Na ďalšom rokovaní v Prahe v dňoch 16. – 17. mája 1977 s líbyjskou delegáciou, vedenou členom Generálneho sekretariátu Všeobecného ľudového kongresu A. A. Džallúdom, boli tieto požiadavky ešte rozšírené a upresnené. Výsledkom bolo podpísanie protokolu zahrňujúceho všetky požiadavky Líbye v oblasti špeciálnych dodávok z ČSSR včítane technickej pomoci. Podľa protokolu, ktorý za čs. stranu podpísal predseda vlády Lubomír Štrougal, čs. strana súhlasila s pomocou pri výstavbe leteckej školy (vyslaním inštruktorov, ponuky projektu, učebných programov, dokumentácie, dodaním stavebnej časti pre leteckú školu). Škola mala byť trojročná s kapacitou 300 – 400 študentov v jednom roku. Čs. experti mali byť do Líbye vyslaní v polovici júla 1977. Čs. strana zároveň súhlasila s kontraktom na dodávku 64 kusov cvičných lietadiel Aero L-39 Albatros, ktoré sa mali používať v leteckej akadémii. Súhlasila tiež s vyslaním príslušného počtu inštruktorov v júni 1977, s pomocou pri výstavbe technického strediska pre výcvik leteckých technikov pre exploataciu, údržbu a opravy lietadiel s kapacitou 300 – 400 študentov ročne pri trojročnej výučbe. Súhlasila tiež s predložením kontraktu na nákup techniky 122 mm raketometov GRAD pre 4 palebné oddiely (80 kusov) s muníciou a všetkým príslušenstvom, s dodávkou 50 mostných tankov MT-55 a 50 žeriavových vyslobodzovacích buldozérových tankov JVBT-55, s požiadavkou na dodávku tankov T-55 (počet zatiaľ určený nebol), s požiadavkou na dodávku náhradných dielov (v skutočnosti už ponuka bola predložená), bojových vozidiel pechoty – 2 (líbyjská strana požadovala 250 kusov, čs. strana zatiaľ bola zdržanlivá²²). Čs. strana akceptovala tiež rozsiahle investičné

¹⁹ 15. 3. 1976 došlo nakoniec k vypovedaniu egyptsko-sovietskej zmluvy o spolupráci a vzájomnej pomoci zo strany Egypta. NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zväzok 14, arch. jednotka 14/4, zpráva o čs.-egyptských vzťahoch v špeciálnej oblasti v súvislosti s prerušením dodávok špeciálneho materiálu ze Sovětského svazu do Egyptské arabské republiky; Tiež ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 83-85.

²⁰ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, zpráva o požadavcích Libye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti, s. 1.

²¹ ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 201.

²² Čs. strana bola schopná dodať túto techniku v rokoch 1978 – 1979, avšak to bolo podmienené súhlasom majiteľa licencie, dodávať túto zbraň aj do rozvojových krajín.

dodávky (ktoré sa mali špecifikovať pri ďalších rokovaníach, závislé boli čiastočne aj od sovietskeho stanoviska), ako boli zariadenia opravárenských závodov, muničných závodov a zbrojovky, ako aj už spomínanú rozsiahlu technickú pomoc – vyslaním viac než 1 000 čs. vojenských odborníkov ako inštruktorov pre exploataciu dodanej techniky, už spomínanú leteckú školu, technické strediská a ostatné projekty. Práve tejto požiadavke prikladala líbyjská strana najväčší význam. Požadovala pritom vyslanie 100 osádok tankov T-55 (hodnota jedného tankového pluku), pilotov a leteckých technikov (letka – pluk), 10 obslúh raketometov GRAD, 10 obslúh 130 mm kanónov. Čs. MNO bolo pripravené realizovať tieto požiadavky, nie však v takom rozsahu ako žiadala Líbya. Dovedna bolo v jeho silách poskytnúť 816 osôb (dôstojníkov, práporčíkov a vojakov základnej služby).²³

Nie celkom vyjasnená zostala otázka dodávok bojových tankov T-55 (išlo skôr o záujem čs. strany) a BVP, v prípade ktorých bolo treba ešte rokovať so sovietskou stranou. Napriek tomu čs. strana konštatovala, že pokiaľ by požiadavky boli splnené v plnom rozsahu, „*představovali by velmi významný přínos pro čs. ekonomiku....Po stagnaci vývozu našeho speciálního materiálu, která se projevila v roce 1976, je Libye prakticky jediná z rozvojových zemí, která je ochotna akceptovat ve velkém rozsahu speciální materiál, který je v ČSSR vyráběn, při hotovém placení ve volné měně*“. Aj bez dodávok spomenutých tankov a BVP predstavovala výška líbyjských požiadaviek, včítane technickej pomoci, približne 3 miliardy Kčs (200 miliónov US dolárov). Svoju ochotu prijať od ČSSR také množstvo hmotných dodávok Líbya podmieňovala práve technickou pomocou zo strany ČSSR, ako zaslaním niekoľko sto čs. vojenských inštruktorov do Líbye, eventuálne i výcvikom líbyjského personálu v ČSSR.

Pre čs. stranu z hľadiska ekonomického šlo o „*mimořádnou příležitost dosáhnout za nevyhodnějších platebních podmínek významného devizového přínosu pro čs. národní hospodářství*“.²⁴ Samozrejme, vzhľadom na to, že riešenie otázok spojených s pobytom veľkého počtu vojenských špecialistov v Líbyi si v budúcnosti malo vyžiadať sústavnú prácu v tejto krajine, uvažovalo sa zriadiť pri zastupiteľskom úrade ČSSR v Líbyi úrad vojenského a leteckého pridelenca.²⁵ V súvislosti s plánovaním realizácie líbyjských požiadaviek sa zároveň predpokladal nárast pracovných síl v ČSĽA, predovšetkým riadiaceho aparátu.

Pridelenc obrany v Líbyi začal svoju činnosť už v roku 1977. Stal sa ním plk. František Sýkora. Jeho prítomnosť v Tripolise však vojenská spravodajská služba od začiatku využívala aj na vybudovanie agentúrnej siete, pričom informácie mal získavať z diplomatických zborov krajín arabského sveta, z odbojových hnutí podporovaných Líbyou atď. Zaujímali ju najmä informácie o bojovej technike NATO, o teroristoch atď.²⁶

Treba povedať, že s podobnými požiadavkami sa Líbya obrátila tiež na ZSSR, Juho-sláviu a niektoré iné socialistické krajiny. Na druhej strane spoluprácu so socialistickými krajinami, včítane ČSSR, chcela využiť vo svojom konflikte s Egyptom, ktorý eskaloval v júli 1977 ozbrojenou konfrontáciou medzi obidvoma stranami. Líbyjci pritom čs. stranu opätovne otvorene požiadali o pozastavenie dodávok tankov do Egyptskej arabskej republiky. ČSSR sa však zaštitila svojimi zmluvami na dodávku 220 tankov, ktorú uzavrela ešte

²³ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, protokol z rokovania medzi čs. a líbyjskou stranou zo 17. 5. 1977.

²⁴ Tamže, zpráva o požadavcích Libye na dodávky a technickou pomoc ve speciální oblasti, s. 3.

²⁵ Tamže, s. 4.

²⁶ Bližšie pozri ŽÁČEK, P. Vojenské zpravodajství z Libye a terorismus. Rezidentura „Ropa“ v materiálech Hlavní správy vojenské kontrarozvědky. In *Pamät' a dejiny*, 2011, č. 3.

v lete 1975, a ktorých neplnenie by malo závažné finančné dopady pre samotnú krajinu. Na druhej strane svojho partnera čs. predstavitelia ubezpečili, že do budúcnosti sa s Egyptom neplánujú žiadne ďalšie kontrakty. Tanky T-55 sa mali dovážať prednostne do Líbye.²⁷ Pritom, ako už bolo vyššie naznačené, predsedníctvo čs. vlády po predchádzajúcom tlaku ZSSR už v auguste 1976 súhlasilo so zastavením výroby špeciálnej techniky, náhradných dielov, investičných zariadení a strojov špeciálneho charakteru určených pre Egypt, pokiaľ ich nebolo možné použiť pre iného odberateľa. Časť „špeciálu“ sa však napriek tomu do Egypta ešte vyviezla.²⁸ Na druhej strane do budúcnosti Líbya mohla zaplniť medzeru, ktorá vznikla stratou významného odberateľa, ktorým Egypt v predchádzajúcom období nepochybne bol.²⁹

Líbyjská strana sa usilovala aj v nasledujúcom období o ďalšie prehĺbenie spolupráce „v špeciálnej oblasti“. Vzájomné vzťahy obidvoch štátov sa ocitli na najvyššej úrovni v roku 1978, keď ČSSR navštívil líbyjský vodca plk. M. Kaddáfí (jeho oficiálny titul znel generálny tajomník Všeobecného ľudového kongresu). Jeho početná delegácia pricestovala do Prahy 20. júna a zdržala sa tu do 23. júna. Dobová čs. tlač v tejto súvislosti tomuto diktátorovi otvorene nadviehala a priradzovala ho „k pokrokovým orientovaným predstaviteľom arabského sveta, ktorí rozhodne vystupujú proti imperialistickému vmiešovaniu do záležitostí arabských zemí i celú Afriku. Z jeho iniciatívy Líbye stále rozširuje priateľské styky se socialistickými zemami vrátane Československa.“ Vyzdvihovala pritom „antiimperialistické zamýšľanie líbyjskej zahraničnej politiky, ktoré sa prejavuje v úsilí o spravodlivé riešenie izraelsko-arabského konfliktu a v odmietaní separátnych jednaní obchádzajúcich základní práva arabského ľudu Palestíny.“³⁰ Pri tejto príležitosti prezident ČSSR Gustav Husák vyznamenal Kaddáfího najvyšším čs. štátnym vyznamenaním Radom bieleho leva I. triedy s reťazou, a to „za zásluhy o rozvoj vzájomných československo-líbyjských vzťahů a úspešné spolupráce.“ Husák pritom išiel ešte ďalej, keď Kaddáfího označil za „veľkého syna líbyjského ľudu, ktorý stál a stojí v čele revolučných premen líbyjskej spoločnosti, i jako veľkého syna arabského ľudu, ktorý stojí v prední frontě úsilí arabských pokrokových sil o jejich svobodu a nezávislost“. Vyzdvihol pritom jeho postoje „v boji proti imperializmu, kolonializmu, neokolonializmu, sionizmu a všem ostatním formám, které brání africkému ľudu svobodně žít a rozvíjet se“. Oficiálna propaganda upozorňovala aj na ďalšie počty, ktoré sa tomuto líbyjskému diktátorovi počas jeho návštevy dostali. Napríklad na Staromestskej radnici prevzal z rúk primátora hlavného mesta symbolicky kľúče od mestských brán.³¹ V rámci oficiálneho programu Kaddáfí položil veniec k hrobu Neznámeho bojovníka na vrchu Žižkov, absolvoval sériu rokovaní s čs. delegáciou na čele s prezidentom G. Husákom. Vrcholom programu pritom bola slávnostná večera v Rudolfovej galérii na Pražskom hrade. V záverečnom čs.-líbyjskom komuniké obidve strany okrem iného „odsoudili záměry imperialismu, sionizmu a reakce ignorovat práva arabského palestinského ľudu, narušovat palestinský a národně osvobozenecký protiimperialistický a protisionistický boj Arabů a poškozovat přátelské vztáhy arabských zemí se zemami socialistického společenství“.³²

²⁷ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945-1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 42, arch. jednotka 47/15, protokol z rokovania medzi čs. a líbyjskou stranou zo 17. 5. 1977, s. 4.

²⁸ Potvrzuje to aj práca ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 85.

²⁹ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945-1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zv. 14, arch. jednotka 14/4.

³⁰ Obrana ľudu, 20. 6. 1978, „Líbyjský představitel přijíždí do ČSSR“, „Dobré styky, blízké názory“, s. 5.

³¹ Obrana ľudu, 23. 6. 1978, Klíče Prahy symbolem přátelství, s. 1.

³² Obrana ľudu, 24. 6. 1978, s. 2.

Samozrejme, svoju návštevu líbyjská strana využila predovšetkým na predloženie požiadaviek na dodávku ďalšieho vojenského materiálu. Žiadali pritom 200 kusov BVP, samohybné húfnice DANA, 240 kusov ťahačov T-813 KOLOS, lietadlá Let L-410 Turbolet, raketometry GRAD, tanky T-55, lietadlá Aero L-39, ale tiež menšie pechotné zbrane.³³ O líbyjských požiadavkách v „špeciálnej oblasti“ dobová propaganda síce mlčala, o ich význame v súvislosti s Kaddáfího návštevou však nebolo pochýb. Dokazuje to nepriamo aj reportáž z jeho návštevy v národnom podniku Aero Vodochody 21. júna.³⁴ Rokovalo sa tiež o ďalšej technickej pomoci Líbyi, o ďalších požiadavkách na školenie a výučbu príslušníkov líbyjskej armády. Líbyjská strana tiež požiadala o čs. pomoc pri výstavbe vojenskej leteckej technickej akadémie. Čs. strana však túto požiadavku odmietla, pretože presahovala „kádrové“ možnosti Československej ľudovej armády.³⁵

V tejto súvislosti veľmi dôležitým bodom rokovania bola aj opätovná žiadosť líbyjskej strany o spoluprácu pri budovaní vlastného vojenského priemyslu. Konkrétne mali záujem o budovanie závodov na lietadlá Aero L-39 Albatros a Let L-410 Turbolet,³⁶ veľkokalibrovú muníciu, raketometry GRAD, tanky T 55, protitankové riadené strely 9M14M Maljutka. Čs. strana sa k líbyjským požiadavkám vyjadrila vo februári 1979 počas bilaterálnych rokovaní v Líbyji. Čs. strana vedená generálnym riaditeľom hlavnej technickej správy FMZO Františkom Langerom tu oznámila, že ČSSR nemá možnosť zaviesť výrobu tankov a protitankových riadených striel Maljutka. Vyjadrila však ochotu rokovať o nasledujúcich projektoch: závod na výrobu lietadiel L-39 a L-410, závod na výrobu zbraňových častí raketometu GRAD, závod na výrobu náhradných dielov pre tanky T-55, závod na výrobu veľkokalibrovej munície. Zároveň čs. strana potvrdila záujem na výstavbu závodu na výrobu pechotných zbraní a munície. Ako už bolo uvedené, o tomto projekte sa rokovalo ešte pred Kaddáfího návštevou v roku 1977 a na základe líbyjskej požiadavky čs. strana vypracovala projektovú štúdiu. Tú líbyjská strana odsúhlasila v novembri 1978.³⁷

V marci 1979 bola do Líbye vyslaná skupina pracovníkov Federálneho ministerstva všeobecného strojárstva (FMVS), príslušných výrobných podnikov a FMZO – HTS. Po rokovaní s líbyjskou stranou zadalo FMVS generálnym riaditeľom príslušných VHJ a projekčným ústavom Projekta Praha a Kovoprojekta Bratislava spracovať predbežné návrhy na výstavbu uvedených výrobných závodov. Čs. strana pritom podľa predbežnej koncepcie plánovala:

A, postupné zavedenie čiastočnej výroby a montáže L-39 a L-410, s tým, že sa predpokladal značný rozsah trvalých dodávok na kompletizáciu z ČSSR, eventuálne zo ZSSR. Líbyjská strana pritom počítala s kapacitou 70 kusov lietadiel L-39 a 10 kusov lietadiel L-410 ročne.

³³ ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 206.

³⁴ Počas tejto návštevy Kaddáfího sprevádzal okrem iných minister zahraničných vecí ČSSR Bohuslav Chňoupek a minister zahraničného obchodu Andrej Barčák, minister všeobecného strojárstva Pavol Bahyl. Obrana lidu, 22. 6. 1978, s. 1, Druhý den pobytu M. Kaddáfího v naší vlasti. Mezi pracujícími ve Vodochodech, s. 1.

³⁵ ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 207; VYHLÍDAL, M. *Československá pomoc při výstavbě vojenského školství v arabském světě v letech 1948 – 1989*. (magisterská diplomová práce). Brno 2010.

³⁶ Dopravné a transportné lietadlo určené pre regionálnu dopravu.

³⁷ NA Praha, f. KSC-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1976 – 1981, zväzok P 143/80, zpráva o požadavku Libyjské arabské republiky na výcvik libyjského personálu v ČSSR, s. 1, 2.

- B, výrobu 18 súprav zbraňových častí raketometu GRAD ročne,
- C, zavedenie v niekoľkých etapách výroby delostreleckej munície s kapacitami a sortimentom podľa líbyjských požiadaviek,
- D, zavedenie výroby náhradných dielov tanku T-55,
- E, zriadenie technickej školy pre potrebu vojenských tovární, ktorá by zlučovala učňovskú školu s priemyslovou školou (II. stupeň) s kapacitou 600 – 1 000 žiakov ročne.³⁸

Tieto otázky sa prerokovávali na ďalšom bilaterálnom stretnutí v dňoch 17. až 28. mája 1979 v ČSSR. Líbyjskú stranu tu viedol generálny riaditeľ novozriadenej organizácie vojenského priemyslu plk. Dakhil. Líbyjská strana sa pritom naďalej pridržiavala stanoviska prerokovaného počas spomínanej Kaddáfího návštevy v ČSSR v júni 1978. Nakoniec bola vypracovaná dohoda, ktorej výsledkom bol podpis kontraktu na dodávku projektov nasledujúcich investičných celkov:

1. výroba delostreleckej munície,
2. technická škola,
3. výroba raketometov GRAD,
4. výroba náhradných dielov pre tank T-55,
5. výroba lietadiel L-39 a L-410.

Tento kontrakt však líbyjská strana neratifikovala a požiadala o ďalšie rokovanie v snahe o uplatnenie ďalších pripomienok. Ďalšie rokovanie prebehlo v Tripolise v dňoch 19. – 27. septembra 1979, výsledkom čoho bol nový upravený kontrakt, ktorý bol následne ratifikovaný. Väčšie zmeny tu však už nenastali, čiastočne sa len upravil rozsah projektu, platobné podmienky a formálne podmienky. Celková doba spracovania a schválenia projektu predstavovala 26 až 33 mesiacov. Za dodávku 5 projektov bola stanovená cena 6 miliónov US – dolárov, to značí 81, 8 milióna Kčs. Samozrejme, samotná dodávka projektov nebola pre čs. stranu lukratívnou ziskovou záležitosťou. Tou by však bola následná dodávka celých investičných celkov zmontovaných „na kľúč“. Vzhľadom na rozsah a charakter činnosti nebol potrebný na podpísanie kontraktu súhlas ZSSR. Na druhej strane, keďže v ňom išlo o závody, v ktorých sa mali vyrábať prevažne sovietske licenčné výrobky, predloženie vlastných ponúk na výstavbu bolo viazané súhlasom ZSSR. Ten mala vybaviť čs. strana. Z tohto dôvodu bol už 19. júla 1979 odoslaný list predsedu vlády ČSSR Ľubomíra Štrougala, adresovaný predsedovi rady ministrov ZSSR Alexejevi Kosyginovi, so žiadosťou o súhlas so spoluprácou sovietskej strany pri realizácii líbyjských požiadaviek. Odpoveď obdržal 20. decembra, pričom sovietska strana v nej diplomaticky konštatovala, že „*neni účelné v súčasnej dobe predání licence na výrobu raketometů GRAD a dělostřelecké munice*“. Sovietska strana odmietla poskytnúť čs. strane pomoc v dodávkach výrobkov na kompletizáciu, prístrojov a materiálu na výrobu raketometu a munície, ako aj lietadiel L-39 a L-410. Na druhej strane súhlasila s výrobou náhradných dielov k tankom T-54 a T – 55. Čs. strana však musela uhradiť soviетom hodnotu licencií. Okrem toho sovietska strana ČSSR upozornila, že s Líbyou už podpísala dohodu o odovzdaní licencie na výrobu pechotných zbraní a munície. V súvislosti s tým „*by výstavba obdobných závodů v Líbyi za pomoci ČSSR mohla být vykládána jako konkurence mezi dvěma státy – účastníky Varšavské smlouvy*“.³⁹

³⁸ Tamže, s. 3.

³⁹ Tamže, s. 3-5.

Na základe sovietskeho stanoviska muselo dôjsť k opätovnému rokovaniu medzi čs. a líbyjskou stranou a k zmenám v už uzavretom kontrakte. Rokovania, ktoré prebiehali od 10. do 15. marca 1980, za čs. stranu viedol námestník ministra zahraničného obchodu F. Langer. Líbyjskej strane neostávalo nič iné, len akceptovať čs. koncepciu úpravy pôvodného kontraktu. Tá sa realizovala doplnkom 1 k tomuto kontraktu z 12. marca 1980. Predmetom kontraktu zostalo:

1. spracovanie projektu pre závod na výrobu náhradných dielov pre tank T – 55 za cenu 831 320 USD,

2. miesto závodu na výrobu lietadiel L-39 a L-410 sa dohodla (na odporúčenie čs. strany) výstavba závodu na generálne opravy lietadiel L-39 s možnosťou jej rozšírenia v budúcnosti, a to na montáž a výrobu. Ak by sa v budúcnosti dosiahol súhlas sovietskej strany dodávkami komponentov na výrobu lietadiel, mala sa previesť primeraná úprava projektu. Čo sa týka samotného závodu, bolo treba ešte vyžiadať súhlas sovietskej strany, keďže motor a niektoré agregáty boli licenčné. Komplikácie však čs. strana neočakávala, keďže prevádzanie opráv bolo nevyhnutné.

3. Vzhľadom na to, že predpokladané vlastné výrobné kapacity pre vojenskú techniku sa museli redukovať, líbyjská strana mala rozhodnúť o potrebe výstavby technickej školy na základe upraveného predbežného návrhu pre túto školu. Jej kapacita však mala byť prispôbená potrebám závodov na výrobu náhradných dielov T-55 a na opravy lietadiel L-39. Návrh mala do dvoch mesiacov predložiť čs. strana. Prípadný líbyjský súhlas s výstavbou školy sa mal riešiť doplnkom k už existujúcemu kontraktu.

Úplne sa zrušila tá časť kontraktu, ktorá sa týkala závodu na výrobu raketometov GRAD a delostreleckej munície. Do doplnku 1 kontraktu bolo zahrnuté tiež rozhodnutie, že obidve strany ustupujú od ďalšieho rokovania o výstavbe závodu na výrobu pechotných zbraní a munície, a to bez akýchkoľvek nárokov obidvoch strán.⁴⁰

V dôsledku uvedenej úpravy kontraktu sa čs.-líbyjská spolupráca dostala do reálnej roviny. Pritom o výstavbu spomínaných závodov prejavovala líbyjská strana veľký záujem. Presvedčil sa o tom aj samotný minister národnej obrany armádny generál Martin Dzúr počas svojej oficiálnej návštevy Líbye vo februári 1980. Z pohľadu ČSSR malo budovanie vojenského priemyslu v Líbye do budúca veľký ekonomický aj politický význam, pričom počítala aj s pomocou pri výstavbe ďalších závodov. Celková predpokladaná hodnota čs. dodávok (projekty plus následná výstavba investičných celkov „na kľúč“, včítane predpokladanej technickej školy) sa vyčíslila na 450 miliónov USD. Zhruba polovicu mali tvoriť dodávky zariadenia a polovicu stavebné časti. Väčšinu technologického zariadenia pritom bolo možné zadovážiť v ČSSR. Z časového hľadiska sa spracovanie projektu predpokladalo do roku 1982. Dodávky zariadenia, výstavba, montáž a uvedenie do prevozu sa predpokladali na približne 4 – 5 rokov, čiže roky 1982 – 1986.⁴¹

Čo sa týka požiadavky líbyjskej strany na vyslanie niekoľko sto čs. vojenských inštruktorov do Líbye a výcvik líbyjského personálu priamo v ČSSR v súvislosti s nákupom zbraní, tá sa začala vo väčšom rozsahu realizovať už v roku 1977. Čs. špecialisti boli do Líbye zaslaní na základe uznesenia Predsedníctva vlády ČSSR č. 136 zo dňa 16. júna 1977 (a následného uznesenia 47. schôdze Predsedníctva ÚV KSČ z nasledujúceho dňa).⁴² Vedúcim

⁴⁰ Líbyjská strana sa pôvodne zaviazala uhradiť ČSSR 100 000 USD, v prípade, že tento závod neobjedná v ČSSR. Avšak vzhľadom na rozsah spolupráce sa od toho ustúpilo. Tamže, s. 6.

⁴¹ Tamže, s. 7-10.

⁴² VÚA Praha, f. MNO-KM - 1979, šk. 27, sign. 29/17, informačná správa pre ministra Dzúra z 30. 7. 1979.

čs. expertov bol generálmajor ing. Juraj Lalo, ktorý mal oficiálnu funkciu – vedúci skupiny pre koordináciu a zabezpečenie činnosti čs. vojenských odborníkov v Líbyi. Túto funkciu vykonával v rokoch 1977 – 1980. Pozornosť sa najskôr sústredila najmä na tankový výcvik, ktorý sa začal 1. novembra 1977 (včítane údržby, opravy a skladovania tankov a obrnených transportérov). Okrem toho boli do Líbye vyslaní aj leteckí experti, ako aj špecialisti s úlohou vycvičiť obsluhu raketometov GRAD a zabezpečiť pritom pohotovosť jedného oddielu tejto zbrane. Napriek tomu, že spočiatku sa pozornosť sústredila najmä na tankový výcvik, postupne stúpal najmä počet leteckých expertov. Zmeny v tomto smere nastali v roku 1978. Uznesením Predsedníctva vlády ČSSR č. 180 z 24. augusta 1978 bol vyslovený súhlas s pokračovaním činnosti čs. vojenských odborníkov pri plnení technickej pomoci v Líbyi. Avšak v oblasti tankového a delostreleckého výcviku mala technická pomoc pokračovať v zníženom rozsahu. V dôsledku toho ukončilo činnosť v Líbyi k 31. októbru 1978 až 380 čs. expertov.⁴³ V tom čase v Líbyi pôsobili 792 čs. vojenských odborníkov, z čoho pre tankový a delostrelecký výcvik 520 odborníkov.⁴⁴

Zvýšenie počtu leteckých expertov súviselo s otvorením strednej leteckej školy v Líbyi 1. septembra 1978. Škola bola otvorená pri príležitosti 8. výročia Kaddáfího štátneho prevratu. V tejto súvislosti dal minister národnej obrany armádny generál Martin Dzúr súhlas na vyslanie čs. vojenských letcov na predvedenie 16 – 18 lietadiel počas slávnostnej leteckej prehliadky.⁴⁵ V lete 1979 už 360 čs. leteckých expertov zabezpečovalo výučbu a výcvik 1 093 líbyjských kadetov v dvoch ročníkoch strednej leteckej školy v Oqba pri Tripolise. Tankový výcvik, údržbu, opravy a skladovanie tankov a obrnených transportérov v tom čase zabezpečovalo 115 čs. expertov, delostrelecký výcvik a opravy delostreleckej techniky 62 čs. expertov. Spolu s nimi bolo v júni 1979 v Líbyi 429 rodinných príslušníkov.⁴⁶ Dňa 9. apríla 1979 začali líbyjskí piloti pod vedením čs. odborníkov realizovať sólové lety, ktorých bolo do polovice mája vykonaných už 60.⁴⁷ Napriek tomu, že výcvik prebiehal bez väčších komplikácií a čs. strana svoje záväzky plnila, z líbyjskej strany spočiatku neboli splnené podmienky pre prácu vojenských špecialistov. Niektoré skupiny preto nemohli plniť úlohy podľa dohodnutých podmienok. Život čs. špecialistov a ich rodín v Líbyi komplikovali tiež ďalšie skutočnosti – nesplnené podmienky pre samostatnú prípravu stravy, zdržiavanie platieb, komplikácie s ubytovaním pre ženatých expertov. Ako príklad možno uviesť, že ešte vo februári 1978 mali ženatí špecialisti k dispozícii len 29 bytov z pôvodne 109 požadovaných.⁴⁸ Na problémy s ubytovaním, hygienou a stravovaním poukazuje aj memoárová literatúra. Veľký problém bol najmä s pitnou vodou.⁴⁹ Čs. odborníci si okrem

⁴³ VÚA Praha, f. MNO-KM -1978, sign. 29/31, rozkaz ministra národnej obrany Dzúra pre prvého zástupcu ministra genplk. Vasila Vala.

⁴⁴ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1978, sign. 29/31, informačná správa pre ministra národnej obrany Dzúra z 25. 10. 1978.

⁴⁵ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1978, šk. 33, sign. 92/10, záznam z rokovania ministra národnej obrany ČSSR o situácii československých vojenských odborníkov v Líbyi z 21. 8. 1978.

⁴⁶ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1979, šk. 27, sign. 29/17, informačná správa pre ministra Dzúra z 30. 7. 1979.

⁴⁷ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1979, šk. 27, sign. 29/14, list ministra národnej obrany pre generálneho tajomníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR G. Husáka.

⁴⁸ VÚA Praha, f. MNO-KM 1980, šk. 31, sign. 29/4, informačná správa pre ministra Dzúra z 2. 3. 1978.

⁴⁹ Letecký špecialista pplk. Jan Niesner v Líbyi slúžil v prvej polovici 80. rokov, problémy s vodou však boli ešte aj v tomto období na dennom poriadku: „...Byla mírně slaná a svíjeli se v ní červení

toho museli zvykať aj na špecifiká spojené s pobytom v arabskej krajine, kde platili aj pre nich iné pravidlá ako v ČSSR (napríklad zákaz konzumácie alkoholu, bravčového mäsa atď.), tiež na zostrený bezpečnostný režim.⁵⁰ Problémom, s ktorým sa museli potýkať, boli aj iné klimatické podmienky, najmä veľké teplo. V tejto súvislosti bola veľmi neprijemná prítomnosť jedovatých hadov, či škorpiónov atď. Na druhej strane exotickosť krajiny mala aj svoje výhody v čase služobného voľna (návšteva rímskych pamiatok, relax pri mori atď.).⁵¹ Napriek každodenným ťažkostiam však najväčšou motiváciou pre prácu v tejto severoafrickej krajine bola možnosť na vtedajšie pomery veľmi slušného zárobku.

Na nedostatky spojené so životnými podmienkami čs. odborníkov upozorňovala už čs. delegácia pod vedením námestníka ministra zahraničného obchodu F. Langer, ktorá navštívila Líbyu v dňoch 15. – 25. februára. 1978 a rokovala, okrem iného, aj s ministrom obrany Abú Baker Younis Džáberom.⁵² Jej cieľom bola práve kontrola činnosti čs. vojenských špecialistov, ktorých bolo v Líbyi v tom čase 607. S líbyjskou stranou prerokovala kapacitné možnosti na zabezpečenie školenia. Miesto požadovaného školenia 400 pilotov a 600 technikov v leteckej škole v Tripolise, ktoré presahovalo čs. možnosti, navrhovala zabezpečiť teoretickú výučbu v prvom školskom roku pre 400 pilotov a 300 technikov.⁵³

O necelý rok neskôr v dňoch 14. – 19. januára 1979 absolvoval oficiálnu návštevu Líbye aj samotný veliteľ letectva – zástupca ministra národnej obrany genpor. Jozef Remek. Spolu s ním sa návštevy zúčastnil aj spomínaný námestník ministra zahraničného obchodu František Langer. Hlavným cieľom ich návštevy bolo upresnenie perspektívy činnosti čs. leteckých odborníkov v Líbyi a prerokovanie ďalších líbyjských požiadaviek v tejto oblasti. Veliteľ líbyjského letectva plk. Saleh Fezjanim pritom vyslovil požiadavku na ďalšiu účasť čs. vojenského letectva pri budovaní leteckej školy v Líbyi až do školského roku 1982/1983. Za týmto účelom čs. strana predpokladala potrebu udržiavať v Líbyi približne 120 učiteľov teórie a 510 osôb lietajúceho, technického a zabezpečujúceho personálu. Každým rokom sa predpokladala výučba a výcvik 90 – 120 pilotov a 240 – 280 leteckých technikov (spolu 480 pilotov a 1120 technikov). Od školského roku 1981/1982 sa mal počet čs. inštruktorov znižovať. V súvislosti s uvedenými plánmi sa mal k 15. septembru 1979 vytvoriť druhý čs. školský pluk (popri už existujúcom pluku a teoretickej časti).

Na základe bilaterálnych rokovaní bolo tiež rozhodnuté, že letecký výcvik sa už nemal prevádzať na leteckej základni v Tripolise (tu sa mala koncentrovať teoretická výučba), ale na dvoch letiskách. Príslušné zmluvné dokumenty vychádzajúce z januárových rokovaní sa mali prerokovať a uzavrieť do 31. marca 1979.

červíci. Proto byly vodovodní kohoutky vybaveny sítkami, ve kterých se zachycovali a tyto sítky se museli stále čistit, než červíci začali zahnívat....Vodu jsme před dalším použitím museli převařit. I tak jsme si vždy domů dovezli nějaké ty cizopasníky v zažívacím traktu, které jsme během dovolené mordovali za pomoci košické vojenské nemocnice.“ NIESNER, J. Nebe není ráj aneb starý pilot vypravuje. Cheb 2007, s. 173.

⁵⁰ Čs. príslušníci sa, samozrejme, tieto zákazy snažili obchádzať, napr. tým, že si sami varili pivo, kvasili víno, pašovali potraviny z domova atď. Odvážnejší pálii aj tvrdý alkohol, za odhalenie čoho však hrozili tresty. NIESNER, ref. 36, s. 175-176.

⁵¹ Bližšie pozri NIESNER, ref. 36, s. 157-195; Pozri tiež ŠRÁMEK, J. *Vzpomínky pilota, účastníka incidentu československých a amerických bojových letounů, při kterém sestřelil veterána korejské války.* Cheb 2010, s. 91-102.

⁵² MNO v delegácii zastupovali náčelník správy ústredného plánovania generálneho štábu genpor. V. Srovnal a náčelník oddelenia bojovej prípravy letectva plk. J. Jančík.

⁵³ VÚA Praha, f. MNO – KM – 1980, šk. 31.

Libyjská strana zároveň čs. delegáciu upozornila, že nepočíta s čs. pomocou pri výstavbe vojenskej leteckej technickej akadémie, vzhľadom na to, že kontrakt na jej vybudovanie uzavrela s Juhosláviiu. Pôvodne však, ako som už uviedol, podľa líbyjských požiadaviek aj túto úlohu mala prevziať čs. strana, presahovala však „kádrové“ možnosti ČSĽA.

Libyjská strana zároveň konkretizovala požiadavky na prijatie 100 poslucháčov k vysokoškolskému štúdiu v čs. vojenských zariadeniach s nástupom k 1. februáru 1979. Požadovala vyškolenie 25 letovodov, 25 meteorológov, 40 leteckých inžinierov a 10 lekárov. Uvedená požiadavka bola v súlade s čs. možnosťami v tamojších vojenských zariadeniach a zodpovedala aj predchádzajúcemu uzneseniu Predsedníctva vlády ČSSR.

Čs. delegácia prerokovala tiež otázky týkajúce sa životnej úrovne čs. leteckých expertov v Líbyi. Upozorňovala na objektívne problémy najmä v ubytovaní a stravovaní.

Minister národnej obrany už 6. februára 1979 súhlasil s návrhmi, ktoré generálporučík Remek predložil na základe rokovania s líbyjskou delegáciou. Nasledujúci deň o svojom rozhodnutí informoval generálneho tajomníka ÚV KSČ.⁵⁴ Prví absolventi strednej leteckej školy (113 pilotov a 405 leteckých technikov) vedení čs. leteckými odborníkmi boli slávnostne vyradení pri príležitosti osláv 11. výročia revolúcie v Líbyi 1. septembra 1980. Tohto aktu za účasti najvyšších líbyjských predstaviteľov (na čele s plk. Kaddáfim) sa zúčastnila aj čs. vládna delegácia na čele s podpredsedom vlády ČSSR Jozefom Šimonom. V tom čase študovalo na tejto leteckej škole 360 pilotov kadetov a 1 000 leteckých technikov. Ich výučbu zabezpečovalo 600 čs. leteckých odborníkov, z toho 98 pilotov – inštruktorov. Prevádzku leteckej techniky pri výcviku zaisťovali výlučne čs. odborníci. Pri výcviku líbyjských pilotov bola využívaná letecká technika čs. výroby, to znamená cvičné lietadlá L-39 ZO, výcvikový simulátor TL-39 a ďalšie cvičné pomôcky, ktorými boli vybavené učebne a dielne leteckej školy. Výcvik poslucháčov školy sa prevádzal na dvoch leteckých základniach v Tripolise a Syrte. Od začiatku roku 1978 do septembra 1980 bolo dodaných pre účely výcviku 72 ks L-39, trenážerov a ďalších pomôcok v hodnote približne 85 miliónov USD. Kontrahovaných bolo ďalších 48 lietadiel L-39 v hodnote 67 miliónov USD. Celková hodnota kontraktu za poskytovanie technickej pomoci čs. odborníkmi do roku 1981 v leteckej oblasti predstavovala 37 mil. USD. Možno konštatovať, že z hľadiska histórie špeciálnej technickej pomoci do nesocialistických krajín bol rozsah účasti pri výcviku leteckých odborníkov v Líbyi celkom mimoriadny a ojedinelý. V budúcnosti pritom líbyjská strana počítala s ďalším rozšírením čs. pomoci v tejto oblasti. Už počas návštevy spomínanej čs. delegácie J. Šimona predložila líbyjská strana požiadavku na dodávku ďalších 60 kusov lietadiel L-39 a súvisiacu technickú pomoc v podobe vyslania 270 čs. vojenských leteckých odborníkov, z toho 43 pilotov-inštruktorov. Líbyjská strana pritom čs. delegáciu informovala, že týmito požiadavkami v podstate realizovala zámer zveriť čs. strane úplne výučbu pilotov a technikov na stredných leteckých školách. Ďalšími 60 lietadlami Líbya chcela zabezpečiť ďalšiu výcvikovú letku, kde by preškolenie na L-39 zaisťovali výlučne čs. leteckí odborníci. O líbyjskej požiadavke rokovala čs. delegácia v Líbyi koncom októbra. Výsledkom bolo podpísanie kontraktu na 60 lietadiel v hodnote 150 miliónov DM, to značí 1, 2 mld. Kčs. Dodávky mali byť zabezpečené do roku 1983.⁵⁵

⁵⁴ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1979, šk. 27, č.j. 030 403, informačná správa pre ministra Dzúra od MNO - veliteľstva letectva z 25. 1. 1979; list ministra Dzúra generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ G. Husákovi zo 7. 2. 1979.

⁵⁵ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1980, šk. 31, zpráva o zabezpečení požadavků Libye na dodávky 60 kusů cvičných letadel L-39 a potřebné technické pomoci.

Čo sa týka technickej pomoci pre líbyjských poslucháčov v ČSSR, tá sa začala v roku 1975. Spolupráca v tejto oblasti sa začala prijatím poslucháčov do veliteľských, technických školení a kurzov. V roku 1975 ich absolvovalo 40 a v nasledujúcom roku 51 líbyjských poslucháčov. Začiatkom roka 1978, počas návštevy čs. delegácie pod vedením náčelníka Správy ústredného plánovania generálneho štábu genpor. Vojtecha Srovnala v Líbyi, predložila hostiteľská strana žiadosť na zvýšenie počtu líbyjských študentov v ČSSR z 50 na 130. Minister národnej obrany arm. gen. M. Dzúr následne predložil návrh 7. marca 1978 pre generálneho tajomníka ÚV KSČ G. Husáka zabezpečiť túto požiadavku vo Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne, vo Vojenskej vysokej leteckej škole Slovenského národného povstania v Košiciach.⁵⁶ S vysokoškolskou výučbou sa následne začalo už v školskom roku 1978/79, a v nasledujúcom roku aj so stredoškolskou výučbou.

Líbyjská strana bola so spoluprácou s ČSSR v „špeciálnej“ oblasti nadmieru spokojná a mala záujem o jej ďalšie prehĺbenie. Jasným signálom v tomto smere bola vôbec prvá návšteva samotného ministra národnej obrany ČSSR armádneho generála M. Dzúra tejto africkej krajiny⁵⁷ v dňoch 11. – 15. februára 1980. Čs. minister sa pritom stretol tak s líbyjským vodcom M. Kaddáfim, ako aj s hlavným veliteľom líbyjských ozbrojených síl brigádym Abu Bakr Junis Džabírom. Nastúpený trend dovtedajšej spolupráce potvrdili ďalšie požiadavky líbyjskej strany na dodávku vojenskej techniky⁵⁸. Tú považovali za nevyhnutnú pri obrane proti „okolitým reakčným režimom“ (Egypt, Sudán, Čad, Tunisko), ktoré „*chcú Líbyi vnútiť boj na niekoľkých frontoch*“. Líbyjský minister obrany pritom požadoval 50 – 60 kusov samohybných kanónových húfníc DANA, 600 kusov bojových vozidiel pechoty, 48 kusov lietadiel L 39, muníciu pre 100mm tankový kanón (100 000 kusov), pre 122mm raketomet GRAD (70 000 kusov). Minister Dzúr rezortného partnera ubezpečil o schopnosti čs. strany zabezpečiť tieto dodávky, s výnimkou samohybných húfníc DANA, ktoré sa zatiaľ len pripravovali do výroby. Džabír tiež požadoval ďalšie prehĺbenie spolupráce pri výcviku líbyjských pilotov. V tejto súvislosti požiadaval o zabezpečenie výcviku asi 200 pilotov na bojových lietadlách MIG 21, MIG 23 a na dopravných lietadlách. Vzhľadom na rozsah tejto požiadavky zaujal čs. minister zdržanlivý postoj a dopredu sa k ničomu nezaväzoval. Podobne sa staval tiež k požiadavke o prehĺbenie spolupráce pri vybudovaní líbyjského vlastného vojenského priemyslu. Tá však nemala byť viazaná na účasť tretej krajiny včítane ZSSR. Počas celého rokovania líbyjskí predstavitelia vyzdvihovali spoločné ciele oboch štátov, ktorým bol boj proti „imperializmu, reakcii a vykorisťovaniu“, pričom za najväčšiu spoločnú hrozbu označovali USA. Samotný Kaddáfí pritom zdôraznil, „*že budovanie socializmu a boj proti imperializmu nás možná v budoucnu privede k tomu, že naši vojáci budú spoločne bojovať bok po boku*“.⁵⁹

Uvedené požiadavky dokazujú neutíchajúci záujem líbyjskej strany o ďalšie prehĺbovanie vojenskej spolupráce s ČSSR, k čomu v nasledujúcom období skutočne dochádzalo.

⁵⁶ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1978, sign. 29/4, list Dzúra Husákovi zo 7. 3. 1978.

⁵⁷ K delegácii patrili genpor. Antonín Brabec (náčelník Hlavnej politickej správy ČSĽA), genpor. Jozef Remek (náčelník letectva – zástupca ministra národnej obrany), genpor. Vojtěch Srovnal (náčelník Správy ústredného plánovania generálneho štábu – zástupca náčelníka Generálneho štábu ČSĽA), plk. Jozef Mrázek (náčelník Sekretariátu ministra národnej obrany ČSSR)

⁵⁸ Líbyjský vodca Kaddáfí požadoval urýchlenu dodávku asi 135 bojových vozidiel pechoty, pretože všetky vozidlá, ktoré kúpil zo ZSSR, boli rozmiestnené na egyptskej hranici.

⁵⁹ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1983, šk. 5, sign. 06/5, č.j. 050086, návšteva delegácie ČSĽA v Líbyi v roku 1980.

Možno pritom konštatovať, že v roku 1980 dosiahla dovtedajšia spolupráca medzi Líbyou a ČSSR v špeciálnej oblasti svoj vrchol. Výška kontrahovaného vojenského materiálu za roky 1970 – 1980 presahovala 10 miliárd Kčs (reálne dodané boli dovtedy položky za vyše 6 miliárd Kčs).⁶⁰ Pre porovnanie v období 6. päťročnice (roky 1974 – 1978) predstavoval objem vývozu špeciálnej techniky vo veľkoobchodných cenách 35, 546 mld. Kčs (55 % z výroby), z toho do ZSSR a ostatných socialistických krajín 27, 296 mld. (76, 6 % celkového vývozu) a do nesocialistických krajín a Juhoslávie 8, 250 mld. Kčs (23, 2 % celkového vývozu).⁶¹

Čo sa týka Líbye, do budúcnosti sa pritom predpokladalo ďalšie zvyšovanie vývozu vojenského materiálu. Dôkazom bol už samotný rok 1980, keď kontrakty na dodávku špeciálneho materiálu dosiahli výšku 7, 4 mld. Kčs.⁶² Umožňovali to predovšetkým obrovské príjmy Líbye z exportu ropy, ktoré len v roku 1980 dosiahli hodnotu 18 miliárd amerických dolárov.⁶³ Možno konštatovať, že Líbya sa postupne vypracovala na najväčšieho zákazníka čs. zbrojného priemyslu.⁶⁴ Samozrejme, pre ČSSR mala spolupráca s Líbyou vo vojenskej oblasti veľký ekonomický význam, zároveň dôležitú úlohu hralo aj politické hľadisko, napriek tomu, že Líbya navonok viackrát deklarovala svoj odpor ku komunizmu, ako aj veľkú nedôveru voči ZSSR. V konečnom dôsledku však z ideologického hľadiska bol pre túto severoafrickú krajinu väčším strašiakom „svetový imperializmus“. Sympatie v krajinách socialistického bloku Kaddáfí získal aj svojimi krokmi v oblasti likvidácie súkromného vlastníctva a jeho násilného zoštátnovania. ČSSR, ako aj ostatné krajiny socialistického bloku na čele so ZSSR, si uvedomovali, že v prípade nezájmu o túto bohatú africkú krajinu, vplyv v nej by získali iné štáty.

⁶⁰ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra armádneho generála M. Dzúra zo 6. 11. 1980.

⁶¹ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1981, šk. 30, list ministra všeobecného strojárstva ministrovi národnej obrany z 27. 5. 1981.

⁶² VÚA Praha, f. MNO-KM – 1982, šk. 3, podklady pre prijatie vedúceho ľudového úradu Líbye pre náčelníka sekretariátu ministra národnej obrany ČSSR zo 17. 2. 1982.

⁶³ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1982, šk. 2, sig. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR so sprievodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁶⁴ Pre porovnanie Sýria považovaná za najväčšieho odberateľa vojenského materiálu z ČSSR z rozvojových krajín v druhej polovici 70. rokov tu nakúpila od roku 1956 do roku 1979 „špeciálny“ materiál „len“ v hodnote 3, 5 mld. Kčs. VÚA Praha, f. MNO-KM – 1978, šk. 26, sign. 06/16, podkladový materiál pre prijatie gen. Tlassa ministrom Dzúrom v septembri 1978; Porovnaj ZÍDEK, SIEBER, ref. 2, s. 282.

Prílohy:

Tabuľka č. 1 : Počty čs. vojenských špecialistov v Líbyi ⁶⁵

<i>odbornosti</i>	<i>1977</i>	<i>1978</i>	<i>1979</i>	<i>1980</i>
<u>pozemné</u>				
- tankový výcvik T – 55	453	453	72	-
- tankové opravárenstvo	37	37	39	93
- delostrelecký výcvik na raketomet GRAD a kanón -130 mm	86	86	54	29
- materiálnotechnické zásobovanie	13	13	13	33
<u>letecké</u>				
- výcvik na lietadlách L-39	41	216	395	594
<u>riadiaca skupina</u>				
skupina pre koordináciu a zabezpečenie čs. vojenských odborníkov v Líbyi	9	9	10	10
<i>Spolu</i>	639	814	583	759

Tabuľka č. 2: Technická pomoc pre líbyjských poslucháčov poskytovaná v ČSSR v za-
riadeniach ČSLA ⁶⁶

<i>druh štúdia a odbornosť</i>	<i>1978</i>	<i>1979</i>	<i>1980</i>
<u>vysokoškolské</u>			
- letecké veliteľské	65	92	88
- letecké technické	65	126	127
- pozemno-technické	-	54	53
- štúdium lekárstva	-	20	20
<u>stredoškolské</u>			
pozemná špecializácia	-	106	104
<u>kurzy</u>			
- veliteľské pre dôstojníkov	-	32	15
- veliteľské pre seržantov	-	-	98
- technické pre seržantov	42	37	83
<i>Spolu</i>	172	467	588

⁶⁵ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra armádneho generála M. Dzúra zo 6. 11. 1980.

⁶⁶ VÚA Praha, f. MNO-KM – 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra armádneho generála M. Dzúra zo 6. 11. 1980.

Tabuľka č. 3: Prehľad školených príslušníkov líbyjských ozbrojených síl v ČSSR na čs. vojenských školách k 6. novembru 1980

Vojenská akadémia Antonína Zápotockého Brno			
<u>Vysokoškolské štúdium</u>	počet poslucháčov	rok začatia	rok ukončenia
- letecké technické /6 špecializácií/	127	1978/60/* 1979/67/	1983 1984
- pozemné technické /4 špecializácie/	53	1979	1984
<u>Školenie stredných odborností</u>	počet poslucháčov	rok začatia	rok ukončenia
- veliteľské – dôst. spoj.	15	1979	1981
- veliteľské – seržanti (11 špecializácií)	98	1979	1982
- technické – seržanti (5 špecializácií)	46	1979	1981
Vysoká vojenská letecká škola SNP Košice			
<u>Vysokoškolské štúdium</u>	počet poslucháčov	rok začatia	rok ukončenia
- letecké veliteľské (2 špecializácie)	88	1978 /62/ 1979/26/	1981 1982
Vojenský lekársky výskumný a doškoloňovací ústav v Hradci Králové			
<u>Vysokoškolské štúdium</u>	počet poslucháčov	rok začatia	rok ukončenia
- vojenský lekári	2	1979	1986

* počet poslucháčov v danom ročníku

Tabuľka č. 4: Vybrané položky materiálu dodaného do Líbye v rokoch 1970 – 1980⁶⁷

Materiál	kontrahované v kusoch	hodnota v mil. a mld. Kčs	dodané k 6. 11. 1980	hodnota v mil. a mld. Kčs
lietadlo L-39	180	2 641, 2	72	903, 2
raketomet GRAD	168	424, 2	124	310, 7
munícia pre raketomet GRAD	87 850	979, 5	74 681	817, 0
100mm náboj pre tank	3 136	7, 2	3 136	7, 2
protitanková riadená strela Maljutka	1 080	62, 3	1 080	62, 3
RPG - 75 ⁶⁸ KOBYLKA	3 000	19, 6	3 000	19, 6
82 mm bezzáklzový kanón vz. 59	70	5, 1	70	5, 1
82 mm náboj pre bezzáklzový kanón vz. 59	12 000	15, 1	12 000	15, 1
BVP - 1 ⁶⁹	600	2 005, 3	150	501, 3
tank T-55 včítane aplikácií	1 415	3 396, 0	1 415	3 396, 0
OT ⁷⁰ -62 TOPAS	100	120, 0	100	120, 0
ochranná maska s filtrom	300 000	582, 3	131 300	225, 6
<i>Spolu</i>		10 257, 8		6 383, 1

Tabuľka č. 5: Prehľad stavu čs. vojenských odborníkov a rodinných príslušníkov v Líbyi k 6. novembru 1980

Skupina	čs. odborníci	manželky	deti	spolu
riadiaca	10	9	12	31
letecká časť	594	158	140	892
pozemná časť tanková	126	59	83	295
delostrelecká	27			
<i>Spolu</i>	757	226	235	1 218

⁶⁷ VÚA Praha, f. MNO - KM 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra armádneho generála M. Dzúra zo 6. 11. 1980

⁶⁸ Reaktívny protitankový granát vz. 75

⁶⁹ bojové vozidlo pechoty - 1

⁷⁰ obrnený transportér

Tabuľka č. 6: Prehľad stavu čs. vojenských odborníkov v Líbyi k 6. novembru 1980 podľa miesta pôsobenia

lokality	riadiaca skupina	letecká časť	pozemná časť	spolu
Tripolis	9 pozemných 1 pilot	43 pilotov 306 ostatných letcov	96	455
Sirta	-	40* pilotov	22	267
Benghází	-	-	13	13
Tobruk	-	-	15	15
Sebha	-	-	7	7
<i>Spolu</i>	10	594	153	757

* Ide pravdepodobne o nesprávny údaj; vychádzajúc z ostatných údajov v tabuľke, počet pilotov bol 245 – pozn. I. B.

BAKA, I.: MILITÄRISCHE HILFE DER TSCHECHOSLOWAKEI FÜR LIBYEN IN DEN 70. JAHREN DES 20. JAHRHUNDERTS

Die Politik des Kalten Kriegs äußerte sich unter anderen im Bestreben sowohl der einen, als auch der anderen Seite nach der Erringung des entscheidenden Einflusses in den Entwicklungsländern. Eines der Begleitmerkmale dieser Politik war auch der Waffenexport, Leistung der Militärabrichtung und die Entsendung von Militärexperten in diese Länder. Die Zusammenarbeit zwischen Libyen und der ČSSR im „Sonderbereich“ begann schon im Jahre 1970, also nach dem am 1. September 1969 durchgeführten Putsch der Gruppe junger libyscher Offiziere mit Muammar Gaddafi an der Spitze. Für die sozialistische Tschechoslowakei hatte die Zusammenarbeit mit Libyen eine große, hauptsächlich ökonomisch motivierte Bedeutung (ermöglicht vor allem durch riesige Einnahmen Libyens aus dem Öl-Export), wobei auch der politische Gesichtspunkt von Bedeutung war. Die Tatsache, dass Libyen nach außen hin mehrmals seine Abneigung zum Kommunismus und großes Misstrauen gegenüber der UdSSR äußerte, änderte kaum etwas an dieser Ausrichtung. Aus ideologischer Hinsicht war es nämlich der „Weltimperialismus“, der für dieses nordafrikanische Land im Endeffekt zum wahren Gespenst wurde. Durch seine Schritte im Bereich der Liquidierung des Privateigentums und seiner Zwangsverstaatlichung konnte Gaddafi viele Sympathien in den sozialistischen Ländern für sich gewinnen. Die ČSSR und weitere Länder des sozialistischen Lagers mit der Sowjetunion an der Spitze waren sich darüber im Klaren, dass im Falle ihres Desinteresses an diesem Land andere Staaten hier die Oberhand gewinnen würden.

Den Durchbruch im Bereich der Zusammenarbeit im „Sonderbereich“ brachte das Jahr 1974, als zwei Verträge auf Lieferung von insgesamt 920 Panzern T-55 in unterschiedlichen Versionen im Wert von 3 Milliarden Tschechoslowakischer Kronen (Kčs) unterzeichnet wurden. Alle Panzer-Lieferungen an Libyen wurden bis zum ersten Vierteljahr 1976 vollständig durchgeführt. Die Libyer waren von Anfang an auch an der Hilfe im Aufbau von Investitionskomplexen im eigenen Land interessiert, vor allem von Betrieben für Produktion von Militärtechnik. Diesbezügliche Verhandlungen verliefen jedoch sehr zähhaft und waren alles andere als einfach, denn die Vereinbarung war in mehreren Punkten durch das Einverständnis der UdSSR zur Verwendung seiner lizenzierten Dokumentation bedingt. Den Durchbruch bei den Verhandlungen über Verträge bezüglich Aufbau von speziellen Investitionskomplexen brachte erst das Jahr 1980.

In der zweiten Hälfte der 1970er Jahren entfaltete sich auch die Mitarbeit der ČSSR bei Ausbildung und Bildung von Mitgliedern der libyschen Streitkräfte (technische Hilfeleistungen für libysche Studenten und Kursteilnehmer in der ČSSR, Entsendung von tschechoslowakischen Militärexperten nach Libyen).

In dieser Zeit konnte sich Libyen zum größten Auftraggeber und Abnehmer der tschechoslowakischen Rüstungsindustrie hinaufarbeiten, und in langfristiger Perspektive rechnete man im Bereich des Exports von Militärmaterial mit einer weiteren Steigerung. Die Höhe des kontrahierten Militärmaterials im Zeitraum von 1970-1980 überschritt die Summe von 10 Milliarden Tschechoslowakischer Kronen (tatsächlich geliefert wurden Posten für insgesamt mehr als 6 Milliarden Kčs).

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ÚTEK RUSKÉHO GENERÁLA KORNILOVA Z RAKÚSKO-UHORSKÉHO ZAJATIA PODĽA SVEDECTVA PRIAMEHO ÚČASTNÍKA

JANA ZAŤKOVÁ

ZAŤKOVÁ, J.: Russian General Kornilov's escape from Austro-Hungarian captivity by a direct witness. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 77-96, Bratislava.

The published documents show how Private František Mrňák helped Russian General L. G. Kornilov during his escape from captivity in Austro-Hungary, reporting from the perspective of a direct witness. František Mrňák made an escape together with General Kornilov on 11 August 1916, running away from the hospital in Kőszeg. However, after being on the run for seven days, he was recaptured at the village of Borlov, on 11 August 1916, and, following his interrogation, he was sentenced to death. Later, his sentence was reviewed. In spite of his ten-year prison sentence, he was released as early as 1918. General Kornilov continued with his journey across Romania and reached Russia. The first document records Mrňák's testimony during a military court hearing in 1916, while the second one, his letter, dated 1922 and addressed to the Liquidation Office of Foreign Armies, National Defence Ministry, gives an account of his escape.

Military history. First World War. Austria-Hungary. Captives. Russian General L. G. Kornilov.

Vo víre svetových udalostí nie sú osudy obyčajných ľudí mnohokrát zaznamenané, pokiaľ nešlo o veľmi špecifické okolnosti. Vtedy sa aj obyčajný „človek – milión“ môže zapliesť do dejín, ako sa to stalo počas 1. svetovej obyčajnému obuvníckemu pomocníkovi Františkovi Mrňákovi. Ten pomohol na úteku z rakúsko-uhorského zajatia zajatému ruskému generálovi Lavrovi Georgijevičovi Kornilovovi, ktorý neskôr zohral významnú úlohu počas revolúcie v Rusku.¹ Aj keď šlo v podstate o jednoduchého človeka a vojaka, zachovalo sa nám jeho svedectvo o celej tejto udalosti, takže si ju môžeme priblížiť z po-

¹ Bližšie k okolnostiam jeho zajatia, úteku a jeho ďalším osudom po návrate do Ruska: SLEPCOV, I. Generál Kornilov – jeho styky so Slovenskom, zajatie, útek a smrť. Alebo zrod novej legendy? In *Vojenská história*, č. 3, 2001, s. 85-91; ZAŤKOVÁ, J. Útek generála. (Dokumenty k okolnostiam úteku generála Lavra Georgijeviča Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia.) In *Vojenská história*, č. 1, 2009, s. 67-73.

hľadu priameho účastníka, hoci medzi jeho výpoveďou pred vojenským súdom a neskorším opisom udalosti z roku 1920 sú isté rozpory, hlavne, čo sa týka pohnútok jeho pomoci generálovi.

František Mrňák sa narodil v roku 1889 v Brňanoch v okrese Litoměřice a vyučil sa za obuvníka. 1. októbra 1910 bol odvedený ako pešiak k 12. pešiemu pluku rakúskej vlastibrany v Čáslavi k 9. rote². V roku 1911 však bol superarbitrovaný a zaradený v armáde ako obuvník. Po vypuknutí 1. svetovej vojny v roku 1914 bol odvedený na front, kde bol ranený. Po vyliečení sa do bojov opäť vrátil, ale v roku 1915 sa ako rekonvalescent dostal do nemocnice v Köszege, kde sa v roku 1916 zoznámil so zajatým ruským generálom Lavrom Georgijevičom Kornilovom.

Mrňák pôvodne plánoval ujsť s iným zajatým Rusom – Konstantinom Martianom. Ich útek však prekazil iný útek 6 zajatých Srbov z nemocnice, v dôsledku čoho bola zostrená stráž, a tak svoj útek odložili. Keď do nemocnice prišiel zajatý ruský generál Kornilov, rozhodol sa Mrňák, že ujde radšej s ním.³ Podľa jeho výpovede mu generál za pomoc prisľúbil 20 000 korún a dobré miesto v Rusku. V liste, ktorý v roku 1922 adresoval Likvidačnému úradu zahraničných vojsk pri Ministerstve národnej obrany, píše, že jeho snahou sa bolo dostať do Ruska a pridať sa tam k Českej družine, a preto pomohol utiecť generálovi Kornilovovi. Avšak počas vypočúvania po zatknutí uvádza, že za pomoc pri úteku mal sľúbené peniaze a dobré miesto v Rusku. V liste objasňuje okolnosti, za akých sa im podaril útek z nemocnice.

Po tom, čo sa s generálom dohodovoril na úteku, dostal od neho 300 korún, za ktoré zaobstaral kompas, mapu, revolver, ako aj dve rakúske uniformy. Vyplnil tiež dva falošné dovolenkové lístky na 8 dní do Caransebes⁴ na meno Josef Néhmet pre seba a István Latkovič pre Kornilova. Aby sa zamaskoval, ostrihal si Kornilov bradu, zafarbil obočie a vlasy, a vypálil si znamienko na ľavom líci. Nasadil si tiež okuliare. V uniformách prešli nepozorovane 11. augusta 1916 popoludní cez bránu a dostali sa nerušene až na stanicu do Györu. Tu museli čakať dve hodiny na vlak do Pešti, počas ktorých boli veľmi blízko odhaleniu, pretože sa tu náhodou stretli s ošetrovateľom z nemocnice Aloisom Domnosilom. Ten však Kornilova v prezlečení nespoznal. Dostali sa tak do Budapešti a stadiaľ do Caransebes. Odtiaľ sa vydali na cestu k rumunskej hranici. Po ceste však začali blúdiť a minuli sa im potraviny. Podľa jeho slov stratili správny smer cesty preto, lebo nepoznali okolitú krajinu, a tak zišli zo správneho smeru. Preto boli nútení 17. augusta 1916 zísť na lúku, kde bola kantína a mohli si zaobstarať potraviny. Mrňák šiel nakúpiť do kantíny, kde však bol kvôli zlej legitimácii zatknutý. Kornilov, ktorý ho čakal na okraji lúky, zatiaľ utiekol a po dvoch hodinách cesty sa mu podarilo prekročiť rumunské hranice. Ako uvádza Mrňák v liste, celý ich útek bol prezradený už na začiatku, keďže v lekární zabudol list, ktorý chcel poslať počas cesty svojim rodičom. Pri zatknutí mal tiež pri sebe vreckový lampáš, ktorého baterku po ceste obalili lístkom, ktorý dostal Kornilov ako zranený pri transporte, a tak jeho pravá totožnosť a spojitosť s generálom boli jasné. Mal pri sebe revolver, ale nepoužil ho.⁵

² ÖESTA/KA/KM/10. Abt./Kgf. 1916:10 – 143 – 310. VÚA–VHA Praha, Zb. Kvalifikačných listín a Kmeňových listov, kmeňový list František Mrňák.

³ VÚA–VHA Praha, Zb. legionárskych poslužných spisů, spis leg. Františka Mrňáka.

⁴ V dnešnom Rumunsku

⁵ VÚA–VHA Praha, Zb. legionárskych poslužných spisů, spis leg. Františka Mrňáka.

Mrňáka vypočúvali a za jeho zradu bol vojenským súdom odsúdený na smrť. 28. júla 1917 bol však rozsudok pozmenený na 10 rokov žalára. Dostal sa do väznice v Bratislave a neskôr v Komárne. Tam v roku 1918 začal predstierať šialenstvo a po 13-dňovom pôste bol prevezený na pozorovanie do Trnavy. Tu zotrval až do skončenia 1. svetovej vojny. V decembri 1918 sa dostal na dovolenku do Prahy, odkiaľ sa už naspäť do Trnavy nevrátil. Prihlásil sa k svojmu pluku vlastibrany č. 12 v Čáslavi, odkiaľ bol 29. januára 1919 prepustený na trvalú dovolenku.⁶

Za jeho pomoc generálovi mu bol v roku 1920 priznaný charakter legionára, pretože rozkazom 1. pluku československého vojska v Rusku z 15. decembra 1916 bol zaradený do 1. pluku ako strelec. Započítala sa mu teda doba pôsobenia v légiách od 15. decembra 1916 až do 2. februára 1920, keď sa pluk vrátil do vlasti. V dvadsiatych rokoch sa usadil na Smíchove.⁷

Dokumenty týkajúce sa vypočúvania a svedectva Františka Mrňáka o jeho úteku s generálom Lavrom Georgijevičom Kornilovom sa nachádzajú vo Viedni v Kriegsarchive, vo fonde Kriegsministerium, v časti týkajúcej sa 10. oddelenia ministerstva. Ďalšie dokumenty o priebehu vojenskej služby Františka Mrňáka sú uložené vo Vojenskom ústrednom archíve-Vojenskom historickom archíve v Prahe v Zbierke kvalifikačných a kmeňových listov a v Zbierke legionárskych poslužných spisov.

Predkladané dokumenty sú publikované v pôvodnom znení, v niektorých prípadoch sme však opravili niektoré gramatické chyby, ktoré sa v nich nachádzali. Nečitateľné miesta sme graficky označili [.....]. Za nemeckým dokumentom nasleduje jeho preklad do slovenského jazyka.

⁶ VÚA–VHA Praha, Zb. Kvalifikačných listín a Kmeňových listov, kmeňový list František Mrňák.

⁷ Dnes miestna časť Prahy.

VÚA–VHA Praha, Zb. Kvalifikačných listín a Kmeňových listov, kmeňový list František Mrňák.

Dokument 1

Abschrift

GZ. A 3000/10

Vernehmung des Beschuldigten

Poszony, am 24. August 1916

Beginn: 6 Uhr 45 Nmittags

Strafsache gegen [.....]⁸ Gutkowski

Gegenwärtig:

Untersuchungsrichter

Militäranwaltstelle [.....]⁹

Gerichtsoffizier

Schriftführer[.....]¹⁰

Dolmetscher der ./. Sprache: ./.

Gerichtzeuge: ./.

⁸ nečitateľné

⁹ nečitateľné

¹⁰ nečitateľné

Der Beschuldigte wird ermahnt, die vorzulegenden Fragen bestimmt, deutlich und wahrheitsgemäss zu beantworten.

Er gibt über seine persönlichen Verhältnisse an:

1. Vor_ und Zuname (Familiennamen) Franz Mrňak

Spitzname, Rufname:

2. Ort, Bezirk (Komitat), Land der Geburt: Brňan, Leitmeritz, Böhmen.

3. Tag, Monat, Jahr der Geburt: 9. Feber 1889

4. Zuständigkeitsgemeinde, Bezirk (Komitat), Land: Břistav, Podiebrad, Bö.

5. Religion: röm. – kath.

6. Familienstand (ledig, verheiratet, verwitwet, gerichtlich geschieden oder getrennt):

ledig

7. Vorname und Familiennamen des Vaters: Josef Mrňak. Fabr. Arb. in Trebnitz, Bez. Leitmeritz

8. Vorname und Familiennamen (Mädchenname) der Mutter: Anna Mrňak, geb. Šupova, ebendort

9. Name und Wohnort des gesetzlichen Vertreters:

./.

10. Zivilberuf und Stellung im Beruf (selbständig oder bedienstet):

Schuhmachergehilfe

11. Schulbildung: 5 Klassen Volksschule.

12. Vermögensverhältnisse: keines

13. Jahr der Assentierung: 1910

14. Militärdienststeid abgelegt: ja

15. Charge und Standeskörper: Res. Inf. des k. k. L. I. R. Nr. 12

16. Garnison (Wohn – oder Aufenthalts) ort, Bezirk (Komitat), Land:

K. u. k. Reservospital in Kőszeg

17. Hof- oder andere öffentliche Würden und Titel, akademische Grade, Orden und Aufzeichnungen:

18. Vorstrafen: 8 Monaten Kerker wegen Diebstahls beim Garnisongerichte Theresienstadt, soweit erinnerlich/ im Jahre 1913

Ich kam im Herbst 1915 als Rekonvaleszent in das Reservespital in das Reservespital in Kőszeg, wo ich sofort als Laborant in der Apotheke verwendet wurde. Ich hatte insbesondere auch nach jeder ärztlichen Visite die verordnete Medizininen aus der Apotheke den kgf. Offizieren zu überbringen. Vor ungefähr 2 Monaten - es dürften anfangs July gewesen sein – wurde der russ. Generalleutnant Korniloff in das Spital gebracht. Er gab mir gleich das erstmal, als ich ihm eine medizinen überbrachte, ein Trinkgeld, und zwar eine Krone. Später gab er mir 2 Kronen. Anfangs August fragte er mich eines Tages, ob ich Geld habe. Ich verneinte die Frage. Da sagte er, er werde mir Geld geben. Als ich antwortete, ich wisse nicht, wie ich dazukomme, sagte er zu mir, das werde er mir schon später sagen. Er gab mir von diesem Tage an jedesmal 10 Kronen, dann sogar 20 Kr. Dann fragte er mich, ob ich ihm das Geld zurück geben könne. Ich verneinte die Frage. Da sagte er, er werde es nicht zurückverlangen, sondern mir noch viel mehr Geld geben. Dann erzählte er mir von Russland, wie schön es dort sei und er redete von seinen 2 kleinen Kindern und wie er sich sehne, dieselben wiederzusehen; um seiner Kindern willen wolle er flüchten und ich solle ihn begleiten; er würde mir 20, 000 Kronen geben und mir eine gute Stelle verschaffen.

Ich willigte endlich ein. Ich schriebe auch nach den Angaben des Generals seinen Brief an meine Eltern, den ich aber vorläufig noch nicht absenden wollte.

Die in den Briefe zum Ausdruck kommend russenfreundlich Gesinnung entsprechen meiner damaligen Auffassung, die mir der General beigebracht hat. Ich war nie politisch tätig und habe nie/ einem politischen Verein angehört. In den nächsten (auf das erwähnte Gespräch folgenden) Tagen bereitete ich nun alles zur Flucht vor. Ich verschaffte dem General die Uniform eines österreichischen LandwehrInf. Hiezu verwendete ich meine Extrahose sowie eine Bluse, die mir der Apotheker früher einmal geschenkt hat und eine Kappe kaufte ich. Die Uniform brachte ich dem General.

Er selbst hatte auch Zivilkleider bei sich: einen grünlich braunene Anzug (Sakko, Weste und Hose) einen etwas dunkler gefärbten grünen Plüschhut und schwarze Schnürschuhe. Woher diese Zivilkleider stammten, weise ich nicht. Aus Neulengbach? – Möglich. Ich glaube, ja. Die Zivilkleider schaffte der russ. Offiziersdiener in die Apotheke. Ich verpackte sie dort und packte auch für mich eine Arbeiterbluse aus blauer Leinwand und eine flache graue Reisemütze dazu. Eine Zivilhose brauchte nicht, da meine dunkle Uniform ohnehin einer Zivilhose ähnlich ist.

Ich besorgte auch Proviant: Sardinen, Käse, Brot, Kognak. Am 11. August erfolgte die Flucht, und zwar zu Mittag nach dem Essen. Wir wollten den Zug erreichen, der um halb zwei Uhr von Kőszeg nach Szombathely fährt. Der General kam zu mir in der Infanteristenuniform. Er hatte den Kinnbart rasiert und die Schnurrbartspitzen stark zugestutzt. Ich selbst trug gleichfalls meine Uniform.

Wir verließen die Apotheke und stiegen über den niedrigen Zau der sich etwa 40 Schritte hinter der Apotheke befindet. Dann suchten

wir hinter den Barack bei der Totenkamme einen stillen Winkel auf wo und nie niemand sah. Der General entnahm dem Pakete, das er getragen hatte, seine Zivilkleider. Und zog sie an. Seine Uniform nahmen wir mit. Ich selbs blieb in Uniform.

Am Bahnhof löste ich zwei Karten 3. Klasse nach Szombathely. Ein Bahnhofkommando besteht in Köszeg nicht. Wir fuhren mit dem ½ 2 Uhr – Zug ollständig unbehelligt nach Szombathelz. Auch dort wurde wir nicht angehalten, obwohl dort ein Bahnhofkommando besteht.

Zwei Stunden mussten wir warten, bis der Zug kam, der über Györ nach Budapest fährt. Wir verliesen während dieser Zeit das Bahnhofgebäute und sassen länger Zeit auf einer Bank in der Nähe des Bahnhofes. In einem Klosett wechselte der General wieder seinen Anzug.

Um 5 Uhr fuhren wir beide in der Landwehrrinfanteristenuniform in einem wagen dritten Klasse nach Györ. Dort mussten wir ungefähr drei Stunden warten. Wir verbrachten diesen Zeit teil in der Bahnhof restauration dritter Klasse, teils vor dem Bahnhofgebäude. Ein Bahnhofkommando düften in Györ vorhanden sein, wir wurden aber von niemanden angehalten.

Um Mitternacht kamen wir in Budapest an und übernachteten dort in einer Mannschaftsbaracke, die sich neben dem Bahnhof als eine Art Wartesaal für Mannschafspersonal befindet. Wir brauchten uns bei niemandem zu melden.

Am nächsten Tag fuhren wir mit der elektrischen Tramway zum Ost bahnhof, da wir nach den Erkundigungen, die wir aif der Fahr von Györ Nach Badapest eingezogen hatten, zu die sem Bahnhof galangen müssen, Um von dort zu unserem nächsten Reiseziel – Karansebes – zu gelangen.

Auch auf dem Ostbahnhof in Budapest brauchten wir uns nicht zu legitimieren. Wir bestiegen ungehindert den Zug, den sich der General schon früher auf Grund eines Fahrplanes ausgesucht hatte, und kamen vollständig unbehindert ungefähr um 6 Uhr abends in Karansebes an.

In einer Gartenrestaurant in der Nähe des Bahnhofs hielten wir uns noch kurze Zeit auf und traten dann den Fussmarsch gegen die rumänische Grenze durch die hinter der Stadt gelegenen Wälder an. Der General hatte eine Karte und einen Kompass mit. Im walde warfen wir Uniform weg und wanderten dann in Zivilkleidung bis drei morgens über Berg und Tal. Dann schlifen wir im Walde ein.

Als wir aufgewacht waren, wanderten wir weiter und setzen unser Weg in der gleichen Richtung auch am nächsten Tag – 14. August – und auch am 15. August fort.

An diesem Tage kamen wir ungefähr um 9 Uhr abends auf einen Berg auf dem wir übernachteten wollten. Von dort aus sahen wir in einiger Ehfernung Lichter, welche der General als die Lichter der rumänischen Grenzwache bezeichnete.

Ich machte unterdessen ein Bett aus abgerisschem Grase zurecht und dann plauderten wir noch mit einander ungefähr bis 11 Uhr. Wir konnten uns gut mit einander verständigen, wenn auch der general russisch sprache und ich tschechisch.

Er erzählte mir damals, dass er Vereandte in Budapest habe und einen Schwager in Prag, Derselbe soll Universitätproferssor sein; seinen Namen weiss ich nicht mehr genau – Berzig oder Barzig glaube ich. Der General erzählte mir dass dieser Schwager Kundschaftterdienste für die Russen leiste.

Dies gefiel mir nicht. Als der general eingeschalfen war, dachte ich nach lange über die Sache an. Ich dachte auch an die Heimat und an die Eltern. Meine ganze Lage war mir unangenehm. Es kam mir der Gedanke, dass der General geheime Schriften von seinem Schwager erhalten haben könnte und dass er auf diesem Wege Spionage betreibe. Da wollte ich nicht mittun; ich empfand es auch als ein Unrecht, dass er mich unter Hinweis auf seine kleinen Kinder zur Flucht überredet hatte. Denn nur dadurch hatte ich mich zur Flucht entschlossen, nunmehr aber hatte ich die Überzeugung gewonnen, dass er aus ganz anderen Gründen geflohen war und mich zur Flucht verleitet hatte.

Kurz ich beschloss, ihn am nächsten Tage von der Fortsetzung der Flucht zur rumänischen Grenze abzulenken, ihm einzureden, dass wir die Richtung verfehlt hatten, um auf diesem Wege einer Mitwirkung bei einer im Zuge befindlichen Spionage zu entgehen.

Ich führte mein Vorhaben am nächsten Tage auch tatsächlich aus. Er wollte sich zwar anfangs nicht einreden lassen, dass wir die Richtung verfehlt hätten, gab aber doch endlich nach. Wir schlugen eine andere Richtung ein und kamen am 16. August abends auf einen Berg, von wo wir ein ungarisches Dorf sahen. Auf dem Wege dahin hatte ich dem General de Revolver abgenommen und zwar unter dem Vorwande, dass ich danelben brauchen werden, weil Wildeshweine in der Nähe seien. Auch dem Operngucker habe ich abgenommen und eine Schachtel Sardinen Käse und Brot habe ich vor ihm versteckt. Ich war ihm nicht mehr ergeben, wie früher.

Das Dorf, das wir sahen, war Borlova (Borló), wie wir von einem Schafhirten erfuhren. Wir übernachteten auf dem Berge und gingen am nächsten Tage auf Borlova zu.

Ungefähr eine halbe Stunde vor dem Dorfe steht ein hölzernes Haus. Dort arbeiten russische Gefange. Ich sah auch eine Kantine und ging in dieselbe hinein, um Lebensmittel und tabak einzukaufen. Der General wollte unterdessen langsam gegen das Dorf zu gehen und mich in der Nähe der schmalspurigen Eisenbahn, die dort vorüberführt, erwarten. Während ich nun mit der Kantineurin sprach, liess mich plötzlich der Förster rufen, der die Aufsicht über die Holzarbeiter hatte und fragte mich, was ich denn da mache und wo „der Zweite“ sei. Ich sagte, dass er Kollege auf mich warte. Darauf sagte der Förster: „Das ist kein Kollege; Der ist im Wald verschwunden!“.

Dann liess mich der Förster durch einen Mann zur Gendarmerie nach Borlova führen. Von dort wurde ich dem Militärstationskommando in Karánsebes überstellt. Als ich nun sah, dass man mich nicht mehr fortliess, da Gestand ich alles und sagte ihnen, dass sie den „Zweiten“ suchen sollten, da er ein russischer General sei, der zusammen mit mir geflohen sie.

Darauf ich von der Gendarmerie nach Borlova zurückgeführt und es begannen die Nachforschungen nach dem General in der ganzen Gegend.

Es wurde aber, solange ich dort war, nicht aufgefunden. Wo er sich befindet, weiss ich nicht. Ich bin überzeugt, dass er sich heute noch in der dortigen Gegend aufhält. Er kann nicht weit gekommen sei; denn er war fussmarod. Die Füsse waren blutig und eitrig. Er war in der letzten Zeit schon sehr schlecht zu Fuss. Er wird vielleicht von jemandem gegen Geld versteckt gehalten.

Nachdem wir zwei Tage lang vergeblich gesucht hatten, wurde ich wieder nach Karánsebes gebracht und dann nach Poszony überstellt.

Geben sie eine Personbeschreibung des Generals !

Er ist etwas grösser wie ich (also cca 165 bis 170cm), schwächer wie ich (als sehr schwächling), hat kleine etwas schief liegende Augen, eine etwas zusammengedrückte Nase und einen starken, jetzt gestutzten Schnurbart.

Es wurde eine Leiche im Wasser aufgefunden. Wurden sie in derselben den General können, wenn er es wäre?

Ich glaube wohl; der General ist aber nicht ins Wasser gefallen. Dort wo wir waren, gab es kein tiefes Wasser, in welchem er hätte ertrinken können.

Haben Sie sich nicht vielleicht früher vom General getrennt?

Nein, bestimmt nicht !

Erzählen Sie genauer, was Sie während Ihres dreistündigen Aufenthaltes in Győr gemacht haben.

Ich kann meinen diesbezüglichen Angaben nichts mehr hinzufügen. Wir sind vom Bahnhof beide nicht weggekommen.

Sind sie in Komárom ausgestiegen oder in einer Station zwischen Győr und Komárom?

Nein, ganz bestimmt nicht !

Wo ist das Geld, das der General bei sich hatte?

Er hatte – soviel ich gesehen habe nur cca 1200 Kronen bei sich. Ich hatte von ihm nur cca 30 Kronen, die mir bei meiner Verhaftung abgenommen wurden. Das andere hatte der General bei sich.

Die Vernehmung wird sodann um 9 Uhr abends abgebrochen.

Franz Mrňak, m. p.

Dr. Wagner, m. p.
Ldstgefr. Stern, m. p. .

Výsluch obvineného

Odpis
GZ. A 3000/10

Bratislava, 24. augusta 1916

Začiatok: 6 hodín 45

Proti: [.....] Gutkowski

Prítomní:

Vyšetrojúci sudca:

Vojenský advokát: [.....]

Súdny dôstojník:

Tajomník: [.....]

Tlmočník: ./.

Reč: ./.

Súdny svedok: ./.

Podozrivý bol vyzvaný, aby na predkladané otázky odpovedal s určitosťou, jasne a pravdivo.

Udáva osobné údaje:

1. Meno a priezvisko (rodné meno): Franz Mrňak

Prezývka : ./.

2. Miesto, okres (komitát), kraj narodenia: Brňany, Litoměřice, Čechy.

3. Deň, mesiac, rok narodenia: 9. február 1889

5. Náboženstvo: rímsko-katolícke

4: Domovská príslušnosť, okres (komitát), krajina: Břístev, Poděbrady, Če.

6. Stav (slobodný, ženatý, ovdovelý, súdne rozvedený alebo odlúčený)
slobodný

7. Meno a priezvisko otca. Josef Mrňak, robotník vo fabrike v Třebenicích,
okres Litoměřice

8. Meno a priezvisko (dievčenské meno) matky: Anna Mrňak, rod. Šupová, tamže

9. Meno a bydlisko zákonných zástupcov:

10: Civilné zamestnanie a v zamestnaní (samostatný alebo zamestnanec)

Obuvnícky pomocník

11: Vzdelanie: 5 tried ľudovej školy

12: Majetkové pomery: žiadne

13: Rok odvodu: 1910

14: Sľub vojenskej služby: áno

15: Hodnosť a kmeňový útvar : peš. v zál. C. k. L: I. R č. 12

16: Posádka (miesto pobytu) miesto, okres (komitát), krajina:

c. a. k. záložná nemocnica v Köszegu

17: Dvorské alebo iné verejné hodnosti a tituly, akademické stupne, rády a vyznamenania:

18: Tresty: 8 mesiacov žalára za krádež na posádkovom súde Terezín, ako je potrebné pripomenúť/ v roku 1913

Do záložnej nemocnice v Köszegu som prišiel na jeseň 1915 ako rekonvalescent a hneď som bol zamestnaný ako laborant v lekárni.

Po asi 2 mesiacoch – mohlo to byť začiatkom júla – prišiel do nemocnice rus. generál-poručik. Hneď prvýkrát, keď som mu priniesol liek, mi dal sprejpitné, a, síce, jednu korunu. Neskôr mi dal 2 koruny.

Začiatkom augusta sa ma jedného dňa spýtal, či mám peniaze. Na moju zápornú odpoveď mi povedal, že mi dá peniaze. Keď som mu odpovedal, že neviem, ako si to zaslúžim, povedal mi, že to mi už povie neskôr.

Od toho dňa mi dal jedenkrát 10 korún, potom asi 20 korún. Potom sa ma spýtal, či mu môžem peniaze vrátiť. Na moju zápornú odpoveď mi povedal, že ich nechce naspäť, ale chce mi dať ešte oveľa viac peňazí. Potom mi rozprával o Rusku, ako pekne tam je a rozprával o svojich dvoch malých deťoch a ako túži ich opäť vidieť. Kvôli svojim deťom chcel utiecť a ja som ho mal sprevádzať. Mal mi dať 20 000 korún a vybaviť mi dobré miesto. Podľa pokynov generála som napísal list mojím rodičom, ktorý som ale predbežne nechcel odoslať.

Slová rusofilného zmýšľania v liste zodpovedajú môjmu vtedajšiemu názoru, ktoré mi vstúpil generál. Nikdy som nebol politický činný a nikdy som nebol členom politického spolku. V nasledujúcich dňoch (ktoré nasledovali po uvedenom rozhovore) som pripravil všetko na útek. Zaobstaral som generálovi uniformu pešiaka rakúskej domobrany. Na to som použil moje náhradné nohavice, ako aj blúzu, ktorú mi predtým daroval lekárnik, a kúpil som čiapku. Uniformu som priniesol generálovi.

On sám mal pri sebe civilné šaty: zelenohnedý oblek (sako, vestu a nohavice) tmavohnedo-zeleno sfarbený plyšový klobúk a čierne topánky na šnurovanie. Odkiaľ pochádzali civilné šaty, neviem. Z Neulengbachu?¹¹ Možno. Myslím si, že áno.

Civilné šaty som doniesol do lekárne. Tam som ich zabalil a pre seba som zabalil pracovnú košeľu z modrého plátna a k tomu plochú šedú cestovnú čiapku. Civilné nohavice som nepotreboval, pretože moja tmavá uniforma sa beztak podobá na civilné nohavice.

Zaobstaral som aj proviant: sardinky, syr, chlieb, koňak.

11. augusta sa nám podaril útek, a síce na obed po jedle. Chceli sme stihnúť vlak, čo premáva o štvrt' na dve z Köszegu do Szombathely. Generál prišiel ku mne v uniforme pešiaka. Oholil si briadku a pristrihol koziu briadku. Ja som tiež mal na sebe svoju uniformu. Opustili sme lekárňu a stúpali sme cez nízky kopec, ktorý sa nachádzal asi 40 krokov za lekárňou. Potom sme za barakmi našli pri márnici tichý kút, kam nikto nevidel. Generál vytiahol z balíka, ktorý niesol, svoje civilné šaty a prezliekol sa. Svoju uniformu si vzal so sebou. Ja sám som zostal v uniforme.

Na stanici som zaobstaral dva lístky tretej triedy do Szombathely. Železničné veliteľstvo sa v Köszegu nenachádza. Cestovali sme jeden a pol hodiny nerušene do Szombathely. Ani tam nás nikto nezadržal, hoci tu sa nachádza železničné veliteľstvo.

¹¹ Zariadenie pre zajatých dôstojníkov v dnešnom Rakúsku, kde bol Kornilov predtým umiestnený.

Tu sme museli čakať dve hodiny pokiaľ prišiel vlak, ktorý premával cez Győr do Budapešti. Počas čakania sme opustili budovu stanice a sedeli sme dlhší čas na lavičke blízko stanice. Na toaile si generál opäť vymenil svoje oblečenie. O piatej hodine sme obaja odcestovali v uniforme pešiaka domobrany vagónom tretej triedy do Györu. Tam sme museli približne tri hodiny čakať. Tento čas sme strávili sčasti v staničnej reštaurácii tretej triedy, sčasti pred staničnou budovou. V Györi bolo staničné veliteľstvo, ale neboli sme nikým zadržaní.

O polnoci sme prišli do Budapešti a prenocovali sme v barakoch pre mužstvo, ktoré sa nachádzajú vedľa stanice, kde slúžia ako druh čakárne pre mužský personál. U nikoho sme sa nemuseli prihlásiť.

Nasledujúci deň sme odcestovali električkou k východnej stanici, pretože podľa informácií, ktoré sme dostali i na ceste z Györu do Budapešti, museli sme ísť na túto stanicu a odtiaľ ísť k ďalšiemu cieľu našej cesty – do Caransebes.

Ani na Východnej stanici sme sa nepotrebovali legitimovať. Nerušene sme nasadli na vlak, ktorý generál už predtým vyhľadal pri plánovaní cesty a prišli sme okolo šiestej hodiny večer do Caransebes.

V jednej záhradnej reštaurácii blízko stanice sme sa krátko zdržali a potom sme v lesoch za mestom začali peši putovať k rumunským hraniciam. Generál mal so sebou mapu a kompas. V lese sme odhodili uniformy a ďalej sme putovali v civilných šatách cez kopec a údolie až do tretej ráno. Potom sme spali v lese. Keď sme sa zobudili, putovali sme ďalej rovnakým smerom aj nasledujúci deň – 14. augusta a aj 15. augusta. V tento deň sme prišli okolo 9. tej hodiny večer na jeden kopec, kde sme chceli prenocovať. Odtiaľ sme videli v diaľke svetlo, ktoré generál označil za svetlá rumunskej pohraničnej stráže. Medzitým som urobil lôžko z natrhanej trávy a sme spolu debatovali približne do jedenástej hodiny. Vedeli sme sa celkom dobre dorozumieť, aj keď generál hovoril po rusky a ja česky.

Vtedy mi vravel, že má príbuzných v Budapešti a švagra v Prahe, ktorý má byť univerzitným profesorom. Jeho meno však už neviem presne – Berzig alebo Barzig, myslím. Generál mi vravel, že tento švagor vykonáva výzvednú službu pre Rusov.

To sa mi nepáčilo. Keď generál zaspal, dlho som o veci premýšľal. Myslel som tiež na vlast' a rodičov. Celé moje rozpoloženie mi bolo nepríjemné. Prišlo mi na um, že generál mohol dostávať tajné správy od svojho švagra a mohol týmto spôsobom vykonávať špionáž. Na tom som sa nechcel podieľať. Prišlo mi tiež nespravodlivé, že ma prehovoril na útek poukazovaním na svoje malé deti.

V krátkosti, nasledujúci deň som si predsavzal, že odkloním útek od rumunských hraníc tým, že ho prehovorím, že sme stratili smer, aby som aj týmto spôsobom zabránil spolupráci na špionáži.

Svoje predsavzatie som nasledujúci deň naozaj uskutočnil. Najskôr sa nechcel nechať presvedčiť, že sme stratili smer, nakoniec však ustúpil. Vyrazili sme iným smerom a 16. augusta večer sme prišli na kopec, z ktorého sme videli maďarskú dedinu. Po ceste som vzal generálovi revolver pod zámienkou, že ho potrebujem, pretože v blízkosti sú diviaky. Aj operný ďalekohľad som mu zobral a schoval pred ním krabičku sardiniek, syr a chlieb. Nebol som mu už taký oddaný, ako predtým.

Dedina, ktorú sme videli, bola Borlova (Borló). Prenocovali sme na kopci a nasledujúci deň sme šli do Borlova.

Približne pol hodiny cesty pred dedinou stál drevený dom. Pracovali tam ruskí zajatci. Uvidel som kantínu a šiel som tam nakúpiť základné potraviny a tabak. Generál mal medzitým ísť pomaly do dediny a počkať ma blízko úzkorozchodnej železnice, ktorá tadiaľ okolo

viedla. Zatiaľ čo som sa rozprával s obsluhujúcou v kantíne, oslovil ma zrazu horár, ktorý dozeral nad drevorubačmi a spýtal sa ma, čo tu robím a kde je ten druhý. Odpovedal som mu, že kolega na mňa čaká. Horár na to odvetil: „*To nie je kolega, ten zmizol v lese!*“

Potom ma nechal horár odvieť žandárom do Borlova. Odtiaľ som bol premiestnený na vojenské veliteľstvo do Caransebes. Keď som teda videl, že ma už viac neprepustia, tak som všetko priznal a povedal som im, že by mali hľadať toho „druhého“, pretože to je ruský generál, ktorý spolu so mnou utiekol.

Potom som bol odvedený žandárstvom naspäť do Borlova a začalo sa pátranie po generálovi v celom okolí. Zatiaľ čo som tam bol, ho však nenašli. Kde sa nachádza, neviem. Som presvedčený, že sa dnes ešte zdržuje v tamomjšom okolí. Nemohol zísť ďaleko, pretože bol maród na nohy. Nohy boli krvavé a hnisavé. On bol v poslednom čase už veľmi zle na nohy. Možno ho niekto za peniaze ukryl. Po tom, čo sme dva dni zbytočne hľadali, bol som opäť dopravený do Caransebes a potom premiestnený do Bratislavy.

Opište generála!

Je o niečo vyšší ako ja (takže cca 160 do 170 cm) slabší ako ja (takže veľmi útlý), má malé, trochu šikmo položené oči, trochu sploštený nos a silnú, teraz zastrihnutú bradu.

Vo vode bola nájdená mŕtvola. Spoznali by ste v nej generála, keby to bol on?

Myslím si však, že generál ale nespadol do vody. Tam, kde sme boli, nebola žiadna hlboká voda, v ktorej by sa mohol utopiť.

Neoddelili ste sa snád' od generála už skôr?

Nie, celkom určite nie!

Povedzte presne, čo ste robili počas vášho 3-hodinového pobytu v Györi?

Čo sa týka mojich údajov týkajúcich sa tohto, nemám viac čo dodať. Obaja sme neodišli zo stanice.

Vystúpili ste v Komárome alebo na stanici medzi Györom a Komáromom?

Nie, celkom určite nie !

Kde sú peniaze, ktoré mal generál pri sebe?

On mal – pokiaľ som videl – iba cca. 1 200 korún pri sebe. Ja som mal od neho iba cca 30 korún, ktoré mi boli vzaté pri mojom zatknutí. Ostatné mal generál u seba.

Vypočúvanie bolo potom prerušené o deviatej hodine večer.
Franz Mrňák, v. r.

Dr. Wagner, v. r.
Ldstgefr. Stern, v.r.

(Preložila Jana Zaťková)

Dokument 2

Smíchov, 23. ledna 1922

K čís. 178731/7 rev.
Sdělení o činnosti ve prospěch
rusk. gen. Kornilova.

Vysokému
ministerstvu Národní Obrany !
Likov. úřad zahr. vojsk

Odpovídaje na přípis Vaší kanceláře ze dne 18/1 t. r. čís. 178731/7 rev. Uvádím stručné vylíčení o útěku ruského ge. L. G. Kornilova počínaje dnem, kdy nám byl čten v Köszegu v zajatecké nemocnici, kamž jsem byl přidelen jako laborant do lékarny, rozkaz voj. staničního velitelství z Prešpurka asi následujícího znení:

„Při ústupu ruské armády v dubnu 1914 byl zajat raněný ruský generál Lavre Georgijevič Kornilov a internován na zámku hr. Esterházyho v Léce, odtud však pokusil se utéci, což mu bylo kastelánem zámku překazeno.

Kornilov vida, že bude nyní přísněji hlídán, simuluje nemoc. Vojenské velitelství znajíc Kornilova jako muže velmi energického, podnikavého a na válečné zkušenosti bohatého, nařídilo jeho převezení do zajatecké nemocnice v Köszegu v předpokladu, že i tam bude přísně střežen. Vyslovuje domnění, že se Kornilov nevzdal úmyslu na útek a že podařilo – li by se mu prchnouti, použije všech možných prostředků a ve válce nabytých zkušeností by se pomstil za domnělou potupu, jež sa mu dle jeho mínění zde stala. Vojenské staničné velitelství nařizuje proto by byl každým jednotlivcem přísně, při tom však nenápadně střežen a by se dával pozor, není li ve spojení s někým mimo internační okruh. (Mě neznámý konflikt Kornilova s arciv. Josefem)

„Ten, kdo by mu snad byl nějakým způsobem při útěku nápomocen, bude dle par. 327 ř. v. z. pro zločin proti válečné moci státu souzen a dle stanného práva popraven.“

Následovalo ještě sáhodlouhé kázání Dr. Kleine, velitele to nemocnice a tohto fanatického nepřítele Čechů načež jsme byli od rozkazu propuštěni.

Já byv od svých představených, kde jen to bylo možno pro své čeství a otevřené rusofilství šikanován, pojal jsem již dříve úmysl utéci přes hranice do Ruska, o němž jsem od zajatých slyšel vypravovati celé kroniky a tam vstoupiti do České Družiny, s čímž jsem sa svěřil zajatému Rusu Konstantinu Martianovi, který byl ve vedlejším operačním sále na výpomoc jako maseur zaměstnán.

Zmíněný byl člověk přímy, který byl každého večera u mne v lékárne na besedě a o němž mi bylo známo, že se mu v Austrii nelíbí, že by rád utekl.

Smluvili jsme se, že uprchnem spolu, já, že opatřím vše, co k tomu třeba. Ale útěk 6 ti Srbů z nemocnice přiměl nás k odložení celé věci na dobu pozdější, a to pro velmi ostrá opatření, jež byla zavedena, by se podobný případ nemohl opakovati.

Tak se věc protáhla do měsíce června 1916, kdy jsme byli povoláni k výše uvedenému rozkazu.

Asi za týden přijel gen. Kornilov v průvodu dvou maďaronských důstojníku a desátníka strážního oddílu zajatecké nemocnice.

Kornilovi vykázan izolovaný pokojík v důst. pavilonu a u vchodu nemocnice zdvojnásobeny stráže, které za dne procházeli se kol pavilonu a za noci stáli jednak na chodbě jednak proti oknu Kornilova pokojíku.

Ten večer zpravil jsem zmíněného maseura Martianova, o tom, co nám bylo rozkazem o Kornilovi praveno. Tu on mě přivedl na myšlenku, že bych mohl utéci a vzíti místo něho Kornilova sebou. Ta myšlenka se mne již nepustila a já přemýšlel jakým způsobem by se to nechalo provésti a měl jsem již tehdy radost, že tým bez tak shnilému Rakousku budu moci udělati čáru přes počer.

Požádal jsem Martianova, který zatím seznámil se se sluhou gen. Kornilova Dimitrijem Csezarskim, by hleděl vyzvědit proč chce Kornilov utéci.

Brzy poté přišel ke mě do lékarny ordinující tam lékař, zajatec, ruský Polák Dr. Gutkovski a předepsal pro gen. Kornilova veronál a mezi tím již dohodl se Martianov s Csezarskim a oznámili Kornilovi, že ví o člověku, který chce utéci do Ruska, že by mohl i on uprchnout. Kornilov zprvu nevěřil, až když mu bylo řečeno, že ten jistý je Čech a s radostí pomůže, zvolal: „Zaplat' Bože!“

Já vyptával se zatím Dra. Gutkovského na Kornilova, ale ten krčil rameny a řekl, že Kornilov je vůči

Polákům velice nesdílný a nedůvěřivý a já bych v něm nevbudil podezření, dále jsem se nevyptával.

Večer řekl mě Martianov bych přišel ku Kornilovi, který je o všem spraven. Druhého dne jsem tak učinil a Kornilov přivítal mě po mém zdání dosti nedůvěřive, vyptával se na mé rodinné poměry a na pohnutky mého zaječího úmyslu. Já řekl jsem, že bych rád do České Družiny a do Ruska vůbec. Ptal jsem se ho proč on se vydává v nebezpečí, jež mu přirozene při útěku vzniká, pravil:

„Já jsem voják, ale v první řadě Slovan ! „Co se v Rusku děje je na úkor celého nejen Ruska, ale Slovanstva vůbec.“ K veslu dostali se náhončí Německa a lákavými pro neuvědomělý ruský lid hesly ženou Rusko do spáru Německa a do určité záhuby.“

Mám velký vlyv v Rusku, obzvášť mezi drobným lidem a hlavně na Kavkazu a mezi kozáky, toho chci využít a pomoci jich a za součinnosti Vašich lidí zachránit, co se zachránit ještě dá.“ Jsem dobře pomoci mise červ. kříže informován a Vám bude jednou podařili se mi můj záměr uskutečnit, nejen celá Rus, ale i Vaše domovina vd'ečná!“ Věřím, že myslíte to tak úpřimne jako já a rád půjdu a podrobím se všemu co sám znalý zdejších poměrů, za dobré uznáte.“

Podal mi na rozloučenou ruku a 300 K. na revolver mapu a kompas a jiné potřeby a prosil bych jej brzy zpravil o všem, co v té věci podnikám.

Já pak nakoupil potřebné pomůcky a vyplnil dvě dovolenky, jednu na jméno Josef Németh pro mě, druhou na jméno Istvan Latkovič pro Kornilova a v polední přestávce oveřil je v kanceláři nemocnice kulatým razítkem: „Reservspital in Kőszeg“ a napsal dovolenou bez zvláštních důvodů na dobu 8 dnů do Karanšebeš.

To vše sdělil jsem Kornilovi, s nímž jsem předem ujednali, že jedině přes rumunské hranice možno bez větších překážek přejít. Smluvili jsme se, že dne 11. srpna v poledne opustíme nemocnici a Kőszeg.

Připravil jsem dva rakouské stejnokroje, jeden pro mne a jeden pro Kornilova a 11. srpna donesl jsem Kornilovi stejnokroj ruského pěšáka a on ostříhav si licousy a přinesenou barvou obarvil obočí a vlasy, lápisem vypálil na levé tváři mateřské znamení, na oči si nasadil brýle přišel s čibukem v ústech ke mě do lékárny kde se rychle převlékl v rakouský stejnokroj by za okamžik prošel se mnou branou ku nádraží a vlakem právě přijedším jeli jsme k Rábu.¹² Tam bylo nám čekati 9 h. na rychlovlak,

který nás měl vézti k Pešti. V čekárne přišel k k nám ošetřovatel z důstojnického pavilonu od nás, Čech Alois Damnosil a usedše s námi ku stolu řekl, že sa vrací z dovolené a já měl strach, že je vše ztraceno pozná li Kornilova, ale nepoznal díky dobrému přestrojení. Kornilov však jej ihned poznal a odsedl od nás k jinému stolu, a tak jsme mohli příjedsím rychlovlakem pokračovati nerušeně v cestě.

Do Pešti jsme přijeli ve 12 h. v noci a pro jistotu musíce čekati na vlak do Karanšebeš do rána, noclehovali jsme ve vojenských barácích u nádraží a ráno bez vsí překážky pokračovali jsme v jízdě a přijeli sme do Karanšebeš v 6 h. večer. Na nádraží byli již asi o našem útěku zpraveni, poněvač tam byla silná stráž, které každý jednotlivec se musel prokázati, což jsem i my každý zvlášt' učinili a bez pohromy se dostali do města, odkudž po večeri nestoupili jsme cestu pěšky směrem k rumunským hranicím, kamž jsme během dvou dnů doufali hravě dorazit.

Leč zmýlili jsme se a jak známo, zmýlená neplatí ! Neznali krajiny protloukali jsme sa plných 6 dnů lesy a nemohouce použití v noci kapesní svítilny a tím i kompasu, vraceli jsme se omylom často v místa, kde jsme již byli. Nechtíce sebou vláčeti zbytečné množství potravin, byli jsme nuceni 18. srpna sejít na paseku, kterou jsme s jednoho vrchu viděli, by jsme se v chatrči tam stojící posilnili.

Byla to dřevěná bouda s nápisem: „Kantine – Borlovica.“ Nedaleko pracovalo asi 40 ruských zajatců pod dozorem maď. vojínů, kácejíc stromy.

Nechal jsem Kornilova na pokraji lesa by mohl jsem sám ukryt přehlédnouti paseku a v pádu nebezpečí zmizeti.

Já pak ozbrojem ostře nabitým revolverem vešel jsem do kantíny a požádal o chléb a sýr a něco vína a po zaplacení chtěl jsem jíti zase svou cestou, když jsem spatřil u dveří státi dva ozbrojení výrostci a mě vstříc přicházel elegantně oděný muž a ptal se mě co hledám? Řekl jsme mu, že jsme člen voj. policie která v těchto lesích pátrá po uprchlých zajatcích a legitimoval jsem se mu padělanou legitimací, jíž jsem měl pro ten případ připravenou.

Tu on prohlásil, že jsme mu podezřelý a že má od voj. vel. v Karanšebeš rozkaz každého, který nemá na svých

¹² Ide o mesto Győr v dnešnom Maďarsku.

průkazech visum pohraničního voj. velitelství předati v průvodu stráže do Borló četnictvu a to pak voj. velit. do Karanšebeš. Nezbývalo než se podrobiti a konati čím voj. vel. vytříti zrak. To stalo se 18 srpna v 9 h. ráno a večer byl jsem úzkokolejnou drahou četníky z Borló dopraven do Karanšebeš. Při cestě v průvodu dvou mužů mohl jsme použití revolveru ale bál jsme se, že ranami svolal bych obcházející lesem hlídky které by mohli lapit jak mne tak i Kornilova, který vše pozoroval a utekl. Jak jsme se u soudu z jeho vypravování dozvěděl instinktivně našel cestu a za 2 hod. přešel hranice a byl zachráněn.

Já před naším odchodem napsal mým rodičům dopis a sdělil v něm co podnikám a ve spěchu zapoměl jsem jej vzít sebou a poslat, takže zůstal na stole v lékárně kdež byl nalezen druhého dne když jsem nenastoupil službu a vše prozrazeno. Vyslán za námi okružní telegram, zatýkač. Kornilov obalil volnou baterii kapesní svítilny svým lístkem jež jako raněný při transportu dostal. Svítilnu jsme měl u sebe já když jsem byl dopraven do Karanšebeš a lístek v ní nalezen a já poznán. Nezbývalo než kápnout božskou ! Na otázku však kde je Kornilov řekl jsem, že nevím, že jsme se v lesích jeden druhému ztratili a že jsme se přesvědčili o marnosti našeho pokusu zde přejítí hranice a rozhodli se v jiný směr a sice k Oršavy na Srbsko – Rum. Rak. hranice a tam se o přejítí pokusit. Povoláno ihned četnictvo, polic. psy, vojsko, auta a psány na strojích letáky slibující velkou odměnu na Kornilovove dopadení. Já pak spoután, vsazen do auta a měl jsem jítí v místo, kde jsme posledně asi s Kornilovem byli - psy vzali stopu. Toho jsem se ovšem chránil a vedl je zřet. jiným směrem a čekal vhodnou příležitost bych jím utekl. To oni po dvou denním marném hledání spozorovali a já by holemi sbit byl jsem dopraven zpět do Karanšebeš a 3 týdne poté do Bratislavy do posádkového vězení na hradě. Po osmi nedeľích, takřka každo denne byv přes město spoután na nohou i rukou voděn k výslechu, byl jsem odsouzen k smrti provazem. Můj ex ofo obhájce [.....] zmateční stížnost a po devíti dlouhých měsících strávených v samovazbě spoután na rukou i nohou, byl rozsudek smrti zrušen a já odsouzen znovu ku desíti letému žalári na pevno. Co mi bylo v Prešpurku vytrpěti nelze popsati a lépe se o tom vůbec nezmiňovati. Byl jsem po krátkém čase dopraven do pevnosti v Komárně a bych pravdu řekl, přišel jsem z bláta do louže. Jestliže mi bylo trpěti v Prešpurku ze strany představených, bylo to v Komárně totěž a k tomu i ze strany maďarských trestanců, kteří by se zavděčili

vrchnímu štábsprofášovi předstihovali v násilnostech vůči mě. Jediný profás, Čech jemuž bylo též pro jeho český původ mnoho zakusiti, po straně mi ulehčil. Jmenoval se Irgl a je tuším v Bratislavě ve službách čsl. rep.

Pokud jen mé síly stačili, snášel jsem vše s tupou rezignací, ale když jsem viděl že jede o mí bezžití, že bych byl najisto utracen ježto mi bylo stále vyhrožováno, že nesmím živ trestnici opustit, odhodlal jsem se k poslednímu prostředku a simuloval šílence. Litoval jsem, že jsme po zrušení rozsudku zahodil jed, pilulku to s arsenu, kokainu a morfia, připravenou pro případ že bych měl být chycen a popraven. Tu jsem chtěl v poslední chvíli požití. Tu měl jsem ve vatě v uchu a nebyla u mne nalezena a zahodil jsem ji když rozsudek smrti byl zrušen.

Fingoval jsem šílence a když po 13 ti denním postě byl jsem dopraven v září 1918 na pozorování do Trnavy na Slovensku, věděl jsem, že jsem zachráněn. Od tamtud bylo lehké prchnouti, což bych byl učinil, kdyby nebyli přišli správy o revoluci vojska na italské frontě a zmatené správy o převrate. Tam dočkal jsem se převratu v různých menších pracích a vyžádal si od velitele ústavu Dr. Doležala několika denní dovolenou jel jsem domů a to 22 prosince bych byl přítomen slavného příjezdu pana presidenta do Prahy.

Zpět jsem se již nevrátil nýbrž ku svému dřívějšímu pluku zemské obrany č. 12 Čáslav odkudž jsme byl 29. ledna 1919 propuštěn na trvalou dovolenou.

Jsem často napadán, že pomohl jsem reakcionáři, předne tehdy neměl nikdo potuchy jaký státní útvar bude u nás v Čechách, a za druhé pomohl jsem mu jako Slovanu, jak mě moje svědomí poroučelo pak sledoval jsem tím i svůj cíl. Touhu po Družině.

At' jej hanobí celý svět, já jej uschovám vždy v té nejlepší vzpomínce, vždyť jsem nyní poznal sám jak těžko je se zachovati všem.

Já nechť se podvoliti státi se udavačem svých kolegů jak na mne žádáno, byl jsem uvrhnut v těžké podezření a přesto, že jsem byl soudně osvobozen bude řízení obnoveno a já s vypáleným znamením hanby na čele snad i zbaven chleba.

Toť úděl a odměna za prožitá muka.

Tělesne zničen na zdraví dlouhým žalářem a utrpením a duševně zmrzačen byrokratickými jednotlivci

¹³ V texte přeškrtnuté.

státního úřadu čsl. republiky.

Tot' divný protějšek brigádního rozkazu čsl. vojsk
na Rusi jehož opis a dodatek přikládám¹³. Ne !
Co nedokázala rakouská justituce to se dojistá podaří
nyní naším silným jedincům, jako jest vrchní ředitel
pomocných úřadu min. veř. prací Mach a pod. (Býv. rak. feldwebl.)
Než to sem nepatří ! Dohnala mne k tomu jen bolest
pročež promiňte ! Nevšímejte si toho, jako by toho
ani nebylo !

S pozdravem
Frant. Mrňák

Smíchov, Vltavská 52

ÚČASŤ SÚKROMNÝCH STAVEBNÝCH FIRIEM NA FORTIFIKAČNOM PROCESE NA SLOVENSKU V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Participation of private construction building companies in the fortification process in Slovakia in the 1930s. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 97-108, Bratislava.

The author of the published paper highlights the process of building permanent fortifications throughout the Czechoslovak Republic (CZSR) in the years 1935 – 1938, in which private companies played an irreplaceable, key role. This was prompted especially by the enormous extent of fortifications works to be carried out across the entire country. The construction of heavily and lightly fortified iron-concrete buildings, as well as of other fortifications, was awarded to private companies after public tenders. Due to Slovakia's total area, approximately twenty-five companies from Bohemia, Slovakia and Sub-Carpathian Russia became involved in building fortifications. The author highlights the fact that the construction of the extensive fortifications in Slovakia attracted, besides construction companies, also subcontractors. Just as it was during the construction of other fortification facilities in the history of the Czechoslovak Republic, the building of defences required delivering a lot of wood, supplied by wood-processing companies. The fortification scheme was indirectly connected, for example, with the provision of cooked food for workers at the building sites.

Military history. Slovakia Inter-war period. Fortification process in Slovakia.

V procese fyzickej výstavby stálych opevnení v Československej republike v rokoch 1935 – 1938 pripadla nezastupiteľná, kľúčová úloha súkromným stavebným firmám. Tento moment bol podmienený predovšetkým enormným objemom opevňovacích prác, ktoré v jednotlivých pevnostných programoch postupne naplánovalo Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP).

Budovanie železobetónových objektov ťažkého opevnenia, ľahkého opevnenia a ďalších fortifikácií bolo v sledovanom období československou brannou mocou zadávané spomínaným stavebným firmám na základe výsledkov konkurzu.¹ Vzhľadom na Slovensko sa na tomto fortifikačnom procese, predovšetkým v rokoch 1936 – 1938, podieľalo približne dvadsaťpäť firiem, dlhodobo podnikajúcich v českých krajinách, na Slovensku a taktiež na Podkarpatskej Rusi.²

¹ ŠRÁMEK, P. *Československá armáda v roce 1938*. Brno – Náchod 1996, s. 24.

² VONDROVSKÝ, I. *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Dvůr Králové nad Labem 1993, s. 58.

Je nutné pritom zdôrazniť, že na grandióznej výstavbe opevnení na Slovensku sa okrem stavebných firiem nepriamo podieľali desiatky ďalších dodávateľských a iných firiem. S opevneniami napríklad bezprostredne súviseli aj pravidelné dodávky železa pre ne zo Štátnych železiarní v Podbrezovej,³ papierové výstražné tabuľky od firmy Alfréd Wiesner v Malackách⁴ a rovnako tak aj maskovacie farby dodávané firmou Teluria.⁵ Považujeme za nutné ďalej uviesť aj to, že dodávku rámp pre zvláštne zariadenia na cestách realizovala výlučne firma Alfréd Ippen z Hradca Králové. Ak spomíname túto mostáreň a strojárňu isto nie je bez zaujímavosti, že okrem iného sa podieľala na vybudovaní kovových nádrží pre pohonné hmoty v Štefánikových kasárňach v Leviciach v roku 1934,⁶ resp. ešte začiatkom marca 1939 dodala pre letecký sklad č. 3 v Trenčianskych Biskupiciach aj jedenásť kusov oceľových skriň pre spisy.⁷

Podobne ako počas iných fortifikačných prác v dejinách aj v Československej republike takáto výstavba spotrebovala obrovské množstvo dreva dodávaného drevárskymi firmami a pilami. Rozmienené na drobné, s fortifikačnou výstavbou nepriamo súviselo napríklad aj varenie stravy pre robotníkov na staveniskách.

V čom konkrétne spočívala pracovná náplň stavebnej firmy budujúcej opevnenia po prevzatí vyvlastneného staveniska? Išlo o dovoz materiálu, zemné práce (napríklad odstránenie porastu a drevín), práce murárske, tesárske, betonárske, izolačné a rôzne ďalšie ukončovacie práce. Treba zdôrazniť, že potrebné suroviny, ako napríklad železo, cement, viazací drôt, ďalšie komponenty, ako dvere, strieľne objektov alebo zbrane dodávala priamo vojenská správa.⁸

Ak sa zameriame na stavebný materiál používaný pri výrobe železobetónu, ten bol na Slovensku pomerne dostupný. Predovšetkým išlo o bohaté náleziská vápenca vhodného na pálenie vápna.⁹ Cementárne v Hornom Srní, v Ladcoch, v Lietavskej Lúčke a pravdepodobne aj v Stupave dodávali cement na výstavbu objektov. Piesok, štrk a ďalšie prímеси bolo možné získať z blízkeho okolia staveniska, v konkrétnych prípadoch bol napríklad piesok priamo ťažený z riek Hron,¹⁰ Ipeľ alebo Rimava.¹¹

Kvalitný materiál mal byť základom kvalitných opevnení. V začiatkoch masívnej výstavby opevnení v januári 1937 sa v smernici Riaditeľstva opevňovacích prác z januára 1937 objavil z hľadiska predpokladaného bojového nasadenia objektov správny názor: „*Jediný méně odolný objekt v celé linii může způsobiti katastrofu, poněvadž zásah takového objektu nemůže zůstati bez depresivního vlivu na osádku okolních stanovišť, byť dobře vybudovaných z kvalitního betonu.*“¹²

³ Pozri: HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939*. Bratislava 1996, s. 206.

⁴ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Bratislava – pobočka Modra, f. Okresný úrad Malacky, šk. č. 24.

⁵ Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Seznam příloh k účtu náhrad dodaného materiálu v podúseku K-V (Slánské vrchy). f. Vojenský stavebný dozor, VII. zbor. oblasť, šk. č. 10.

⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo divízie 10, Banská Bystrica, šk. č. 2.

⁷ VHA Bratislava, f. Pracovný zbor NO, šk. č. 4.

⁸ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, šk. č. 1.

⁹ FIGUŠ, V. *Maltoviny, Ich vlastnosti a použitie*. Bratislava 1952, s. 15.

¹⁰ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, 1938, šk. č. 15.

¹¹ VHA Bratislava, Účet za odvedené práce a dodání materiálu v úseku M-IV (Slanec). F. VSD, VII. Zbor. oblasť, šk. č. 10.

¹² VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, šk. č. 1.

Stavebné firmy, ktoré priamo opevnenia budovali, boli pred začatím prác četníctvom podrobne preverené z hľadiska ich spoľahlivosti. Týkalo sa to jednak majiteľov, ale aj prijatých robotníkov. Napríklad staviteľ Ján Blaško z Malaciek bol po takejto previerke uznaný za „...seriózneho a štátoobčiansky plne spoľahlivého občana“.¹³ Ak spomíname, preverovanie robotníkov, napríklad četnícka stanica v Stupave v konkrétnom spise z júla 1938 konštatovala: „Neni námietok, aby Ján Gajarský, Tomáš Kušter, Leopold Prošňák a Ján Foltín zo Stupavy nemohol byť prijatý do práce dôležitej pre obranu štátu. Dľa našich záznamov sú štátne a politicky spoľahliví.“¹⁴

Majitelia firiem mali dohliadať a zároveň pôsobiť na svojich zamestnancov v tom smere, aby o charaktere realizovaných prác vo svojom okolí nehovorili. Zamestnanci navyše podpisovali záväzok mlčanlivosti.¹⁵ Robotníci, ktorí napriek tomu nedodržali tento záväzok, boli z práce prepustení. Na vlastnú „zhovorčivosť“ tak doplatil napríklad robotník pracujúci na výstavbe prekážok v bratislavskom predmestí, ktorý „...všade, pri každej príležitosti, aj nepovolaným osobám rozpráva a chvasta sa, kde je zamestnaný“.¹⁶ V októbri 1937 bol preto z tohto zamestnania prepustený a musel si hľadať nové pracovné miesto.¹⁷

Prístup na stavenisko, resp. vstup do opevnení bol pre robotníkov i zodpovedných príslušníkov čs. brannej moci možný len so zvláštnou legitimáciou, strata ktorej sa posudzovala veľmi prísne. Spravodajské oddelenie VII. zboru napríklad v decembri 1937 vypočúvalo dôstojníka pešieho pluku 39, ktorý stratil svoju legitimáciu oprávňujúcu na vstup do starých i nových objektov v Petržalke.¹⁸ Prípadov, keď došlo k stratám takýchto legitimácií, bolo viac. O viaceré z nich, ako sme už naznačili, sa zaujímalo aj vojenské spravodajstvo.

Na opevneniach na Slovensku pracovali predovšetkým robotníci československej a maďarskej národnosti. Predbežne nám v tejto súvislosti nie je známa otázka zamestnávania robotníkov nemeckej národnosti, resp. Rusínov. .

V regiónoch s prevahou maďarského obyvateľstva bolo aj zastúpenie robotníkov maďarskej národnosti vyššie. Napríklad v pevnostnom úseku U-II v priestore Kráľovského Chlmca bolo v auguste 1938 zamestnaných dokonca až 60 percent robotníkov maďarskej národnosti.¹⁹ Išlo však zrejme o výnimku vzhľadom na to, že význam stáleho opevnenia smerom k Podkarpatskej Rusi klesal. Strategicky dôležitého Komárna sa takýto pomer netýkal. Bratislavská stavebná firma Inžesta tu začala v apríli, resp. v máji 1937 budovať ťažké opevnenie. Dodajme, že v tomto období bolo v Komárne viac ako 1 600 nezamestna-

¹³ VHA Bratislava, f. 55, šk. č. 36, sign. 2.

¹⁴ VHA Bratislava, Četnícka stanica Stupava, okres Bratislava, Služebný list., f. VSD, VII. zbor. oblasť, šk. č. 10.

¹⁵ Napríklad zamestnanci firmy Rudolf Frič v čase budovania pevnostného úseku LI na Záhorí pred veliteľom vojenského stavebného dozoru vlastnoručne podpisovali nasledujúci sľub: „SLIB: Sľubuji v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že zachovám v úplné tajnosti vše, co na stavbách vojenských uvidím a uslyším, nebo co se dovím ze spisů, náčrtů, plánů, vysvětlivek, tiskopisů, nebo jakýmkoliv jiným způsobem a že se budu vystříhati všeho, co by mohlo nepovolaným osobám cokoliv prozraditi o prováděných vojenských stavbách. Dále sľubuji, že si nepofidím bez vědomí příslušných vojenských úřadů žádné kopie nebo opisy svěřených mi plánů, náčrtů nebo spisů, jednajících o stavbách, že nedovolím nikomu nepovolanému do nich nahlédnouti a že si nenechám tyto doklady déle, než bude nezbytné třeba.“ Bližšie pozri: VHA Bratislava, f. VSD, VII. zbor. oblasť, šk. č. 10.

¹⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 62.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže.

ných robotníkov. O týchto nezamestnaných sa už v období pred začatím prác konštatovalo, že „...pravdepodobne nebudú môcť byť zamestnaní pri opevňovacích prácach“.²⁰ Celou záležitosťou okolo nábora pracovných síl sa na podnet okresného náčelníka v tomto meste zaoberalo Veliteľstvo VII. zboru v Bratislave a dokonca Ministerstvo národnej obrany v Prahe. Podľa ministerstva sa mali zamestnať len osoby „...které po přezkoušení skrze okresní úřady a četnické stanice byly uznány za spolehlivé v ohledu státním a politickém, občansky bezúhonné...“²¹ Zo správy veliteľstva VII. zboru z 30. apríla 1937 sa dozvedáme, že takýchto robotníkov je v Komárne len 50 – 60, zvyšok robotníkov sa preto mal doplniť zo zázemia.²² Zároveň sa mal okresný úrad, resp. štátny policajný úrad pre prípad demonštrácií pripraviť na „energetický zákrok“.²³

Zamestnávanie robotníkov maďarskej národnosti na opevňovacích prácach bolo problémom, ktorý sa dokonca dostal i na pôdu československého senátu. Konkrétne môžeme uviesť, že 10. januára 1938 odpovedal minister národnej obrany František Machník na interpeláciu komunistických senátorov Gábora Steinera, Štefana Fidlíka, Františka Nedvěda a Karla Kreibicha práve ohľadom tohto problému. Minister vo svojej odpovedi dokonca uviedol konkrétny príklad, keď bolo na opevňovacích prácach zamestnaných 54 robotníkov maďarskej národnosti a ďalších 50 z blízkeho okolia.²⁴

Pre Československú republiku bola výstavba opevnení životne dôležitá. A práve preto tento proces nesmel byť ohrozený štrajkami stavebných robotníkov. Armáda prostredníctvom vojenských stavebných dozorov i prostredníctvom majiteľov firiem pozorne sledovala akékoľvek sporné momenty pri výstavbe opevnení zo strany robotníctva. Napríklad aj náhodná zmienka v tlači o možnosti kolektívnej zmluvy a zvýšenia mzdy robotníkom (nádenníkom) v okrese Malacky, bola veliteľstvom VII. zboru v Bratislave pozorne vyhodnocovaná.²⁵

Doposiaľ nám však nie je známe, či v tomto období došlo k štrajku robotníkov počas budovania opevnení. Je však známy prípad, keď dvanásť robotníkov odišlo zo zamestnania na opevňovacích prácach v priestore Šiah pre zlé pracovné podmienky, nevyplatenú mzdu a nekvalitnú stravu.²⁶

Na iných vojenských stavbách, realizovaných v tomto období, však boli zaznamenané štrajky. Napríklad v roku 1937 zorganizovala Komunistická strana Československa štrajk na novostavbe kasární v Pezinku²⁷ a 30. júna 1938 sa začal štrajk robotníkov na novostavbe kasární pre cyklistický prápor 3 v Leviciach.²⁸

²⁰ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej len SNA Bratislava), Prezídium Krajinského úradu v Bratislave, Komárno – opevňovacie vojenské stavby – zamestnávanie miestneho robotníctva. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²¹ SNA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, č. j. 25 030 taj. hl. št. ŘOP. 1937, Věc – zaměstnání místních dělníků. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²² Tamže, Veliteľství VII. sboru Bratislava č. j. 75 690 Taj./ 2. zprav. 1937, Věc: Komárno – opevňování – zaměstnávání místního dělnictva. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²³ Tamže.

²⁴ Bližšie pozri: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0638_00.htm

²⁵ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 128.

²⁶ Tamže, šk. č. 62.

²⁷ Tamže, Veliteľství četnického oddělení Trnava, Čís. jedn. 128-dův. 1938, Komunistická strana, pořádání instrukčního kursu v Bářské Bystřici. F. VZ VII, šk. č. 107.

²⁸ Tamže, f. Veliteľstvo stavebného dozoru, VII. zbor. oblasť, šk. č. 8.

Hektické tempo budovania opevnení okrem toho neznižili ani nehody, úrazy, resp. smrteľné úrazy robotníkov. Napríklad počas výstavby izolovaného pechotného zrubu B-S 8 „Hřbitov“ firmou Rudolf Frič v bratislavskom predmestí spadli deväť robotníkov z poškodeného lešenia. Jeden z nich – Augustín Korček – zraneniam podľahol.²⁹ V prácach sa však aj po tejto tragickej nehode pokračovalo.

Táto tragická udalosť potvrdzuje, že budovanie opevnení nebolo nerizikovou a ľahkou prácou. Hodinová mzda robotníka (kopáča) vtedy bola približne 2, 50 Kčs. Vyššiu hodinovú mzdu dostával betonár (3 – 4 Kčs) či murár (5 Kčs). Takto konkrétne svojich robotníkov platila firma Jozef Šašinka, o ktorej ešte budeme hovoriť.³⁰ Približne rovnakú mzdu však dostávali aj zamestnanci iných firiem.

Na druhej strane môžeme uviesť, že v odbornej i populárno-náučnej literatúre pomerne často uvádzaná suma 60 000 Kčs za jeden „ropík“ je príliš všeobecná. Treba zdôrazniť, že len cena za vybetónovanie objektu sa mohla pohybovať, najmä v závislosti od terénu a ďalších okolností.

Napriek uvedeným číslam boli mnohí robotníci v podstate radi, že mohli na opevneniach pracovať a počas krátkej prestávky v rýchlym pracovnom tempe sa trochu osviežiť, napríklad chlebom a žitnou kávou.

V rokoch po hospodárskej kríze bolo zamestnávanie robotníctva na opevňovacích prácach nesporne dôležitým faktorom, ktorý pomáhal dvíhať tabuľky zamestnanosti. V Slanskej Hute si v súvislosti s týmto procesom dokonca pochvalovali zvýšenie životnej úrovne.³¹ Prácu na výstavbe opevnení tak našli napríklad aj robotníci z okresu Modrý Kameň. Išlo o okres, ktorý bol celé medzivojnové obdobie, napriek sľubom mnohých politikov, odsúvaný na perifériu záujmu.

Fyzickou výstavbou pevnostného objektu alebo úseku sa však jeho bojová pripravenosť neskončila. Naopak, bol to len začiatok. V tomto momente nastupovala ďalšia aktivita špecializovaných firiem produkujúcich vnútorné vybavenie (vzduchotechnika, spojenie, optika, elektrina, lafety atď.), resp. vojenskej správy (zbrane). Tento proces bol zložitejší pri objektoch ťažkých opevnení a najmä pri izolovaných pechotných zruboch.

Ak sa vrátíme k problematike pôsobenia stavebných firiem všeobecne, považujeme za potrebné uviesť, že viaceré zainteresované firmy (Martin Plačko, Bohuslav Mandys, Josef Hájek, Slovensko-česká účastinná stavebná spoločnosť, Jozef Šašinka atď.) v 30. rokoch 20. storočia budovali na objednávku armády aj iné vojenské objekty na území Slovenska. Išlo napríklad o novostavby kasární, baraky pre mužstvo, pozorovateľne vo vojenských výcvikových priestoroch, letiskové plochy a budovy, garáže, sklady atď. Na tieto stavby sa akosi zabúda, hoci boli neraz budované identickými firmami a niektoré slúžia svojmu pôvodnému účelu dokonca doposiaľ. Napríklad len stavebné riaditeľstvo košického VI. zboru v roku 1938 pokračovalo najmä prostredníctvom stavebných firiem vo výstavbe nasledujúcich objektov začatých v roku 1937: kasárne pre delostrelecký pluk 202 v Kežmarku, kasárne pre prápor I pešieho pluku 37 v Spišskej Novej Vsi, augmentačné sklady a remízy pre horský peší pluk 3 v Poprade, kasárne pre prápor II horského pešieho pluku 4 v Tornali, kasárne pre ženijný prápor 12 v Michalovciach, stajne pre delostrelecký pluk 112 v Mukačeve, kasárne pre delostrelecký pluk 101 v Brezne, zborový proviantný sklad v Poprade, objekt pre mužstvo a dva hangáre na letisku v Spišskej Novej Vsi, autodiely v Prešove

²⁹ Bližšie pozri: HOLUB, O. *Zrazené pevnosti*. Praha 1982, s. 111.

³⁰ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VI. zboru, šk. č. 15.

³¹ PETRO, F. *Slanecko v archívoch a kronikách*. Košice 2005, s. 150.

a benzínové sklady v Spišskej Novej Vsi, Prešove, Košiciach a Užhorode.³² Tento výpočet obsahoval len objekty v rámci stavebného veliteľstva VI. zboru, vo výstavbe ktorých sa pokračovalo. V prehľade nie sú uvedené rôzne ďalšie stavby a objekty, ktoré sa začali stavať v roku 1938.

Niektoré väčšie stavebné firmy, napríklad Václav Nekvasil, Rudolf Frič alebo Karel Skorkovský budovali opevnenia vo väčšom rozsahu aj v Čechách. Okrem toho je určite zaujímavý aj „civilný“ rozmer stavebných aktivít viacerých menovaných firiem. Hoci o niektorých takýchto stavbách ešte budeme hovoriť aj v súvislosti s vybranými staviteľmi, za všetky môžeme uviesť napríklad reprezentatívnu pobočku Zemědělského muzea v Bratislave (dnes budova Slovenského národného múzea na Vajanského nábreží – pozn. P. Ch.). Túto budovu postavila na základe projektu slovenského architekta Milana Michala Harminca stavebná firma Václav Nekvasil. Táto firma, ktorá inak mala svoju kanceláriu aj na Grösslingovej ulici v Bratislave, neskôr postavila aj cvičný objekt opevnenia EC pre hůfnicu kalibru 100 mm v obci Hlboké.³³ Teda táto firma sa (ako mnohé iné – pozn. P. Ch.) zapísala do dejín civilného i vojenského staviteľstva.

Hektická výstavba pohraničných opevnení sa zastavila, resp. bola zastavená po prijatí Mníchovskej dohody. Ministerstvo národnej obrany v Prahe bolo v tomto období – začiatkom októbra 1938 – doslova „zavalené“ intervenciami staviteľov o rýchle preplatenie účtov za realizované práce.³⁴ Situáciu skomplikovalo aj vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 a najmä Viedenská arbitráž 2. novembra 1938, keď sa väčšina opevnení a viaceré ďalšie novostavby vojenských objektov dostali do rúk maďarskej armády. Charakter týchto strát najlepšie vystihuje údaj, že v oblasti košického VI. zboru stratila čs. vojenská správa dve tretiny dovtedajšieho ubytovacieho a skladovacieho priestoru³⁵ a všetky opevnenia s výnimkou šesťdesiatich „ropíkov“ v priestore Slaná Huta – Michalany – Kuzmice.³⁶

Finančná situácia viacerých stavebných firiem sa týmito zmenami stala kritickou, na čom mali svoj podiel aj banky, ktoré sa stali pri udeľovaní ďalšieho úveru viacej „opatrné“. Neprekvapuje, že v tlačovom orgáne staviteľov na Slovensku *Slovenský staviteľ* sa koncom roka 1938 ozvali takéto skľučujúce hlasy: „*Bilancia stavebného podnikania v roku 1938 je opäť smutná. Podľa hlásenia Nákupne inžinierov ohlásilo r. 1938 celkom 29 stavebných firiem vyrovnanie. Je to dôsledok neusporiadaných pomerov v stavebnom podnikaní. Dnes, keď takmer všetky odvetvia podnikania majú zaistenú prosperitu, je stavebné podnikanie v ťažkej situácii. Všetky stavebné hmoty, od klinca do cementu, sú dnes kartelované, úver pre stavebné podnikanie je obmedzený, účty za stavby sa preplácajú s oneskorením i niekoľko mesiacov. Nemožno sa nečinne dívať na tieto pomery.*“³⁷

Zrejme žiadny zo stavebných podnikateľov nepredpokladal rozpad Česko-Slovenska a vznik Slovenskej republiky, resp. Protektorátu Čechy a Morava v marci 1939. Po týchto udalostiach boli zastavené všetky výplaty pohľadávok stavebných firiem na Slovensku za stavebné dodávky, ktoré sa týkali bývalej Československej republiky, ďalej Slovenskej krajiny, miest a obcí.

³² VHA Bratislava, f. StŘ VI, šk. č. 14.

³³ HOLČÍK, Š. Staviteľ Nekvasil staval národné múzeum. In *Bratislavské noviny*, 9, 2008, č. 5, s. 11.

³⁴ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VI. zboru, šk. č. 14.

³⁵ Tamže, šk. č. 14.

³⁶ HOLUB, ref. 29, s. 259.

³⁷ Slovenský staviteľ, 8, 1938, č. 11 – 12, s. 270.

V Protektoráte Čechy a Morava sa tento problém podarilo pomerne rýchlo vyriešiť,³⁸ no na Slovensku sa vliekol niekoľko rokov. Spoločenstvo staviteľov pre Slovensko (predtým pôsobiace ako Zemské, resp. Krajské odborné spoločenstvo staviteľov pre Slovensko) považovalo vyriešenie tejto otázky za jednu z kľúčových pre existenciu viacerých stavebných firiem aj z toho dôvodu, že „nezamestnané robotníctvo... stratilo vtedy úplne pracovnú príležitosť“.³⁹ V júni 1939 sa Spoločenstvo uznieslo „...vyslať deputáciu k ministrom: financií a národnej obrany, aby požiadala o urýchlenie likvidačného procesu takým spôsobom, aby vo forme záloh boli zainteresované podniky aspoň do určitej výšky uspokojené Slovenským štátom na účet budúceho medzištátneho majetkového rokovania.“⁴⁰ Za vedúceho delegácie bol ustanovený starosta Spoločenstva, stavitel Ondrej Janček. Tak sa začala séria intervencií, rokovaní, presvedčania, vybavovania a ďalšieho „administratívneho kolotoča“. Koncom septembra 1939 – mimochodom v čase, keď už vypukla 2. svetová vojna a bolo temer ukončené vojenské ťaženie do Poľska – Spoločenstvo vytvorilo memorandum adresované predsedníctvu slovenskej vlády s požiadavkou riešenia tohto problému.⁴¹ Zoznam pohľadávok 34 staviteľov pôsobiacich na Slovensku v predmetnej veci bol vyčíslený na takmer 40 miliónov Korún slovenských (Ks).⁴²

Viaceré firmy z Protektorátu Čechy a Morava však takisto uplatňovali svoje finančné požiadavky voči vtedajšej Slovenskej republike. Napríklad 8. novembra 1939 požadoval výplatu svojich pohľadávok stavitel Josef Hájek. Udialo sa tak formou verbálnej nóty nemeckého vyslanectva v Bratislave.⁴³ Ministerstvo zahraničných vecí v Bratislave požiadavku tohto podnikateľa „posunulo“ ministerstvu národnej obrany, ktoré sa malo k veci vyjadriť. Súhrn prác, ktoré realizovala táto firma na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, bol skutočne rozsiahly. Okrem opevnení úseku II v Šahách sa táto firma podieľala napríklad na výstavbe leteckých kasární a letiska v Spišskej Novej Vsi, postavila baraky pre mužstvo v Kamenici nad Cirochou, krytú jazdiareň v Mukačeve a ďalšie vojenské objekty. Josef Hájek však nebol v tomto smere jediný. Napríklad aj *Báňská a hutní spoločnosť* v októbri 1939 iniciovala spätné získanie 425 ton železa, predtým vyrobeného pre potreby *Ředitelství opevňovacích prací* (ŘOP) v železiarňach v Trinci, ktoré nebolo použité a nachádzalo sa na Slovensku, konkrétne vo vojenskom sklade v Bošanoch.⁴⁴ V úsilí zaistiť čo najpriaznivejšie vybavenie žiadosti bol jej text napísaný dokonca v slovenskom jazyku.

Spoločenstvo staviteľov sa prípisom z 1. decembra 1939 obrátilo na ministerstvo pravosúdia (spravodlivosti) so žiadosťou o vydanie moratória „...na pohľadávky, ktoré majú proti stavebným podnikom subkontrahenti (subdodávateľa – pozn. P. Ch.) vyplývajúce z nezaplatených stavebných dodávok...“⁴⁵ Ministerstvo pravosúdia žiadalo o vyjadrenie ministerstva hospodárstva, národnej obrany a financií. Z tohto dokumentu sa zároveň dozvedáme, že rokovania ohľadom likvidácie majetkovej masy bývalej Československej republiky sú

³⁸ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 7.

³⁹ Slovenský stavitel, 10, 1940, č. 8, s. 146.

⁴⁰ Slovenský stavitel, 9, 1939, č. 6, s. 101.

⁴¹ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 7.

⁴² Tamže, šk. č. 7.

⁴³ Tamže, šk. č. 8.

⁴⁴ VHA Bratislava, Banská a hutná spoločnosť, predajné oddelenie. Bratislava 18. X. 1939. F. MNO obyčajné, šk. č. 112.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 4.

„v prúde“.⁴⁶ V roku 1940 sa konečne začalo s vyplácaním pohľadávok „preddavkovým pokračovaním“. Do augusta 1940 sa za dobu štyroch mesiacov vyplatila staviteľom suma 18 miliónov Ks.⁴⁷ Pozitívna bola aj tá informácia, že na viacerých vojenských stavbách, avšak s výnimkou opevnení, sa znova pracovalo a boli dokončované.⁴⁸ Ministerstvo financií Slovenskej republiky zároveň v auguste 1940 vydalo smernice pre vyplácanie týchto pohľadávok. Malé pohľadávky do výšky 20 000 korún mali byť vyplácané v hotovosti v celku, pohľadávky vyššie sa mali predbežne uhradiť do výšky 50 percent, výnimočne do 80 percent. Pohľadávky nad 40 000 Ks sa v hotovosti mali vyplatiť do polovice, zvyšok v štátnych cenných papieroch.⁴⁹

Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že ešte aj v roku 1941 boli z Protektorátu Čechy a Morava zasielané na Slovensko vyúčtovacie elaboráty a ďalší spisový materiál týkajúci sa jednak opevnení, ale aj ďalších vojenských stavieb. Išlo o obsiahly materiál, ktorý fyzicky vážil niekoľko sto kilogramov.⁵⁰ Pri jeho triedení v Hurbanových kasárňach v Bratislave sa dokonca ukázalo, že niektoré materiály chýbajú.⁵¹

V roku 1942 vydalo Ministerstvo národnej obrany v Bratislave smernice pre konečné likvidovanie týchto pohľadávok. V tejto dobe však už mnohé z nich boli preplatené úplne, resp. do výšky 80 percent.⁵² Tento komplikovaný proces sa pomaly završoval. Napriek tomu sa táto otázka vynorila na povrch aj po skončení 2. svetovej vojny.⁵³

Na tomto mieste môžeme konkrétne priblížiť tri súkromné stavebné firmy, ktoré sa koncom 30. rokov 20. storočia individuálnou mierou podieľali na výstavbe stálych opevnení na Slovensku. Uvedené firmy sú zaujímavé aj z hľadiska ďalších vojenských, ale aj iných stavieb, ktoré vytvorili, a takisto z hľadiska ich protifašistického zástoja počas 2. svetovej vojny.

Jozef Šašinka (1891 – 1945)

Projektant a staviteľ Jozef Šašinka po šťastnom návrate z 1. svetovej vojny spočiatku pôsobil ako zamestnanec spomínaného slovenského architekta Milana Michala Harminca. V roku 1924 úspešne absolvoval staveľskú skúšku a začal pôsobiť v Poprade.⁵⁴ Samostatne projektoval a taktiež realizoval viaceré hotelové, liečebné a rekreačné zariadenia vo Vysokých Tatrách. Bolo to napríklad sanatórium vo Vyšných Hágoch a takisto sanatórium v Lučivnej.⁵⁵ Projektoval ďalej aj Chatu gen. Milana Rastislava Štefánika na Ďumbieri, zotavovňu Morava v Tatranskej Lomnici, budovu Mestského úradu v Poprade a ďalšie známe stavby. Jeho firma sa po vzniku Slovenského štátu podieľala na výstavbe železničnej trate Prešov – Vranov nad Topľou – Strážske.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. MNO - Prezídium 1939, šk. č. 4.

⁴⁷ Slovenský staviteľ, 10, 1940, č. 8, s. 146.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Slovenský staviteľ, 10, 1940, č. 9, s. 169.

⁵⁰ VHA Bratislava, Číslo VI. v Nr. 3132/41, 25. augusta 1941. F. MNO obyčajné 1941, šk. č. 112.

⁵¹ VHA Bratislava, Zápisnica napísaná dňa 29. októbra 1941 v Bratislave, Hurbanova kasáreň, referát spisovej rozluky. F. MNO obyčajné 1941, šk. č. 112.

⁵² Slovenský staviteľ, 12, 1942, č. 6, s. 149-150.

⁵³ Stavebný obzor, 2, 1947, č. 19, s. 4-5.

⁵⁴ Slovenský staviteľ, 11, 1941, č. 3, s. 53.

⁵⁵ KOLLÁROVÁ, Z.: *Biografický slovník mesta Poprad*. Poprad 2004, s. 199-200.

Z hľadiska výlučne vojenských stavieb treba spomenúť vojenské garáže, sklad a hangár na letisku v Spišskej Novej Vsi, ďalej vojenský sklad a cestu ku kasáňam v Poprade. Staviteľ participoval takisto na výstavbe kasární v Kežmarku.⁵⁶

24. apríla 1938 bola tejto firme zadaná výstavba pevnostných úsekov R-II a R-III. Prvý úsek v počte 45 ľahkých objektov – „ropíkov“ bol vytýčený v priestore južne od Rožňavy. Druhý prebiehal v priestore obce Jablonov nad Turňou a tvorili ho identické objekty v počte 34 kusov. V oboch prípadoch bol veliteľom vojenského stavebného dozoru škpt. Václav Konečný. Všetky objekty boli v týchto úsekoch vybudované na sto percent.⁵⁷ Vzhľadom na tieto objekty vykazoval staviteľ Jozef Šašinka v roku 1939 nezaplatenú pohľadávku v sume viac ako 148 000 Ks.⁵⁸

Staviteľ vojenských a civilných stavieb, projektant a antifašista Jozef Šašinka sa aktívne zúčastnil protifašistického odboja a SNP. Kvôli spolupráci s partizánmi bol koncom januára, resp. začiatkom februára 1945 zavraždený nemeckou vojenskou jednotkou v liptovskej obci Lisková, v lese Medzihrádky.⁵⁹

Bohuslav Mandys (1888 – 1979)

Český staviteľ Bohuslav Mandys nadobudol prvé skúsenosti s vojenskými stavbami už počas svojej vojenskej prezenčnej služby, na ktorú nastúpil v roku 1909 pri železničnom a telegrafnom pluku v Korneuburgu pri Viedni.⁶⁰ S týmto útvarom, od roku 1911, postupne reorganizovaným na vojenskú dopravnú brigádu,⁶¹ sa zúčastnil operácií v 1. svetovej vojne. V roku 1924 sa presťahoval z rodných Čiech do Zvolena, kde založil vlastnú stavebnú firmu. Prvou väčšou stavbou, ktorú na Slovensku projektoval a realizoval, bol Robotnícky dom práve vo Zvolene. Od roku 1928 jeho stavebná firma postupne realizovala viacero stavieb v tomto meste a širšom okolí. Boli to stavby obytné, administratívne, obchodné, priemyselné, rekreačné, ale aj kultúrne a sakrálné.⁶² Za všetky môžeme vyzdvihnúť napríklad kultúrny dom Živena takisto vo Zvolene.

Firma poskytovala aj v dobe hospodárskej krízy zamestnanie pre približne sto pracovníkov.⁶³ Skúsenosť, spoľahlivosť a kvalita, ktoré stavebná firma Bohuslava Mandysa v 30. rokoch 20. storočia reprezentovala, našli uplatnenie aj v rade vojenských stavieb.

Pri výstavbe vojenského letiska Tri duby na Sliachi bola firma prítomná už pri začatí prác. Postupne realizovala úpravy letiskových plôch, výstavbu hangárov, skladov i riadiacej veže.⁶⁴ Viaceré objekty postavené firmou na tomto letisku sú známe z fotografického materiálu aj z obdobia SNP. Na konci 2. svetovej vojny však boli viaceré silno poškodené, vrátane dráhy.⁶⁵

⁵⁶ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁵⁷ VONDROVSKÝ, ref. 2, s. 58.

⁵⁸ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁵⁹ Fašistické represálie na Slovensku. Bratislava 1990, s. 23.

⁶⁰ MAŇKOVSKÁ, B. *Působení stavitelů českého původu ve Zvolenu*. b. m. 2003, s. 3.

⁶¹ Magyarország az első világháborúban, Lexikon A – Zs. Budapest 2000, s. 708.

⁶² MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 4.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 10.

⁶⁵ VHA Bratislava, f. 55, šk. č. 57.

Okrem toho táto firma vo Zvolene postavila tzv. letecké kasárne a vojenské sklady v miestnej lokalite „Balkán“.

24. apríla 1938 bola firme zadaná výstavba úseku opevnenia RS-IV,⁶⁶ situovaného na území vtedajšieho okresu Tornaľa. Tento úsek mal nadväzovať na opevnenia úsekov RS-I, RS-II a RS-III, s výstavbou ktorých sa začalo už v roku 1937. Zadávacía čiastka úseku, v ktorom malo byť vybetónovaných 46 „ropíkov“, bola 1 658 199 korún. Dôstojníkom vojenského stavebného dozoru bol špkt. Emanuel Plott. Dodajme, že tento úsek bol v plnom rozsahu úspešne vybudovaný.⁶⁷ Firma budovala aj zvláštne zariadenia na cestách vo Výškovciach nad Ipľom.⁶⁸ Po skončení realizácie fortifikačných prác zostala staviteľovi Mandysovi nezaplatená položka v sume 90 000 Ks.

V rokoch 1939 – 1944 napriek mnohým komplikáciám, problémom i perzekúcii zostal staviteľ B. Mandys žiť vo Zvolene, ku ktorému ho púťali i silné rodinné väzby. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa dal dobrovoľne k dispozícii Veliteľstvu 1. československej armády na Slovensku. Počas bojov bol funkčne zadelený na budovanie obranných postavení a prekážok v úsekoch Budča – Kremnica, Budča – Hliník nad Hronom a Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica.⁶⁹ V tomto priestore sa tvrdé boje začali v tretej dekáde septembra 1944.

Vo svojom zaradení mohol B. Mandys aplikovať svoje bohaté skúsenosti s budovaním fortifikačných stavieb počas 1. svetovej vojny a z rokov 1937 – 1938.

Pri budovaní opevnení v priestore Zvolena počas SNP zároveň pôsobili ďalší tamojší stavitelia českého pôvodu František Novák (podieľal sa na výstavbe kasární vo Zvolene v 30. rokoch – pozn. P. Ch.) a Vojtěch Večeřa.⁷⁰

V roku 1945 bola stavebná firma B. Mandysa obnovená. Avšak už po februári 1948 došlo k jej znárodneniu. Stala sa súčasťou Československých stavebných závodov.⁷¹

Rudolf Frič (1887 – 1975)

Český staviteľ Rudolf Frič vstupoval do medzivojnového obdobia s výborným kreditom kapitána československých légii v Rusku.⁷² Na Slovensko sa dostal už krátko po svojom príchode do vlasti, zrejme ešte v roku 1920. Do roku 1921 tu pôsobil ako riaditeľ priemyselného oddelenia Banky československých légii („Legiobanky“) v Bratislave.⁷³ V tomto roku si zároveň práve v Bratislave so svojím bratom založili stavebnú firmu.⁷⁴

V medzivojnovom období jeho firma postavila mnohé zaujímavé stavby. Podľa projektu architekta Klementa Šilingerera to bol napríklad vysokoškolský internát La Franconi v Bratislave. Do dejín architektúry na Slovensku sa zapísala aj funkcionalistická vila, ktorú Rudolf

⁶⁶ VONDROVSKÝ, ref. 2, s. 59.

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 62.

⁶⁹ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 10.

⁷⁰ MOTOŠKA, V. Zvolen v Slovenskom národnom povstaní. In *Protifašistický odboj a Slovenské národné povstanie vo Zvolene a okolí (1938 – 1945)*. Zvolen 1984, s. 83.

⁷¹ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 4.

⁷² VÚA – VHA Praha, Rudolf Frič – Kmenový list.

⁷³ Stavebný obzor, 2, 1947, č. 6, s. 2.

⁷⁴ Tamže.

Frič naprojektoval a postavil na okraji Horského parku v Bratislave a ktorá dodnes patrí „k najzaujímavejším v okolí“.⁷⁵

Okrem civilných stavieb je meno tohto staviteľa spojené aj s vojenskými stavbami na Slovensku, ktorých rozsah je obdivuhodný a zaslúžil by si osobitné spracovanie. Išlo o rozsiahly súbor prác: od realizácie dodávok drobných súčiastok, cez výstavbu kasární až po ťažké opevnenia. Boli to predovšetkým všetky stavebné práce súvisiace s výstavbou opevnení v bratislavskom predmestí od septembra roku 1936. K problematike stavebného pôsobenia firmy Rudolf Frič pri budovaní bratislavského predmestia môžeme podotknúť, že v pevnostných objektoch vybudovala telefónnu sieť a v blízkosti objektov prekážky viacerých typov. Ak ešte spomenieme, že firma budovala okrem bratislavského predmestia ťažké opevnenie aj v regiónoch Náchodsko a Trutnovsko v Čechách a taktiež niektoré úseky ľahkého opevnenia na Záhorí, tak tejto firme patrí vzhľadom na rozsah prác významný podiel na budovaní československých opevnení vôbec.⁷⁶ Avšak nielen to. Tento podnikateľ sa vo väčšej alebo menšej miere podieľal na výstavbe kasární vo Zvolene (kasárne „Za múrmi“), na Sliachi, v Nemšovej, na Myjave. Ďalšie vojenské objekty postavil v Hronseku, Zlatovciach, Novákoch a inde, vrátane Čiech.⁷⁷ Vzhľadom na nevyplatené požiadavky za realizované práce išlo v prípade Rudolfa Friča o rekordnú a ťažko predstaviteľnú sumu viac ako 14 miliónov Ks.⁷⁸

Po rozbití ČSR v polovici marca 1939 ostal tento staveľ na Slovensku. Firma v roku 1939 postavila obytný dom spolu s reštauráciou v centre Bratislavy.⁷⁹ V neskorších rokoch sa táto firma podieľala na výstavbe železničnej trate Slavošovce – Lubeník, ktorá však pod vplyvom frontových udalostí a obnovenia Československej republiky v roku 1945 už nebola dokončená.⁸⁰

Stavebná firma R. Friča sa podľa spomienok pamätníkov dala k dispozícii Slovenskému národnému povstaniu hneď po jeho vypuknutí.⁸¹ Takisto po 2. svetovej vojne sa staveľ údajne zúčastnil pátrania po gen. Rudolfovi Viestovi.⁸² Zároveň v krátkom období rokov 1945 – 1948 sa firma podieľala na obnove vojnou zničených komunikácií. V júli 1947 boli tejto firme zároveň zadané práce na obnove ťažkého opevnenia v Petržalke, ktoré sa sústredili predovšetkým na izolovaný pechotný zrub B-S 4 „Lány“.⁸³

Po februári roku 1948 bola stavebná firma Rudolf Frič znárodnená a stala sa súčasťou Československých stavebných závodov,⁸⁴ podobne ako firma Bohuslava Mandysa.

⁷⁵ DULLA, M. – MORAVČÍKOVÁ, H. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava 2002, s. 378.

⁷⁶ VONDROVSKÝ, ref 2, s. 14.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁷⁸ Tamže.

⁷⁹ V súčasnosti táto bratislavská reštaurácia nesie názov U dvoch levov.

⁸⁰ Slovenský staveľ, 11, 1941, č. 5, s. 142.

⁸¹ Pozri: VIEST, M. I. Rozpomienky na strýka Ruda a SNP. In *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 122.

⁸² Tamže.

⁸³ DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P. *Utajená obrana železné opony, Československé opevnení 1945 – 1964*. Praha 2008, s. 41.

⁸⁴ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky Štátny archív Bratislava, Podnikateľ stavieb Ing. Rudolf Frič, f. Firemný register.

Účasť súkromných stavebných firiem na fortifikačnom procese na Slovensku v rokoch 1936 – 1938 predstavuje fenomén, ktorý stojí na rozhraní vojenských a hospodárskych dejín Slovenska zároveň.

Jednoznačným pozitívom tejto zainteresovanosti bolo zamestnávanie tisícich stavebných robotníkov, a tým pádom aj pracovníkov ďalších priemyselných a iných odvetví, ktoré s procesom výstavby opevnení úzko súviseli. Tento moment treba zvlášť zdôrazniť aj vzhľadom na predchádzajúce obdobie svetovej hospodárskej krízy, ktorá sa predtým výrazne dotkla aj Slovenska.

Na druhej strane treba uviesť, že na zhoršenie finančnej situácie väčšiny firiem v súvislosti s týmto procesom mal negatívny vplyv rozpad Česko-Slovenska v marci 1939. Najmä v dôsledku tejto udalosti a nevyrovnania všetkých účtov za realizované práce sa hospodárska situácia väčšiny súkromných stavebných firiem stala kritickou a dôsledky nového štátneho usporiadania niesli tieto podniky niekoľko rokov.

Cieľom tohto príspevku bolo prostredníctvom viacerých momentov bližšie priblížiť konkrétnu realizáciu, okolnosti a súvislosti fortifikačného procesu v Československej republike s dôrazom na Slovensko. A to aj vzhľadom na to, že vo viacerých publikáciách vydaných do roku 1989 boli v súvislosti s týmto stavebným ruchom akcentované najmä negatíva (vykorisťovanie a fyzické úrazy robotníkov, nekvalitne realizovaná práca, prípady obohacovania sa majiteľov firiem na úkor štátu, korupcia atď.).⁸⁵

⁸⁵ Porovnaj *Vojenské dějiny Československa (1918 – 1939)*, III. díl. Praha 1987, s. 441.; Taktiež: HO-LUB, ref. 29, s. 85-115.

POĽSKÁ SAMOSTATNÁ BRIGÁDA KARPATSKÝCH STRELCOV PRI OBRANE TOBRUKU

JANUSZ ZUZIAK

ZUZIAK, J.: The Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in defence of Tobruk. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 109-116, Bratislava.

The author of the paper offers richly documented facts to readers, arranged in a chronological timeline, chronicling the formation of the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in April 1940 and its combat operations well until the brigade's engagement in pursuing the German and Italian troops after breaking the German blockade of Tobruk as well as in the battle of Gazala in December 1941. It is known that also No. 11 Czechoslovak Infantry Battalion East, led by Lt. Col. Karol Klapálek, participated in the battle of Tobruk in Libya, operating within the formation of the Polish brigade. In processing the material, the author relied on information from specialized publications from Poland, the United Kingdom, and Israel, as well as drew on the published memories of then Brigade Commander General Stanislaw Kopansky.

Military history. Near East. Second World War. Polish Independent Carpathian Rifle Brigade.

Na jeseň roku 1939 Francúzi vytvorili organizovaním tzv. Armády Levantu na území Sýrie operačný priestor oblasti východného Stredomoria (Théâtre d'Opérations de la Méditerranée Orientale – T.O.M.O). Viedli ich k tomu obavy, že by nemecké jednotky mohli obsadiť Rumunsko a Grécko a eventuálne vstúpiť do Turecka.

Na konci augusta 1939 francúzska vláda vyslala do Sýrie generála Maxima Veyganda, ktorý sa ujal funkcie hlavného veliteľa tohto operačného priestoru. Jeho úlohou bolo koordinovať bojovú činnosť ozbrojených síl spojeneckých krajín na Balkáne a vo východnej časti Stredozemného mora. Jadro Armády Levantu tvorila v tom čase cudzinecká légia. Francúzi v tomto priestore nemali dostatočné množstvo svojich síl, preto generál Weygand začal s ich reorganizáciou a rozvíjaním. Ešte v októbri 1939 o otázke eventuálnej výstavby poľských jednotiek v Sýrii s ním diskutoval Michal Sokolnicki, poľský veľvyslanec v Turecku. Nanešťastie, podľa Weygandovho názoru, to vtedy nebolo možné pre nedostatok výzbroje. Rozhovory s francúzskou stranou pokračovali v decembri 1939, tentoraz ich viedol osobne generál Władysław Sikorski. Uvedomujúc si potenciál francúzskych síl na Blízkom východe, poslal generál W. Sikorski 19. decembra generálovi Mauricevi Gustavovi Gamelinovi, veliteľovi francúzskych síl, písomný návrh na vytvorenie poľskej pozemnej jednotky a leteckých jednotiek.

Decembrové rokovania vedené generálom W. Sikorským sa skončili čiastkovým úspechom a 30. decembra Francúzi súhlasili s vytvorením pozemných jednotiek v sile brigády. Odmietli však vybudovať poľskú leteckú jednotku ospravedlňujúc svoje rozhodnutie nedostatkom potrebnej výzbroje.

10. januára 1940 poľské ministerstvo obrany nariadilo vojenským atašé v Rumunsku a Maďarsku rozpracovať plány na evakuáciu integrovaných vojakov do Sýrie. 2. apríla 1940 generál W. Sikorski vydal ústny rozkaz na vytvorenie Brigády karpatských strelcov a za jej veliteľa vymenoval plukovníka Stanisława Kopańského, a 12. apríla 1940 už vydal hlavný veliteľ divízy generál W. Sikorski aj písomný rozkaz ohľadom vytvorenia Brigády karpatských strelcov.

Základ jej štruktúry tvoril štáb, dva pešie pluky, oddiel horského delostrelectva, prieskumný oddiel, ženijná rota a spojovacia rota. Tabuľkový početný stav brigády bol 208 dôstojníkov, 6 840 vojakov a poddôstojníkov.¹ Francúzske orgány za miesto sformovania brigády vybrali vojenský tábor neďaleko Homsu, na sýrsko-libanonskom pohraničí.

Pád Francúzska v júni 1940 zmaril proces organizácie Brigády karpatských strelcov, jej vyzbrojovania a výcviku. Zrútenie tejto krajiny viedlo k podpísaniu prímeria, podľa ktorého francúzske sily rozmiestnené v zámorí taktiež museli zastaviť ďalšie boje. Za tejto situácie plukovník S. Kopański rozhodol, že sa brigáda okamžite presunie do Palestíny a podriadi sa Britom.² Prvé transporty brigády odišli z Homsu do Palestíny ráno 27. júna, bez prekážok z francúzskej strany. Posledná časť brigády opustila sýrske územie a presunula sa do Palestíny pod britské velenie 29. a 30. júna 1940.

Britské orgány dali Poliakom k dispozícii tábor v Latrume. Britskú výzbroj pre pešie jednotky brigáda dostala na jeseň 1940.

Z dôvodu talianskej ofenzívy do Egypta bola brigáda v októbri presunutá z Palestíny do Egypta. Jej úlohou bolo posilniť a brániť pozície pri Dikheile, západne od Alexandrie. V máji 1941 bola brigáda presunutá do pevnosti Mersa Matruh. 30. júna 1941 ju v Mersa Matruh vystriedala juhoafrická brigáda a presunula sa asi 40 km východne k pevnosti Sidi Baggush. Počas pôsobenia v Sidi Baggush sa brigáda nepodieľala len na budovaní poľných opevnení, ale aj intenzívne cvičila a 12. augusta bola reorganizovaná. Základnými prvkami jej organizácie sa stali tri pešie prápory, samostatná rota ťažkých guľometov, delostrelecký pluk, protitankový oddiel a ženijná rota. Nové tabuľkové počty Brigády karpatských strelcov zahrňovali 308 dôstojníkov a 4 881 poddôstojníkov a vojakov.

V polovici augusta britské velenie so súhlasom poľského hlavného veliteľa generála Władysława Sikorského prijalo rozhodnutie poslať brigádu do Tobruku, aby tam vystriedala jednotky austrálskej 9. pešej divízie.

V dôsledku nemecko-talianskej protiofenzívy, ktorá sa začala 31. marca 1941 v Kyrenaike, a porážky britských síl, velenie vojsk na Blízkom východe prijalo rozhodnutie brániť najprv Gazalu a potom Tobruk, nepredpokladajúc, že jeho jednotky budú obkľúčené v obliehanej pevnosti a budú viesť kruhovú obranu. Do Tobruku sa urýchlene presunula austrálska 9. pešia divízia pod velením Lesliho Morsheada, aby posilnila tamjšie sily. Táto divízia bola predtým rozmiestnená v tábore Mersa Matruh. Po jej prevelení do Tobruku boli za obranu Mersa Matruh zodpovední vojaci poľskej Samostatnej brigády karpatských strelcov a juhoafrickej 1. pešej divízie. Okrem nej bola do Tobruku na lodiach prepravená

¹ *Ułani karpaccy. Zarys historii pułku*, ed. J. Bielatowicz, London 1966, s. 8.

² KOPAŃSKI, S. *Wspomnienia wojenne 1939-1946*, Warszawa 1990, s. 123.

austrálska 18. pešia brigáda s malou obrnenou skupinou, a po pevnine sa presunuli dve jazdecké jednotky z britského 11. husárskeho pluku. Za veliteľa vojsk v pevnosti Tobruk bol vymenovaný generál Leslie Morshead.

Nemecko-talianske sily, ktorým velil generál Erwin Rommel, sa pokúšali zmocniť Tobruku skôr ako britsko-austrálske vojská. Prvý pokus bol 11. a 12. apríla, druhý 13. a 14. apríla, a nakoniec tretí, ktorému velil generál E. Rommel osobne, 16. a 17. apríla.³ Ani jeden z nich nebol úspešný. Prvé britské jednotky sa uzavreli v pevnosti 11. apríla a tým dňom sa začalo obliehanie Tobruku.

Po prvých neúspešných pokusoch dobyť Tobruk prišiel z veliteľstva Wehrmahtu na inšpekciu frontu generál Friedrich von Paulus. Ten, napriek kritickému hodnoteniu velenia generála E. Rommela v bojoch o Tobruk, dovolil mu viesť ešte jeden útok. Uskutočnil sa od 30. apríla do 4. mája 1941. Tentoraz, po zúrivých bojoch na oboch stranách, sa nemeckým silám podarilo prelomiť prvú líniu obrany a obsadiť dominantnú výšinu Ras el Medauar, čím získali výhľad do vnútra pevnosti.

Vzdušnou čiarou je Tobruk vzdialený od Alexandrie približne 600 kilometrov. Počas obliehania bolo možné dostať sa do neho iba po mori. Osud Tobruku a brániacich sa jednotiek tak závisel len na nich samotných a úsilí britského námorníctva. Celý areál pevnosti bol pod delostreleckou paľbou protivníka a nepretržite bol vystavený ťažkým útokom jeho letectva. Akcie námorníctva boli obmedzené iba na niekoľko hodín bezmesačných nocí. V noci sa po mori dovážali všetky zásoby, výzbroj, munícia, evakovali ranení a chorí, a tiež sa striedali jednotky.

Pred príchodom brigády do Tobruku sa jeho obrana obmedzovala na intenzívne hliadky a výpady s cieľom získať vojnových zajatcov. Intenzívne delostrelecké prestrelky a ustavičné výpady Osi znamenali pre obrancov extrémne nebezpečenstvo a ťažkosti.

Na konci augusta 1941, ešte pred príchodom poľskej brigády do Tobruku, spojenecké sily pod velením generála Morsheada mali 36 000 vojakov najmä z austrálskej 9. pešej divízie, indického 18. motorizovaného jazdeckého pluku, britskej 32. tankovej brigády a šiestich delostreleckých plukov.⁴

Tobruk obliehali tri divízie talianskeho XXI. zboru: 25. pešia divízia *Bologna* (na východnom údsku), 17. pešia divízia *Pavia* (na južnom úseku), 27. pešia divízia *Brescia* (na západnom úseku) a nemecký 104. motorizovaný peší pluk 15. tankovej divízie a 115. motorizovaný peší pluk z 21. tankovej divízie. Nemecké pluky zaujímali pozície obsadené pred prielomom na konci apríla a na začiatku mája, vrátane výšiny Ras el Medauar. Nepriateľ mal okrem toho v zálohe taliansku 102. pešiu divíziu *Trento*, ktorá sa zapojila do bojov v novembri v pásme medzi divíziami *Brescia* a *Pavia*.

Talianske divízie však nemali plné tabuľkové počty. XXI. zbor mal iba 26 267 vojakov, 176 poľných diel, 25 protitankových diel a 91 protiletadlových diel. Nemci mali 6 604 vojakov, 48 poľných diel, 45 protitankových diel a 64 protiletadlových diel.⁵

Letecké sily Osi podporujúce obliehanie boli veľmi výhodne rozmiestnené na neďalekých letiskách a početných leteckých plochách v el Ademe, Gambute, Acroma Matrube, Tmimi a Gazale.

³ *Ułani karpaccy*, ref. 1, s. 69.

⁴ *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w drugiej wojnie światowej, t. II, Kampanie na obczyźnie, cz. 2*, Londyn 1975, s. 149. Tiež in: *Ułani Karpaccy...* ref., 1, s. 75.

⁵ BIEGAŃSKI, W. *Szczurami Tobruku ich zwali. Z dziejów walk polskich formacji wojskowych w Afryce Północnej w latach 1941-1943*, Warszawa 1988, s. 68.

Hlavné prvky základnej obrannej štruktúry Tobruku tvorili tri línie opevnení. Prvá, hlavná obranná línia, bola takzvaná „červená línia“ v tvare oblúku, dlhá 50 km s polomerom až 15 km. Pozostávala z prvého sledu, to značí početných samostatných bodov odporu, každý z nich s tromi až piatimi stanovišťami pre rôzne druhy zbraní, postavenými zo železobetónu alebo vytesanými do skál. Druhý sled tejto obrannej línie, vzdialený 200 – 400 metrov od prvého smerom dovnútra, pozostával najmä zo zemných opevnení ako hniezd odporu.

Druhú obrannú líniu tvoril vnútorný kruh, čiže takzvaná „modrá línia“, ďalej budovaná ešte aj počas obliehania. Nachádzala sa vo vzdialenosti asi 3 – 4 km od „zelenej línie“ a 5 – 6 km od morského pobrežia. Pozostávala iba z jedného sledu prevažne zemných obranných pozícií, chránených protitankovou priekopou, ktorá bola zároveň východiskovým bodom protiútokov. Táto línia zároveň chránila muničné sklady, prívody pitnej vody, prostriedky protiletadlovej obrany pevnosti, tylové zariadenia a tzv. malé letisko.⁶

Tretia obranná línia bola „zelená línia“, ktorá podľa predstáv plánovačov mala bezprostredne chrániť prístav a prípadnú evakuáciu pevnosti. Mala prebiehať vo vzdialenosti asi 2 km od mora. V skutočnosti však existovala iba v plánoch, keďže nikdy vybudovaná nebola.

Pred presunom Poľskej samostatnej brigády karpatských strelcov do Tobruku bola prvá obranná línia rozdelená na tri brigádne sektory: západný, južný a východný. Všetky tieto sektory boli obsadené austrálskymi jednotkami. Vzdialenosť od nepriateľa na niektorých miestach nemeckého „prieniku“ činila 80 metrov, v pobrežnom sektore 2 km, a vo východnom a južnom sektore 2 až 6 km.⁷ Zásoby munície brániacim sa jednotkám vystačovali na 60 dní bojov, zásoby jedla iba na 30 dní.

Keď generál S. Kopański dostal od generála Auchinlecka informáciu o novej úlohe brigády, nariadil jej sústredenie v tábore Amiriya pri Alexandrii, čo sa stalo v dňoch 17. a 18. augusta. Akcia presunu brigády do Tobruku, s krycím názvom *Treacle*, bola mimoriadne komplikovanou úlohou, vyžadujúcou si úzku a veľmi precíznu spoluprácu velenia vojsk na Blízkom východe, letectva, námorníctva a velenia tobruckej pevnosti. Mohla sa vykonať len počas bezmesačných nocí, čiže medzi 19. a 28. augustom.

Preprava brigády z Alexandrie do Tobruku sa uskutočnila v siedmich transportoch. Poľská brigáda bola jednou z mála jednotiek, ktoré počas presunu do Tobruku neutrpeli žiadne straty, napriek nepriateľskému bombardovaniu a torpédovým útokom. V rámci operácie *Treacle* bolo prepravených 6 116 vojakov a 1 297 ton zásob. Skutočný početný stav brigády ku dňu 28. augusta, keď sa skončil jej presun do Tobruku, bol 5 065 vojakov, vrátane 288 dôstojníkov.⁸

Bojovú úlohu ako prvý dostal Karpatský delostrelecký pluk pod velením podplukovníka Stanisława Gliwicza. Tento pluk v noci z 20. na 21. augusta vystriedal britský 51. pluk poľného delostrelectva s úlohou paľbou podporovať západný úsek obrany. Organizačne bol pluk plukovníka Gliwicza začlenený do delostreleckej skupiny západného úseku, do ktorej taktiež patril britský 144. pluk poľného delostrelectva. Prvé poľské výstrely v bojoch pri obrane Tobruku zazneli 22. augusta.

⁶ *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie...*, ref. 4, s. 147; BIELATOWICZ, J. *Zarys dziejów Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich*, [in:] *Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich. W dziesięciolecie jej powstania*, pr. zbiorowa, London 1951, s. 81-82.

⁷ *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie...* ref. 4, s. 150.

⁸ Tamže, s. 152.

Druhou poľskou jednotkou, ktorá dostala bojovú úlohu, bol Pluk karpatských ulánov, ktorý v noci z 27. na 28. augusta vystriedal indický 18. jazdecký pluk v šesťkilometrovom pobrežnom sektore. Bol to životne dôležitý úsek obrany, pretože sa tam nachádzali prívody pitnej vody.

Poľská samostatná brigáda karpatských strelcov, bez delostreleckého pluku a pluku ulánov, začala 27. augusta strieďať austrálsku 18. pešiu brigádu a prevzala jej pozície nachádzajúce sa v druhej obrannej línii. Zaujatie týchto pozícií bolo iba dočasné, keďže brigáde prideliť úlohy v južnej časti obrany.

V noci z 2. na 3. septembra a tiež zo 4. a 5. septembra druhý a tretí prápor brigády vystriedal dva prápory austrálskej 20. pešej brigády. Prevzatie velenia v južnej časti obrany sa realizovalo v noci z 5. na 6. septembra. Bojová činnosť, ktorá tu prebiehala, podobne, ako aj na iných úsekoch obrany, mala charakter typických pozičných bojov, s občasným vzájomným delostreleckým ostreľovaním a intenzívnym pozorovaním predpočia. Nepriateľské jednotky talianskej 17. pešej divízie *Pavia*, ktorá bola rozmiestnená v tejto časti frontu vo vzdialenosti 3 až 7 km, neprejavovali priveľkú ofenzívnu aktivitu. Život sa na palebných pozíciách prebúdzal v noci, keď obe strany vysielali početné hliadky, vykonávali prieskum, opravovali spojovacie linky, budovali a opravovali opevnenia, vylepšovali maskovanie alebo kládli míny.

Po mesiaci bojov, v noci z 28. na 29. septembra, Poľská samostatná brigáda karpatských strelcov bola z prvej obrannej línie stiahnutá a presunutá do zálohy, zaujmúc pozície na druhej línii na južnom úseku obrany. Po niekoľkých dňoch relatívneho pokoja a oddychu ju následne presunuli na západný úsek, kde vystriedala austrálsku 26. pešiu brigádu.

Západný úsek obrany sa skladal z troch podúsekov: pobrežného, centrálného a Res el Medauar, ktorý bol kľúčovým bodom obrany. V priestore podúseku Res el Medauar mal nepriateľ k dispozícii 15 silne opevnených skalných a betónových krytov, zatiaľ čo obrancami zostali len primitívne, narýchlo vybudované zemné pozície. Boje na tomto úseku veľkou mierou pripomínali pozičné boje z 1. svetovej vojny. V omnoho priaznivejšej pozícii boli nepriateľské jednotky, ktoré z postavení na výšine Res el Medauar intenzívne ostreľovali pozície obrancov pevnosti.

V porovnaní s vojskom brániacim sa v tobruckej pevnosti boli sily nepriateľa väčšie. Jeho prevaha v pechote bola dvojnásobná, a ešte väčšia v zásobách munície, v leteckom prieskume a náletoch bombardérov. Hlavné ostreľovanie delostreleckých postavení obrancov nepriateľ viedol zvyčajne medzi siedmou a deviatou hodinou ráno, a piatou a siedmou večer. Letecký prieskum prebiehal medzi desiatou a dvanástou hodinou dopoludnia. Bombardovanie obranných pozícií vo večerných hodinách alebo počas jasnej mesačnej noci viedlo väčšinou 15 až 60 nepriateľských lietadiel.

Na podúseku Res el Madauar sa zaužíval zvyk, zavedený ešte austrálskymi jednotkami, zastaviť po súmraku na dve až štyri hodiny paľbu; vtedy sa v prvom rade rozvážalo jedlo, ale tiež sa opravovali obranné pozície, kládli mínové polia a dopĺňala munícia. Signálom na ukončenie prímeria bola séria svetlíc vystrelených k oblohe. Bojujúce strany tiež zvykli vyvesiť vlajku Červeného kríža, aby sa umožnila evakuácia ranených. Generál S. Kopański však od toho rýchlo upustil, keďže pohyb zdravotníkov bol jasne viditeľný z vyššie sa nachádzajúcich nepriateľských pozícií a prezrádzal rozmiestnenie pozícií obrancov.

V októbri, po odchode britského 144. delostreleckého pluku, za všetku delostreleckú podporu na západnom úseku zodpovedal Karpatský delostrelecký pluk.

Po vystriedaní austrálskej 9. pešej divízie pod velením generála L. Morsheada velenie pevnosti prevzal generál Ronald Scobie, veliteľ britskej 70. pešej divízie. Do príchodu Poľ-

skej samostatnej brigády karpatských strelcov do Tobruku to boli práve Austrálčania, kto bránil západný úsek obrany najdlhšie. Trvalo to štyri týždne.

28. októbra 1941 sa začali prípravy na plánovanú ofenzívu 8. armády pod krycím označením *Crusader*. O dva dni neskôr bola do tejto ofenzívy zaradená aj posádka pevnosti. V tom čase obliehanie Tobruku naďalej pokračovalo, šírili sa choroby, najmä úplavica, skorbut a žltáčka. Narastala únava, bol nedostatok záloh, ktoré by vystriedali vojakov v prvej bojovej línii.

V dňoch 13. – 14. novembra poľské jednotky neočakávane navštívil hlavný veliteľ generál W. Sikorski, ktorý cestoval do Moskvy. Bola to významná udalosť v niekoľkomesačnej účasti Poľskej samostatnej brigády karpatských strelcov na obrane Tobruku. Generál W. Sikorski prišiel na torpédoborci Kipling večer 13. novembra. Počas 36-hodinového pobytu v pevnosti navštívil niekoľko jednotiek, okrem iných aj tie, ktoré boli rozmiestnené v prvej línii. Za celý čas obliehania Tobruku to bola jediná návšteva veliteľa takej vysokej hodnosti a politika. Keď v noci zo 14. na 15. novembra opúšťal pevnosť, vydal rozkaz, v ktorom napísal: „*Dnes som videl na vlastné oči, že ste vzorom vytrvalosti, príkladom vlastenectva a vojenskej obetavosti. Ochoťne znášate všetky ťažkosti a námahy. Verím preto, že príde deň odplaty a deň trestu pre nepriateľa. Zároveň to bude deň slobody a šťastia pre nás a našich krajanov.*“⁹ V telegrame, ktorý W. Sikorski poslal generálovi S. Kopańskému 16. novembra, zasa čítame: „*Deň, ktorý som strávil s vami v Tobruku, navždy zostane vyrytý v mojej pamäti ako jeden z najkrajších dní v mojom živote ... Som na vás hrdý, karpatskí strelci, Poľsko je na vás hrdé, svojich synov, ktorí zaň obetujú svoje životy ...*“¹⁰

Niekoľko hodín po návšteve generála W. Sikorského, za úsvitu 18. novembra 1941, začala sa v Egypte britská ofenzíva *Crusader*, ktorá mala, okrem iného, za cieľ oslobodiť Tobruk. V rámci príprav tejto ofenzívy tobrucké delostrelectvo 6. novembra v priestore Res el Medauar demonštrovalo veľkú ukážku sily vytvorením ohnivej steny širokej 600 metrov a hlbkej 100 metrov. Jej taktickým cieľom bolo zvýšiť nepriateľskú ostražitosť v tomto neurgickom mieste obrany a vyvolať dojem, že z neho môže prísť útok. Sedemdesiatdva diel Pluku karpatských ulánov a britského 1. kráľovského jazdeckého delostreleckého pluku páliło vyše hodinu. Vystrelili približne 4 000 nábojov. Nepriateľ odpovedal nemenej intenzívnou paľbou.¹¹

Generál Ronald Scobie sa 28. októbra rozhodol podniknúť ofenzívu z východného úseku obrany, aby sa spojil s ofenzívou blížiacou sa k Tobruku. Následne generál S. Kopański vydal operačný rozkaz na vytvorenie dvoch oddielov, ktorých úlohou v prípade úspešného priebehu akcie bude otvoriť priechod na západ a prenasledovať nepriateľa pozdĺž cesty do Dery a v prípade, že sa nepriateľ bude sťahovať z priestoru Res el Madauar, odrezáť mu ústupovú cestu Medauar – Acroma.

Plán britskej ofenzívy predpokladal dva útoky. Severný útok vedený 13. zborom mal pútať nepriateľa, chrániť dodávky zásob pre 8. armádu, a postupovať smerom na Tobruk. Južný útok vedený 30. zborom mal prekročiť front medzi Sidi Omar a pevnosťou Maddale-na a útočiť smerom na Tobruk. Podľa plánu generála Auchinlecka po znehybnení obrnenej techniky nepriateľa sa mal začať prienik tobruckej posádky smerom k útočiacim britským silám.

⁹ Citované podľa: KOPAŃSKI, *Wspomnienia wojenne...*, ref. 2, s. 197.

¹⁰ Tamže, s. 197.

¹¹ BIELATOWICZ, *Zarys dziejów...*, ref. 6, s. 89.

O polnoci 17. novembra Briti dokončili svoje prípravy a za úsvitu nasledujúceho dňa sa operácia Crusader začala. Generál E. Rommel ju vyhodnotil ako silný prieskumný výpad a neodvolal vlastný útok na Tobruk.

V dňoch 21. – 26. novembra sa odohrala veľká tanková bitka pri Sidi Rezegh. Tankové kolóny generála E. Rommela vniesli zmätok do britských radov, čo malo za následok, že Nemci prevzali iniciatívu, ktorú však pre nedostatok vojenského materiálu, okrem iného aj pohonných hmôt, neboli schopní rozvinúť.

V noci z 23. na 24. novembra sa z východu k Tobruku priblížil 13. zbor a jeho veliteľ generál Alfred Reade Godwin-Austen prevzal velenie pevnosti, do ktorej v noci z 28. na 29. novembra prišlo aj veliteľstvo 13. zboru. V dôsledku silných nemeckých protiútokov sa 1. decembra prerušilo spojenie medzi útočiacimi britskými jednotkami a pevnosťou, a v radoch 8. armády zavládla kríza.

Britská ofenzíva sa obnovila 2. decembra. Úlohou 30. zboru bolo dobyť el Adem, južne od Tobruku. 13. zbor mal zase vyčistiť terén medzi Tobrukom a Bardiou. Ofenzívna činnosť britských zborov donútila talianske divízie Brescia a Pavia opustiť východný a južný úsek obliehania pevnosti.

6. decembra sa 30. zbor spojil so 70. pešou divíziou bojujúcou v Tobruku a odrezal skupinu vojsk Osi v oblasti Sollum a Bardia, zloženú prevažne z talianskych jednotiek. Nasledujúceho dňa generál E. Rommel upustil od obliehania pevnosti a rozhodol sa ustúpiť na líniu Ain – Gazala.

Dňa 8. decembra generál S. Kopański vydal rozkaz na útok na výšinu Ras el Maduar. Keďže však nebolo dost' prepravných prostriedkov, útok sa začal až 10. decembra. O 5:50 h ráno boli dobyté nepriateľské hniezda obrany na vrchole výšiny, nad ktorou zavliala poľská bielo-červená zástava. V noci z 9. na 10. decembra posledné nepriateľské jednotky zanechali obliehanie pevnosti a Pluk karpatských ulánov, posilnený niekoľkými ďalšími jednotkami, prešiel do ich prenasledovania. Generál S. Kopański chcel ich prenasledovanie nasmerovať na Gazalu, ale veliteľ pevnosti sa rozhodol pre smer na Acromu, ktorá bola obsadená, vrátane letiska, bez kontaktu s nepriateľom. Podľa názoru generála S. Kopańského sa tak počas prenasledovania premárnila príležitosť na ovládnutie oblasti Gazaly. 10. decembra o 15:30 h prenechal Pluk karpatských ulánov Acromu britským oddielom a o päť hodín neskôr sa vrátil do Tobruku, v tom čase už úplne odblokovaného. Tobrucký epos Poľskej samostatnej brigády karpatských strelcov sa skončil po 110 dňoch ťažkých púštnych bojov.

Po mnohotýždňových bojoch pri obrane Tobruku a účasti na prenasledovaní korunovanom obsadením Acromy vojaci poľskej brigády počítali so zaslúženým odpočinkom. Generál E. Rommel prehral bitku, ale jeho sily neboli úplne porazené a stále si uchovávali určitú operačnú slobodu. Hoci zanechal pevnosť Tobruk, nevzdal sa myšlienky na zastavenie ofenzívy 8. armády. Po trojtýždňových urputných bojoch dosiahla britská ofenzíva kritický bod a postup sa spomalil. Napriek tomu mal Neil Methuen Ritchie,¹² veliteľ 8. armády, v úmysle zvieŕť rozhodujúcu bitku a dosiahnuť konečnú porážku nepriateľských síl. Aby však mohol uskutočniť takýto ambiciózny plán, potreboval viac síl. Znamenalo to zmenu pôvodných plánov ohľadom poľskej brigády, ktorá 11. decembra dostala rozkaz od generála Ronalda Scobieho, veliteľa Tobruku, podriaďiť sa nasledujúceho dňa veliteľovi britského 13. zboru. Poľská samostatná brigáda karpatských strelcov sa tak ako jediná jednotka brániaca Tobruk bezprostredne po jeho oslobodení zúčastnila prenasledovania.

¹² Generál N. M. Ritchie koncom novembra 1941 vystriedal generála Alana Gordona Cunninghama, ktorý bol menovaný za veliteľa Staff College v Camberley (50 km juhozápadne od Londýna).

Popoludní 12. decembra poľská brigáda pochodovala do oblasti El Adam, aby kryla tamojšie letisko. Išla tam bez Pluku karpatských ulánov, ktorý zostal v Tobruku ešte niekoľko dní, a následne bol odvelený do Káhiry, kde sa mal stať plne motorizovaným a prejsť precvičením. Nasledujúceho dňa brigáda dostala za úlohu presunúť sa do oblasti pod velením 13. zboru, približne 10 km západne od Acromy, do dediny Bir et Tmer.

Nepriateľské obranné pozície pri Gazale pripravovali talianske vojská už od leta 1941. Bránili ich talianske divízie *Brescia*, *Pavia* a *Triest*. Druhý sled tvorila divízia *Trento*, obranné pozície na južnom krídle držali talianska tanková divízia *Ariete* a nemecká 15. a 21. tanková divízia.

Čelné britské jednotky prišli do kontaktu s nepriateľom 13. decembra. Prelomiť pozície pri Gazale sa však nepodarilo. Nasledujúceho rána generál S. Kopański dostal rozkaz dostať sa do medzery v nepriateľskom obrannom zoskupení medzi Gazalou a Alem Hamzou a odrezať ústupovú trasu na ceste Tobruk – Derna. Generál S. Kopański sa rozhodol preraziť nepriateľskú obranu smerom na kótu 187 v oblasti Got-el-Charruba a obsadiť neďaleký Carmuset er-Regem.

Útok Poľskej samostatnej streleckej brigády mal byť zosynchronizovaný s útokmi novozélandskej 5. pešej brigády, ktorej úlohou bolo pútať nepriateľské sily severne od pásma útoku poľskej brigády. Delostrelecká príprava na útok sa začala niekoľko minút po 15:30 h. Viedli ju dva oddiely Karpatského delostreleckého pluku a jeden oddiel 1. kráľovského jazdeckého delostreleckého pluku. Hoci delostrelecká paľba nebola prisilná, 1. prápor dokázal prelomiť obranu ľavého krídla 17. pešej divízie Pavia, a potom nasmeroval útok na hlavné nepriateľské pozície v priestore Carmuset er-Regem. Na konci dňa roty prvého sledu vytlačili nepriateľské krycie jednotky a obsadili kóty 183 a 187.

16. decembra poľské hliadky obsadili aj kóty 157 a 163 v oblasti Bir Chesqua. Avšak pre pomalší postup útoku južného suseda brigády, to značí indickej divízie a jedného novozélandského práporu, sa postup poľskej brigády na západ musel trochu spomaliť. Nasledujúceho dňa, po nočnom odpočinku, sa brigáde podarilo prelomiť nepriateľskú obranu a pokračovala v prenasledovaní.

Vit'azná bitka brigády pri Gazale mala nepochybne veľký operačný význam pre ďalšiu bojovú činnosť 8. armády, pretože prelomenie obrany donútilo talianske divízie na ústup a umožnilo rozvinutie ofenzívy do vnútra Kyrenaiky. Gazala bola poslednou líniou, kde sa nepriateľ pokúsil zorganizovať obranu. Po prehratej bitke a ústupe sa zastavil na hraniciach Tripolitanska. Generál A. R. Godwin-Austen, veliteľ 13. zboru, v liste generálovi S. Kopańskému napísal: „*Dovoľte mi vyjadriť moju najväčšiu vďačnosť a obdiv k chvályhodným činom, ktoré počas nedávnych operácií dokázali odvážni dôstojníci a vojaci pod vašim velením ... Bez vášho úsilia by náš postup nebol možný, pretože vaša spolupráca na pravom krídle do veľkej miery prispela k ústupu nepriateľa. Bolo pre mňa veľkou ctou mať pod svojím velením Poľskú brigádu – tentoraz v mobilných operáciách.*“¹³

Po vyčistení oblasti pri Gazale od zvyškov nepriateľa Poľskú samostatnú brigádu karpatských strelcov vyčlenili do zálohy 13. zboru, a prevelili do Gazalského zálivu, kde do 8. januára chránila letisko, na ktorom boli rozmiestnené britské letecké jednotky. Brigáda neskôr pôsobila v oblasti Kyrenaiky a jej delostrelectvo sa podieľalo na dobytí Bardie. Keď do svojich radov začlenila tisíce poľských vojakov evakuovaných zo Sovietskeho zväzu, bola 3. mája 1942 premenovaná na 3. divíziu karpatských strelcov.

Preložil Mgr. Peter Bystrický, PhD.

¹³ KOPAŃSKI, Wspomnienia wojenne..., ref. 2, s. 224.

NOMINA SUNT SUBSTANTIA RERUM ALEBO NIEKOĽKO POZNÁMOK K TERMINOLÓGII SÚČASNÝCH SLOVENSKÝCH VOJENSKÝCH VYZNAMENANÍ

IGOR GRAUS

GRAUS, I.: *Nomina sunt substantia rerum* or a few notes on the terminology of Slovakia's contemporary military medals and decorations. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 117-124, Bratislava.

The author, a member of the Military Symbols Committee, an advisory body to the Ministry of Defence of the Slovak Republic for issuing military medals and decorations, provides a critical assessment of rules governing faleristics, points out the fundamental terminology deficiencies in the field of military medals and decorations. At the same time, openly and without mystifying, the author warns about all the serious mistakes and shortages in the given field and provides feasible solutions.

Military history. Slovakia. Present. Military medals and decorations.

Hoci by sa mohlo zdať, že starý scholastický spor o univerzálie je už dávno vyriešenou záležitosťou a že dnes je len zaujímavou epizódou v dejinách stredovekej filozofie, opak je pravdou. Paradoxne uvedená problematika už dávno filozofov nezaujíma, ale veľmi aktuálnou sa v ostatnom čase stala v rezorte slovenských ozbrojených síl v súvislosti s vojenskými vyznamenaniami. Na prvý pohľad sa zdá byť všetko v najlepšom poriadku a aj samotný autor týchto riadkov celkom nedávno pri rozbere kvality štátnych vyznamenaní Slovenskej republiky vysoko hodnotil práve vyznamenania rezortu ozbrojených síl.¹ Napriek tomu však realita vo vnútri samotného rezortu nie je až natoľko ideálna, ako sa zdá byť na prvý pohľad, a to predovšetkým v dôsledku niektorých anomálií, ktoré na nešťastie nezostali ojedinelými výnimkami, ale postupne sa z nich stávajú takmer všeobecne akceptovateľné tendencie alebo pravidlá. Keďže sa dlhodobo zaoberáme vedeckou faleristikou a od praktickej alebo aplikovanej faleristiky máme dostatočný odstup, pokúsime sa v skratke definovať zásadné prehrešky voči faleristickým konvenciám a načrtnúť možnosti ich nápravy. Pretože nie sme zástancami v súčasnosti obľúbeného tzv. korektného spôsobu vyjadrovania sa, pri ktorom sa veci zásadne zastierajú, a tým bránia prijatiu akéhokoľvek

¹ Kontinuita a diskontinuita vo vývoji štátnych vyznamenaní na území Slovenskej republiky. In DRAHOŠOVÁ, Šarlota – KERESTEŠ, Peter – ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky*. Martin : Slovenská genealogicko heraldická spoločnosť, 2010, s. 102-116.

účinného riešenia na nápravu, budeme celkom konkrétni a postupne upozorníme na všetky závažné chyby a nedostatky.

Zásadný problém predstavuje práve odborná terminológia, pretože práve jej neznalosť, či skôr zámerné neakceptovanie, umožňuje nielen zriaďovanie neštandardných vyznamenaní v rozpore so stáročnými faleristickými tradíciami, ale predovšetkým obchádzanie platnej legislatívy. O čo presne ide? Aby sme problém pochopili v jeho celej šírke, musíme najskôr objasniť systematiku vyznamenaní. Vo všeobecnosti sa za vyznamenania vo faleristickom ponímaní (čiže tie nositeľné a neprenosné druhy vyznamenaní, ktoré patria do sféry záujmu pomocnej historickej vedy faleristiky)² členia na dve základné skupiny – na rady a na dekorácie. Ako rady sa pomenúvajú tie spoločensko-politicky najprestížnejšie a umelecko-remeselne najhodnotnejšie vyznamenania, ktoré sú vo svojom oficiálnom pomenovaní označené ako rady. Vzhľadom na svoju morálnu hodnotu zvyčajne patria do kategórie štátnych vyznamenaní. Dekorácie sú v porovnaní s radmi spoločensky menej hodnotné vyznamenania (ale naozaj iba v porovnaní s radmi), ktoré netvorí súčasť štruktúry radov, ale predstavujú samostatné vyznamenania. Tento odborný termín jediným výrazom pomenúva celú veľkú skupinu vyznamenaní, ktoré nie sú radmi a vytvára tak protipól termínu rad. Samotné dekorácie sa v závislosti od ich charakteru členia na pamätne a záslužné, a v závislosti od ich tvaru sa členia na tri základné skupiny – na medaily, kríže a odznaky.

Systematiku jednoduchého a prehľadného členenia dekorácií v závislosti od ich troch základných tvarov však porušujú niektoré súčasné slovenské vojenské vyznamenania, pretože napriek tomu, že sú to kríže, zakladatelia ich celkom nezmyselne pomenovali ako medaily. Na myslí máme Medailu za statočnosť, Pamätnú medailu za účasť vo vojenskej operácii, Medailu Za vernosť Ozbrojeným silám Slovenskej republiky a Pamätnú medailu náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Rovnako závažným, ale omnoho rozšírenejším prehreškom sú početné vyznamenania, existujúce najčastejšie v podobe medailí zavesených na prievlečnej stuhe, ktoré ich zakladatelia celkom nezmyselne oficiálne nazývajú odznakmi, hoci v skutočnosti žiadnymi odznakmi nie sú.

Za odznaky sa totiž vo všeobecnosti považujú malé kovové, viditeľne nositeľné symboly, ktoré nemajú charakter vyznamenaní a bývajú zriadené predovšetkým pre viditeľné označenie príslušnosti k istému celku, verejnú prezentáciu dosiahnutého vzdelania, postavenia alebo sú prejavom istého názorového smeru. Na myslí máme predovšetkým odznaky spolkové, absolventské, firemné, služobné, členské, stavovské, výkonnostné, rozlišovacie, čiapkové, ale aj pamätne alebo príležitostné. Tieto a podobné odznaky do faleristiky rozhodne nepatria. Existujú však aj osobitné odznaky, ktoré medzi vyznamenania patria. Ide predovšetkým o tie „odznaky“, ktoré majú charakter skutočných vyznamenaní. Ako príklad skutočného vyznamenanania vo forme odznaku môžeme uviesť Pamätný odznak za ťaženie proti ZSSR z roku 1943 alebo Odznak Československého partizána z roku 1946, zo súčas-

² Termínom vyznamenanie sa vo všeobecnosti označuje všetko, čo sa môže považovať za akékoľvek vyznamenanie. Ide o široké spektrum najrôznejších podôb vyznamenaní od ich nehmotných foriem cez rôzne konkrétne hmotné odmeny až po odmeny vyjadrené zástupnými symbolmi. Môžu to byť napríklad slovné pochvaly, najrôznejšie práva, pridelenie úradu, pôdy, peňazí, udelenie výsad, šľachtictva, erbu, titulu, čestného občianstva, diplomu, čestného uznania, čestného listu, hodnosti, mimoriadneho povýšenia, preloženia k elitnej jednotke, čestného pomenovania, členstva, zbrane, zástavy či iného ľubovoľného predmetu vrátane reálnych vyznamenaní vo faleristickom ponímaní. Vyznamenanie vo faleristickom ponímaní je teda špecifický hmotný symbol s vlastnosťou vyznamenanania s jednotnou morfológiou (fyzickou stavbou), ktorý je nositeľný a neprenosný.

ných odznakov je to napríklad Odznak Ministra obrany Slovenskej republiky pri príležitosti 60. výročia Karpatsko-duklianskej operácie z roku 2004.

Všetky tieto a mnohé ďalšie odznaky sú skutočnými alebo pravými vyznamenaniami s typickou morfológiou alebo stavbou, pre ktorú je základnou podmienkou práve absencia závesu v podobe textilnej stuhy. V prípade že „odznak“ je zavesený na klasickej prievlečnej stuhe, napriek svojmu názvu nie je žiadnym odznakom, ale je dekoráciou v podobe medaily alebo kríža. Nesprávna prax označovania dekorácií v podobe medailí alebo krížov za odznaky sa objavila už za existencie 1. Československej republiky a nadväzovala tým na niektoré vyznamenania Habsburskej monarchie.³ Typický príklad odznaku, ktorý však nie je žiadnym odznakom, predstavuje Pamätný odznak československého dobrovoľníka z rokov 1918 – 1919, zriadený v roku 1938. Vyznamenanie, ktoré sa vo faleristickej literatúre občas zvykne objavovať dokonca ako pamätná medaila,⁴ je v skutočnosti krížom, a nie odznakom a ani medailou. Oproti tomu jeho menovec, označovaný aj ako Pamätný odznak československej dobrovoľníckej obce, zriadený v rovnakom roku, nie je ani krížom ani odznakom, ale medailou. Dokonalý príklad terminologického nezmyslu predstavuje známy Diplomový odznak kráľa Karola IV. z roku 1936, ktorý rozhodne nie je žiadnym odznakom, ale predstavuje viactriedne vyznamenanie so štruktúrou a formálnou podobou radu.

Nesprávne zamieňanie medailí a krížov za odznaky však nie je iba nejakým dobovým alebo historickým svedectvom faleristickej negramotnosti zriaďovateľov vyznamenaní, ale veľmi intenzívne sa prejavuje aj teraz a tu. V súčasnosti je totiž táto nesprávna prax veľmi populárna, práve v prostredí Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Dôvodom takéhoto konania je obchádzanie platných smerníc o zriaďovaní vyznamenaní. Zatiaľ čo existenciu vojenských vyznamenaní, alebo presnejšie dekorácií v podobe medailí a odznakov, upravuje zákon⁵, a vyznamenania vznikajú v dôsledku štandardného administratívneho postupu s nevyhnutným odborným posudzovaním Radou pre vojenskú symboliku Ministerstva obrany Slovenskej republiky a následným schvaľovacím procesom, pre zriaďovanie plaket a odznakov nič z vyššie uvedeného neplatí. Podľa súčasne platnej legislatívy⁶ je totiž zriaďovanie plaket a odznakov jednotlivých subjektov počnúc samotným ministerstvom obrany a končiac právnickými osobami plne v ich kompetencii, pričom pre výsledný produkt neplatia žiadne obmedzenia, pretože sa môžu realizovať vo voľnom výtvarnom spracovaní. Výsledkom uvedenej benevolencie je záplava najrôznejších „odznakov“, ktoré nielenže vyzerajú na nerozoznanie od štandardných dekorácií v podobe medailí a krížov, ale de facto nimi aj sú.

Ako príklad môžeme uviesť tzv. Pamätný odznak Vojenského opravárenského práporu Martin, Pamätný odznak veliteľa síl výcviku a podpory Ozbrojených síl SR v Trenčíne, Pamätný odznak Poddôstojníckej akadémie v Martine, Odznak Slovenský čestný pluk

³ Ako príklad môžeme uviesť sériu tzv. vojenských služobných odznakov z r. 1849, ktoré majú tvar kríža a sú zavesené na tradičnej stuhe. V prípade tvrdenia o oprávnenosti pomenovania „odznaku“ v súvislosti s jeho výsluhovosťou, môžeme ako protiargument uviesť fakt, že za výsluhu rokov bolo možné získať napríklad aj ruský Rad Svätého Juraja.

⁴ SUKENÍK, Ludvík – NOVOTNÝ, Vlastislav. *Československá vyznamenání 1918 – 1948*. Hodonín OBAZP servis, 1997, s. 20.

⁵ Zákon NR SR č. 346/2005 Z.z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 137.

⁶ Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 10/2006 o vojenskej symbolike v znení smerníc č. 74/2010, čl. 15.

a mnohé ďalšie. Uvedená nesprávna terminológia sa síce uplatňuje aj v iných rezortoch, ale našťastie nie tak výrazne ako v ozbrojených silách. Ako príklad môžeme uviesť Čestný odznak Za zachovanie tradícií, zriadený Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky.

Skutočný odznak vo faleristickom ponímaní má najčastejšie iba averznú stranu, pretože reverz je určený na upevnenie pripínacieho mechanizmu. Na jeho tvare pritom absolútne nezáleží. Ak má odznak výnimočne obe strany (averz aj reverz), spravidla býva upevnený na malom kovovom závese, v žiadnom prípade však nemôže byť zavesený na stuhe.

Dôsledkom terminologickej nesprávnosti a chaosu v systematickom členení takých „odznakov“ je aj bezradnosť pri charakteristike výtvorov tohto typu v oficiálnych publikáciách. Za všetky môžeme uviesť jeden typický príklad – pôvodnú verziu Odznaku náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorý však v skutočnosti bol medailou s tromi stupňami. Oficiálna publikácia o vojenskej symbolike Slovenskej republiky ho charakterizovala ako odznak, ktorý „*patrí do kategórie rezortných vojenských vyznamenaní, a nie je bežným odznakom. Nie je ani vojenskou medailou*“.⁷ Ak je odznakom, ale nie bežným, patrí medzi vojenské vyznamenania, ale nie je vojenskou medailou, čím teda vlastne je? V skutočnosti bol medailou, a toto pomenovanie vyznamenanie nezískalo iba preto, lebo ho už mala tzv. Pamätná medaila náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorá však pre zmenu nie je žiadnou medailou, ale krížom.

Keby sa pri tvorbe vyznamenaní rešpektovali elementárne faleristické zásady vrátane správnej terminológie, nevznikli by faleristické nezmysly a nemuseli by sme si klásť také otázky. Disproporcía medzi obsahom a formou (medaila/ odznak) je vo faleristike neprípustná, ale ani predmet s totožným obsahom a formou nemôže byť raz medailou a inokedy krížom alebo odznakom, ale musí byť iba tým, čím je v skutočnosti.

Existencia faleristicky nekorektných vyznamenaní pritom nepredstavuje iba akýsi nedôležitý a nezaujímavý problém faleristickej teórie, ale je problémom každodennej praxe a má zásadné negatívne dôsledky. Vyznamenania sa totiž zakladajú z dôvodu ocenenia zásluh a je samozrejmé, že ich vyznamenané osoby majú právo nosiť buď priamo in natura, alebo v podobe zástupných symbolov (stužiek). V praxi Ozbrojených síl Slovenskej republiky to však nie je celkom možné. Vojenské vyznamenania totiž taxatívne vymenúva zákon NR SR č. 346/2005 Z.z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky.⁸ Zákon neráta s existenciou akýchkoľvek ďalších vyznamenaní a odznakov, s výnimkou tých, ktoré zriadi minister obrany,⁹ a práve z neho vychádza aj výstrojový predpis z roku 2009.¹⁰ Ten totiž pri stanovení spôsobu nosenia vojenských vyznamenaní a odznakov¹¹ neráta s existenciou vyznamenaní v podobe rôzne účelovo zriadených „odznakov“ (v skutočnosti medailí), ktoré sú v dôsledku toho nenositel'né a nimi vyznamenané osoby ich bez osobitného povolenia ministra obrany¹² nesmú verejne prezentovať ani in natura v sku-

⁷ PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky. Vojenské zástavy, rovnošaty, hodnosti, vyznamenania, znaky a odznaky*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2006, s. 104.

⁸ Siedma hlava – vojenské medaily a vojenské odznaky, § 137, písm. a, písm. b.

⁹ § 137, ods. 3 zákona.

¹⁰ Výnos Ministerstva obrany Slovenskej republiky zo 16. decembra 2009 č. SEOPMVL-20-49/2009-OdL., ktorým sa ustanovuje poskytovanie výstrojových náležitostí, druhy vojenskej rovnošaty, výstrojových súčiastok, špecifických znakov vojenskej rovnošaty, ich nosenie a používanie a nosenie vojenských medailí a vojenských odznakov.

¹¹ § 16, 17, 18 výnosu

¹² § 19 výnosu

točnej podobe, ale ani prostredníctvom stužky. Povolenie nosenia takých „odznakov“ totiž priamo vylučuje ich fyzická podoba, keďže nie sú štandardnými odznakmi, ale klasickými medailami na prievlečných stuhách a mali by sa nosiť spolu s inými vojenskými vyznamenaniami v podobe medailí a krížov. Zriaďovateľom neštandardných „odznakov“ sa teda ich úspešné obídenie smerníc o vojenskej symbolike v konečnom dôsledku vypomstilo a ich výtvary sa stali prakticky nenositelnými, čím stratili zmysel svojej existencie.

Druhý okruh problémov predstavuje samotná výtvarná realizácia niektorých vyznamenaní. Paradoxne najväčším z nich je zbytočné a nadmerné používanie štátnej symboliky vo vyznamenaníach Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Toto sa prejavuje predovšetkým umiestňovaním štátneho znaku do takmer každej medaily, kríža alebo odznaku a preferovaním stuhy, ktorá vychádza z farebnosti slovenskej trikolóry. Používanie štátnej symboliky týmto spôsobom v rezortných vyznamenaníach je však nielen nadbytočné, keďže ju nepoužívajú ani na vyššej úrovni stojace štátne vyznamenania, ale doslova ničí kreativitu akéhokoľvek ich tvorcu. V prípade, že sa do plochy musí vložiť erbový štít so štátnym znakom, výrazne sa zmenšuje nielen fyzický, ale aj ideový priestor pre rozpracovanie akéhokoľvek výtvarného námetu a všetky tieto vyznamenania sa nežiaducim spôsobom vizuálne unifikujú. V konečnom dôsledku má teda aplikácia štátnej symboliky na dekoráciách negatívny dopad, pretože jej povinné zakomponovanie do výsledného tvaru výrazne nepriaznivo ovplyvňuje samotnú umeleckú hodnotu výsledného produktu, ktorý musí mať charakter kvalitného umeleckého diela. Umiestňovanie farebných miniatúrnych erbových štítov do plochy navyše spôsobuje aj technologické problémy pri výrobe týchto vyznamenaní.

Rovnako zbytočné je aj pridávanie najrôznejších kovových miniatúr na stužky. Tie majú plniť úlohu identifikátora konkrétneho vyznamenania iba v prípadoch, keď sa jednotlivé vyznamenania alebo ich stupne nedajú rozlíšiť v dôsledku použitia rovnakej farebnosti stuhy. Ide o relikv z nedávnej minulosti, kedy mnohé vyznamenania mali jednofarebné červené stuhy, ktoré sa líšili iba spôsobom tkania, a rozlíšenie stužiek prostredníctvom kovovej miniatúry predstavovalo nevyhnutnosť. V prípade štandardnej stuhy, čiže stuhy, ktorá má prísne individuálnu farebnú kombináciu, však ako jednoznačný identifikátor vyznamenania zriadeného v jedinom stupni slúži práve táto farebná kombinácia, a umiestnenie miniatúry na nej je úplne zbytočné. Ako príklad môže poslúžiť Medaila Za statočnosť s jedinečnou, výraznou a ľahko zapamätateľnou stuhou, alebo Pamätná medaila Za účasť vo vojenskej operácii. Miniatúra je preto nevyhnutná iba pri vyznamenaníach s viacerými stupňami, ktoré používajú jednotnú stuhu. Na mysl máme predovšetkým Medailu Za službu v mierových pozorovateľských misiách (6 stupňov), Medailu Za službu v mierových misiách Armády Slovenskej republiky (3 stupne) alebo Medailu Vojenského obranného spravodajstva (3 stupne). Úplne zbytočná je však miniatúra na stužke Pamätnej medaily ministra obrany Slovenskej republiky (3 stupne) alebo Medaily Vojenskej spravodajskej služby (3 stupne), pretože jednotlivé stupne oboch medailí majú stuhu odlišnú pre každý stupeň.

Učebnicový prípad porušenia zásad faleristiky predstavujú vyznamenania Klubu generálov Slovenskej republiky, pretože Záslužný kríž generála Rudolfa Viesta aj Medaila generála Rudolfa Viesta majú totožnú stuhu, hoci ide o dve rôzne vyznamenania. Použitie jedinej stuhy pre viac vyznamenaní je však neprípustné a neospravedlňuje ho ani použitie kovovej miniatúry na rozlíšenie stužky.

Práve symbolika, použitá na vnútorné členenie jednotlivých dekorácií na stupne, je zdrojom ďalších neštandardných riešení. Odlišenie stupňov prostredníctvom počtu pruhov je síce logické a má hlbokú historickú tradíciu, ale jeho aplikácia vo vyznamenaníach Ozbrojených síl Slovenskej republiky je v rozpore práve s týmito tradíciami. Toto paradoxné

tvrdenie prestane byť nezrozumiteľné vo chvíli, keď si uvedomíme, že európska historická tradícia pri priznávaní stupňov preferuje systém, kedy konkrétny stupeň vyznamenania reprezentuje totožný počet pruhov, teda 1. stupeň = 1 pruh, 2. stupeň = 2 pruhy, 3. stupeň = 3 pruhy a tak ďalej. Rovnako správne je aj symetrické rozloženie príslušných pruhov po bokoch stuhy, čiže 2, 4 a 6 pruhov pre 1., 2. a 3. stupeň. Tvorcovia slovenských vojenských vyznamenaní však pristúpili na nezmyselný a na európskom kontinente nepoužívaný systém, kedy najvyšší stupeň reprezentuje najvyšší počet pruhov. Ktokoľvek, kto nie je detailne oboznámený so štruktúrou vyznamenania, pritom vôbec netuší, o aký stupeň ide, pretože nepozná najvyšší možný počet pruhov. Opticky je síce stuha s viacerými pruhmi bohatšia, ale pozorovateľ na základe empirickej skúsenosti s európskymi vyznamenaniami automaticky nadobúda dojem, že ide o vyznamenanie nižšieho stupňa a naopak, relatívne chudobná stuha s jedným alebo s jednou dvojicou pruhov, ktorá patrí najnižšiemu stupňu, vyvoláva dojem najvyššieho stupňa. Uvedený systém označovania je nekompatibilný s európskou faleristickou tradíciou, ktorej Slovenská republika je neoddeliteľnou súčasťou. V súčasnosti sa pri tvorbe nových vyznamenaní, ktoré vznikli štandardným administratívnym procesom, vďaka práci Rady pre vojenskú symboliku lapsusy pri označovaní stupňov týmto spôsobom už nestávajú, ale považovali sme si za povinnosť upozorniť na ne, aby sa správny systém označovania dostal do všeobecného povedomia.

Keďže v predchádzajúcej časti textu sme hodnotili a kritizovali, je načase zaoberať sa aj návrhmi konkrétnych riešení na odstránenie pranieovaných problémov. V prvom rade je dôležité dôsledne používať správnu odbornú terminológiu a nazývať veci ich pravými menami. Medaila alebo kríž nemôže byť nikdy odznakom, aj keď ju tak jej tvorca nazve. Hoci sa nám terminologický problém môže zdať malicherný, z hľadiska faleristiky ako historickej vedy je však zásadný, a celkom iný rozmer dostane aj v prípade, ak ho preniesieme ho inej, všeobecne známej roviny. Nikto predsa nepochybuje o potrebnosti korektného pomenovania rozličných zbraní alebo zbraňových systémov a ak by niekto nazval napríklad kanón húfnicou alebo raketometom, získal by kredit prinajmenšom ignoranta. V prípade, ak by sa toto pomenovanie pokúsil presadiť oficiálne, viedlo by to k pochybnostiam o jeho odbornej spôsobilosti a zámer by sa mu nepodarilo zrealizovať. Keď však ide o faleristiku, odrazu je všetko možné a za istých okolností sa aj trojuholník môže stať štvorcom iba preto, lebo odborná faleristická terminológia nie je všeobecne známa a navyše to umožní platná legislatíva. Odbornú terminológiu akéhokoľvek odboru však nemožno podceňovať alebo ignorovať iba preto, lebo ju dôsledne nepoznáme alebo jej nerozumieme. Zriaďovatelia nových vyznamenaní musia bezpodmienečne používať korektnú terminológiu a na čistotu ich názvov by mal dohliadať na to určený a už dávno existujúci orgán – Rada pre vojenskú symboliku Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Pre to, aby to tak mohlo byť, je však nevyhnutné zmeniť benevolentnú legislatívu, a smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky o vojenskej symbolike musia jednoznačne a presne definovať, resp. vymedzovať pojmy vyznamenanie, plaketa, odznak, medaila, kríž. Možnosť voľnej tvorby pri zriaďovaní plakiet a odznakov by v budúcnosti mala byť aj naďalej vyhradená iba pre skutočné plakety a skutočné odznaky, a nie dekorácie, čiže vyznamenania v podobe medailí a krížov s nesprávnym pomenovaním. Tvorba nových vyznamenaní by mala záväzne podliehať odbornému dozoru, ktorý by zamedzil vzniku vyznamenaní s cielene chybnými pomenovaniami.

Keďže je verejným tajomstvom, že zakladanie alebo zriaďovanie „odznakov,“ ktoré nie sú odznakmi, ale medailami, slúži iba na formálne obídenie týchto smerníc, je potrebné chápať aj potrebu jednotlivých subjektov zriaďovať vlastné vyznamenania v podobe medailí,

krížov a odznakov, pretože vyznamenania sú bytostne spojené predovšetkým s vojenským prostredím. Vojenské vyznamenania preto nemožno iba taxatívne vymenovať prostredníctvom príslušnej legislatívnej normy v podobe zákona alebo smerníc, a tým zmraziť ich stav, ale je potrebné ponechať dostatočný priestor aj pre možnosť vzniku ďalších nových vyznamenaní. Tieto by však nemali vznikať živelne v dôsledku obchádzania platných smerníc o vojenskej symbolike a navyše s falošnou identitou, ale štandardným procesom a za účasti odborníkov v Rade pre vojenskú symboliku. Keďže odbornú spôsobilosť členov rady, okrem iného, dostatočne preukazujú kvalitné výsledky v oblasti tvorby štandardnej vojenskej symboliky, jej pozitívny dosah na budúcu tvorbu všetkých vojenských vyznamenaní je nespochybniteľný. Závery prijaté radou by však nemali mať iba charakter nezáväzných odporúčaní, ako je to v súčasnosti, ale nadriadené orgány by v procese tvorby vyznamenaní mali jednoznačne rešpektovať jej odborné stanoviská. Problém by sa dal jednoducho vyriešiť novelizáciou § 137, ods. 3 zákona o štátnej službe profesionálnych vojakov, ktorý by za vojenské vyznamenania a odznaky považoval aj tie vyznamenania a odznaky, ktoré nezriadil výlučne minister obrany. Následným nevyhnutným krokom je zmena statusu, čiže premenovanie už existujúcich a v súčasnosti platných (nie však historických) „odznakov“, ktoré majú charakter vyznamenaní, aby sa tým zlegalizovalo ich nosenie.

Zároveň je potrebné presadiť, aby zriadenie každého nového vyznamenania nevyhnutne sprevádzalo vydanie jeho štatútu alebo stanov, ktoré by obsahovali okrem štandardných údajov o zriaďovateľovi a pomenovaní vyznamenania aj jeho presnú charakteristiku, dôvod zriadenia, podmienky jeho udeľovania, popis a vyobrazenie výtvarnej podoby, spôsob nosenia a v neposlednom rade aj umiestnenia v poradí vyznamenaní. Dokumenty tohto typu vyznamenania štandardne používajú od svojho vzniku v hlbkej minulosti a nie je žiaden dôvod, aby to bolo v rezorte obrany inak. Dôležitosť existencie štatútu alebo stanov je zrejmä, keďže základné údaje o vyznamenaniach (vrátane takého triviálneho faktu, ako je dátum jeho zriadenia alebo meno jeho tvorca) záujemca často nedokáže získať ani z oficiálnych publikácií rezortu obrany. Nesmierne dôležité je aj umiestnenie vyznamenania v poradí, to značí začlenenie nového vyznamenania na presné miesto do už existujúcej štruktúry vyznamenaní. Tú síce v súčasnosti určuje výstrojový výnos, ale ten predsa nemožno novelizovať so vznikom každého ďalšieho vyznamenania.

V súvislosti s nosením vyznamenaní by sa však malo prihliadať aj na skutočnosť, že vojenské vyznamenania sa neudeľujú výhradne vojakom, ale aj civilným osobám. Tie však na spoločenskom odevu, ktorý nemá charakter rovnošaty, nesmú nosiť stužky, a možnosti nosenia vyznamenaní „in natura“ civilnými osobami sú tiež výrazne obmedzené, keďže na Slovensku neexistujú ich nositeľné miniatúry.¹³ V záujme odstránenia diskriminácie civilných osôb, ale aj umožnenia nosenia vyznamenaní vojakom, ktorí nemajú oblečenú rovnošatu, je potrebné okrem klasickej stužky ku každému vyznamenaniu (a to aj spätne) zriadiť rozetu, ktorá sa nosí v gombíkovej dierke horného dielu spoločenského odevu. Nevyhnutnosť tohto riešenia už pochopili aj tvorcovia súčasne platného zákona o vyznamenaniach Slovenskej republiky a všetkým štátnym vyznamenaniam priradili aj rozety (tieto však paradoxne nie sú štandardnými rozetami, ako ich pozná celý svet, ale ako typický produkt slovenskej ignorancie majú podobu odznaku podloženého stužkou) a rozetu (tentoraz však správnu) k svojej medaili zriadil aj rezort Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

¹³ Ide o presnú zmenšeninu vyznamenania vrátane jej stuhu, ktorá sa pri slávnostných príležitostiach nosí na formálnom odevu.

Hoci zdanlivo ide o vykonanie veľkého množstva komplikovaných a na seba nadväzujúcich úloh, v skutočnosti ide o jednoduché administratívne úkony, ktoré okrem ochoty na zmenu nevyžadujú žiadne finančné náklady.¹⁴ Nazdávame sa, že práve v rezorte obrany, ktorý je založený na subordinácii, by ich realizácia nemala byť žiadnym problémom. Krátko obdobie úpravy jednotlivých legislatívnych noriem, počnúc zákonom o štátnej službe profesionálnych vojakov a následných zmien ostatných právnych predpisov bude totiž bohato vyvážené existenciou uceleného, prehľadného a logicky usporiadaného systému vojenských vyznamenaní, čo sa z dlhodobého hľadiska rozhodne vyplatí, keďže ozbrojené sily a ich symbolika tu nie sú iba na nejaký vopred určený čas alebo na krátku chvíľu, ale budú existovať tak dlho, pokiaľ bude existovať samotná Slovenská republika. A práve preto v záujme každého by malo byť, aby vojenské vyznamenania po všetkých stránkach dosahovali iba tie najvyššie kvalitatívne parametre. Nielen dobrým, ale akútne potrebným riešením by bolo vykonať všetky navrhované zmeny, zlým riešením by boli iba čiastočné zmeny a úplne najhoršie by bolo ponechať status quo. Sme presvedčení, že Ozbrojené sily Slovenskej republiky si zaslúžia správne riešenie a veríme, že sa ho čoskoro podarí aj zrealizovať.

¹⁴ Rozety pre novozriadené vyznamenania by tvorili štandardnú súčasť vyznamenania rovnako ako klasická stužka. Rozety pre už dávnejšie zriadené vyznamenania by novovyznamenané osoby dostali automaticky, dávnejšie vyznamenané osoby by mali mať právo si ich zakúpiť za vlastné finančné prostriedky.

MÚZEJNÍCTVO

VRCHOLNOSTREDOVEKÝ MEČ ZO SPIŠSKÉHO HRADU V ZBIERKACH SNM – SPIŠSKÉHO MÚZEA V LEVOČI (reg. č. 2009/200/12)

FILIP LAMPART

LAMPART, F.: High Medieval Sword from Spiš castle in the inventory of the SNM–Spiš Museum in Levoča (registration no. 2009/200/12). *Vojenská história* 1, 16, 2012, pp 125-132, Bratislava.

The author of the published paper analyses the sword found during the archaeological excavations on the premises of Spiš castle, today stored with the SNM–Spiš Museum in Levoča, registration no. 2009/200/12, which may be ranked in the category of militaria, originating from locations of fortified structures. Similar to other findings of the same type, even this piece extends the list of sources, thus enabling restoration of medieval swords. The author points out that only a few existing examples have been subjected to a detail analysis, forming a basis for drawing conclusions in diverse syntheses. An attempt to improve the current state of research calls for numerous swords (as well as militaria of other types and age) to be subjected to an independent study or some of the prevailing conclusions to be reviewed. In this sense, the submitted paper aims to aid the reconstruction of the picture of how militaria were used in the Middle Ages throughout the territory of Slovakia.

Museums. Slovakia. Sword from the Middle Ages. Spiš Museum in Levoča.

Prepojenie nálezu stredovekého meča s centrom vojenského a spoločenského života sa pri povahe vtedajšej spoločnosti nemôže javiť ako niečo nezvyčajné. Ako hrad, tak aj meč predstavujú symbol kultúry, kde sa do každodenného života premietala vojenská prax. Meč sa stal nástrojom i znakom privilegovanej skupiny obyvateľstva (*bellatores, milites, pugnatores*), ktorej vojenské povolanie reflektovalo postavenie v spoločnosti. Do kategórie militárií pochádzajúcich z lokalít fortifikačných stavieb možno zaradiť aj meč nájdený počas archeologického výskumu areálu Spišského hradu, dnes uložený v SNM–Spišskom múzeu

v Levoči pod reg. č. 2009/200/12.¹ (Obr. 1/a).² Podobne ako ďalšie nálezy rovnakého druhu, aj tento exemplár rozširuje pramennú bázu pre rekonštrukciu foriem stredovekých mečov. Je však potrebné povedať, že len málo exemplárom bola doteraz venovaná podrobnejšia analýza, zatiaľ čo boli podkladom pre zovšeobecňujúce závery rôznych syntéz.³ Snaha o zlepšenie daného stavu bádania vyžaduje, aby sa mnohé meče (i militárie odlišného druhu a datácie) podrobili samostatnému rozboru, či prípadne prehodnotili niektoré doterajšie závery. V tomto zmysle chce aj predkladaná štúdia svojimi výsledkami participovať na rekonštrukcii obrazu o užívaných militáriách na území stredovekého Slovenska.

Podľa ústne podanej informácie od pracovníkov SNM–Spišského múzea v Levoči bol meč objavený počas výskumu areálu Spišského hradu pod vedením A. Fialu a A. Valaška v rokoch 1969 – 1978. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe. Konkrétnejšie informácie by mohlo priblížiť prebádanie pozostalosti A. Valaška, ktorú nateraz spracovávajú pracovníci levočského múzea. Dnes je meč súčasťou zbierok SNM–Spišského múzea v Levoči a býva vystavovaný v rámci expozície militárií na Spišskom hrade. V období od novembra 2009 do júla 2010 bol prezentovaný počas výstavy *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009*. Katalóg, ktorý vznikol pri príležitosti výstavy, obsahoval krátke predstavenie exempláru. Autorom príspevku je M. Stejskal.⁴ Vzhľadom na obmedzený rozsah je meč prezentovaný na adekvátnej úrovni. M. Stejskal analyzoval formu meča a následne ho klasifikoval podľa typológie A. Ruttkaya. Na základe nápisu na čepeli upozornil na analógiu s mečmi zo stredoeurópskeho priestoru a zvolil datáciu predmetu. Napriek pomerne presným tvrdeniam sa predkladaná práca opätovne vracia k meču reg. č. 2009/200/12. Dôvodom je skutočnosť, že rozsahom krátky príspevok nemohol poňať všetky dostupné informácie, ktoré exemplár ponúka, a potreba ich nasledovného prebádania. V snahe naplniť uvedený zámer bude sa historicko-militaristická analýza odvíjať v postupnosti od rozboru

¹ Predstavovaný exemplár nie je jediným mečom pochádzajúcim zo Spišského hradu. Počas komplexného prieskumu areálu bol v roku 1970 objavený na dolnom predhradí ďalší jednoručný meč. Dnes je súčasťou zbierok Východoslovenského múzea v Košiciach. Pozri RUTTKAY, Alexander. Waffen und Reiterausrüstungen des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I). In *Slovenská archeológia*, roč. XXIII, č. 1, 1975, s. 195; COMISSO, Mário. *Stredoveké meče na Slovensku v 9.–15. storočí*. (Diplomová práca). Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2005, s. 57.

² Autor kresby: F. Lampart.

³ Z parciálnych analýz stredovekých mečov z územia Slovenska je náležité uviesť niekoľko príkladov: RUTTKAY, Alexander. Dva stredoveké meče s nápismi zo Slovenska. In *Archeologické rozhledy* 23, Praha, 1971, s. 163-168, 253-256; RUTTKAY, Alexander. Nález stredovekého meča v Smižanoch. In *AVANS 1986*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1987, s. 92; RUTTKAY, Alexander. Sečné zbrane zo 14.–15. storočia vo fondoch Archeologického ústavu SAV. In *Zborník na počesť Dariny Biálekovej*. Zost. Gabriel Fusek. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2004, s. 309-318; NEVIZÁNSKY, Gabriel. Dvojsečný železný meč z Bíne. In *AVANS 1984*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1985, s. 171-172, s. 313; TURČAN, Vladimír. Stredoveký meč vybagrovaný z Dunaja. In *Zborník Slovenského národného múzea – Archeológia 7*. Zost. Beáta Egyházy-Jurovská. Bratislava : SNM, roč. 7, 1997, s. 79-83; ČAMBAL, Radoslav – CHOMA, Igor. Románsky meč a hlavica meča Bacúrova. In *Zborník Slovenského národného múzea – Archeológia 20*. Zost. Vladimír Turčan. Bratislava : SNM, roč. 20, 2010, s. 113-119.

⁴ STEJSKAL, Martin. Meč. In *Terra Scepusiensis. Terra Christiana 1209 – 2009. Spišský hrad, Spišská kapitula. Dve centrá v dejinách Spiša*. Zost. Mária Novotná. Levoča : SNM–Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 121.

formy meča (typologizácie) cez ozrejenie významu inškripcí na určenie kontextu militárie v čase a priestore.

Najstarší exemplár meča v zbierkach SNM–Spišského múzea v Levoči je datovaný do obdobia od polovice 13. storočia do polovice 14. storočia.⁵ Stav jeho zachovania zodpovedá podmienkam, v akých sa nachádzal pred objavením. Meč síce nedisponuje kompletne zachovanou čepeľou (približne v $\frac{2}{3}$ dĺžky je čepeľ zlomená) a povrch je poškodený koróziou, stav zachovania je však natoľko postačujúci, aby umožnil širšiu historicko-militaristickú analýzu. (Obr. 1/a). Je zjavné, že ide o dvojsečný krátky meč, príslušný pre jednoručnú manipuláciu. Povrchové poškodenie odkrýva rovné línie jednotlivých vrstiev kovu, ktoré sú stopami po výrobnnej technológii zvarbovej ocele. Čepeľ sa rovnomerne zbieha, avšak jej skutočná dĺžka (z dôvodu poškodenia) nie je známa. Z celkovej zachovanej dĺžky meča 70, 5 cm predstavuje čepeľ približne 51, 3 cm. Pri porovnaní s kompletne zachovanými mečmi tohto typu je možné predpokladať dĺžku čepele v rozsahu od 80 do 90 cm.⁶ Jej šírka pri priečke dosahuje približne 5 cm, pri mieste zlomu 3, 6 cm. Čepeľ je dvojbrité, šošovkovitého prierezu s obojstranným žliabkovaním. Žliabkovanie prechádza takmer po celej dĺžke zachovanej čepele a jeho náznaky sa strácajú (pravdepodobne z dôvodu celkového poškodenia) krátko pred zlomom. Dĺžka žliabkovania na čepeli je približne 51 cm a šírka 2, 3 cm (pri priečke). Z oboch strán čepele zasahuje do žliabkovania intarzovaný nápis. Ako býva obvyklé pri stredovekých mečoch, žliabkovanie sa začína ešte na trní a následne vychádza spod priečky na čepeľ. Na trní však absentuje kováčsky znak, ktorý by mohol byť nápomocný pri určení širšieho kontextu zbrane. Meč disponuje rovnou štvorhrannou priečkou, ktorej dĺžka predstavuje 22, 8 cm. Charakteristickým prvkom korpusu meča je masívna kotúčová hlavica s vystupujúcim vnútorným diskom, ktorý je od najširšieho priemeru hlavice oddelený širokou zrezanou hranou. Priemer hlavice dosahuje približne 5, 9 cm, priemer vnútorného disku tvorí 3, 4 cm a hrúbka hlavice je zhruba 4, 2 cm.⁷

Z uvedených formálnych znakov korpusu je možné meč bližšie typologicky klasifikovať. O typologizáciu sa pokúsil už M. Stejskal, ktorý meč označil podľa Ruttkayovej typológie ako typ XVI, resp. 13.⁸ Je však diskutabilné, či použitie typológie vypracovanej A. Ruttkayom je náležité.⁹ Z pohľadu celoeurópskeho bádania v oblasti stredovekých mečov

⁵ Tamže.

⁶ Na komparáciu boli užité rozmery identických typov meča, ktoré uvádzajú vo svojich prácach COMISSO, Mário. *Stredoveké meče na Slovensku v 9.–15. storočí*. (Diplomová práca). Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2005, s. 56-57; GŁOSEK, Marian. *Miecze środkowoeuropejskie z X – XV w.* Warszawa : Wydawnictwa Geologiczne, 1984, s. 140, 143.

⁷ Isté poznatky o forme a rozmeroch meča boli čerpané z STEJSKAL, ref. 4, s. 121.

⁸ Tamže.

⁹ Snaha o zosystematizovanie foriem stredovekého meča prenikla aj do slovenského militaristického bádania. Zostaviť domáci klasifikačný systém sa podujal A. Ruttkay, ktorý svoju typológiu prezentoval v štúdiách RUTTKAY, Waffen und Reiterausrüstungen, ref. 1, a RUTTKAY, Alexander. Waffen und Reiterausrüstungen des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). In *Slovenská archeológia*, roč. XXIV, č. 2, 1976, s. 245-395. Nedopatrením Ruttkayovej typológie je nezohľadnenie celkovej formy meča a, zvlášť, čepele, ale kladenie dôrazu na podobu rukoväte (priečky, trň a hlavica), ako na hlavné klasifikačné kritérium. Zostáva špecifikom, prečo A. Ruttkay pri svojej práci nevyužil systém E. Oakeshotta, ktorý mu bol dobre známy a bežne zaužívaný medzi európskymi bádateľmi (i v susednom Poľsku). Naposledy typológiu mečov A. Ruttkaya využil práve M. Stejskal v citovanej práci. So zohľadnením uvedených nedostatkov je možné považovať klasifikovanie analyzovaného meča podľa systému A. Ruttkaya za nie najvhodnejší postup.

sa javí ako vhodnejší klasifikačný systém E. Oakeshotta, ktorý zohľadňuje ako rozhodujúce kritérium celkovú formu meča a, najmä, čepele.¹⁰ Napriek skutočnosti, že práve čepeľ sa na predstavovanom exemplári kompletne nezachovala, nie je poškodenie natoľko rozsiahle, aby zabráňovalo klasifikácii. Zachovaná časť čepele (v dvoch tretinách z celkovej dĺžky) môže do určitej miery priblížiť jej pôvodnú podobu. Nemenej významným typologickým prvkom je forma ďalších elementov meča – priečky a hlavice, ktorých vzájomná komparácia je jednou z podmienok klasifikácie. Po zhodnotení všetkých formálnych znakov je možné meč klasifikovať podľa Oakeshottovej typológie ako typ XII, priečku ako typ 1, a hlavica preukazuje formu typu I.¹¹ Ako je charakteristické pre typ XII, čepeľ meča je viditeľne plochá a široká s rovnomerne zbiehajúcimi sa hranami. Rovnako i žliabkovanie siaha do dĺžky $\frac{2}{3}$ čepele. Identickým znakom je aj prítomnosť hlavice typu I, ktorý sa javí ako prevládajúci typ v prípade mečov danej formy. Výsledky analýzy a typologickej klasifikácie poukazujú na význam meča reg. č. 2009/200/12 pri rekonštrukcii podoby a obrazu o užívaných militáriách na stredovekom Slovensku. Príčinou jeho výnimočnosti je relatívne malé zastúpenie mečov typu XII v zbierkach slovenských múzeí, resp. iných výskumných ústavov. Doposiaľ boli známe len dva meče typu XII. Príklad meča zo Spišského hradu tento súbor obohacuje a po vzájomnej komparácii datovania a miesta nálezu jednotlivých exemplárov nabáda k úvahám o popularite typu XII v severovýchodných oblastiach stredovekého Uhorska v období druhej polovice 13. storočia.¹²

¹⁰ Prvýkrát E. Oakeshott predstavil svoju typológiu v roku 1960 v práci OAKESHOTT, Ewart. *The Archeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. Woodbridge : The Boydell Press, 1960, 359 s. V nasledujúcich publikáciách autor pracoval na zdokonaľovaní klasifikačného systému: OAKESHOTT, Ewart. *The Sword in the Age of Chivalry*. London : The Trinity Press, 1964, 152 s; OAKESHOTT, Ewart. *Records of the Medieval Sword*. Suffolk : The Boydell Press, 1991, 306 s. Britský bádateľ vydilil 11 hlavných typov a 12 podtypov. Systém E. Oakeshotta sa preukázal ako funkčný a následne začal byť využívaný mnohými európskymi militaristami. Prax však preukázala isté nedostatky, ktoré sa pokúsil odstrániť poľský militarista M. Głosek rozšírením Oakeshottovej typológie o nový typ XXI (tzv. benátsky meč) a niekoľko nových typov hlavíc, a priečok. Svoje inovácie predstavil v práci GŁOSEK, ref. 7, 179 s. Bolo by však náležité diskutovať o tom, či je vôbec typologizácia mečov najvhodnejším riešením. Stredovekí remeselníci vyhotovili širokú škálu foriem meča, z ktorých je každý originál a prejavuje odlišnosti. Snáď by bolo vhodnejšie klasifikovať meče do širších skupín – rodín, aké napríklad predstavil E. Oakeshott vo svojej práci z roku 1991. Z dôvodu ľahšej systematizácie, komparácie a všeobecnej rozšírenosti predkladaná práca naďalej užíva systém E. Oakeshotta.

¹¹ Typ XII je charakteristický širokou, plochou a rovnomerne sa zužujúcou čepeľou. Viditeľne sa zbieha do ostrého hrotu. Žliabkovanie sa začína už na tŕni, je výrazné a zaberá $\frac{2}{3}$ až $\frac{3}{4}$ dĺžky čepele. Prevládajú hlavice typu I. Dĺžka rukoväti dosahuje približne $4\frac{1}{2}$ palca. Priečky typu 1 disponujú formou rovnej krátke tyče so zahrocujúcimi sa koncami. V priereze sú zvyčajne štvorhranné, niekedy kruhové, ojedinele oktagonálne. Pre hlavice typu I je príznačná masívnosť. Vnútorň menší disk oddeľujú od vonkajšieho zrezané široké hrany. Daný typ sa stal populárnym po polovici 13. storočia. Zdroj OAKESHOTT, *The Sword in the Age of Chivalry*, ref. 11, s. 37, 96, 113.

¹² Príkladom typu XII je meč nájdený v lokalite Baňa pri Soľnohrade (okr. Prešov), dnes uložený v Šarišskom múzeu v Bardejove pod evid. číslom 1285. Druhý predmet komparácie pochádza rovnako z územia východného Slovenska a bol objavený v rámci systematického a komplexného prieskumu hradného areálu Spišského hradu v roku 1970. Výskum viedol A. Fiala a A. Valašek. Meč je dnes uložený v archeologickej expozícii Východoslovenského múzea v Košiciach. Oba meče boli datované do obdobia 13. storočia. Zdroj GŁOSEK, ref. 7, s. 140. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrustungen*, ref. 1, s. 171, 195; COMISSO, *Stredoveké meče*, ref. 1, s. 56-57.

V prípade analyzovaného exemplára sa hranica popularity typu XII vymedzila obdobím medzi rokmi 1200 až 1350. Datovanie meča (podľa M. Stejskala do obdobia 1250 – 1350) síce zodpovedá tomuto rozmedziu, avšak stále ho možno označiť za pomerne rozsiahle a vyžadujúce si spresnenie aspoň v rozsahu päťdesiatich rokov. Pre bližšiu datáciu nie sú nápomocné ani nálezové okolnosti. Z ústnej informácie je známe, že meč bol objavený počas výskumu A. Valaška a F. Fialu v areáli Spišského hradu.¹³ Širší kontext militárie by mohla ozrejmiť analýza iniciálovej inskripcie zhotovenej v prvej polovici čepele. (Obr. 1/a, 1/b). Technologicky ide o techniku tautie farebným kovom. V tomto prípade je možné predpokladať použitie strieborného drôtu. Remeselník vyhotovil v podklade drážky, ktoré museli byť vo vnútri širšie ako na povrchu, a následne do nich zaklepal strieborné drôtičky. Všeobecné poškodenie zbrane zapríčinilo, že sa strieborný drôt na mnohých miestach vytratil a nedovoľuje posúdiť, kde presne nápis začína a kde končí. Je možné konštatovať, že z jeho celosti je dnes viditeľná iba centrálna časť, zatiaľ čo počiatočné a koncové litery sa definitívne vytrátili.

Obsahom zachovalejšieho nápisu je pravidelné striedanie litier NI rozvrhnuté do dvoch častí, ktoré sú od seba oddelené ornamentálnou výzdobou. (Obr. 1/a). Počet litier je v oboch častiach zhodný a dovedna sa v každej opakuje štyrikrát litera N a trikrát I. Takto vzniknutá kompozícia kladie na začiatok a na koniec písmeno N. Uvedený spôsob ukončenia nápisu nie je, pravdepodobne, výsledkom náhody, resp. dôsledkom poškodenia, ale vznikol za účelom možného čítania z oboch strán.¹⁴ Podobu nápisu je možné zreprodukovat' v približnej forme: N I N I N I N (ornament) N I N I N I N. Písmo zodpovedá kapitále, mierne podobnej unciále. Rozmerovo ide o pomerne miniatúrne litery, ktoré vo výške dosahujú 4 mm a v šírke 6 mm.

Závažnejšia pre militaristický rozbor je reprodukcia nápisov, ktorá umožňuje hľadať konkrétnejšie analógie. Ako už správne definoval M. Stejskal, dvojicu litier NI je možné interpretovať ako počiatočné písmená latinských slov *N(omen) I(esus)*.¹⁵ Tým sa teda nápis kategorizuje do okruhu iniciálových inskripcií, zatiaľ čo vyzývanie mena Iesus demonštruje jeho invokačný charakter. Pomerne problematické je reprodukovanie nápisu z druhej strany čepele, ktorého podstatná časť je narušená a čitateľné sú len isté litery, resp. ich fragmenty. (Obr. 1/b). Rovnako aj strieborný drôt zostal zachovaný len vo veľmi malých torzách, čo neľahčuje označenie začiatku a konca inskripcie. Jej kompletnosť zostáva teda otázná. Najzávažnejším dôsledkom poškodenia nápisu je jeho sťažená interpretácia. Z formálneho hľadiska nápis pozostáva približne z trinástich litier v podobe majuskulnej kapitály, a z niekoľkých blízkych unciále, ako napr. R a X. Tentoraz sú však rozmery písmen väčšie a dosahujú okraje žliabkovania. Napriek ich torzovitosti, je možné inskripciu zreprodukovat' v nasledujúcej podobe: ako prvá litera sa javí O, nasleduje E (F?), R, I, N, následne niekoľko nečitateľných písmen, z ktorých sa zachovali náznaky horných ťahov, ďalšou čitateľnou

¹³ Zhodne to uvádza aj STEJSKAL, ref. 4, s. 121.

¹⁴ Totožný jav je badateľný aj v prípade analogického materiálu z poľských oblastí. Pozornosť mu bude venovaná neskôr. Na možnosť obojstranného čítania upozorňuje GŁOSEK, *Miecze*, ref. 7, s. 112.

¹⁵ STEJSKAL, ref. 4, s. 121. M. Stejskal cituje GŁOSEK, *Miecze*, ref. 7, s. 112-113. M. Głosek vydeľuje inskripcie zložené z litier NI ako samostatnú skupinu nápisov, a ako príklad uvádza dva meče z múzea v poľskom Štetíne. Oba exempláre sú analogické s mečom zo Spišského hradu a pozornosť im bude venovaná ešte v ďalších častiach štúdie. Medzi príklady nápisov skupiny NI je možné začleniť aj analyzovaný exemplár.

literou je X, O (?), opäť nesúvislé časti písmen, a zhruba pred koncom sú pravdepodobne naznačené litery N a I. A za súčasného stavu sa tak javí reprodukcia nápisu nasledovne: O E R I N ... X O ... N I¹⁶ Napriek čiastočnej čitateľnosti nápisu je zjavné, že nepozostával z ucelených alebo skrátených slov súvislého textu. Vylučuje sa možnosť, aby bol slabikovým skrátením konkrétneho, najpravdepodobnejšie žalmového, resp. iného biblického, textu. Nápis danej formy a obsahu je možné opäť označiť ako iniciálovú inskripciu, ktorá je tvorená začiatočnými písmenami určitých slov. Otázna však zostáva interpretácia jednotlivých litier. Je možné pripustiť, že skutočný význam bol známy iba remeselníkovi a majiteľovi meča. Napriek týmto nejasnostiam javí nápis niekoľko spoločných znakov s cudzokrajnými príkladmi. V prvom rade je to prítomnosť totožných litier a následne ich združovanie. Metódou komparácie je možné hľadať analógie k ozrejmieniu významu aspoň niektorých litier. Vystáva teda potreba porovnať, ako interpretuje odborná literatúra význam a spoluvystupovanie litier, ktoré sú zastúpené aj na analyzovanom nápise.

Najčastejšie zobrazovanou literou na iniciálových inskripciách je bezpochyby písmeno N. Pokiaľ nie je súčasťou celých alebo skrátených slov, je jeho význam najčastejšie vysvetľovaný ako iniciála latinských slov *Nomine*, *Nomen*, menej často *Noster*, čo platí bez ohľadu na dátáciu jednotlivých príkladov. V mnohých prípadoch je litera N sprevádzaná písmenom I, ktoré býva reprodukované, buď ako predložka *In*, alebo skrátenie mena *Jesus*¹⁷ – obdobne, ako tomu bolo v prípade predchádzajúcej inskripcie. Avšak interpretácia dvojice IN z druhého nápisu je komplikovanejšia. Dôvodom je umiestnenie litery R pred a poškodenie nápisu za dvojicou písmen IN. Za týchto okolností sa javí interpretácia litier IN ako *Jesus Nomen* alebo *In Nomine* ako málo pravdepodobná, keďže by bola zjavne mimo kontextu. Je teda prípustné sa zamýšľať nad iným významom dvojice IN. Pokiaľ by bolo možné pokladať literu I za skrátenie mena *Jesus*, mohlo by písmeno N znamenať *Nazarenius*. Táto hypotéza je prípustnejšia z dôvodu možnej interpretácie predchádzajúcich litier ako O – *Omnipotens*, E – *Eterne*, R – *Rex*. Podkladom pre daný výklad sú nápisy na cudzokrajných mečoch, ktoré vo svojej práci publikuje a rozoberá M. Głosek.¹⁸ Na viacerých z nich je viditeľné združovanie litier O, E, R a N, no v mnohých prípadoch sú od seba dodatočne oddelené ďalšou literou, vždy sú však vykladané horeuvedeným spôsobom.¹⁹ Vhodným príkladom, ktorý je náležité priblížiť, je meč nájdený v teréne Francúzska. Meč bol uložený v bývalom Museum für Deutsche Geschichte v Berlíne pod evid. č. W 879, dnes je pravdepodobne v Deutsches historisches Museum. Jedna z inskripcií uvedeného exemplára obsahuje litery vo veľmi podobnom slede: ?EHDXOEHRNUSDXX.²⁰ Pozornosť

¹⁶ Obdobne nápis reprodukoval aj M. Stejskal, ktorý uvádza nasledovný sled litier: ..OERI-NI..IXOE..NI.. Zdroj STEJSKAL, *Meč*, ref. 4, s. 121.

¹⁷ Porovnaj GŁOSEK, *Miecze*, ref. 7, s. 103-116.

¹⁸ Tamže, s. 109-112.

¹⁹ Obdobne ako M. Głosek vykladajú uvedené litery aj ďalší bádatelia, ako sú R. Wegeli, A. I. Zajcev, T. Malinowski a ďalší. Ich interpretácie sa líšia len čiastočne. Napríklad, literu N z dvojice IN pokladajú istí bádatelia za skrátenie slova *Nomen*, inokedy *Nazarenius* (A. J. Zajcev). Zostáva otáznou, do akej miery môžu byť interpretácie militaristov skutočným výkladom inskripcií. Ich vysvetlenia často neprekračujú úroveň hypotéz, pričom skutočný význam nápisov mohol byť známy len majiteľovi meča. Avšak vychádzajúc z religióznej povahy stredovekej spoločnosti a ideálu *miles Christi* sa vylúčenie náboženského obsahu javí ako málo pravdepodobné. Porovnaj GŁOSEK, ref. 7, s. 103-116.; GŁOSEK, Marian. *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : PAN, 1973, s. 57-67.

²⁰ Podľa GŁOSEK, ref. 7, s. 109-110.

si zasluhuje združenie litier ...XOE..., ktoré korešponduje s druhou zachovanou časťou nápisu z analyzovaného meča, a býva vykladané ako X – *Christus* O – *Omnipotens* E – *Eterne*.²¹ Z uvedeného teda vyplýva, že zvyšky litier na meči zo Spišského hradu boli súčasťou väčšej iniciálovej inskripcie invokačného charakteru a dochovanú časť je možné hypoteticky interpretovať v nasledujúcom význame: *Omnipotens Eterne Rex Iesus Nazare-nusChristus Omnipotens Eterne.....* .

Po obsahovej analýze oboch nápisov je zjavné, že sú nositeľmi religiózneho významu. Nepredstavujú značku výrobcu, ale ich cieľom je vyjadrovať duchovný zmysel boja a ideu, za ktorú majiteľ meča bojuje. Reflektujú túžbu po zabezpečení božej pomoci. Oba nápisy sú dôkazy bojovníckej zbožnosti a stredovekého mentálneho ponímania boja a vojny.²²

Po obsahovej a formálnej analýze nápisu je možné pristúpiť k hľadaniu bližších analógií pre objasnenie kontextu meča v čase a priestore (pôvod, datovanie, prípadne previazanie s konkrétnou historickou persónou). R. Wegeli kategorizoval nápisy tohto druhu ako krátke úhľadné inskripcie invokujúce Boha alebo Krista (3. skupina, podskupina B).²³ E. Oakeshott kladie začiatky ich popularity do druhej štvrtiny 12. storočia, rovnako však uvádza, že invokačné inskripcie rozsiahlej formy so zhustenými a výrazne vertikálnymi literami začínajú byť zhotovované od polovice 13. storočia.²⁴ M. Głosek spája uvedený tvar písma so začiatkom tiazovania farebným kovom v priebehu 12. storočia, pričom sa obsah inskripcí na prelome 12. a 13. storočia rozširuje a začínajú byť tvorené iniciálami.²⁵ Z uvedeného teda vyplýva, že v prípade predstavovaného meča je možné klásť dátáciu až za polovicu 13. storočia. Ako správne poznamenal M. Stejskal, bližšie analógie k meču reg. č. 2009/200/12 môžu priniesť nápisy na čepeliach dvoch mečov z múzea v poľskom Štetíne (inv. č. 1748 a inv. č. 1705).²⁶ Zhotovené invokačné nápisy pozostávajú zo striedajúcich sa litier NI a sú obdobne interpretované ako iniciály slov *Nomen Iesus*. Dátácia oboch exemplárov je rovnako veľmi blízka (1250 – 1350), len v prípade meča inv. č. 1748 sa ohraničuje na druhú polovicu 13. storočia. Zároveň je uvedený exemplár totožne klasifikovaný v Oakeshottovej typológii ako analyzovaný meč – typ XII.²⁷ Z rekonštrukcie militaristického kontextu by nebolo správne vynechať exempláre, ktoré síce nekorešpondujú obsahmi svojich nápisov, naproti tomu vykazujú identickú formu písma. Tri takéto meče sú prechovávané v Deutsches historisches museum.²⁸ Vo všetkých prípadoch ide o majuskulnú kapitálu so sklonom k vertikalizovaniu a zhustovaniu písma. Špecifickými literami všetkých nápisov sú X a O. Ich prevedenie sa zhoduje s podobou na predstavovanom meči, a to tým, že línie písmena X nie sú vedené priamo, ale oblúkovito, a písmeno O je vytvorené dvoma vertikálne pretiah-

²¹ Zároveň je potrebné uviesť, že písmeno X sa objavuje na mečoch z obdobia 1200 – 1350. Zdroj GŁOSEK, *Miecze*, ref. 7, s. 109-110.

²² Na uvedené aspekty nápisov na mečoch upozorňuje už GŁOSEK, Marian. *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : PAN, 1973, s. 67.

²³ WEGELI, Rudolf. *Inschriften auf mittelalterlichen Schwertklingen*. In *Zeitschrift für Historische Waffenkunde*, č. 3, Dresden : Verein f. hist. Waffenkunde, 1902–1905, s. 177-183, 218-225, 261-268, 290-300. Citované podľa OAKESHOTT, *The Sword*, ref. 11, s. 141.

²⁴ OAKESHOTT, *The Sword*, ref. 11, s. 143.

²⁵ GŁOSEK, ref. 29, s. 67.

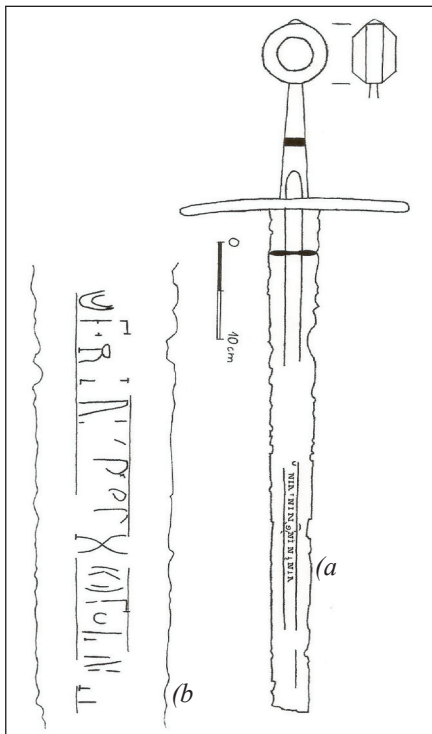
²⁶ STEJSKAL, ref. 4, s. 121.

²⁷ GŁOSEK, ref. 7, s. 112-113, 168.

²⁸ V bývalom Museum für Deutsche Geschichte evidované pod č. W 1830, W 884 a W 897. Podľa GŁOSEK, ref. 7, s. 151-152.

nutými elipsami. Celkovo je forma písma blízka tej, v akej je zhotovený nápis na meči zo Spišského hradu. Vybrané exempláre z múzea v Berlíne zodpovedajú aj svojim datovaním. Pôvod týchto mečov sa kladie do obdobia 13. storočia, iba v prípade exemplára W 897 sa posúva do prvej polovice 14. storočia.

Z uvedených analógií explicitne vyplýva, že predstavovaný exemplár reg. č. 2009/200/12 bol zhotovený a užívaný v druhej polovici 13. storočia, prípadne krátko po roku 1300. Obdobne ako korpus vykazuje charakteristické znaky pre meče z daného obdobia, tak korešponduje aj forma a obsah nápisu. Na základe pôvodu materiálu komparácie v oblastiach Brandenburska a Pomoranska je zjavné, že predstavovaný meč bol importom práve z týchto oblastí. Poukazuje na to predovšetkým príbuznosť formy a obsahu inkskripcí na oboch stranách čepele. S veľkou pravdepodobnosťou bol meč objektom obchodu medzi výrobnými centrami zo severu a tunajším záujemcom. Isté však je, že musel patriť príslušníkovi spoločenskej a vojenskej elity, keďže zjavne ide o hodnotný predmet.²⁹ Náročná musela byť nielen výroba korpusu, ale aj striebornej inkskripcie. Meč tohto druhu si v stredovekej spoločnosti mohla zadovážiť výhradne vyššie postavená persóna s primeraným ekonomickým zabezpečením. Avšak definovanie majiteľa sa bez konkrétneho pramenného dôkazu pohybuje len na úrovni hypotéz. Dnes predstavuje tento exemplár hodnotný článok nielen pri vytváraní obrazu o užívaných nástrojoch vojny, ale je zároveň reflexiou súdobej stredovekej kultúry.

Obr. 1/a - Meč zo Spišského hradu (reg. č. 2009/200/12), 1/b - detail nápisu. Kresba: F. Lampart

²⁹ Na tieto aspekty bohato zdobených mečov upozorňuje už GŁOSEK, Marian – MAKIEWICZ, Tadeusz. Two incrustated medieval Swords from Zbaszyn, Lubusz Voivodship. In *Gladius*, roč. 27, 2007, s. 143.

RECENZIE

SEGEŠ, Vladimír – **ŠEĎOVÁ**, Božena. *PRAMENE K VOJENSKÝM DEJINÁM SLOVENSKA. I/1. OD NAJSTARŠÍCH ČIAS DO KONCA 10. STOROČIA*. Bratislava : Vojenský historický ústav 2010. 300 s. + 8 strán farebných máp.

Keď vznikali Vojenské dejiny Slovenska (I. zv. vyšiel v roku 1994, VI. zv. v roku 2007), ich autori mali pri písaní určité problémy. Len v zriedkavých prípadoch sa mohli odvolávať na pramene k vojenským dejinám akéhokoľvek druhu. Či už to boli epigrafické pramene, literárne, diplomatické alebo obrazové, na Slovensku chýbali a dodnes chýbajú ich edície, takže čitatelia syntézy o vojenských dejinách si nemohli konfrontovať alebo doplniť a rozšíriť svoje poznatky.

Preto začala po vydaní zatiaľ posledného zväzku vojenských dejín Slovenska vznikať koncepcia vydávania prekladov prameňov.

Cieľom projektu je pripraviť pramene k vojenským dejinám Slovenska tak, aby vždy ku každému jednému zväzku Vojenských dejín vznikol jeden, alebo podľa potreby i viac zväzkov prameňov.

Základnú podobu edície predstavuje prvý zväzok venovaný najstarším dejinám Slovenska až do konca 10. storočia. Zachytáva teda obdobie, ktoré vo svojich dielach opísali antickí autori (grécki, rímski a byzantskí), ale aj ranostredovekí autori a v jednom prípade aj arabský autor.

Dovedna obsahuje prvý zväzok 57 jednotiek, pričom pod jedným číslom sa uvádzajú dlhšie či kratšie časti príslušných prameňov. Je rozdelený na dve časti, pričom každú časť uvádza opis historických pomerov na území Slovenska. Každý jeden titul prameňov je uvedený menom autora a datovaním jeho pôsobenia alebo života (ak je to možné) a stručným uvedením života a diela každého autora.

Prvú časť publikovaných prameňov, nazvanú *Na úsvite dejín (5. storočie pred n. l. – 5. storočie n. l.)*, predstavujú správy antických autorov počnúc dielom gréckeho historika Herodota a končiac neskorantickým kresťanským historikom a hispánskym biskupom Pavlom Orosiom (dovedna 28 jednotiek). Až na určité výnimky, o ktorých sa zmienime neskôr, autori edície prevzali preklady z diela *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov I. Slovensko pred príchodom Slovanov* (Bratislava 1997). Vždy je však korektne uvedené, odkiaľ je text prevzatý a kto je jeho prekladateľom. Určitá „závislosť“ tejto edície je badateľná aj v poznámkovom aparáte. Je to spôsobené tým, že množstvo prameňov k tomuto obdobiu je viac-menej určené a uzavreté, a ťažko nájsť, s určitými výnimkami, doteraz neznáme alebo nepreložené pramene k najstarším vojenským dejinám Slovenska.

Text je však rozšírený o niektoré ďalšie preklady. Ide o časť z diela Diodora Sicílskeho, v ktorej sa píše o spôsobe vedenia bojov Keltmi.

Každé „číslo“ prameňov je doplnené vysvetľujúcimi poznámkami, ale aj edíciami prameňov a prekladmi do slovenčiny, prípadne češtiny. Pri edíciách prameňov však autori uvádzajú nie vedeckú edíciu príslušných antických autorov, ale prevažne latinské texty uvedené na internete (<http://www.the.latinlibrary.com>). Ak uvažujeme o tom, že edícia je vydaná pre pomerne širšiu obec záujemcov, potom sú tieto texty prístupnejšie, než anglické, francúzske či nemecké vedecké edície.

Druhá časť edície, nazvaná *Sťahovanie národov a Slovania (500 – 1000)* obsahuje ďalších 29 číselných jednotiek. Autori opäť siahli čiastočne po overených prekladoch prameňov Petra Ratkoša (*Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, Bratislava 1968), prípadne z ďalších zväzkov edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. Táto časť obsahuje viac textov, ktoré do slovenčiny neboli preložené. Sú to správy byzantských autorov, ktoré preložil Martin Hurbanič. Aj v tomto prípade sú jednotlivé texty doplnené poznámkami, pričom najmä byzantské texty obsahujú poznámky a vysvetlivky v oveľa väčšom rozsahu, ako napr. pramene antických autorov, pretože – ako sme uviedli – nie sú v našej literatúre v takomto rozsahu uvádzané tak často.

Autori edície majú bohaté skúsenosti s publikačnou činnosťou a vedeckou spisbou, preto doplnili preklady a vysvetlivky aj ďalšími dôležitými časťami. Na záver práce je jednak uvedený chronologický prehľad najdôležitejších udalostí (s. 285 – 288), prehľad vládcov a pápežov (s. 289 – 297); uvedení sú rímski cisári až do zániku Rímskej ríše a byzantskí cisári až po Nikefora III. Botaneiata, ako aj vládcovia ranostredovekých štátnych útvarov v západnej Európe, veľkomoravskí vládcovia a Arpádovci, ako aj pápeži až po Silvestra) a napokon sú uvedené Použité a odporúčané pramene, edície a literatúra, v ktorej sú uvedené len najzákladnejšie práce v slovenskom a českom jazyku, čo je predurčené charakterom edície pre najširšie čitateľské vrstvy.

Mimoriadne sú uvedené farebné historické kartogramy, ktoré zachytávajú územia týkajúce sa uvedených prameňov. K prvej časti sú to tri mapy – Rozšírenie Keltov v Európe, Rímska ríša v období najväčšieho územného rozsahu v 2. storočí n. l. a Situácia na strednom Dunaji v 1. storočí n. l., druhá časť je sprístupnená mapami o Ťaženiach Hunov a strednej Európy po páde Hunov, ďalej je zobrazená stredná Európa pred príchodom Avarov, Samova ríša, Rozšírenie Slovanov v Európe, Pribinovo a Kocelovo Panónske kniežatstvo, dve mapy sú venované Veľkej Morave a ďalšie dve mapy približujú územie Slovenska a okolitých území po príchode Maďarov.

Prvý zväzok ambiciózneho projektu sprístupnenia prameňov k vojenským dejinám Slovenska stanovil pomerne vysoko úroveň pre ďalšie zväzky. Po formálnej stránke je tento zväzok kvalitne pripravený a vytlačený na kriedovom papieri. Ak budú nasledovať aj ďalšie zväzky v tejto úprave, bude to aj na pohľad kvalitná edícia.

Aj po obsahovej stránke predurčuje náročnú prácu pri príprave ďalších zväzkov. Na jednej strane sú z veľkej časti publikované pramene, ktoré sú aj širšej verejnosti známe. Ako sme už uviedli, je to spôsobené aj určitou uzavretosťou prameňov z obdobia, ktoré prvý zväzok zachytáva.

Prvý zväzok obsahuje pramene rôznej povahy – epigrafické a literárne, pričom medzi literárnymi prameňmi sa nachádzajú správy historikov, etnografov, astronómov, cestovateľov či právne normy. Ak aj v nasledujúcich zväzkoch autori pripravlia pestrú zmes prameňov a nerezignujú, povedzme, len na pramene diplomatickej povahy (listiny), ale preložia a pripravlia na vydanie opäť pramene rôznej povahy, ako to umožňujú jednotlivé obdobia z dejín Slovenska, čitatelia dostanú veľmi zaujímavú a dôležitú edíciu.

Žiaľ, v prvom zväzku, okrem farebných máp, sa nenašiel priestor pre pramene neliterárneho charakteru. Už aj pre najstaršie obdobie existuje pomerne veľké množstvo napr. ikonografického materiálu, v neskorších obdobiach existuje takýchto prameňov ešte viac. Uvedomujeme si, že spojenie literárnych textov s ikonografickým, príp. archeologickým a muzeálnym materiálom by bolo ešte náročnejšie pri spracovaní edície, hoci už aj v tomto smere existuje na Slovensku dostatok literatúry.

V každom prípade recenzovaná práca predstavuje dôležitý úvod pre celú edíciu prameňov k vojenským dejinám Slovenska od najstarších čias po súčasnosť.

Pavol Valachovič

SOUKUP, Jaromír. *BRITOVÉ V PORÝNÍ. BRITSKÁ OKUPACE KOLÍNSKÉ ZÓNY V LETECH 1918-1926*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, Ediční řada Fontes, sv. 5. ISBN 978-80-7308-365-6, 207 s.

Od 11. novembra 1918, keď bolo medzi Spojencami a Nemeckom uzavreté prímerie, až do podpisu mierovej zmluvy vo Versailles 28. júna 1919, potrebovali štáty Dohody záruku, že Nemecko neobnoví vojenské akcie. Z toho dôvodu sa rozhodli pre okupáciu ľavého brehu rieky Rýn. Toto územie malo slúžiť ako nárazníkové pásmo v prípade nového nemeckého útoku. Neskôr na Parížskej mierovej konferencii francúzska delegácia presadila ďalšiu okupáciu Porýnia ako záruku dodržiavania mierových podmienok Nemeckom. Časť tohto územia, konkrétne oblasť v okolí mesta Kolín nad Rýnom, dostala do svojej správy britská armáda. Tá vstúpila na nemecké územie 3. decembra 1918. V nasledujúcom roku bola vytvorená Britská rýnska armáda (BAOR, *British Army of the Rhine*).

Predstavovaná práca Jaromíra Soukupa sa zaoberá práve britskou okupáciou kolínskej zóny. Autor pôsobí ako odborný asistent v *Seminári najnovějších dějin na Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. Dlhodobu sa zaoberá britskou zahraničnou politikou v 19. a 20. storočí. Jeho monografia *Britové v Porýní. Britská okupace Kolínského zóny v letech 1918-1926* je výsledkom niekoľkoročnej vedeckej práce, počas ktorej uskutočnil výskum v The National Archives in Kew, London School of Economics Archives, Das Historische Archiv der Stadt Köln a Landeshauptarchiv Koblenz.

Problematike britskej okupácie Porýnia sa česká a slovenská historiografia venuje len úplne okrajovo a akákoľvek zásadná práca na túto tému v našom prostredí absentuje. Prínos tejto monografie však nespočíva len v „objavení“ tejto témy pre českú, či slovenskú historiografiu. Spojeneckou okupáciou sa zaoberalo viacero britských (napr. Margaret Pawley či J.E. Edmons a ďalší), nemeckých (napr. L.-M.Recker, Klaus Reimer, Henning Köhler a ďalší) i francúzskych (napr. Nicolas Beaupré, Emmanuel Pénicaud, Gilles Krugler a ďalší) historikov, no vo viacerých prípadoch ide len o všeobecné práce, prípadne autorom chýba dostatočná objektivita. Na okupáciu Porýnia sa pozerajú cez prizmu národných historiografií. Jaromír Soukup, naopak, poskytuje vo svojej knihe objektívne stanovisko nezainteresovaného pozorovateľa. Hlavnými témami historikov zaoberajúcich sa medzinárodnými vzťahmi v 20. rokoch 20. storočia v súvislosti s Nemeckom po prvej svetovej vojne sú: analýza problémov povojnového usporiadania z hľadiska reparácií, vytýčenia nových hraníc a snahy o dosiahnutie kolektívnej bezpečnosti. Problematika spojeneckej okupácie ostáva v pozadí (s. 8).

Monografia sleduje pobyt a pôsobenie BAOR v troch rovinách: rozhodovanie o osude okupovaných území na medzinárodnej úrovni, práca medzispojeneckých komisií a dopad ich činnosti na život v Porýní (dôraz je kladený predovšetkým na analýzu súžitia Britov a Nemcov) a tiež každodenný život bežných vojakov britskej okupačnej armády. Veľká Británia sa sústreďovala vo svojej zahraničnej politike na svoje impérium, a kontinentálna Európa nepatrila medzi oblasti, ktorým by venovala hlavný záujem. Prečo sa teda do diania v Európe zaplietla a podieľala na okupácii Porýnia? To je základná otázka, na ktorú sa táto

monografia snaží nájsť odpoveď (s. 8). Ide o analýzu britskej okupácie Kolína nad Rýnom v rokoch 1918 – 1926 (s. 9).

Kniha je prehľadne rozdelená do štyroch kapitol, ktoré chronologicky sledujú štyri obdobia pobytu britskej armády na Rýne. Jednotlivé kapitoly sú potom rozdelené na menšie podkapitoly, v ktorých sa autor venuje rôznym aspektom pôsobenia Britov na nemeckom území v danom časovom období. Súčasťou knihy je aj prehľadný záver, v ktorom sú na štyroch stranách stručne zhrnuté výsledky výskumu obširne prezentovaného v práci. Súčasťou publikácie je súpis literatúry a prameňov; samozrejmosťou je menný register.

V prvej kapitole s názvom *Počáteční fáze britské okupace Porýní (1918-1920)* sa Soukup venuje spôsobom, akým sa jednotlivé vlády (predovšetkým britská, francúzska a belgická) snažili riešiť otázku okupácie. Rýnska dohoda, ktorá určovala podobu správy obsadeného územia, bola parafovaná už 16. júna 1919, no podpísaná bola až spolu s Versailleskou mierovou zmluvou (s. 46). Už v tejto fáze môžeme sledovať prvé rozpory medzi britskou a francúzskou stranou o podobu budúcej správy tejto oblasti i dĺžke okupácie. Územie Porýnia bolo až do ratifikácie Versailleskej mierovej zmluvy pod vojenskou správou. To znamenalo, že jednotlivé oblasti spravovali do značnej miery samostatne velitelia jednotlivých okupačných armád. Víťazné mocnosti sa na parížskej konferencii dohodli na tom, že celé územie bude rozdelené do troch zón, z ktorých každá mala byť evakuovaná do piatich rokov. Spojenci na okupovanom území zriadili medzispojenecké kontrolné komisie: IAMCC, *Inter-Allied Military Control Commission*, IANCC, *Inter-Allied Naval Control Commission* a IAACC, *Inter-Allied Aeronautical Control Commission* (s. 51). Tie mali dohliadať na nemecké odzbrojovanie. *Inter-Allied Rhineland High Commission*, Medzispojenecká rýnska vysoká komisia zas mala za úlohu dohliadať na správu okupovaného územia. Zóna, ktorú mali na starosti britské jednotky, bola v tomto období značne nestabilná. Bolo to hlavne v súvislosti s rôznymi Francúzmi podporovanými separatistickými hnutiami a tzv. spartakovským hnutím (podkapitola *Separatistické hnutí v britské okupační zóně*, s. 54-59). Okrem toho musela britská armáda bojovať aj s problémami so zásobovaním, vysokou nezamestnanosťou, nedostatkom potravín a paliva v svojej zóne. Riešila to vyhlásením stanného práva. Zaujímavá podkapitola prvej časti práce je *Život v okupační zóně* (s. 63-71), kde sa autor pútavým spôsobom pozerá na život bežných obyvateľov v danom priestore a na ich vzťah k britskej armáde. Autor tento vzťah hodnotí ako z väčšej miery kladný, keď aj napriek pokorujúcej porážke a deprimujúcim vyhlídkam na stanné právo hodnotilo nemecké obyvateľstvo Britov ako záruku proti chaosu a snahám Francúzska o vyhlásenie bábkového štátu pod ich kontrolou. Soukup si pri písaní tejto kapitoly pomohol denníkmi a citoval viacerých obyvateľov Kolínskej zóny i samotných vojakov, ktorí tam pôsobili. „*Sympatie*“ boli obojstranné a i samotní vojaci spomínali na obyvateľov väčšinou kladne. Ako sa jeden z nich vyjadril, „*většina vojakov opouštěla Kolín s nefalšovanou lútosťou. Je to čisté, pekné mesto s dobrým pivom. Koniec koncov, Fritz nie je vôbec zlý společník.*“ (s. 71)

Druhá kapitola, *Od ratifikace mírové smlouvy k rúrské krizy (1920-1923)*, sa venuje obdobiu, v ktorom prešla správa Porýnia z vojenskej na civilnú a právomoci prebrala vysoká komisia so sídlom v Koblenzi. V januári 1920 odmietol Kongres Spojených štátov ratifikovať Versailleskú mierovú zmluvu, čím sa stali americkí zástupcovia v jednotlivých komisiách a podkomisiách len „pozorovateľmi“. Zvýšil sa tým vplyv Francúzska, ktoré pomocou belgického zástupcu získalo prevahu pri rozhodovaní. Ešte viac sa prehĺbili rozpory medzi francúzskou a britskou okupačnou správou. Prvé problémy medzi nimi sa ukázali už tesne po konferencii vo Versailles (s. 73); v období po ratifikácii mierovej zmluvy sa ešte

zvýraznili. Rozdielne predstavy vlád, keď Briti zaujali voči Nemecku podstatne zmierlivejší postoj, než Francúzi, sa neskôr prejavili i v každodennej práci jednotlivých komisií (podkapitola *Každodenní problémy práce mezispojeneckých komisí a britsko-francouzské spory*, s. 72-78). Vážna kríza v britsko-francúzskych vzťahoch nastala aj v súvislosti s Kappovým pučom (s. 85-91), ktorý vyvolal v britskej zóne generálny štrajk. Hospodárska situácia roku 1920 hrozila dokonca prerastením do hladomoru v britskej zóne. Ďalšie zhoršenie vzťahov prišlo s nástupom Raymonda Poincarého na post predsedu francúzskej vlády. Poincaré presadzoval voči Nemecku tvrdý kurz. Veľká Británia sa, naopak, po zničení nemeckej námornej flotily prestala cítiť ohrozená (s. 83). Niektoré kruhy v Londýne začali v tomto období uvažovať nad zmierlivejšou politikou voči Nemecku. To sa odrzkadlilo aj v každodennom živote bežných obyvateľov a vojska. V podkapitole „*Klidné časy na Rýne*“ *Život v Kolínskej zóne v letech 1920-1923* autor poznamenáva, že zatiaľ čo sa francúzske vojská a úradníci na okupovanom území stávali častým terčom rôznych útokov, Briti sa vo väčšine prípadov tešili rešpektu. Francúzska tvrdá politika a oneskorenie reparačných platieb vyústili až do okupácie Porúria francúzskou a belgickou armádou. Samostatnú podkapitolu venoval v tejto časti autor aj osobnosti Josepha Smeetsa, najvýznamnejšieho lídra separatistického hnutia v Porýní (s. 102-106). Smeets, podporovaný Francúzmi, bol ďalším faktorom, ktorý negatívne vplýval na britsko-francúzske vzťahy.

Okupáciou Porúria francúzskou a belgickou armádou sa začalo ďalšie obdobie britskej prítomnosti v Porýní, ktorému je venovaná tretia kapitola, *Britská okupační zóna a rúrska krize (1923-1924)*. Počas tejto okupácie sa britská vláda nevedela rozhodnúť, či stiahne svoje jednotky z Kolínskej zóny, čo by znamenalo prerušenie vzťahov s Francúzskom, alebo urobí Francúzsku ústupky a schváli tým jeho politiku v tejto oblasti. Nakoniec sa vláda Jej Veličenstva priklonila k politike tzv. benevolentnej pasivity, ktorá „*mala minimalizovať príležitosť „ochladenia „ britsko-francúzskych vzťahov v priebehu mezispojeneckých rokovanií ... a súčasne sa vyhnúť otvorenému postaveniu sa proti Nemecku*“ (s. 125). Prvé tri podkapitoly tejto časti monografie sa venujú práve rôznym aspektom tejto britskej politiky a jej prejavom a následkom v praktickej rovine. Autor tiež vysvetľuje neskorší prechod k politike „pokusnej intervencie“ a jej stroškotaniu, i snahám Britov o neutralitu a neskôr o vytvorenie dialógu medzi Parížom a Berlínom. Rovnako ako v predchádzajúcich kapitolách, aj súčasťou tejto je podkapitola, ktorá sa zaoberá bežným životom obyvateľstva i vojska v britskej zóne (*Britská okupační zóna v období pasivní rezistence*). Pozornosť Soukup opäť v samostatnej kapitole venuje separatistickým hnutiam. Opisuje snahu Veľkej Británie o zabránenie francúzskemu pokusu o vytvorenie „ekonomického siete“, ktorá by vyústila do vyhlásenia samostatnej Rýnskej republiky. Vysvetľuje tiež príčiny tohto britského postoja a neochoty britskej vlády ustúpiť Francúzsku.

Poslednému analyzovanému obdobiu (od apríla 1924 do odchodu britských vojsk v januári 1926) sa autor venuje v štvrtej, najkratšej kapitole *Od Dawesova plánu k odchodu britské okupační armády z Kolínskej zóny (duben 1924 – leden 1926)*. Známa politika „pasívnej rezistencie“, vyhlásená nemeckou vládou, mala síce veľmi negatívny dopad na nemecké hospodárstvo a ekonomiku, obrovské problémy však spôsobila aj Francúzsku. Pre toto obdobie je preto charakteristický úpadok vplyvu Francúzska v tejto oblasti. Vďaka Dawesovmu plánu a rýnskemu garančnému paktu stúplo sebavedomie Nemecka. To sa prejavilo predovšetkým na oslavách „milénia“ pripojenia Porýnia k Weimarskej republike. Spolu s nárastom sebavedomia sa časť obyvateľstva začala správať agresívnejšie a okupačné úrady sa čoraz častejšie sťažovali na nárast kriminálnych činov proti svojim zamestnancom i jednotkám BAOR. Napriek tomu, ako autor v závere konštatuje, „*ako uvádza*

väčšina pamätí, vzťahy medzi Britmi a Nemcami zostali až do ich odchodu v januári 1926 založené predovšetkým na vzájomnej tolerancii“ (s. 192).

Súhlas britskej vlády so zapojením britských jednotiek do okupácie Porýnia bol vzhľadom na predchádzajúcu britskú politiku prekvapujúci, no dával zmysel. Francúzsko sa po 1. svetovej vojne stalo v Európe dominantnou silou a narušilo tradičnú britskú politiku „rovnováhy síl“. Hlavným úsilím britskej okupačnej armády bolo zabrániť Parížu, aby ešte výraznejšie posilnil svoje postavenie na kontinente. „Tento zámer sa Britom do značnej miery podarilo naplniť“ (s. 192). Posledná britská jednotka opustila Kolín 30. januára 1926.

Kniha Jaromíra Soukupa *Britové v Porýní. Britská okupace Kolínske zóny v letech 1918-1926* je poctivo napísanou prácou na vysokej odbornej úrovni. Zároveň je to aj kniha, ktorá je vďaka množstvu „pikantérií“ a citátov z denníkov a korešpondencie účastníkov udalostí či rôznych politikov aj pútavá, zaujímavá a faktograficky vyvážená.

Gramatické chyby sa vyskytujú zriedka a sú takmer nepostrehnuteľné. Nenarušujú plynulosť textu. V podstate jediným, čo možno knihe vyčítať, je absencia akejkoľvek obrazovej prílohy. Zvlášť by sa hodili názorné mapy. Na viacerých miestach, kde autor opisuje postavenie alebo presun jednotiek, či rozdelenie okupačných zón, sú mapy doslova žiaduce. Čitateľ neznalý miestnej geografie si len ťažko predstaví, o čo ide. Napriek tomu možno povedať, že historik, ktorý po tejto monografii siahne, rozhodne nebude sklamaný.

Jakub Drábik

KOKLESOVÁ, Bohunka. *V TIENI TRETEJ RÍŠE, OFICIÁLNE FOTOGRAFIE SLOVENSKEHO ŠTÁTU*. Bratislava : Vydavateľstvo SLOVART, 2009, 240 s. ISBN 987-80-8085-938-1.

Na prvý pohľad kniha plná obrázkov, áno, práve tie v nej neobvykle hrajú hlavnú úlohu. Ide o umelecko-historickú analýzu a interpretáciu fotografického materiálu reprezentujúceho politické a spoločenské dianie Slovenského štátu. Tento cenný materiál pochádza z oficiálnej fotografickej produkcie Slovenskej tlačovej kancelárie (STK). Kniha je členená do dvoch celkov. Prvý nazvaný *Falzifikované svety fotografie* približuje vzťah fotografie a histórie, venuje sa otázkam miery autenticity fotografie, princípom propagandy, cenzúry a svetu tlače v sledovanom období. Druhý celok *Obrazy vojnového Slovenska* je členený na základe tém, ktoré sledujú vzťah vodcu a más, prienik štátnej moci s katolíckou cirkvou, prezentáciu židovského obyvateľstva, disciplinizáciu a prevýchovu človeka i celého národa, rolu Hlinkových gárd, ako aj operácie slovenskej armády na východnom fronte a vojnovú skazu miest.

Táto práca predstavuje prostredníctvom analýzy oficiálnych fotografií nepochybne zaujímavé interpretačné pohľady na dnes už pomerne známe udalosti z obdobia 2. svetovej vojny. Jedným z jej najväčších prínosov je autorkina snaha o interdisciplinaritu. Veľmi obratné užívanie prístupov sociológie, filozofie, antropológie či prác, ktoré sa venujú štúdiu totalitných režimov, prináša v tejto knihe svoje ovocie a pôsobí nenútené a inšpiratívne. Škodou je len, že nás autorka hlbšie nevpúšťa do svojej autorskej „kuchyne“, napríklad pri celkovej korpusovej analýze zdroja (fotografického materiálu STK) a formovaní jednotlivých tematických okruhov fotografií, ktoré neskôr podrobuje analýze. Rovnako zaujímavé by bolo aj spracovanie socioprofesijného profilu fotografov pôsobiach v STK ako istého celku,

vysledovanie budovania ich sociálnych kontaktov, ako aj názorových orientácií a profesijných stratégií. Tieto informácie sa síce čiastkovo objavujú v životopisných medailónoch umiestnených v závere predkladanej práce, avšak tam podľa môjho názoru relatívne zaniškujú, a tak sa stráca ich pomerne vysoký potenciál a vypovedacia hodnota. Domnievam sa, že takto širšie koncipovaný prístup k samotným autorom oficiálnych fotografických reportáží, včlenený do textovej časti práce, by mohol len obohatiť jej nezanedbateľnú hodnotu. Jednou z mála slabých stránok je zmapovanie periodicity použitia jednotlivých fotografií. Samotná autorka nás upozorňuje na jednotlivé snímky a na ich základe prevádza často istú sociopsychologickú analýzu, čo je nepochybne oprávnený a veľmi zaujímavý prístup. Avšak práve na podporenie takýchto záverov je nanajvýš potrebné poznať reálne uplatnenie daných fotografií a početnosť ich výskytu v dobových periodikách. Uvedomujem si komplikovanosť a potreba vynaloženia nesmiernej námahy na vysledovanie ich použitia, ale zároveň aj hodnotu a podklad k analýzám, ktorý by sa takto dal nadobudnúť. Vedomý tejto náročnosti by som sa snažil o zmapovanie aspoň niektorých fotografií, ktoré slúžia autorke na centrálnu analýzu, a to prinajmenšom na stránkach oficiálnych tlačovín slovenskej vlády v období rokov 1939 až 1945 (napríklad *Slovák, Slovenská politika, Gardista*). Pozitívne hodnotím čiastkovú snahu zaoberať sa vzťahom obrazu a textu v kapitole *Pohľad na tých druhých*¹ v podobe uvádzania novinových tituliek, kde tá-ktorá fotografia tvorila ilustračnú prílohu článkov. Aj keď chápem, že vzťah textu a obrazu nepredstavoval v tejto práci pre autorku prioritu, je na škodu, že takto nepostupovala aj pri niektorých iných fotografiách.

Autorka prichádza v rámci tejto práce, okrem iného, s dvoma veľmi zaujímavými okruhmi podnetov, ktoré by sme nemali prehliadnuť. Prvý predstavuje snaha o hľadanie ikonickej (emblematickej) fotografie pre obdobie slovenského štátu. Klade si zásadné otázky pre jej konštituovanie: nakoľko musí byť daná fotografia pokladaná za významnú tesne po jej vzniku, alebo či takéto dokumenty vznikajú až postupne, kedy je im pripísaný istý „vyšší kredit“.² Okrem podnetných teoretických úvah o vznikaní takýchto obrazov, ktoré sa stanú široko prijímanými a s ktorými si často stotožňujeme danú dobu alebo udalosť, autorka sama ponúka istý vlastný návrh takejto fotografie pre vojnové Slovensko. Za ikonickú fotografiu predurčuje fotografiu dievčatka stojaceho v zástupe hajlujúceho, v krojoch oblečeného zhromaždenia, ktoré hľadá upreným pohľadom iným smerom ako celý zástup a nie je s ním nijako stotožnené. Táto fotografia sa ocitá aj na samotnom obale knihy *V tieni tretej ríše*.

Druhým podnetom je nastolenie otázky vnútorného rozporu medzi slovenskou mentalitou a nacistickou ideológiou, a schopnosti jej akceptácie v slovenskom prostredí na základe analýz fotografického materiálu. Predkladané autorkine závery hovoria o vnútornom rozpore medzi týmito dvoma spomínanými prvkami a o slabom prijímaní nacistickej ideológie.³ Tieto autorkine postoje a závery nás však môžu znovu priviesť k úvahám, ktoré sú už pomerne dlho prítomné v širšej celospoločenskej aj v odborne historickej komunite. Presnejšie, nakoľko takéto ponímanie má iba istú exkulpačnú a autolegitimizačnú úlohu. A či sa podvedome nechceme stotožňovať s dievčatkou, ktoré je a zároveň nie je na fotografii, povýšením takéhoto snímku do ikonickej roviny, a vyhovujúcou interpretáciou dokumentu, ktorý môže negatívne vypovedať o vojnových osudoch slovenskej spoločnosti.

¹ Koklesová, s. 191, 193.

² Tamže, s. 72.

³ Tamže, s. 31, 46, 65, 67.

Aj keď sa úplne s Koklesovej interpretáciami a ich východiskami nestotožňujem (jednou z mojich výhrad je napríklad použitie argumentu „slabo hajlujúceho obyvateľstva“⁴ na fotografii pre podloženie nedostatočného stotožnenia sa s nacistickou ideológiou – či prvkov z nej prenikajúcich do slovenskej politiky, rovnako mám isté pripomienky aj k občasným formuláciám, ktoré majú podľa môjho názoru spomínané ospravedlňujúce zafarbenie), myslím si, že nepochybne prispela do tejto diskusie a ponúkla vlastným predstavením pomerne špecifického prameňa priestor na širšie reakcie.

V závere by som ešte raz chcel vyzdvihnúť interdisciplinárny prístup a odvahu, s ktorou pristúpila Bohunka Koklesová k rozhodne neľahkej téme. Predkladaná kniha má všetky predpoklady, aby oslovila pomerne široké publikum, a pri svojej vysokej úrovni grafického prevedenia (za ktorým nijako nezaostáva ani samotný obsah) je nepochybne príjemným sprestrením historiografickej produkcie.

Jakub Štofanič

⁴ Koklesová, s. 65 a 67.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

PROKŠ, Petr. *KONEC ŘÍŠE HOHEN-ZOLLERNŮ: POLITIKA CÍSAŘSKÉHO NĚMECKA VŮČI CARSKÉMU A SOVĚTSKÉMU RUSKU (1914 AŽ 1917/1918)*. Praha : Naše vojsko, 2010. 203 s. ISBN 978-80-206-1088-1.

Kniha českého historika Petra Prokša sa venuje na Slovensku málo známej problematike vývoja vzájomných vzťahov Nemecka a Ruska počas 1. svetovej vojny. Je teda určite prínosom pre širokú čitateľskú verejnosť, ktorá sa zaoberá touto problematikou. Knihu autor rozdelil na dve časti s názvami *První světová válka a císařské Německo (1914 – 1918)* a *Císařské Německo a revoluce v Rusku (1917 – 1918)*, ktoré sú prehľadne rozdelené na kratšie kapitoly.

Ako už naznačuje názov prvej časti, venuje sa tu predovšetkým vojenským cieľom Nemecka a ich modifikáciám a vývoju v priebehu 1. svetovej vojny. Tie sa formovali už v rokoch pred vypuknutím vojny a v podstate sa zameriavali na posilnenie jeho moci v Európe i vo svete a na potlačenie jeho tradičných súperov Francúzska a Ruska, ako to formuloval aj ríšsky kancelár T. von Bethmann – Hollweg v dokumente *Predbežné smernice pre našu politiku pri uzatvorení mieru* (známe aj ako Program vojnových cieľov Nemecka) z 9. septembra 1914. Za svojho hlavného protivníka považovalo cárske Rusko, pretože bolo prekážkou v jeho snahe o ovládnutie strednej Európy a Balkánu a bránilo prístupu do Malej Ázie a na Stredný východ, kam sa Nemecko tiež snažilo preniknúť. Jeho snahou bolo teda územné oklieštenie Ruska a posunutie nemeckého vplyvu ďalej na východ, kde mala prebehnúť germanizácia miestneho obyvateľstva a kolonizácia nemeckými osadníkmi. Jedným zo spôsobov (okrem vojenského), ako dosiahnuť tento

cieľ, boli aj snahy o vyvolanie vnútorného rozkladu v Rusku podporou vzdoru nerských národov a moslimov a radikálnych hnutí. Francúzsko, ako ďalší tradičný nepriateľ Nemecka, bránilo jeho snahám byť hegómom v Európe. Nemecko malo tiež záujem o jeho atlantické pobrežie a bohaté náleziská nerastných surovín. Taktiež malo získať reparácie vo forme pozemkov a bankského a priemyselného majetku. V priebehu vojny boli plány Nemecka viackrát modifikované, podľa aktuálneho vývoja vojnových operácií. Rovnako malo o záujem o oblasti mimo územia Európy a vytvorenie vlastnej koloniálnej ríše v strednej Afrike a na Ďalekom východe v spolupráci s Tureckom.

Základom toho mal byť mier bez mierovej konferencie, na základe ktorého sa mali k Nemecku pripojiť rozsiahle územia vhodné na osídlenie a vytvoriť koloniálna ríša v Afrike. Záujem o splnenie týchto cieľov mali hlavne nemeckí podnikatelia a bankári, ktorí priamo ovplyvňovali formulácie nemeckých vojenských cieľov, ktoré boli v priebehu 1. svetovej vojny viackrát modifikované podľa aktuálneho vývoja vojnových operácií.

V druhej, rozsahovo väčšej časti sa autor zaoberá vývojom vzájomných nemecko-ruských vzťahov po vypuknutí revolúcie v Rusku a rokovaniami, ktoré vyústili do podpisu mierovej zmluvy, ako aj následným vzťahom na poli politickom i hospodárskom až do jesene 1918 a porážky Nemecka v 1. svetovej vojne.

Keď v marci roku 1917 vypukla revolúcia v Rusku, posilnila nádeje na víťazstvo Nemecka na východnom fronte. Podporou ruských socialistov v zahraničí, akým bol napríklad V. I. Lenin, ktorým umožnili návrat cez Nemecko a Švédsko naspäť do vlasti, prevládol vplyv radikálov, ktorí mali záujem na rýchlom uzatvorení mieru. 27. marca 1917 soviety vydali prehlásenie k národom s návrhom na mier bez anexií a vojenských náhrad.

Návrh na uzatvorenie prímeria ruská strana predniesla 26. novembra 1917 prostredníctvom parlamentárov velenia ruskej armády, a vyjednávania o mieri sa začali 2. decembra 1917. 15. decembra 1917 zástupcovia Nemecka, Rakúsko-Uhorska, Bulharska a Ruska podpísali prímerie na východnom fronte, ktoré malo trvať od 17. decembra 1917 do 14. januára 1918. Prímerie s Tureckom bolo podpísané 18. decembra 1917. Súčasne sa začali rokovania a rozpravy o požiadavkách, ktoré by Nemecko malo vzniesť voči Rusku. Vyjednávania o separátnom mieri za účasti zástupcov Ruska, Nemecka, Rakúsko-Uhorska, Bulharska a Turecka sa začali 22. decembra 1917 v Brest-Litovsku. 29. decembra 1917 sa rokovania na desať dní prerušili a až 9. januára 1918 sa opäť obnovili. Na čele ruskej delegácie stál už Trockij, ktorý nahradil Adolfa A. Joffeho. V mene boľševikov sa snažil rýchlo uzavrieť mier, aby sa mohli konsolidovať vnútorné pomery Ruska. Ďalšie rokovania, ktoré prebehli v dňoch 31. januára 1918 – 10. februára 1918, sa však vyhrotili kvôli nemeckým požiadavkám a spôsobu uplatňovania práva národov na sebaurčenie. 10. februára 1918 Trockij v rozpore s pokynmi vlády vyhlásil vojnový stav Ruska a Nemecka, Rakúsko-Uhorska, Turecka a Bulharska za ukončený a následne odstúpil od rokovaní. Do Petrohradu poslal telegram vyzývajúci ukončiť vojnu, na základe toho veliteľ armády N. V. Krylenko vydal rozkaz na zastavenie akcií a rozpustenie armády. Na základe tohto svojvoľného konania bol L. D. Trockij nahradený G. V. Čičerinom na poste ľudového komisára zahraničia. Nemecko sa na základe toho, že väčšina ruských vyjednávačov opustila Brest-Litovsk, rozhodlo o vypovedaní prímeria voči Rusku. Na základe správ o novom nemeckom útoku ruská vláda súhlasila s podpísaním mieru podľa podmienok Štvorspolku. Nové rokovania sa tak odohrali opäť v Brest-

-Litovsku a 3. marca 1918 bola podpísaná mierová zmluva, ktorá splnila očakávania Nemecka na východe. Rusko sa v mierovej zmluve zaviazalo uzavrieť mierovú zmluvu aj s Ukrajinou, kde sa mali stanoviť ich vzájomné hranice. Rokovania sa však neuskutočnili, hoci nemecké aj ukrajinské vojská postúpili ďalej na východ. Snahou Nemecka bolo využiť rozvrátenú situáciu v Rusku a ovládnuť Krym a zneutralizovať ruskú Čiernomorskú flotilu. Záujem malo aj o Kaukaz a pripojenie Pobaltska k Nemecku úniou. Ako autor uvádza, najväčšiu hrozbu v tom čase pre Nemecko predstavovala ruská Čiernomorská flotila, preto bolo jeho snahou jej neutralizácia a rozdelenie medzi miestne „nástupnícke štáty“. Aj napriek už uzatvorenej mierovej zmluve sa totižto vyskytli prípady napadnutia nemeckých lodí.

Výmena diplomatických misií medzi Nemeckom a Ruskom a nadviazanie ich vzájomných kontaktov po podpísaní mieru sa uskutočnila v apríli 1918, keď do Berlína pricestoval sovietsky zástupca Adolf A. Joffe, a do Moskvy nemecký zástupca Wilhelm von Mirbach – Harff, čím sa uľahčila vzájomná komunikácia medzi oboma štátmi. Aj po tomto kroku bolo hlavným cieľom Nemecka udržať Rusko destabilizované a snaha o vytvorenie samostatných štátov – predovšetkým Ukrajiny, Fínska a na Kaukaze podporou miestnych nacionalistických snáh – a udržať ich pod trvalým vplyvom Nemecka. Podľa návrhu generála Ludendorffa sa mali nemecké pozície získané podpisom mieru stať východiskom pre rozšírenie nemeckého obchodného vplyvu ďalej na východ, čím by dodávky z tejto oblasti pomohli Nemecku pri vojne na západnom fronte. Svoje vlastné návrhy na hospodárskom využití Ruska priniesli aj hospodárske kruhy Nemecka, ktoré v tomto priestore videli nové odfytiská, o ktoré prišli na západe, nové náleziská nerastných surovín, a teda snahou Nemecka by malo byť zabezpečiť si tu veľmocenské posta-

venie. Naopak, v Rusku sa Ústredný výbor komunistickej strany na svojom zasadnutí 8. mája 1918 rozhodol začať nové rokovavy s Nemeckom o urýchlennom uzatvorení mieru s Fínskom a Ukrajinou bez ohľadu na to, čo to bude Rusko stáť. Medzitým pokračoval postup Nemecka na Kryme a na Kaukaze, kde na základe tohto postupu a pod záštitou Nemecka bolo vyhlásené v Tbilisi nezávislé Zakaukazsko (Arménsko Azerbajdžán, Gruzínsko). Proti tomu, samozrejme, protestovalo ruské ministerstvo zahraničných vecí. Taktiež mu ďalší prostriedok na ovládnutie Ruska poskytlo vyhlásenie federácie tatárskych a arménskych oblastí a nezávislého Gruzínska, nad ktorými chcelo získať protektorát, a podpora separatistických tendencií na Ukrajine a v iných častiach bývalej cárskej ríše. Do vzájomných vzťahov negatívne zasiahla vražda W. von Mirbach – Harfa v júli 1918, ale Nemecko si neželalo obnovenie frontu na východe, a tak naďalej pokračovali rokovania o vzájomných hospodárskych vzťahoch, ktoré vyvrcholili 27. augusta 1918 podpisom viacerých zmlúv (Rusko-nemeckej doplnujúcej zmluvy k mierovej zmluve Nemecka, Rakúsko-Uhorska, Bulharska a Turecka, Nemecko-ruská finančná zmluva, Nemecko-ruská právna zmluva). Hlavnými ziskami Nemecka bolo odtrhnutie Estónska a Livónska a osamostatnenie sa Gruzínska. Získalo tiež štvrtinu ropy vyťaženej v Baku a odškodné 6 miliárd mariek. Naopak, Nemecko sa zaviazalo, že sa nebude miešať do vzťahov Ruska s odtrhnutými oblasťami a ani nebude podporovať vytváranie ďalších samostatných štátov. Taktiež bol podpísaný tajný protokol, v ktorom sa vymedzovali vzájomné hranice na línii Narva, Dvinsk a Pskov, Nemecko sa zaviazalo, že nebude podporovať nezávislosť Ukrajiny a podarilo sa mu ovládnuť ruskú čiernomorskú flotilu. Okrem týchto hlavných bodov tu boli ďalšie, ktorými sa upravovali hospodárske a vojenské vzťahy oboch štátov. Na jeseň

1918 sa však situácia Nemecka s blížiacou sa porážkou na západnom fronte rapídne zhoršovala, a tak sa snažilo udržať si svoje získané pozície aspoň na východe. Litva, Estónsko a Lotyšsko sa však rozhodli vytvoriť si vlastné štáty bez zásahu Nemecka či Ruska. Naopak, Rusko sa snažilo o vyvolanie revolúcie v Nemecku, na základe čoho došlo k vzájomnému ochladeniu vzťahov až do konca vojny a porážky Nemecka. Na základe toho 13. novembra 1918 vypovedali v Moskve Brestlitovský mier, ako aj jeho doplnujúce dohody.

Autor knihu doplnil prehľadným zoznamom použitých prameňov a literatúry, menším registrom, ako aj fotoprílohou. Je však na škodu, že priamo v texte chýbajú odkazy na použitú literatúru a pramene.

J. Zatlková

ZEITHAMMER, K. *ČIERNOHRONSKÁ LESNÍ DRÁHA*. Praha : Růžolíci Chrochtík, 2009, 152 s.

BÍLEK, A. *ČIERNOHRONSKÁ ŽELEZNICA 30 ROKOV ZÁPASU O ZACHOVANIE*. Praha : Růžolíci Chrochtík, 2009, 144 s.

Pražské vydavateľstvo s pomerne zaujímavým názvom Růžolíci Chrochtík vydalo v roku 2009 pre potreby Čiernohronskej železnice netradične riešenú (dvoj)publikáciu. Prvá kniha publikácie, autorom ktorej je Karel Zeithammer, sa zaoberá dejinami úzkorozchodnej lesnej železnice v priestore Čierneho Balogu od jej založenia po oficiálne ukončenie prevádzky v roku 1982. Na tento text voľne nadväzuje druhá kniha z pera Aleša Bílka o neľahkom úsilí dobrovoľníkov s cieľom oživiť túto pozoruhodnú technickú pamiatku, pričom sa týka obdobia od spomínaného ukončenia prevádzky železničky do súčasnosti. Netradičné na tomto diele je aj

to, že zatiaľ čo prvá kniha je publikovaná v češtine, druhá vyšla v slovenskom jazyku. Prvá spomínaná kniha je vlastne opätovným publikovaním už predtým vydaného textu Karla Zeithammera o dejinách tejto železnice. Kompozične sa skladá z jedenástich kapitol, v ktorých autor čitateľa postupne oboznamuje s plánmi, realizáciou výstavby a takisto prevádzkou tejto lesnej železničky. Autor tu skĺbil časové a tematické hľadisko. Všeobecne treba vysoko oceniť, že autor má značné znalosti o dejinách tohto špecifického regiónu, o histórii tamojšej ťažby dreva a taktike z hospodárskej úprave lesov v minulosti. Jednoznačným prínosom sú aj kapitoly o konkrétnej službe jednotlivých lokomotív a ďalšieho vozového parku železničky, ktoré opäť potvrdzujú, že autor sa v tejto problematike dobre vyzná. Pozitívne je aj to, že autor zaplnil svoj text konkrétnymi osobnosťami, pričom v tejto súvislosti hodnotí napríklad riziká práce spojené s ťažbou dreva i náročnú službu železničného personálu. Z hľadiska vojenských dejín sú zaujímavé publikované údaje o vojenských železničiach rakúsko-uhorskej armády, o nasadení ruských vojnových zajatcov na výstavbu železničky počas 1. svetovej vojny, ďalej konštatovanie o spotrebe dreva na opevňovacie práce v období „veľkej“ vojny alebo informácia o cvičení železničného pluku z Pardubic v tomto priestore v roku 1928. V súvislosti so Slovenským národným povstaním sa autor venuje aj zobrazeniu tragických udalostí z októbra 1944. Vtedy boli po prestrelke medzi partizánmi idúcimi na vlaku a nemeckými vojakmi z pomsty na námestí v Hronci popravení strojvodca Ján Nikolajdes a kurič Dezider Švec. Problematika vojenských dejín je prítomná aj v súvislosti s ničením železničných zariadení na konci 2. svetovej vojny ustupujúcou nemeckou armádou. Drobným nedostatkom tejto knihy sú napríklad chyby v ortografickej podobe niektorých mien a diskutabilný preklad niektorých názvov

z maďarského jazyka.

Druhá kniha Aleša Bílka je, ako sme už spomenuli, v podstate chronologickým prehľadom iniciatív s cieľom zachrániť a oživiť lesnú železnicu na Čiernom Balogu. Táto kniha má svoje poslanie a význam vzhľadom na najnovšie dejiny Slovenska od normalizácie po súčasnosť. Autor tu opisuje neľahké (k)roky boja za záchranu železničky sprevádzané nezaujmom a, bohužiaľ, niekedy aj obštrukciami zo strany rôznych štátnych úradov, chronickým nedostatkom finančných prostriedkov a ďalších problémov. Napriek tomu v texte je zvýraznený zmysel takejto dobrovoľnej a v podstate nezaplátenej práce. Napokon, kniha nepriamo veľa hovorí aj o stave našej spoločnosti a aj o našom postoji k technickým pamiatkam. Ako jediný drobný nedostatok musíme uviesť, že v slovenskom texte sa vyskytujú gramatické, pravopisné a štylistické chyby.

Táto reprezentatívna publikácia bola vytlačená vo veľkom formáte na kvalitnom papieri. Text v oboch knihách dopĺňajú pútavé čierne-biele a farebné fotografie, tabuľky, nákresy, mapy a ďalšie prílohy.

P. Chorvát

ZEMKO, M. OBČAN, SPOLOČNOSŤ, NÁROD V POHYBE SLOVENSKÝCH DEJÍN. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam, s. r. o., Bratislava 2010, 280 s. ISBN 978-80-89396-05-4.

Autor v knihe skúma predovšetkým politické dejiny Slovenska, slovenskej spoločnosti a slovenského národa v prvej polovici 20. storočia. Toto obdobie – osobitne roky 1. Československej republiky – znamenalo zásadný, dovtedy nepoznaný zvrät v živote Slovákov a vôbec Slovenska. Túto tému považuje za kľúčovú pre pochopenie pohybu našich dejín, ktorou nám pripomína, ako hlboko a všestranne je zviazaná prítom-

nosť národa s jeho minulosťou. Robí tak bez mentorovania. Je to dielo myšlienkovito podnetné a čitateľsky prítiažlivé. Slovenské dejiny vníma ako živý nepretržitý a obnovujúci sa proces, ktorý kladie stále nové otázky o zmysle nášho národného bytia.

Kniha sa člení do IV tematických celkov či častí, ktoré sa skladajú z 12 kapitol a predstavujú rôzne aspekty slovenského historického pohybu, ktorý sa reflektoval nielen v historiografii, ale aj vo vedomom či podvedomom vnímaní rôznych generácií, pričom jednotlivé generácie ho vnímali rôzne, pretože viaceré politické systémy ho zámerne deformovali a často vnucovali pohľad na históriu odporujúcu životnej skúsenosti. Takými boli napríklad hodnotenia justičných zločinov v 50. rokoch minulého storočia či okupácia 5 štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968 ako „internacionálna pomoc“.

V prvej časti *Slovenská spoločnosť v premenách historického času* autor hľadá podobu dejín stredoeurópskych národov. Medzi určujúce faktory historických premien slovenskej spoločnosti zahŕňa autor štúrovský pohyb a obdobie narastajúceho maďarizačného tlaku, čo našu spoločnosť zaháňalo do politickej pasivity a rok 1939 nás zasa vohnal do slepej uličky. Naproti tomu SNP ako dejinná udalosť prešla toľkými historickými interpretáciami, že dodnes vyvoláva mnoho otáznikov v našej historickej pamäti. Prvá Československá republika znamenala zásadný, dovtedy nepoznaný zvrät v živote Slovenska, v ktorom *Slováci završili svoje formovanie do moderného svojbytného európskeho národa*.

Ďalším celkom *Politika a jej tváre v medzivojnovnej straníckej aréne* približuje aj súboj politikov Milana Hodžu a Vavra Šrobára, začiatok i koniec koalícieho partnerstva Hodžových agrárnikov a Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, obraz a personifikácia prezidenta T. G. Masaryka. V tejto časti sú publikované aj eseje *Nádej – pasca*

na intelektuálov? s výrečným podtitulom *K tragickému príbehu verného komunistu Vladimíra Clementisa*.

Obsahom tretej časti sú *Politické ozveny etnickej pestrosti republiky v medzivojnovom období*, ktoré tvorí ťažisko autorovho výskumu. Venovaná mu je štúdia o slovakizácii Bratislavy (Pozsony-Pressburg-Prešporok) v 20. storočí, nemeckej tlači v medzivojnovom multikultúrnom prostredí, o politických stranách prvej ČSR a o pokusoch „konečného vyriešenia“ maďarskej otázky v Československu.

Posledný tematický celok *Slovensko v modernej stredoeurópskej histórii* analyzuje témy: Československo-sovietske spojenectvo z mladofudáckeho pohľadu, stredná Európa v politických koncepciách E. Beneša a M. Hodžu, E. Beneš v bludných kruhoch politiky, Trianon a Viedenská arbitráž a napokon záverečná stať *stredná Európa a Slovensko – prítomnosť a budúcnosť v tieni minulosti*.

V závere diela je *Dodatok – Zabudnutý text z roku 1968 – Socializmus a národná demokracia*. Po ňom nasleduje ešte *Zhrnutie (Summary), Bibliografia a Menný register*. Jednotlivé state či kapitoly alebo články boli napísané v rokoch 1968, 1979, 2002 – 2010.

L. Jančo

ČIERNÁ-LANTAYOVÁ, D. *TRADÍCIA A DEJINY. VYBRANÉ OTÁZKY ZO SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH A SLOVENSKO-RUSKÝCH VZŤAHOV (1934 – 1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve TYPOSET Print, s. r. o., 2009, Edícia *SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA*, 270 s. ISBN 978-80-970302-0-9.

Dielo vyšlo v rámci „Centra excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných slovenských dejín“ pri HÚ SAV.

Publikácia obsahuje texty, ktoré boli uverejnené v posledných pätnástich rokoch (1993 – 2008), texty, ktoré boli donedávna tabuizované, zamlčované či zakazované. Jednotlivé kapitoly alebo témy obsahujú množstvo rozporuplných otázok a problémov, ktoré riešili politici ČSR, Slovenska, Maďarska a Ruska v zahraničnej politike v zložitom medzivojnovom období a počas 2. svetovej vojny či tesne po nej.

Obsah diela tvoria dve časti: *Slovensko a Maďarsko* (7 kapitol) a *Slovensko a Sovietsky zväz* (8 kapitol). Prvá časť rieši protivenstvá maďarského problému a zahraničnopolitické koncepcie československej exilovej vlády v Londýne v rokoch 1941 – 1945, otázku národnostných menšín 1944 – 1948, otázky hraníc s Maďarskom 1944 – 1945, voľby v Maďarsku 1945, okupované územia južného Slovenska 1938 – 1945, sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom 1943 – 1947 a napokon slovenská verejnosť a rok 1956. Problémy a sporné otázky pretrvávajú v modifikovanej podobe od Trianonskej mierovej zmluvy (1920) dodnes.

Druhá časť sa zaoberá sovietskou politikou v strednej a juhovýchodnej Európe 1944 – 1949, nadviazaním diplomatických stykov medzi Slovenskom a ZSSR 1939, predstavami a realitou vo vzťahu so Sovietskym zväzom 1940, slovenskými záujmami medzi Bratislavou a Moskvou 1940 – 1941, ruským faktorom v geopolitických úvahách o Slovensku 1939 – 1941, poznámkami

sovietskeho zástupcu k napätiu medzi Slovenskom a Maďarskom 1940 – 1941, ruskou otázkou 1941 – 1943 a slovanskými predstavami v slovensko-ruských vzťahoch 1934 – 1949.

Knihy Dagmar Čiernej-Lantayovej je už piatym vydaním v HÚ SAV s názvom *Slovenská historiografia*. Autorkin výskum ukazuje postoj popredných politikov Československa, Maďarska, sovietskeho Ruska i Slovenska k formovaniu zahraničnej politiky a politických vzťahov medzi ich krajinami v mimoriadne zložitom období. Obsahuje texty, ktoré vychádzajú z hlbokého bádania v archívoch v Moskve, Budapešti, Prahe a Bratislave. V čase, keď nacistické Nemecko začalo pochod cez nestabilnú a rozhádanú Európu, je veľmi pozoruhodné sledovať nielen názory, motiváciu a konanie vládnucej elity týchto krajín, ale aj reakcie rôznych politických zoskupení a strán. Zaujímavé je krátke obdobie existencie samostatnej Slovenskej republiky. A to nielen, pokiaľ ide o kontroverzné vzťahy medzi Slovenskom a Maďarskom, a to ako spojencov v novej Hitlerovej Európe, ale aj diplomatické vzťahy medzi Bratislavou a Moskvou, ktoré marxistická historiografia považovala za tabu. To na jednej strane ukazuje politickú hru slovenských vodcov vykonávanú pod dohľadom nacistického Berlína a na druhej strane dokumenty i korene slovenského rusofilstva. Otvorené a kontroverzné otázky z predvojnových a vojnových čias sa vrátili v pozmenenej podobe po roku 1945, ktoré opäť ovplyvnili vzájomné vzťahy uvedených krajín. V hektickej medzinárodnej a diplomatickej scéne sme boli svedkami novej vlny sporov najmä medzi malými štátmi strednej a juhovýchodnej Európy, čo trvalo iba krátko, lebo tieto krajiny sa stali satelitmi Sovietskeho zväzu a ich individuálne záujmy spadali pod politickú nadvládu tejto superveľmoci.

L. Jančo

JAKL, Tomáš. *PRAHOU POD PAN-CÍŘEM POVSTALCŮ. České květnové povstání ve fotografii*. Svazek I. Praha : Mladá fronta, 2010, 215 s.

Anotovaná publikácia je prvým zväzkom novej edície České květnové povstání ve fotografii pražského vydavateľstva Mladá fronta. Jej autorom je vojenský historik, pracovník Vojenského historického ústavu v Prahe Tomáš Jakl, ktorý sa dlhodobo venuje najmä problematike útočnej vozby (obrnenej techniky) do roku 1945. Publikáciu lektorovali Vladimír Francev a David Šolc. V stručnom úvode knihy autor správne poukazuje na význam tankových jednotiek a taktiež vojenského letectva v období 2. svetovej vojny. Konštatuje, že po vypuknutí Českého májového povstania v roku 1945 disponovali povstalci v Prahe a okolí desiatimi obrnenými vozidlami, desiatimi improvizovanými obrnenými vlakmi a jedným lietadlom. Ďalej je v knihe publikovaný dokument Souhrnná zpráva o bojích útočné vozby ve dnech 5. až 9. května 1945. Ide o edíciu správy veliteľa Útočnej vozby Veľkej Prahy (veliteľstvo „Bartoš“) plk. gšt. Zdeňka Vltavského zo dňa 4. júna 1945. Táto správa bola vypracovaná pre vtedajšieho vojenského veliteľa Veľkej Prahy generála Karla Kutlvašra, je archivovaná vo VÚA – VHA Praha a obsahuje aj štyri prílohy, ktoré predmetnú problematiku vhodne dopĺňajú, rozširujú, resp. konkretizujú. Hlavnú časť knihy tvorí súbor 225 neraz unikátnych dobových fotografií znázorňujúcich najmä povstaleckú obrnenú techniku. Je evidentné, že príprava tejto publikácie trvala autorovi niekoľko rokov. Fotografický materiál do nej pritom pochádza zo zbierok viacerých autorov a inštitúcií. Je nutné konštatovať, že popisy záberov sú na vysokej profesionálnej úrovni. Autor aj týmto potvrdil, že sa v predmetnej problematike skvelo vyzná. Súbor fotografií je rozdelený do sedemnástich samostatných

časť. Kritériom rozdelenia bola nielen príslušnosť vozidiel k niektorej jednotke, ale aj geografický, resp. časový faktor vzhľadom na uvedenú problematiku. Práca tak obrazom prináša nové a často slovom ťažko opísateľné informácie o českom májovom povstání v roku 1945. Obrazový materiál ďalej vhodne dopĺňa zoznam skratiek, použítá literatúra, archívne pramene, menný a miestny register.

P. Chorvát

BAKA, I. – CSÉFALVAY, F. – KRAL-ČÁK, P. a kol. *FERDINAND ČATLOŠ – VOJAK A POLITIK (1895 – 1972)*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2011, 309 s. ISBN 978-80-970768-0-1

Občianske združenie *Pro Militaria Historica* v spolupráci s Vojenským historickým ústavom Bratislava vydalo v roku 2011 zborník príspevkov o zaujímavej osobnosti vojenských dejín Slovenska – Ferdinandovi Čatlošovi. Vydanie tejto publikácie finančne podporili Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo kultúry SR a Literárny fond. Výskum v nemeckých archívoch, ktorého výsledky sú takisto v publikácii prezentované, bol realizovaný v rámci grantu APV č. 0352-07 pod názvom *Slovensko-nemecké vzťahy v rokoch 1938 – 1945 v dokumentoch*. Autori jednotlivých príspevkov patria ku mladej a strednej generácii slovenských (vojenských) historikov. Kompozične je publikácia tvorená širším úvodom a jedenástimi kapitolami. Autori, resp. zostavovatelia, pri ich publikovaní zvolili predovšetkým chronologické hľadisko, teda jednotlivé kapitoly interpretujú najmä Čatlošov profesionálny život (čo naznačuje aj názov publikácie).

Zostavovatelia v úvode bližšie zhodnotili doterajší stav poznania tejto problematiky, pričom bližšie analyzovali vnímanie osobnosti Ferdinanda Čatloša v historiografii. Zdôraznili, že napriek značnému záujmu

o problematiku vojenských dejín Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 „... *dodnes nie je k dispozícii komplexná biografia jediného generála slovenskej armády...*“ (s. 6). Zostavovatelia tu ďalej správne upozornili aj na ďalšie úskalia interpretácie osobnosti Ferdinanda Čatloša, ktoré spočívajú najmä v nekritickej nazeraní na jeho obsiahle memoáre.

Ako sme už spomenuli, príspevky sú vzhľadom na tému zoradené chronologicky. Vojenský historik Miloslav Čaplovič sa tak vo svojom príspevku zameril na zobrazenie Čatlošovho života a vojenskej kariéry do vzniku Slovenskej republiky v roku 1939. Ďalšie príspevky s výnimkou posledného sa sústreďujú na interpretáciu Čatlošových aktivít vo funkcii ministra národnej obrany v rokoch 1939 – 1944. Vojenský historik František Cséfalvay vo svojom prvom príspevku bližšie interpretuje Čatlošovu osobnosť v súvislosti so vznikom a výstavbou slovenskej armády v období od marca do augusta 1939. Vo svojom druhom príspevku sa následne zameril na problematiku vzťahu generála Čatloša k odboju v roku 1944. Ďalší pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave Igor Baka prispel do zborníka štyrmi príspevkami. V prvom zobrazuje generála Čatloša ako veliteľa slovenskej poľnej armády v ťažení proti Poľsku. V ďalšom analyzuje pozadie neprijatej demisie generála Čatloša z januára 1941. Otázkou účasti slovenskej armády na frontoch druhej svetovej vojny v rokoch 1941 – 1944 autor rozdelil do dvoch samostatných kapitol. V súvislosti s ministrom obrany hodnotí najprv nasadenie slovenskej armády na východnom fronte (1941 – 1942) a potom jej ďalšiu účasť na vojnových operáciách (1942 – 1944). Pomerne obsiahlu kapitolu Nemecká vojenská komisia na Slovensku a „tichý“ minister napísali Jana Tulkisová a Eduard Nižňanský. V nej sa zamerali na konštituovanie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a jej ďalšie

aktivity do vypuknutia 2. svetovej vojny.

Príspevok Pavla Šimuniča (VHÚ) vzhľadom na tému časovo-tematicky „vypĺňa“ obdobie od skončenia vojenského ťaženia proti Poľsku do tzv. Lichardusovho puču. Veľmi zaujímavý je aj príspevok Petra Kralčáka (VHA), v ktorom bližšie interpretuje rolu ministra národnej obrany pri vytváraní Pracovného zboru NO. V poslednej kapitole sa Alex Maskalík (VHÚ) venoval interpretácii rozsiahleho spomienkového materiálu. Zborník vhodne dopĺňa zoznam najvyšších vyznamenaní generála Čatloša a kvalitné čiernobiele fotografie. Tie približujú nielen profesionálny, ale aj súkromný život tohto generála. Čitateľ v záver nájde prehľad použitých prameňov a literatúry, anglické a nemecké resumé, menný register a krátke biografie autorov.

Vydanie zborníka o generálovi Čatlošovi je, podľa nášho názoru, pozitívna udalosť v slovenskej vojenskej historiografii. Kniha prináša nielen viaceré nové pohľady na osobnosť ministra národnej obrany, ale aj niektoré pomerne málo známe informácie o „jeho“ dobe. Zborník určite uvítajú nielen profesionálni historici, ale aj študenti histórie a všetci záujemcovia o vojenské dejiny Slovenska. Dúfajme, že z „dielne“ občianskeho združenia Pro Militaria Historica vyjde ešte veľa takýchto kvalitných publikácií.

P. Chorvát

OVERY, Richard. *BRITAIN AT WAR 1939-1945.* London : Carlton Books, 2011. 140 s., ISBN 978-1-84732-853-3.

Druhá svetová vojna je jednou z „najobľúbenejších“ tém mnohých súčasných historikov a monografií zaoberajúcich sa týmto obdobím je nespočetne veľa. Takouto prácou je aj predkladaná kniha britského historika Richarda Overya (*1947) *Britain at War 1939-1945*. Aj keď je táto práca

napísaná renomovaným historikom a odborníkom, o ktorom môžeme konštatovať, že patrí medzi svetovú špičku vo výskume dejín 2. svetovej vojny, nie je odbornou monografiou v pravom slova zmysle. Ide skôr o zhrňujúcu vedecko-populárnu prácu určenú nielen akademickej obci. Overyho kniha je zaujímavým príkladom, ako prezentovať súhrnné výsledky dlhodobého výskumu širšej verejnosti. Monografia si dáva za cieľ poukázať na vojnové úsilie Veľkej Británie v celej jeho šírke, od počiatočných porážok až po víťazstvo vo vojne. Pokryté sú všetky bojiská, ktorých sa zúčastnili britskí vojaci a vojaci Commonwealthu: od prvých dvoch rokov, v ktorých stála Veľká Británia spolu so svojím Impériom prakticky sama v celosvetovej vojne proti Nemecku a jeho spojencom z Osi, fašistickým Talianskom a imperiálnym Japonskom; až po koniec vojny, kde Briti bojovali po boku svojich nových spojencov, predovšetkým Spojených štátov a Sovietskeho zväzu.

Práca je rozdelená na 56 malých, väčšinou dvojstranových kapitol. Jednotlivé kapitoly postupne chronologicky popisujú udalosti druhej svetovej vojny, na ktorých sa Veľká Británia vojensky, diplomaticky, alebo inak podieľala: mníchovskou krízou počnúc, kapituláciou Japonska končiac. V knihe môžeme nájsť známe a prevratné udalosti vojny, akými boli operácia Dynamo (evakuácia britských vojakov z Dunkirku), pád Francúzska, bitka o Britániu, porážka Rommelových Afrikakorps, bombardovanie Nemecka, deň D a vylodenie v Normandii, či prekročenie Rýna, no i niekoľko menej známych kapitol vojny. Overy venuje jednu kapitolu napríklad menej známej bitke pri River plate zo septembra 1939 (s.14-15), ktorá bola prvou námornou bitkou druhej svetovej vojny a zároveň prvým britským víťazstvom. Zaujímavou je aj kapitola o nemeckom pláne na vylodenie na britské ostrovy, tzv. operácii „Seelöve“ a strachu, ktorý v Spojenom kráľovstve spôsobila.

Cez víkend zo 14. na 15. septembra 1940 dostali dokonca britskí vojaci na pobreží rozkaz spať v topánkach (s. 32). Menej známou akciou je tiež neúspešná operácia s krycím názvom „Chastise“, ktorej cieľom bolo zničiť niektoré vodné priehrady v Nemecku, a tým oslabiť ekonomickú a hospodársku potenciu Ríše a ktorá bola odvolaná po prvom nálete (s. 86-87). Zvláštnu kapitolu venuje Overy i špeciálnym britským jednotkám Commandos (s. 56-57), bombardovaniu Nemecka RAF (s.64-65), osobitne potom bombardovaniu Hamburgu (s. 92-93). Osobitné kapitoly sú venované tiež špiónom, kamuflovaniu a lstiam, ktoré používala armáda jej Veličenstva vo svojom vojenskom úsilí (102-103), a oslobodeniu koncentračných táborov (s. 128-129).

Každá udalosť je prezentovaná stručne a je doplnená mapami a fotografiami, pričom ide väčšinou o doteraz málo využívané, a preto aj málo známe fotografie zo zbierok *Imperial War Museum* a londýnskych *National Archives in Kew*. Text jednotlivých kapitol je dobre čitateľný, zrozumiteľný a pôsobí ucelene.

Zaujímavou časťou knihy sú faksimile dobových dokumentov, denníkov vojakov, korešpondencie či dobovej tlače. Čitateľ tak môže v knihe nájsť známy príkaz č.1 – Hitlerov rozkaz na inváziu do Poľska z 31. augusta 1939, poznámky, ktoré si Winston Churchill robil pred svojím vystúpením v snemovni 20. augusta 1940, list dvojitého agenta Garba z Madridu do Nemecka, ktorý hovorí o tom, že vylodenie Spojencov určite neprebehne v Normandii, alebo denníky bombardovacieho letca z Nového Zélandu, či seržanta G. E. Hughesa, ktorý popisuje svoje skúsenosti od dňa D po Operáciu Market Garden.

Overy neprináša v tejto knihe prevratné fakty ani nový pohľad na dejiny Veľkej Británie, či dejiny druhej svetovej vojny. Prezentovaná publikácia je však zaujímavým príkladom, ako prezentovať výsledky

výskumu, ktorému sa Overy venuje väčšinu svojho akademického života širokej verejnosti.

J. Drábik

BOHUŠ, Ondrej. *SPOMIENKY HRONSEČANOV NA PROTIFAŠISTICKÝ ODBOJ, SNP A OSLOBODENIE*. Banská Bystrica : Klub priateľov múzea SNP, 2011, 119 s. ISBN 978-80-89514-01-4.

V premiére edície Spomienky Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici vyšla tohto roku monografia *Spomienky Hronsečanov na protifašistický odboj, SNP a oslobodenie*. Podpísali sa pod ňu Ondrej Bohuš, Štefan Gulka a Želmíra Slancová. V predhovore píše autori o motiváciách vzniku publikácie a časovom slede zhromažďovania historických faktov naratívnej povahy. Tie majú charakter spomienkového rozprávania, či rozprávania zo života, ktorú autori prerozprávali do historického opisu či stručnej biografie osobností spojených s predmetom práce. Monografia má popri predhovore, úvode i závere deväť kapitol.

Kapitola prvá zbytočne anotuje stručnú históriu obce po tom, ako obec vydala pri svojom 750. výročí prvej písomnej zbierky vlastivednú monografiu. Druhá kapitola píše o sociálnej skladbe obyvateľstva, jej determinácii výstavbou rozsiahlych muničných skladov, ktorá priniesla do regiónu silný robotnícky (čiastočne protiľudácky) a vojenský element. Protiľudácky element sa z domácich zdrojov napíňal z prostredia železničiarov a evanjelickej cirkvi v lokalite spravovanej Pavlom Hroncom. Jeho prostredníctvom sa upevňovali v regióne protifašistické postoje obyvateľov i konšpiratívne akcie celoštátneho charakteru s presahom do zahraničia. Hronec sa angažoval i v činnosti odbojovej skupiny Flóra pod vedením Kvetý Veisovej. Tretia kapitola píše

o priebehu Povstania v lokalite. Vymenováva 37 občanov Hronseku, vojakov činnej služby a záloh, ktorí sa Povstania zúčastnili. Opisuje i aktivity občanov pri opevňovacích prácach a opravách na letisku Tri duby. Samostatnou časťou kapitoly je opis udalostí spojených s rozsiahlym nemeckým náletom na letisko 10. septembra. Autori sa potom venujú pohybu niektorých povstalcov v bojových operáciách na rôznych operačných smeroch. Venujú sa tiež mapovaniu povstaleckého obdobia z pohľadu sedemnástich mužov a jednej ženy. V tejto kapitole venujú autori náležitú pozornosť i udalostiam na Troch duboch, najmä leteckého mostu Červenej armády, príletom zahraničných misií, 1. československého leteckého stíhacieho pluku, jeho zásluh pri ochrane sliačskeho letiska a príletu 2. československej paradesantnej brigády. V ďalšej kapitole píše autori históriu obce po potlačení Povstania od záchranu povstaleckých vojakov, Židov, stykov s oddychujúcimi maďarskými a nemeckými jednotkami, približujú ochranu materiálnych hodnôt regiónu i občanov pred deportáciami. Krátka piata kapitola hovorí o záchrane troch amerických letcov, ktorí spadli do chotára Hronseka 12. decembra 1944. *Oslobodenie obce Hronsek*, nesie názov šiesta kapitola. Opisuje silný fortifikačný systém, ktorý bránil prístupu spojeneckých vojsk v smere na Banskú Bystricu. Front stál pred touto líniou od 14. do 21. marca. Potom nastal čas obnovy Hronseka, nielen materiálnej, ale i sociálnej, kultúrnej, religióznej a politickej. Ďalšia kapitola zaznamenáva príbehy z čias odboja a spolupráce s odbojármi susedných obcí, najmä Badína. Obce popri materiálnej pomoci vytvorili prirodzený informačný systém komunikácie a mimooficiálneho informovania občanov o stave spoločnosti. V tejto kapitole defilujú hrdinovia všedných vojnových dní, ktoré bolo treba žiť so cťou, prirodzenými činmi pomoci a nevšednými skutkami proti nepriateľovi. Záver kapitoly

obsahuje i menoslov obyvateľov, ktorí sa zapojili do protifašistického odboja. Deviatka kapitola opisuje stručné dejiny miestnej organizácie protifašistického odboja, ktorej vznik sa datuje do roku 1974. Záver sumarizuje obsah publikácie a čiastočne ho dopĺňa novými faktmi.

Z obsahu publikácie je čitateľné, že s láskou a hrdosťou ju pripravili ľudia životne zainteresovaní na dejoch obdobia, o ktorých píše. Zdá sa, že na základe naratívnej histórie spísali a predostreli fakty, ktoré sa už len ťažko budú dať doplniť novými skutočnosťami. Žiaľ, autori nie vždy naplňajú súčasné požiadavky historiografie. Napríklad nie sú čitateľné všetky fotografie textu, na strane 47 sľúbený prehľad použitej literatúry chýba, napriek tomu je to čitateľné dielko, naplnené hrdosťou a viditeľnou snahou maximálnej obsahovej naplnenosti historickými faktmi.

M. Šípka

BÍLEK, J. VOJÁCI DRUHÉ KATEGORIE aneb Neříkejte jim černí baroni. Praha : Euromedia Group, k. s. – Knižní klub Praha 2010, 280 s. ISBN 978-80-242-2622-8.

PTP 1. 9. 1950 – 1. 5. 1954

„Čierni baróni“ sú verejnosti známi najmä z kníh M. Švandrlíka, ale povaha ich vojenskej služby nemohla byť tomuto humoristickému obrazu vzdialenejšia. O ich pomenovaní existujú 3 teórie: vojaci pracujúci v baniach zarábali toľko ako baróni a od uhoľného prachu boli čierni; baňa Sovinec patrila pred znárodnením barónovi Larischovi nosiacemu biely golier, teraz patrí ľudu a oni sú vlastne baróni, ale čierni; v bani Hedvika si po šichte dávali v kantíne pivo, autobus ich potom odvážal na ubytovne a súrili ich „*Nezdržujte, baróni*“, „*pohnite si, baróni*“..., táto je najpravdepodobnejšia. V roku 2010 uplynulo šesťdesiat rokov od založenia prvých pomocných technických

práporov (PTP), ktoré boli v skutočnosti trestnými vojenskými jednotkami pre politicky nespoľahlivých mužov, ktorí boli počas vojenskej základnej služby izolovaní a potrestaní ťažkou fyzickou prácou, tá ich spolu s ideologickým pôsobením a rôznymi formami ponižovania mala prevychovať v duchu potrieb komunistického režimu. Vojaci druhej kategórie sprostredkujú nielen poznanie, kto pétépáci skutočne boli, ale i dobu, v ktorej prežívali svoje ťažké a dodnes temer neznáme životné príbehy. Ich cenné i otrasné spomienky sprevádza celý rad dobových dokumentov, väčšinou doteraz nepublikovaných fotografií z osobných archívov, dokumentov vojenskej správy, vojenské knižky či autentické kresby z čias vojenskej služby. Súčasťou publikácie je aj prehľad a stručná história všetkých PTP v histórii čs. armády.

Obsah knihy tvorí 7 kapitol s názvami a časovými údajmi: Kapitola 1: *Na začiatku boli cestné prápory (október 1948 – september 1950)*. 5. oddelenie obranného spravodajstva (OBZ) Hlavného štábu čs. armády zrodilo obludný systém – v júli 1948 navrhlo vytvoriť v rámci ženijného vojska niekoľko jednotiek s osobitným režimom, a tak vznikli od 1. 10. 1948 zo IV. cestných práporov ženijných plukov (žp): žp 1 Mimoň 51. PTP, žp 2 Svatá Dobrotivá (Zaječov) 52. PTP, žp 3 Mesto Libavá 52. PTP a žp 4 Leš 54. PTP. Boli podriadené ženijnému vojsku a boli dislokované vo vojenských výcvikových táboroch (VVT) a slúžilo v nich 2 000 vojakov. Ich úlohou bolo izolovať mladých mužov od ostatných vojakov pre triedny pôvod (otec bol kapitalista, živnostník, veľký či stredný roľník, odsúdený za trestný čin...). Boli podopreté zákonmi č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a č. 247/1948 Zb. o táboroch nútených prác. 12. 7. 1950 podpísal minister národnej obrany rozkaz o zriadení prvých osem PTP. Ďalšia kapitola s názvom *Lahkým pétépákom lahko a rých-*

lo (september 1950 – september 1951). Nástupom A. Čepičku sa začalo podľa KVP budovanie čs. armády podľa vzoru ZSSR (zriadenie ZVP, očista veliteľského zboru, politická a triedna repatriácia brancov). V jeseni 1950 bolo vytvorených prvých 8 PTP (4 ľahké – Mimoň, Sv. Dobrotivá, Mesto Libavá, Lešť a 4 ťažké – Ostrava-Radvanice, Horní Suchá, Kladno-Libušín, Most). Vojaci nosili čierne náplecníky (po ženis-toch, aj chemikoch, ale čierne s červeným lemovaním nosili aj tankisti, delostrelci, každý s označením zbraní). Boli stanovené klasifikácie (A – zdravotná, B – polit. spôsobilosť, C – politická, schopný pre PTP, od septembra 1950 zmenené na E – politicky nespoľahlivý) a D – neschopný (niektoré sa ešte členili na Aj, Ad, Bs, Cj, Cd). Uskutočnili sa previerky preverených, v rámci ľahkých PTP boli zriadené pre duchovných, klerikov a seminaristov „kňazské roty“, v ťažkých PTP boli po skupinách všetkých rôť. Dňa 1. 1. 1950 vznikli pre potreby armády stavebné podniky Posista, Konstruktiva, Armastav, Severostav a Stavoinindustria, v ktorých pracovali hlavne pétépáci. Nasleduje 3. kapitola *Osemsto metrov pod zemou* (október 1950 – september 1951). Už v roku 1946 vznikli Kombinované banské oddiely (KBO). Roku 1947 bol vyhlásený dvojročný plán obnovy a výstavby vojnou zničeného hospodárstva. Pre nedostatok pracovných síl boli vytvorené Vojenské banské oddiely (VBO), ktoré nahradili výpomoc armády. Prvé 4 ťažké PTP vytvorili v máji 1950 (2 v Ostrave, Kladne a Moste). Od 1. 1. 1951 boli všetky PTP a KBO podriadené Stavebnej a ubytovacej správe (SUS) MNO. 15. 5. 1951 vznikli prvé 2 technické prápory (TP) v Děčine a Moste a pre PTP a TP vznikol nový termín Vojenské pracovné jednotky (VPJ). Kapitola 4: *Neurčito sa rovná navždy* (október 1951 september 1952). Vojenská rada 12. 9. 1951 zneužila § 39 branného zákona – boli vytvorené 3 nové ľahké PTP „kulacké“ pre vojenské stavebníctvo

a zároveň boli pre nich určené výnimočné cvičenia. V roku 1951 VPJ tvorilo 11 ľahkých a 6 ťažkých PTP s 24 000 mužmi. 18. 8. 1952 bol vydaný štatút VPJ, upravujúci ich práva a povinnosti. Do VPJ bolo zaradených 5 druhov osôb podľa klasifikácie a vytváralo sa 5 druhov jednotiek: TP pre stavebné práce ženijného vojska, pre banské práce, pre stavebné podniky, ťažké PTP pre bane, trestanecké roty. Ďalej Kapitola 5 *Výnimočné vojenské cvičenia v listoch* (október 1952 – september 1953). Represívny charakter jednotiek nezmizol, ale postupne bol nahradzovaný ekonomickým hľadiskom – zvyšovanie počtu TP pre vojenskú správu i národné hospodárstvo. 1. 1. 1952 boli vytvorené 3 „kulacké“ jednotky a 1. 11. 1952 4 TP (2 už patrili žen. vojsku). Prápori prekračovali normy, zaviedlo sa súťaženie, šport, kultúra, organizovali sa večerné odborné kurzy, robili sa záväzky na brigádu v baniach. Po smrti Stalina (5. 5. 1953) a Gottwalda (14. 3. 1952) sa pomery začali uvoľňovať – premenou PTP na TP sa pracovná služba mala stať vojenskou. 1. 6. 1953 sa uskutočnila peňažná reforma (veľká menová lúpež), zrušený bol lístkový systém, čo malo negatívny dopad na PTP i TP. Napriek tomu bola rentabilita VPJ viac dobrá, pre voj. správu i NH bola veľkým prínosom a znamenala zisk. Kapitola 6: *Koniec s hor-kou prichuťou* (október 1953 – máj 1954). Nastal začiatok konca. K 1.1.1953 došlo k prvej veľkej reorganizácii VPJ aj veľká previerka vojakov klasifikácie E. 7 PTP bolo reorganizovaných na TP, vznikla 55. pomocná techn. skupina (II., IV. a V. PTP sa stali 10 – 12. TP. I. a III. – 13. a 14. PTP). Jej súčasťou sa stal i 8. a 9. TP, 5. a 6. TP prešli k žen. vojsku. Na konci roka 1953 VPJ tvorilo 17 TP a 10 PTP s počtom 31 000 (z toho 7 000 PTP). Dochádzalo k veľkým stratám (zranenia – ľahké 2 750, ťažké 518, smrteľné 40), vzniklo 4 992 mimoriadnych udalostí (samovraždy, zbehnutia, svojvoľné vzdialenia, poburovania). Venovaním po

50 Kčs dostali vianočné dovolenky. Nastal začiatok konca: v 2. polovici roka 1953 v 25 VPJ (8 PTP a 17 TP) slúžilo 30 000 mužov na viac ako 350 miestach. 1. 3. 1954 vznikla 1. – 3. technická skupina, počet VPJ sa znížil na 20 TP a 4 PTP. K 30. 4. 1954 bola zrušená klasifikácia E, povolávanie na výnimočné cvičenia (bez časového obmedzenia, vojenská služba neraz trvala aj 4 roky) a posledné 4 PTP ako politické a trestanecké jednotky k 1. 5. 1954 zanikli – boli reorganizované na TP, 1. 5. 1954 VPJ boli premenované na Vojenské technické jednotky (VTJ). Napokon posledná Kapitola 7 *Čo bolo ďalej (Kaleidoskop nasledujúcich rokov)*. Začiatkom mája 1954 VPJ z čs. armády zmizli, VVPJ premenované na VVTJ, v ktorom pôsobili 3 TS s 12 TP stavebnými, ktoré boli 1. 10. 1956 reorganizované na 1 techn. pluk, 2 mostné stavebné prápory a 3 cestné stav. prápory. 1. 1. 1959 sa zlúčili VTJ s n. p. Posista, vytvorili sa Voj. stavby, ktoré mali 5 technických plukov, z ktorých vznikli 1. 10. 1960 skupiny (mali vojenskú a hosp. časť), a tieto sa 1. 10. 1961 zlúčili, VS mali okolo 10 000 vojakov a niekoľko tisíc o. z. V roku 1961 sa začalo pripravovať železničné vojsko – boli zrušené 4 skupiny VS a vytvorené nové cestné brigády, z ktorých vznikli v roku 1974 1. silniční stav. brigáda Pardubice a 2. cestná stavebná brigáda Bratislava (zanikla ako stavebná základňa 1995). Roku 1990 sa vytvoril Zväz PTP, 1991 Český a Slovenský zväz PTP (1992 sa osamostatnili), neskôr premenovaný na PTP-VTNP. Zákonom č. 87/1991 Zb. a 267/1992 Zb. došlo k mimosúdny rehabilitáciám. PTP mali represívny charakter, avšak

paradoxne neodporovali vtedajším právnym predpisom alebo iba sčasti. Ich vznik však bol v príkrom rozpore s medzinárodnými konvenciami (Dohoda o nútenej alebo povinnej práci). V PTP slúžilo spolu okolo 60 000 – 100 000 vojakov, z toho asi 15 000 s klasifikáciou „E“ (okolo 5 500 zo Slovenska). V rokoch 1948 – 1954 boli vytvorené: 4 cestné prápory žen. plukov (od 1950 51. – 54. PTP, 55. – 68. PTP, I. – V. PTP, 55. pomocná techn. skupina, 1. – 8. TP (z toho 14 ľahkých PTP pre prácu v stavebníctve a 11 ťažkých PTP pre prácu v baniach a lomoch. Situáciu pútavým spôsobom približujú rozprávania priamych účastníkov jednotiek (K. Adam, J. Foltýn, L. Malý, V. Koželský, S. Hledík a V. Dlouhý. Knihu dopĺňajú akoby samostatné časti: 13 osobností (ako kpt. B. Ťoupalík) – veliteľov PTP; Ako išiel čas; Podivná jurisdikcia; Pohľad za hranice – ZSSR, Poľsko, Maďarsko a Rumunsko – ktoré mali podobné útvary, v ktorých slúžilo asi 950 000 mužov (pre ZSSR a Bulharsko nie sú údaje).

Vedecký pracovník, historik, publicista a prekladateľ Jiří Bílek sa špecializuje na dejiny druhej polovice 20. storočia, predovšetkým na vojenstvo a čs. armádu. Problematikou PTP sa zaoberal v publikáciách: *PTP 1950 – 1954* (1992), *Pétépáci aneb černí baroni* (1996), *PTP – o jedné z forem zneužití armády...* (2002). I jeho posledné dielo o ich organizácii, účele a fungovaní je jedinečná knižka, v ktorej sa kapitoly z histórie týchto útvarov striedajú s príbehmi a portrétmi konkrétnych ľudí.

E. Jančo

KRONIKA

VEDECKÁ KONFERENCIA O OBČIANSKEJ VOJNE V RUSKU

V meste Kungur na Urale (Ruská federácia, Permská oblasť) sa v dňoch 7. – 8. októbra 2011 uskutočnil druhý ročník vedecko-praktickej konferencie *Občianska vojna na Urale: súčasné problémy prameňoznalectva a historiografie*. Jej usporiadateľmi boli Historicko-politologická fakulta Permskej štátnej univerzity, Katedra svetových a národných dejín Moskovského štátneho inštitútu medzinárodných vzťahov, Permské oblastné múzeum, Kungurské regionálne múzeum, historicko-archívny časopis *Retrospektiva*, mestská správa Kunguru a Československá obec legionárska v Prahe.

V rámci konferencie odzneli viaceré podnetné referáty zaoberajúce sa ako teoretickými problémami (periodizácia občianskej vojny, terminológia, kritická analýza dochovaných prameňov, vyhľadávanie zničených hrobov legionárov a iné), tak otázkami praktickými (vyučovanie problematiky na rôznych stupňoch škôl) a aj konkrétnymi vojensko-politickými udalosťami (vzťahy légii s boľševikmi, vplyv separátneho mieru v Brest-Litovsku, „každodenný život“ bojujúcich jednotiek a miestneho obyvateľstva, bojovými operáciami v oblasti Uralu – napríklad v Jekaterinburgu, Kyme a v iných mestách). Veľmi zaujímavé bolo sledovať slovné „súboje“ ruských historikov konfrontujúcich názory staršej historiografie s novšími, ideologických náterov zbavených postojmi, napríklad v otázke teroru. Diskutovalo sa napríklad o tom, že doteraz takmer jednoznačne klasifikovanú činnosť légii v oblasti Penzy, Čeljabinska a inde ako „vzburu“, by bolo vhodnejšie nazývať „vyšťupením“ alebo o otázkach spojených s terorom boľševikov a bielych vojsk. Presné čísla nebudú nikdy známe, ale podľa niektorých referujúcich bije do očí obrovský rozdiel v pomere obetí tohto búrlivého a krutého obdobia v dejinách Ruska. Počet obetí „červeného“ teroru niektorí referujúci odhadovali na približne 1 milión, zatiaľ čo obeťami „bielych“ sa stalo približne 10 000 ľudí, pričom ale išlo väčšinou o protivníkov, ktorí padli v bojových operáciách. Za českú a slovenskú stranu sa na konferencii zúčastnili Tomáš Jakl (referoval o zbierke fotografií vo Vojenskom historickom archíve v Prahe), Bernard Panuš (prítomnosť a dislokácia legionárov v Jekaterinburgu) a Ferdinand Vrábel (denníky legionárov ako historický prameň).

Podujatie sa uskutočnilo už druhýkrát a jeho prvý ročník v roku 2010 vznikol zo spoločného úsilia českej a ruskej strany za účelom pátrania po udalostiach spojených s rokmi 1917 – 1920, úlohou československého zahraničného vojska v Rusku, vyhľadávania hrobov padlých čs. vojakov (neskoršie nazvaných legionármi) a prípravou obnovy ich pomníkov v Rusku. V rámci konferencie sa konal aj okrúhly stôl na tému *Vojenské hroby na Urale, vyhľadávanie, súčasný stav, súpis, problémy zachovania*. V rámci podujatia diskutovali ruskí odborníci o stave a problémoch súpisu a zachovania vojenských hrobov v Rusku, konkrétne na Urale, a z českej strany vojenský pridelenec veľvyslanectva Českej republiky v Moskve pplk. David Pastyřík referoval o vyhľadávaní hrobov padlých českých

a slovenských legionárov, ako aj o stavbe pomníkov v Rusku. V predchádzajúcich rokoch sa podarilo postaviť už pomníky legionárom v Jekaterinburgu, Vladivostoku, Krasnojarsku, Buzuluku a Nižnom Tagile, 20. októbra sa odhaľoval pomník v Čeljabinsku (symbolizuje legionársky vlak – ešalón) a v ďalších rokoch sa pripravuje stavba ďalších, približne 45 pomníkov. Konkrétne v meste Kungur sa plánuje polozenie základného kameňa a odhalenie pomníka v roku 2012, a ten bude mať podobu teploty. Na finančných nákladoch stavby pomníka v Krasnojarsku sa podieľala aj Slovenská republika.

V ďalšej časti podujatia prebehla vernisáž výstavy *Československé legie v Rusku v letech 1914–1920* v priestoroch regionálneho múzea v Kungure. Ide o tú istú výstavu, ktorú pripravila Československá obec legionárska v spolupráci s Ministerstvom obrany ČR, Vojenským ústredným archívom MO ČR a Vojenským historickým ústavom v rámci projektu „Legie 100“, ktorá už bola predtým inštalovaná aj v Regionálnom múzeu v meste Perm a z Kunguru bude putovať ďalej do ďalších ruských miest. Výstava obsahuje takmer šesťdesiat panelov so štyristo fotografiami dokumentujúcimi udalosti, pôsobenie a život príslušníkov československých légii v Rusku. Zaujímavé je riešenie panelov výstavy, ktoré symbolicky naznačuje tri fázy života legionárov v Rusku. Prvá fáza má na pozadí panelov štruktúru zeminy, čo symbolizuje boje v zákopoch, druhá drevené steny nákladných vagónov, čo symbolizuje anabázu do Vladivostoku a tretia oceľové pláty s nitmi, čo naznačuje návrat ruských légii do vlasti zaoceánskymi parníkmi. Pri návšteve Múzea prilieb v Lysve tajomník ČsOL Milan Mojžiš odovzdal ako dar pre muzeálnu expozíciu československú prilbu vz. 35.

Otvorenie konferencie v Kungure

V praktickej časti podujatia sa uskutočnila aj vernisáž prvého a zatiaľ jediného Múzea občianskej vojny v Rusku, ktoré je inštalované v železničnom vagóne na železničnej stanici v Kyne a pátranie po legionárskych hrobách v Kišerte, Závode Kyn, Kordone, Závode Molevka a ďalších miestach, na ktorých sa počíta so stavbou pomníkov alebo odhalením pamätnej tabule. V posledne menovanej obci účastníci akcie na jednom z pahorkov v blízkosti obce s pomocou miestneho obyvateľa našli aj miesto obrany našich legionárov, kde sa dodnes zachovali pozostatky troch línií zákopov.

Kungur s Čechmi a Slovákmí nespájajú len legionári, ale aj obdobie druhej svetovej vojny. Práve v tomto meste sa sformovala koncom roku 1941 379. pešia divízia Červenej armády, ktorú nasadili už do bojov pod Moskvou v roku 1941 a ktorá svoju bojovú úlohu ukončila v máji 1945 v Prahe.

O úspech celého podujatia sa na ruskej strane zaslúžil predovšetkým koordinátor a riaditeľ časopisu *Retrospektíva* Dimitrij Lobanov z Permu a riaditeľ Múzea kupectva v Kungure Sergej Muškalov, ktorý pre konferenciu poskytol aj priestory múzea. Zdá sa, že na Urale sa rodí významná tradícia spolupráce ruských, českých a slovenských predstaviteľov, pretože ďalší ročník konferencie by sa mal uskutočniť v roku 2012 a pripravuje sa aj vydávanie publikácií (zborníky z konferencií v Kungure, preklady základných diel ruských a českých autorov) a edícií dokumentov.

F. Vrábek

MEDZINÁRODNÉ VEDECKÉ SYMPÓZIUM PŘÍNOS ARMÁDY PRO VZNIK A ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY

V dňoch 23. – 24. novembra 2011 sa na pôde Univerzity obrany v Brne z iniciatívy Ministerstva obrany ČR a Československej obce legionárskej v Prahe konalo medzinárodné vedecké sympóziu *Přínos armády pro vznik a rozvoj České republiky* na tému vzťahu armády a štátu. Záštitu nad podujatím prevzal Juhomoravský kraj a rektor Univerzity obrany brig. gen. v zál. Prof. Ing. Rudolf Urban, CSc., ktorý dvojdnové sympóziu aj otvoril. Rektor vo svojom otváracom príhovore poukázal na význam vzdelania veliteľských kádrov a zároveň zdôraznil potrebu udržiavať historické povedomie a potrebu kultivácie vlasteneckých tradícií u príslušníkov súčasnej armády, študentov, mladej generácie a vôbec u verejnosti.

Prítomní, medzi ktorými bolo aj veľa mladých ľudí a študentov zo škôl v Juhomoravskom kraji, si so záujmom vypočuli celý rad referátov pokrývajúcich rozsiahle obdobie od prvej svetovej vojny (vznik československého zahraničného vojska, boje na Slovensku v roku 1919, budovanie medzivojnovej československej armády, roky okupácie a druhý odboj, účasť letcov, študentov, sokolov a radového obyvateľstva v hnutí odporu až po problematiku pestovania tradícií v dnešnej Hradnej stráži a ozbrojených sil v našej súčasnosti).

Zvlášť podnetnými boli príspevky Jaroslava Nešpora (*Sokol a jeho vplyv na formovanie a život čs. légii*), Františka Hanzlíka (*Pomoc krajanov z USA pri budovaní čs. zahraničného vojska v rokoch 1917 – 1918*), Jiřího N. Jaroša (*Legionári I. odboja a habsburská štátna zrada*), Emila Kulfánka (*Dôvody obsadenia českého pohraničia v decembri 1918*), Vlastimila Němečka (*Prínos dobrovoľníckych útvarov, predovšetkým Slováckej brigády, k obsadeniu územia ČSR v rokoch 1918 – 1920*). Na problematiku okupácie, 2. svetovej vojny

a domáceho aj zahraničného odboja boli zamerané referáty Ladislava Kudrnu (*Podiel československých letcov na uznani dočasnej vlády 21. júla 1940*), Petra Kopečného (*Obrana národa a jej postavenie v štruktúrach domáceho odboja v 2. svetovej vojne*), Jozefa Leikerta (*Českí a slovenskí študenti v Československej zahraničnej armáde v rokoch 1939 – 1945*), Miroslava Klusáka a Aleny Vrtákovej (*Ženy bojujúce – Prínos žien v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR k oslobodeniu Československa a ak aktivácii žien v armáde*) a mnohé ďalšie.

Účastníci sympózia si vypočuli aj spomienky veterána plk. Ing. Jana Hronka, účastníka bojov za oslobodenie Československa v 2. svetovej vojne o odboji na Morave a o spolupráci paravýsadku Clay s partizánskou brigádou Jána Žižku z Trocnova, ako aj zaujímavý príspevok Miroslavy Polákovej o kpt. Josefovi Pelantovi. Odznali aj informácie Františka Trávníčka o bývalom československom posádkovom cintoríne v Užhorode a príspevky Jana Kuxa o pátraní po legionárskych bojoch, hrobách, cintorínoch a zaniknutých pomníkoch na Ukrajine a v Rusku, ako aj príspevok o problematike zločinov banderovcov v Poľsku a Československu s kritikou skresľovania tejto závažnej problematiky v dielach niektorých súčasných autorov a publicistov.

Niekoľko referujúcich sa sústredilo aj na málo známe alebo kontroverzne vnímané udalosti a osobnosti. Pavol Kanis sa zaoberal tragickým letom generála Milana Rastislava Štefánika 4. mája 1919 so záverom, že to bolo s najväčšou pravdepodobnosťou letecké nešťastie, havária; Karel Kellner načrtnol tragický osud generála Jana Srového a jeho opakované pokorenie po roku 1945. Na zapojenie legionárov v druhom odboji sa zamerali príspevky Ludvíka Horčicu (*Zapojenie legionárov v Obrane národa za 2. svetovej vojny*) alebo Vlastimila Schildbergra (*Účasť ruských legionárov pri oslobodzovaní ČSR v roku 1945*) a ďalšie. Málo známou kapitolu o zapojení katolíckeho Orla do odboja rozobral Vít Příkaský.

Z konferencie, ktorá prispela k pripomenutiu a osvetleniu viacerých, známych i menej známejších súvislostí a osobností nášho I. aj II. odboja, bude vydaný zborník príspevkov, aby sa s uvedenou problematikou mohli oboznámiť aj takí záujemcovia, ktorí sa na sympóziu nemohli zúčastniť.

F. Vrábek

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

Výberová bibliografia XVII. – 2009

DO ROKU 1526

DVOŘÁK, Pavel: Hľadanie stratených svetov. Bitka pri Rozhanovciach / Réžia: Homolka, Milan. Budmerice : Rak, 2009. - 1 DVD

DVOŘÁK, Pavel: Stopy dávnej minulosti 5 : Slovensko v stredoveku. Druhé kráľovstvo a jeho koniec / Zodp. red.: Blahová, Anna. Budmerice : Rak, 2009. - 255 s. : obr., lit., reg.

KALOUS, Antonín: Matyáš Korvín (1443 – 1490) : Uherský a český kráľ. České Budějovice : Veduta, 2009. - 480 s. : fotogr., bibliogr., reg.

KUČERA, Matúš: Bratislava a starí Slováci : O počiatkoch mesta a národa / Zodp. red.: Krébesová, Juliana. Martin : Matica slovenská, 2009. - 140 s. : fotogr., lit. a pram.

SKALSKÁ, Monika: Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku : K osídleniu severného Gemera / Zodp. red.: Krébesová, Juliana. Martin : Matica slovenská, 2009. - 331 s. : obr., pram. a lit., reg., ISBN 978-80-7090-947-8

* * *

KLEIN, Bohuš: Budovanie obranných systémov na území Slovenska do konca stredoveku. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 2 (2009), s. 26-42 : mp.

KLEIN, Bohuš: Budovanie obranného systému na území Slovenska od 10. storočia do tatárskeho vpádu. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. - Martin : Matica slovenská, 2009, s. 111-133.

MAREK, Miloš: Panstvo Tematín v stredoveku. In: Studia historica Tyrnaviensia VIII. Vybrané problémy slovenských dejín. Dobrotková, Marta a kol. - Trnava : Katedra histórie FF Trnavskej univerzity, 2009, s. 31-63.

SEGEŠ, Vladimír: Vojny a vojenstvo v období starých Slovanov, Veľkej Moravy a v Uhorskom kráľovstve. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. 1. časť. - Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2009, s. 2-18.

* * *

HÁBL, Vlastimil: Trenčiansky hrad za Matúša Čáka. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 9 (2009), s. 24-31 : fotogr.

HANUŠ, Martin: Druhé založenie Uhorska : Mongolský vpád a jeho dôsledky. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 4 (2009), s. 42-46 : obr., mp.

LUKAČKA, Ján: Vznik a počiatky uhorského štátu : Mnohoraké korene slovensko-

maďarskej symbiózy. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* - Roč. 9, č. 1-2 (2009), s. 7-11 obr.

MEŠKO, Marek: Mongolský vpád do Uhorska. In: *Historická revue.* - Roč. 20, č. 4 (2009), s. 26-35 : obr., mp.

MUSILOVÁ, Margaréta – KOLNÍKOVÁ, Eva: Bratislavský hrad odkrýva tajomstvá Keltov. In: *Historická revue.* - Roč. 20, č. 20 (2009), s. 58-61 : fotogr.

ROHÁČ, Peter: Tatári opäť v Uhorsku (1285 a 1287). In: *Historická revue.* - Roč. 20, č. 4 (2009), s. 48-51 : obr.

RUTTKAY, Alexander T.: Reťazenie etnických pohybov : Slovania, Veľká Morava a príchod Maďarov do Karpatskej kotliny. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* - Roč. 9, č. 1-2 (2009), s. 3-7 : obr.

SEGEŠ, Vladimír: Slovensko a Slováci v stredovekom Uhorsku : Uhorské kráľovstvo v rokoch 1301 – 1526. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* - Roč. 9, č. 1-2 (2009), s. 11-18 : obr.

ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana: Byzantská ríša a jej vplyv na Veľkú Moravu. In: *Historická revue.* - Roč. 20, č. 6 (2009), s. 6-15 : fotogr.

ZÁBOJNÍK, Jozef: Slovensko v období avarského kaganátu. In: *Historická revue.* - Roč. 20, č. 1 (2009), s. 58-61 : fotogr.

1526 – 1914

DANGL, Vojtech: Pod zástavou cisára a kráľa. (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 - 1914). Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typosent print, s.r.o., 2009. - 280 s. : reg.

DVOŘÁK, Pavel: Hľadanie stratených svetov. Dobrodružstvo s delovou guľou / Réžia: Homolka, Milan. Budmerice : Rak, 2009. - 1 DVD [sedemročná vojna, Hadik Andrej]

DVOŘÁK, Pavel: Hľadanie stratených svetov. Na západe nič nové / Réžia: Homolka, Milan.

Budmerice : Rak, 2009. - 1 DVD [Veľké Vozokany, r. 1652]

DVOŘÁK, Pavel: Hľadanie stratených svetov. Košický zlatý poklad / Réžia: Homolka, Milan. Budmerice : Rak, 2009. - 1 DVD [Turci, povstania stavovské]

KÓNYA, Peter: Za Boha, vlasť a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2009. - 366 s. : chronol., lit., reg.

KÓNYA, Peter, ed.: Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie : Thököly Imre gróf és felkelése. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2009. - 338 s. : obr.

KOVÁŘÍK, Jiří: Napoleon na Dunaji. Aspern a Wagram – první Napoleonova porážka a poslední vítězné tažení 1809. Praha : Epocha, 2009. - 340 s. : obr., mp., chronol., lit.

PODRIMAVSKÝ, Milan, ved. red.: Od revolúcie 1848 – 1849 k dualistickému Rakúsko-Uhorsku. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X. Počiatky politickej emancipácie Slovákov a formovania modernej spoločnosti. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2009. - 335 s. : fotogr., pram., reg.

PROTIVA, Jiří: Palaše habsburské monarchie : Pallasche der Habsburgermonarchie / Do něm. přel.: Kloučková, Karolína. Praha : Vyd. MAC, spol. s r.o., 2009. - 193 s. : fotogr.

ISBN 978-80-86783-37-6

VOGELTANZ, Jan: Stejnokroje 1848 - 1849 / Odp. red.: Klíma, Jaroslav. B.m.v. : Nakl. Karmášek, 2009. - nestr. : obr.

VYBÍRAL, Zdeněk: Bitva u Moháče : Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526. Praha : Havran, 2009. - 225 s. : fotogr., pam. a lit., ISBN 978-80-86515-87-8

* * *

CZIGÁNY, István: Úloha stavov (šľachty) v obrannom systéme novozámockého a košického hlavného kapitanátu v rokoch 1600 – 1655 / Z maď. prel.: Augustínová, Eva. In: Zemianstvo na Slovensku v novoveku I. Postavenie a majetky zemianskych rodov / Ed.: Kovačka, Miloš; Augustínová, Eva; Mačuha, Maroš. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 92-100.

DRŠKA, Richard: Mesto Skalica v čase Tököliho povstania : Vojensko-spoločenské aspekty rokov 1680 – 1684. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 3-31.

HAUSNER, Gábor: Uhorská vojenská literatúra v 17. storočí : Základná charakteristika uhorskej vojenskovedeckej literatúry. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 91-99.

KLUBERT, Tomáš: Nepokorená bašta kresťanstva (Obliehanie Viedne roku 1529). In: Historické rozhľady V. / Zost.: Lacko, Martin; Klubert, Tomáš; Varšo, Ivan.- Bratislava : Historické rozhľady, o.z., 2009, s. 15-58 : fotogr., mp.

MAČUHA, Maroš: Branná povinnosť šľachty v novoveku (na príklade Turčianskej stolice) In: Zemianstvo na Slovensku v novoveku I. Postavenie a majetky zemianskych rodov / Ed.: Kovačka, Miloš - Augustínová, Eva - Mačuha, Maroš. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 51-80 : obr.

SEGEŠ, Vladimír: Tri generácie Polereckovcov v službách boha Marsa. In: Zemianstvo na Slovensku v novoveku I. Postavenie a majetky zemianskych rodov / Ed.: Kovačka, Miloš - Augustínová, Eva - Mačuha, Maroš.- Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 81-91.

SEGEŠ, Vladimír – DANGL, Vojtech: Protiosmanské vojny a vojenstvo v období dynastických vojen. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. 1. časť. - Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2009, s. 19-32.

* * *

DANGL, Vojtech: Pád hradu Drégel' : Hrdinský obranca hradu a prvá veľká bitka s Turkami roku 1552. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 3-4 (2009), s. 17-21 : obr.

KAČÍREK, Euboš: Pierko za klobúkom, šablička za pásom. Slováci v revolúcii 1848/49. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 1 (2009), s. 72-79 : fotogr.

KÓNYA, Peter: Evanjelická cirkev v povstaní Františka II. Rákociho. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 72-89.

1914 – 1918

BURAL, Miroslav – DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURÍK, Radoslav: Mementá prvej svetovej vojny : Diel II. Cintoríny v okresoch Snina a Stropkov. Humenné : Jana Fedičová – Redos pre Klub vojenskej histórie Beskydy, 2009. - 127 s. : fotogr., res.

DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURÍK, Radoslav: Stopy prvej svetovej vojny. Humenné 1914. Humenné : Jana Fedičová – Redos pre Klub vojenskej histórie Beskydy, 2009. - 31 s. : fotogr., mp.

FUSKA, Ján a kol.: M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch : M. R. Štefánik en pensées

et en images : M. R. Štefánik through thoughts and pictures. 2. upr. a dopl. vyd. Bratislava : Elán, [2009]. - 137 s. : fotogr.

GUELTON, Frédéric – BRAUD, Emmanuelle – KŠIŇAN, Michal: Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch Historickéj služby francúzskeho ministerstva obrany / Z franc. prel.: Kapitán, Rudolf; Suchý, Vít; red.: Stanová, Mária. Bratislava : Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR, 2009. - 180 s. : fotogr., reg.

* * *

GOSIOROVSKÝ, Ivan: Slovensko a Slováci v prvej svetovej vojne. Účasť Slovákov na frontoch prvej svetovej vojny. Hnutie odporu a rozpad Rakúsko-Uhorska. Vznik Československa. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. 1. časť. Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2009, s. 33-47.

HOFMAN, Petr: Limity asymetrie. Češi a Slováci v legiách 1914 – 1920. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 35-41.

HOLEC, Roman: Rok 1918 – Slováci medzi lojalitou k Uhorsku a novej republike. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 17-32.

HRONSKÝ, Marián: Ferdinand Juriga a Andrej Hlinka v čase prvej svetovej vojny (1914 – 1918). In: Pekník, Miroslav a kol.: Ferdinand Juriga – ľudový smer slovenskej politiky. Bratislava : Veda - Ústav politických vied SAV, 2009, s. 136-152.

MEŠKO, Marek: Bojová a politicko-diplomatická činnosť M. R. Štefánika v Srbsku. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 25-43 : fotogr., mp.

SCHEER, Tamara: „Eines werde von allen verlangt: guter Willen und Gehorsam“ : Österreich-Ungarns Militärverwaltungen im Ersten Weltkrieg. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 47, č. 4 (2009), s. 467-473 : fotogr.

Spomienky vstáhaľca Karola Maníka na prvú svetovú vojnu / Sprac.: Petraško, Ľudovít In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 110-124.

VÁCHA, Dalibor: Českoslovenští legionáři na Rusi a jejich pohled na ženy v letech 1914 – 1920. In: Moderní dějiny 17/1. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2009, s. 35-66.

* * *

ČAPLOVIČ, Miloslav: Cesty M. R. Štefánika ako vojaka I. - II. In: Obrana. - Roč. 17, č. 5 – 6 (2009), s. 12-13 : fotogr.

Generál M. R. Štefánik – diplomatická a vojenská činnosť v publikačnej tvorbe posledného desaťročia / Sprac.: Šed'ová, Božena. In: Vojenská história.- Roč. 13, č. 4 (2009), s. 159-168.

DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš: Frontové Vianoce v Karpatoch. Obrana. - Roč. 17, č. 12 (2009), s. 18-19 : fotogr.

HRONSKÝ, Marián: Zápas o Slovensko : Zánik Uhorska a vznik nových národných štátov. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 1-2 (2009), s. 67-72 : fotogr.

JAKL, Tomáš: Pomník padlým legionárom v Jekatěrinburgu. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 1 (2009), s. 122-123 : fotogr.

MACHALA, Drahošlav: Vojaci, ktorí opäť získali svoje meno : Pamätná tabuľa Slovákom na Piave. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 68-69 : fotogr.

MIHÁLIK, Miroslav: Caproni generála Štefánika. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 5 (2009), s. 92 : fotogr.

MIHÁLIK, Miroslav: Štefánikove Caproni. In: Obrana. - Roč. 17, č. 5 (2009), s. 28 : fotogr.

PAVLŮ, Bohdan: Neznáme spomienky na bohatiera : Uplynulo deväťdesiat rokov od tragickej smrti Milana Rastislava Štefánika / Pripr.: Barica, Ján. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 60-61 : fotogr.

1918 – 1939

BŘACH, Radko, přípr.: Mission militaire française auprès de la République Tchéco-slovaque 1919 – 1939 : Francouzská vojenská mise v Československu 1919 – 1939 : Edition documentaire : Edice dokumentů. Serie I. 1919 – 1925, sv. 4. Strategické úvahy, studie, operační plány. Odp. red.: Karbulková, Eva. Vincennes – Praha : Service historique de l' armée de Terre – Historický ústav Armády ČR, 2009. - 382 s.

JELÍNEK, Petr: Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918 - 1924 / Red.: Jelínek, Marek. Opava : Matica slezská, 2009. - 226 s. : mp., tabl., lit., reg., příl.

MICHELA, Miroslav: Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921. Bratislava : Kalligram, 2009. - 269 s. : pram. a lit., reg., mp.

MOROZOV, Stanislav Vaclavovič: Polsko a Československo v evropských vztazích 1933 – 1939 : Jak stoupenci Pilsudského bojovali za nové uspořádání Evropy / Z rus. přel.: Babiaková, Olga; odp. red.: Poberová, Slávka. Praha : Ottovo nakladatelství, 2009. - 280 s. : pram. a lit.

PLACHÝ, Jiří: Nástin personálních ztrát československé armády v době od 21. května 1938 do 31. března 1939. Praha : Ministerstvo obrany ČR - Prezentační a i., 2009. - 165 s. : fotogr., reg.

SLABÁK, Jozef, zost.: Parkaň a okolie v bojoch o Slovensko v 1919-tom : Pamiatke vzniku a obrany ČSR. Štúrovo : J. Slabák – Stinet, 2009. - 28 s. : fotogr.

ZEIDLER, Miklós: A revíziós gondolat. Pozsony : Kalligram, 2009, 390 s. [Trianonská zmluva]

* * *

BOBÁK, Ján: Posolstvo predsedu vlády Jozefa Tisu americkým Slovákom (jún 1939) – reakcia bývalého vyslanca Č-SR Juraja Slávika. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 201-223.

CZULDA, Robert: Military i polityczny wymiar stosunków polsko-czechosłowackich w latach 1932 – 1935. In: Przegląd Historyczno-wojskowy. - Roč. 10 /41/, č. 3 (2009), s. 193-205.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Česko-slovenské vzt'ahy v armáde 1918 – 1939. Význam česko-slovenskej brannej moci pre slovakizáciu Slovenska. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 43-61 : tabl.

FERIANCOVÁ, Alena: Československá diplomacia a vstup Nemecka do Spoločnosti národov : Príprava na mimoriadne zhromaždenie Spoločnosti národov v marci 1926. In: Moderní dějiny 17 / 1. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2009, s. 67-112.

FERIANCOVÁ, Alena: Rokovania o československo-nemeckej arbitrážnej zmluve v kontexte priprav locarnskej konferencie. In: Slovanský prehľad. - Roč. 95, č. 2 (2009), s. 179-210.

GERBOC, Tomáš: Bojová činnosť slovenských pozemných vojsk a dobrovoľníkov v marci 1939 v tzv. „Malej vojne“. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 67-100.

JANÁK, Dušan: Věznění Čechů a československých občanů v Sovětském svazu 1918 – 1939

In: Slezský sborník.- Roč. 107, č. 2-3 (2009), s. 135-142.

LOCHMAN, Daniel: Chajlarský incident aneb Čechoslováci a Japonci na Sibíři. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 47-53 : fotogr.

MARŠÁLEK, Zdenko: Hlavně nedráždit! Armáda mezi Mnichovem a patnáctým březnem In: Dějiny a současnost. - Roč. 31, č. 3 (2009), s. 33-36.

MICHELA, Miroslav: Plány slovenskej autonómie v politike Maďarska 1918 – 1920. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 2 (2009), s. 271-297.

MISAŘ, Drahošlav: Chov koní pro československou armádu. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 4-26 : fotogr., tabl.

PEJŠA, Robert: Autonomie Podkarpatské Rusi v průsečíku česko-slovenského sjednocení a československo-maďarských vztahů v meziválečném období. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Eds.: Goněc, Vladimír; Holec, Roman. Brno - Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 233-258.

PRIESCHL, Martin: Der Friedensvertrag von St. Germain-en-Laye 1919. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. - Roč. 47, č. 6 (2009), s. 746-752 : fotogr.

STRAKA, Karel: Československé a francouzské vojenské zpravodajství v letech 1933 – 1938. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 32-65 : fotogr., mp., tabl.

STRAKA, Karel: Památník osvobození (1929 – 1939) a jeho předchůdci. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 32-64 : fotogr.

TULKISOVÁ, Jana: Informovanost' česko-slovenskej diplomacie o kontaktoch slovenských autonomistických politikov s nacistami v období pomníchovskej republiky. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 3 (2009), s. 565-591.

VNUK, František: Tri memorandá Viktora Dvorčáka. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 191-200.

VRÁBEL, Ferdinand: Medzi dvoma ohňami : K protižidovským pogromom na západnom Slovensku v závere roku 1918. In: Slovanský prehľad.- Roč. 95, č. 4 (2009), s. 491-499.

* * *

ČAPLOVIČ, Miloslav: Temná sila Slovenska : Vznik a formovanie Hlinkovej gardy do marca 1939. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 10-14 : fotogr.

ČERNÁK, Tomáš: Horúce marcové dni – cesta k 14. marcu 1939. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 4 (2009), s. 68-71 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin: Počátky československého pohraničního opevnění. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 4 (2009), s. 62-65 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: Armádný generál Josef Šnejdárek a Slovensko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 17 (2009), s. 3.

MÁČE, Jan: Československá armáda 1918 – 1939, 17. – 21. část: Poslední boj československé armády; Ústup z Karpatské Ukrajiny; Vznik slovenské armády; Boje na východě Slovenska v březnu 1939; Likvidace československé armády a počátky vojenského odboje. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 6 - 10 (2009), s. 77-79, 73-75, 75-77, 75-77, 71-73 : fotogr.

MÁČE, Jan: 90. výročí vzniku Československa a jeho armády: Armáda v období po Mnichovské dohodě; Před okupací; Zánik Česko-Slovenska a jeho armády; Odtržení Slovenska a počátek okupace českých zemí; Okupace českých zemí a zánik československé armády. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 1 - 5 (2009), s. 68-73, 76-79, 68-70, 77-79; 75-77 : fotogr.

PEJČOCH, Ivo: Lehký tank Praga LTP. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 66-71 : fotogr.

PLACHÝ, Jiří: Lidské ztráty čs. armády 1938 – 1939. In: Střelecká revue. - Roč. 41, č. 12 (2009), s. 80-82 : fotogr.

PLACHÝ, Jiří: Náhlé soudy v čs.-maďarské válce v roce 1919. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 150-151 : fotogr.

STEHLÍK, Milan: Predohra Malej vojny : Spiš letelo potrestať 36 bombardérov a 27 stíhačiek horthyovského Maďarska. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 8 (2009), s. 4 : fotogr.

SVĚCHOTA, Lukáš: Pamiatky a Trianonská zmluva. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 12-17 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Vierolomná horthyovská agresia : (70. výročie maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 7 (2009), s. 8 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Zrážka nad strelnicou : Tragické letecké havárie na Slovensku v rokoch 1936 – 1937. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 85, č. 3 (2009), s. 82-84 : fotogr.

TULKISOVÁ, Jana: Potopenie druhej republiky : Česko-slovenská republika a nacistické Nemecko. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 4-9 : fotogr., mp.

TULKISOVÁ, Jana: Ženy a trinásť hodina : Slovenské vysielanie viedenského rozhlasu v rokoch 1938 – 1939. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 14-20 : fotogr.

VONDROVSKÝ, Ivo: Vývoj čs. ručních granátů. In: Střelecká revue. - Roč. 41, č. 3 (2009), s. 75-77 : obr., fotogr.

1939 – 1945

CROS, Louis: Paroles d'une chanson. Slová jednej piesne / Z franc. prel.: Liška, Karol Žilina : Klub priateľov Francúzska a Slovenska, [2009]. - 58 s. : fotogr. [franc. partizáni v SNP]

HAJKO, Jozef: Nezrelá republika : Slovensko v rokoch 1939 – 1945 / Ed.: Marsinová, Daniela; zodp. red.: Števková, Daniela. Bratislava : Slovart, 2009. - 414 s. : fotogr., lit., reg.

HLAVINKA, Ján – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Pracovný a koncentračný tábor v Seredi 1941 – 1945. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2009, 191 s.

HRBEK, Jaroslav a kol.: Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944

- 1945, sv. 1. / Aut.: Hrbek, Jaroslav; Smetana, Vít; Kokoška, Stanislav; Pilát, Vladimír; Hofman, Petr. Praha - Litomyšl : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Paseka, 2009. - 351 s. : gr., tabl.

HRBEK, Jaroslav a kol.: Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944 - 1945, sv. 2. / Aut.: Hrbek, Jaroslav; Smetana, Vít; Kokoška, Stanislav; Pilát, Vladimír; Hofman, Petr. Praha – Litomyšl : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Paseka, 2009. - 358 s. : fotogr., mp., reg., pram. a lit.

JABLONICKÝ, Jozef: Z ilegality do povstania : (Kapitoly z občianskeho odboja). 2. dopl. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o. pre Múzeum SNP, 2009. - 446 s. : fotogr., lit., reg. ISBN

KOŠOVAN, Štefan: Nitra, the second Coventry? Nitra : Garamond, 2009. - 159 s., fotogr., lit., reg., res.

LACKO, Martin: Dotyky s boľševizmom : Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 260 s. : mp., fotogr., reg.

LACKO, Martin, ed.: Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády. Zodp. red.: Szabová, Katarína. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 183 s. : reg.

LAVRINCOVÁ, Magdaléna: Smrť dýchala do tváří. Prešov : Vyd. Alexander Zozulák, 2009. - 128 s. : fotogr., lit. a pram.

LETZ, Róbert – MATULA, Pavol, eds.: Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 280 s. : pram. a lit., fotogr.

MIČEV, Stanislav a kol.: Slovenské národné povstanie 1944. / Autori: Arpáš, Róbert; Schvarc, Michal; Petruf, Pavol; Hallon, Ludovít, Sabol, Miroslav; Parenička, Pavol; Mičev, Stanislav; Fremal, Karol; Stanislav, Ján; Cséfalvay, František; Uhrin, Marian; Syrný, Marek; Parenička, Pavol; Mičev, Stanislav; Maskalík, Alex. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 207 s. : fotogr., reg., lit.

MICĽANIK, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. Rýchla divízia. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o., 2009. - 444 s. : fotogr., pram. a lit., príl.

PAULOVICOVÁ, Nina – URMINSKÝ, Jozef: Židovská komunita v dejinách mesta Hlohovec (1938 – 1945) : Príbeh, ktorý prešiel tmou. Hlohovec : Občianske združenie Ex libris ad personam, 2009. - 293 s. : fotogr., zozn., lit., reg.

PEKNÍK, Miroslav, ed.: Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifacistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2009. - 454 s. : tabl.

Obsah: *Kamenec, Ivan:* Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1942, s. 60-81; *Bystrický, Jozef:* Zámery československého Ministerstva národnej obrany v Londýne na využitie slovenskej armády pred Slovenským národným povstaním, s. 82-104; *Baranová, Daniela:* Evanjelickí antifašisti v odbojových skupinách, s. 105-114; *Podolec, Ondrej:* Snem Slovenskej republiky a Povstanie, s. 115-129; *Arpáš, Róbert:* Každodennosť v SNP, s. 130-138; *Vondrášek, Václav:* Aktivity Hlavního velitelství Hlinkovy mládeže v závěrečné fázi existence slovenského státu a přechod do exilu, s. 139-163; *Baka, Igor:* K nasadeniu civilného obyvateľstva na opevňovacie práce počas nemeckej okupácie Slovenska v rokoch 1944 - 1945, s. 164-178; *Hradská, Katarína:* Riešenie židovskej otázky po vypuknutí SNP, s. 179-189; *Langhamerová, Katarína:* Slováci v Terezíně, s. 190-193; *Schönherr, Klaus:* Die Auswirkungen des slowakischen Nationalaufstandes auf die südliche Ostfront, s. 194-202; *Schvarc, Michal:* Heimatschutz - medzi realitou a ilúziou. Organizácia a formovanie nemeckej Domobrany, s. 203-222; *Vaněk, Oldřich:* Skupina 421 a prechod príslušníkov

východoslovenskej armády na partizánsky spôsob boja, s. 223-235; *Długoborski, Waclaw*: „Povstanie Słowackie“ na tle situacji społeczno-politycznej Europy Środkowo-Wschodniej w 1944 r., s. 238-252; *Petruf, Pavol*: Francúzska diplomacia, česko-slovenská exilová vláda a Slovensko v čase SNP, s. 253-271; *Downs, Jim*: Dawes mission, Banská Bystrica symposium, s. 272-281; *Downs, Jim*: Allied Aid to the Uprising, s. 282-285; *Uhrík, Igor*: Slovenské národné povstanie v amerických a britských archívoch, s. 286-310; *Rychlík, Jan*: Odraz Slovenského národného povstání v českém protektorátním tisku, s. 311-327; *Šmigel, Michal - Mičko, Peter*: Ukrajinskí evakuanti a ich postoj k Povstaniu, s. 328-339; *Kelemen, Miloš*: Slovenský klub vo Švajčiarsku (krajanská organizácia), s. 340-345; *Čaplovič, Miloslav*: Slovenskí legionári v SNP (Druhýkrát v odboji), s. 348-378; *Jablonický, Jozef*: Príbeh Emila Tomeša, s. 379-387; *Kováčová, Viera*: Jozef Tiso a Povstanie, s. 388-396; *Kmeť, Norbert*: Osud Jozefa Juráša po roku 1948, s. 397-417; *Švacho, Jaroslav*: Príbeh nadporučika Georga R. Sandsa, s. 418-424; *Pekník, Miroslav*: Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989, s. 425-453.

PREČAN, Vilém: Sovětský svaz a Slovenské národní povstání : Dokumenty z Archivu prezidenta Ruské federace (prosinec 1943 – konec srpna 1944). In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Eds.: Goněc, Vladimír; Holec, Roman. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 369-420

RJABIK, Michal: Ostal som živý. Spomienky jedného z priamych účastníkov na udalosti druhej svetovej vojny. B.m. : b.v., 2009. - 128 s. : fotogr.

SACHER, Vilém: Na počátku stála smrt. Praha : Naše vojsko, 2009. - 209 s. : fotogr.

SEGEŠ, Dušan: Dvojkríž v siločiarach bieleho orla : Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny / Zodp. red.: Madarásová, Jitka. Bratislava : Veda – Historický ústav SAV, 2009. - 530 s. : fotogr., pram. a lit., reg.

SOKOLOVIČ, Peter: Hlinkova garda 1938 – 1945 / Zodp. red.: Szabová, Katarína. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 559 s. : fotogr. príl., lit. a pram., reg.

SOKOLOVIČ, Peter, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII. Od Salzburgu do vypuknutia Povstania : Zborník z vedeckej konferencie Trnava 20. – 22. apríla 2009. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. - 523 s.

Obsah: *Hruboň, Anton*: K problematike ideológie slovenského národného socializmu, s. 18-30; *Kárpáty, Vojtech*: Slovenská politická symbolika 1939 – 1945, s. 31-47; *Syrný, Marek*: Politicky motivované trestné činy na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. Pokus o kvantifikáciu a štruktúrnú analýzu, s. 48-62; *Hlavinka, Ján*: Vznik Ústredného hospodárskeho úradu a určenie jeho kompetencií do leta 1942, s. 63-92; *Klamková, Hana*: Nálady a postoje slovenskej spoločnosti k tzv. židovskej otázke v rokoch 1940 – 1943, s. 93-110; *Fiamová, Martina*: Reakcie židovskej komunity na prenasledovanie a možnosti jej záchranu. Analýza problematiky na úrovni obce Zlaté Moravce, s. 111-134; *Maník, Rudolf*: Proskripcia židovských advokátov na Slovensku do vypuknutia Slovenského národného povstania, s. 135-149; *Hetényi, Martin*: Nitrianska župa a politické pomery v rokoch 1940 – 1945, s. 150-167; *Mitáč, Ján*: Bánovce nad Bebravou v rokoch 1943 – 1944, s. 168-182; *Kinčok, Branislav*: Činnosť slovenskej diplomacie pri pohraničnom incidente s Maďarskom pri obci Nová Ves nad Žitavou v septembri 1941, s. 185-197; *Lacko, Martin*: Podivní spojenci: slovensko-maďarské konflikty v dokumentoch slovenskej armády, s. 198-212; *Pejs, Oldřich*: Pracovní útvar pro utečence Ústie nad Oravou (1943 – 1944), s. 213-221; *Suk, Pavel*: Slovenská problematika na stránkach protektorátného tisku na

příkladu Národní politiky, s. 222-234; Schvarc, Michal: Na želanie „führera“. Slovensko a projekt Erweiterte Kinderlandverschickung, s. 235-251; *Kubík, Petr*: Úspěchy a neúspěchy slovenské zahraniční politiky k Itálii 1940 – 1944, s. 252-260; *Jarinkovič, Martin*: Pohľad slovenskej dennej tlače na chorvátsku otázku v rokoch 1941 – 1944, s. 261-288; *Uhrin, Marian*: Slovenské delostrelectvo v roku 1944, s. 291-307; *Balcová, Milena*: Pracovní zbor národnej obrany v rokoch 1940 – 1945, s. 308-327; *Jašek, Peter*: Sociálna starostlivosť o slovenských vojakov v rokoch 1939 – 1944, s. 328-347; *Marciš, Pavol*: Vyznamenané činy príslušníkov Zaisťovacej divízie (1943 – 1944), s. 369-382; *Sokolovič, Peter*: Salzburské rokovania a perzekúcie veliteľov Hlinkovej gardy (na príklade Trnavy), s. 383-396; *Hallon, Eudovít – Sabol, Miroslav*: Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943, s. 399-432; *Janas, Karol*: Považskobystrická Zbrojovka v rokoch 1939 – 1945, s. 433-442; *Kubuš, Martin*: K niektorým aspektom rozvoja mesta Prešov v rokoch 1939 – 1945, s. 443-459; *Mičko, Peter*: Pozícia SNB a komerčných bánk na Slovensku do roku 1944, s. 460-470; *Borza, Peter – Mandzák, Daniel Atanáz*: Vznik a činnosť spolku Jednota sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach, s. 471-498; *Benická, Jaroslava*: Podoby slovenského športu a telovýchovy na Slovensku v rokoch 1938 až 1944, s. 499-513.

SYRNÝ, Marek a kol.: Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 468 s., reg., lit., 51 s. príl.

Obsah: *Kárpáty, Vojtech*: Kolaborácia a kolaboranti 1939 – 1945, s. 11-20; *Kamenec, Ivan*: Fenomény strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 21-31; *Šmigel, Michal*: Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) – kolaborácia a odboj na ukrajinských etnických územiach v časoch vojny (1939 – 1945), s. 35-58; *Strunec, Sergej*: Poľskoje naselenije zapadnych oblastej BSSR (byvsích severo-vostočnych vojevodstv II Reči Pospolitoj) vo vremja Vtoroj mirovoj vojny (1939 – 1944). Problema „kollaboracionizma“, s. 59-82; *Jarinkovič, Martin*: Kolaborácia v okupovanom Srbsku v rokoch 1941 - 1944, s. 83-102; *Veres, Timea*: Príčiny 15. októbra 1944 v Maďarsku. Genéza pojmu „vážavý satelit“, s. 103-114; *Vajskebr, Jan*: Protektorátni uniformovaná policie mezi odbojem a kolaboráci, s. 117-122; *Krčmář, Dalibor*: Případ protektorátního ministra Josefa Kalfuse, s. 123-129; *Něnička, Lubomír*: Kolaboranti, čeští fašisté a poválečné procesy na Ostravsku, s. 130-148; *Getting, Peter*: Náčrt problematiky umeleckej kolaborácie predstaviteľov slovenskej literárnej obce počas totalitného režimu 1939 - 1945, s. 149-180; *Hradská, Katarína*: Kolaborácia alebo spolupráca? (Ústredňa židov ako problém židovskej spoločnosti), s. 181-189; *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československý demokratický odboj na Slovensku v rokoch 1939 - 1943 - stály cieľ slovenských a nemeckých bezpečnostných služieb, s. 193-207; *Syrný, Marek*: Od odboja ku kolaborácii. Náčrt problematiky spolupráce príslušníkov odboja so slovenskými a nemeckými orgánmi v rokoch 1939 - 1945 na Slovensku, s. 208-230; *Medvecký, Matej*: Nepohodlný vedúci strany - dobrodružný osud Štefana Handeru, s. 231-252; *Bystrický, Jozef*: Problém zapojenia vyšších dôstojníkov slovenskej armády do protifašistického odboja z hľadiska čs. vojenskej správy v Londýne, s. 255-272; *Mičianik, Pavel*: Veteráni východného frontu v povstaní. Pôsobenie niektorých vyšších povstaleckých dôstojníkov na východnom fronte, s. 273-295; *Uhrin, Marian*: K problematike personálnej a organizačnej výstavby delostrelectva Domobrany, s. 296-310; *Stanislav, Ján*: Ferdinand Čatloš v perimetri kolaborácie a odboja, s. 313-352; *Mičev, Stanislav*: Peter Zaľko - persona non grata, s. 353-370; *Sokolovič, Peter*: Dilemy Františka Galana, s. 371-382; *Kinčok, Branislav*: Spravodajský dôstojník Anton

Tomeček, s. 383-400; *Hruboň, Anton*: Pohľady Alexandra Macha na udalosti a fenomény rokov 1938 – 1945 v optike jeho rukopisnej pozostalosti, s. 401-406; *Varinský, Vladimír*: Identifikácia protikomunistického odboja a jeho podoby v povojnovom období, s. 409-420; *Kmeť, Miroslav*: Problematika kolaborácie a odboja vo výučbe dejepisu, s. 421-430;

SYRNÝ, Marek, zost.: Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie - paralely a rozdiely : Powstanie Warszawskie i Słowackie powstanie narodowe – paralele i różnice : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. október 2008 : Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Banská Bystrica, 14-15 października 2008 r. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 226 s., 207 s.

Obsah: *Ukielski, Pawel*: Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie - podobnosti a rozdiely. Náčrt problému, s. 7-18; *Stanislav, Ján*: SNP 1944 - súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch II. svetovej vojny, s. 19-43; *Segeš, Dušan*: Medzinárodné aspekty Varšavského povstania, s. 44-52; *Kamiński, Marek Kazimierz*: Politické aspekty protinemeckého povstania na Slovensku v rokoch II. svetovej vojny, s. 53-58; *Syrný, Marek - Uhrin, Marian*: Politické a vojenské elity Slovenského národného povstania, s. 59-80; *Cséfalvay, František*: O ozbrojených zložkách Slovenského národného povstania, s. 81-89; *Marszałec, Janusz*: Poľské ozbrojené sily vo Varšavskom povstaní r. 1944, s. 90-109; *Mičev, Stanislav*: Slovenské národné povstanie - všedný deň, s. 110-114; *Orlof, Ewa*: Účasť Slovákov vo Varšavskom povstaní, s. 115-120; *Adamczyk, Jacek*: Slovenské národné povstanie v poľskej historiografii a kultúre 1948 - 1989, s. 121-131; *Fremal, Karol*: Varšavské povstanie v slovenskej historiografii, s. 132-144; *Boisserie, Etienne*: Interpretácie SNP a česko-slovenských vzťahov. Pohľady zahraničného historika, s. 145-152; *Uhrík, Igor*: Niektoré obmedzenia, ktoré ovplyvnili Varšavské a slovenské povstanie, s. 153-175; *Pavelescu, Serban*: 23. august 1944 a rumunská historiografia. Konceptuálne zmeny vnímania historickej udalosti, s. 176-182; *Koryn, Andrzej*: Augustový prevrat r. 1944 v Rumunsku - príčiny a dôsledky, s. 183-190; *Jakuba, Nikolaj Alexandrovič*: Vplyv povstanií v Rumunsku, Bulharsku, Poľsku a Slovensku na vojenské operácie Červenej armády v r. 1944, s. 191-200; *Wójciuk, Michal T.*: Nemecké zločiny vo Varšavskom povstaní - náčrt problému, s. 201-226.

Tanky – Československá samostatná obrbná brigáda 1943 – 1945 : Tanks – Czechoslovak Independent Armoured Brigade 1943 – 1945 : Věnováno všem odvážným mužům, kteří bojovali a umírali v těchto železných monstrech : Dedicated to all brave men that fought and died in these the iron monsters / Grafická úprava: Brojo, Petr, český text: Procházka, Ivan; Kubeš, Ondrej; Brojo, Petr, angl. text: Háječek, Jaroslav, barevné bokorysy: Štěpánek, Petr, litografie: Brojo, Petr. Praha : Capricorn Publications, 2009. - 83 s. : fotogr.

UHRIN, Marian a kol.: II. slovenská partizánska brigáda M. R. Štefánika / Ed.: Hradecký, Roman. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009. - 182 s. : pram. a lit.

VANĚK, Oldřich: Štvrtá partizánska brigáda : História vzniku a činnosti. Liptovský Mikuláš : Okresný výbor SZPB, 2009. - 123 s. : fotogr., pram. a lit.

WETZLER, Alfréd: Čo Dante nevidel. So správou Wetzlera a Vrbu (prvý raz v slovenskom preklade). Dunajská Lužná – Bratislava : MilaniuM – JUDr. Pavel Zrínyi, 2009. - 326 s. : fotogr., dok., ISBN 978-80-89178-31-5

ZAVACKÁ, Katarína: Likvidácia nezávislosti súdnictva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Eds.: Goněc, Vladimír; Holec, Roman. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 327-365.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Cesty k sebe. Česi v odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1943. (K česko-slovenským vzťahom a cestám k návratu československej štátnosti počas druhej svetovej vojny). Praha : Historický ústav AV ČR, 2009, 349 s.

* * *

BAKA, Igor: Pozadie neprijatej demisie ministra národnej obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša v januári 1941. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 3-15.

BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Správy o študijnej ceste slovenských dôstojníkov po Nemecku a okupovaných krajinách v auguste a septembri 1940. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 100-125.

DUBÁNEK, Martin: Sovetský pevnostný kanón ráže 45 mm v Československu. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 101-109 : fotogr., nákr.

FIAMOVÁ, Martina: Úloha žandárstva pri deportáciách Židov v roku 1942. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 1 (2009), s. 48-55.

HANZLÍK, František: Generál Heliodor Píka. Tragický osud vlastence. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 72-80 : fotogr.

HAVALDA, Pavol: Spomienky na stretnutia s Josefom Trojanom I. / Redakčne priprav.: Spišiak, Martin. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 145-165 : fotogr.

HRBEK, Jaroslav: Obraz bitvy na Dukle v pamätách sovietskych bojovúdců. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 65-71: fotogr.

KAMENEC, Ivan: Niekoľko poznámok k miestu I. slovenskej republiky v moderných slovenských dejinách a k jej reflexii v súčasnej slovenskej spoločnosti. In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Čarnogurského (1908 – 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 89-96.

KUBÍK, Petr: Obchodní vzťahy Slovenska s Itálií 1939 – 1943. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 47-66.

KUBÍK, Petr: Zastoupení RSI v Bratislavě 1943 – 1945, osud italských královských diplomatů. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 3 (2009), s. 15-21 : fotogr.

LACKO, Martin: Nacistická poprava v Dubnici nad Váhom. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 1 (2009), s. 56-58.

LACKO, Martin: Slovenská štátnosť a ľudácky režim 1939 – 1945. In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Čarnogurského (1908 - 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 106-111.

MANÁK, Marián: Život v Drahovciach počas 2. svetovej vojny. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 134-142.

MARŠÁLEK, Zdenko: Česká nebo československá armáda? Slováci v čs. zahraničných jednotkách za 2. světové války. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 63-83.

MIČIANIK, Pavel: Medzi nacizmom a komunizmom : Vyjednávane velenia Rýchlej

- divízie s Červenou armádou o kapitulácii na Kaukaze v roku 1943. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 3 (2009), s. 4-14 : fotogr.
- MIČIANIK, Pavel:** Posledné útočné akcie slovenskej Rýchlej divízie na Kaukaze : Posledný útok na Tuapse. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 32-55.
- MIČIANIK, Pavel:** Slovenská samostatnosť v strategických plánoch Sovietskeho zväzu (1939 – 1945). In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 16-46.
- MIČKO, Peter:** Pracovné, sociálne a kultúrne podmienky slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 4 (2009), s. 659-678.
- MULÍK, Peter:** Slovenská liga v Amerike a prvá Slovenská republika. In: Historický zborník 19, č. 1. / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 70-81.
- NĚMEČEK, Jan:** Svobodná vůle národa? Komunisté o odtržení Podkarpatské Rusi 1944 – 1945. In: Slovanský přehled. - Roč. 95, č. 1 (2009), s. 59-71.
- PEJS, Oldřich:** K otázce zřízení zajateckého tábora v Grinavě v létě 1944. In: Historické rozhľady V. / Zost.: Lacko, Martin; Klubert, Tomáš; Varšo, Ivan. Bratislava : Historické rozhľady, o.z., 2009, s. 15-126.
- PEJS, Oldřich:** Váleční zajatci, partyzáni a civilní obyvatelstvo ve vybraných rozkazech slovenských velitelů na východní frontě (1941 – 1943). In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 74-84.
- PLACHÝ, Jiří:** Československé tankové výcvikové středisko ve Velké Británii. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 60-68 : fotogr., tabl.
- PURDEK, Imrich:** Protifašistický odboj na Slovensku a Slovenské národné povstanie In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 6, č. 2 (2009), s. 82-88.
- PURDEK, Imrich:** Karpatsko-duklianska operácia na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 6, č. 2 (2009), s. 89-93.
- RAJLICH, Jiří:** Šest týdnů v Exeteru : Osobní deník Wing Commandera Františka Doležala. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 74-101 : fotogr.
- RODÁK, Jozef:** Organizačné zabezpečenie tyla čs. armádneho zboru : Karpatsko-duklianska operácia a obranné boje na Ondave. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan - Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 100-107.
- SCHVARC, Michal:** Úderka a výchovný nástroj hnutia - Freiwillige Schutzstaffel - dobrovolné ochranné oddiely Deutsche Partei. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 44-66.
- SCHVARC, Michal – PEKÁR, Martin:** Situačné správy prešovského konzulátu Veľkonemeckej ríše k vybraným udalostiam vojnových rokov. In: Annales historici Presovienses 8 / Red.: Pekár, Martin. Prešov : Inštitút histórie FiF PU, 2009, s. 243-273.
- SEGEŠ, Dušan:** Národnostné vzťahy medzi Slovákmi a Čechmi v československých ozbrojených zložkách na západe a Blízkom východe za druhej svetovej vojny v poľskej perspektíve - náčrt problematiky. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009. Brno – Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 85-98.
- SLÁDOK, Matúš:** Nemecké opevnenia a vojenské zariadenia z obdobia druhej svetovej vojny v oblasti Malých Karpát. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton.- Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 166-184 : fotogr., tabl.

SOKOLOVIČ, Peter: Sťažnosť trnavských radikálov Alexandrovi Machovi, hlavnému veliteľovi Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 4 (2009), s. 53-58.

SYRNÝ, Marek a kol.: 65. výročie SNP – minulosť, súčasnosť a budúcnosť historiografie odboja a SNP. In: Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009, 51 s. príl.

Obsah: *Cséfalvay, František:* Vojenskej historiografii SNP a národnooslobodzovacieho zápasu, s. 2-16; *Prečan, Vilém:* Poznámky k historiografii Povstania a jej úlohám, s. 17-33; Diskusia k 65. výročiu SNP v historiografii (Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 15. október 2009), s. 34-51.

ŠMIHULA, Daniel: Zabudnutý osud poručíka duchovnej služby Michala Výšného. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 125-140 : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis v dokumentoch (1939 – 1945), 2. časť. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 86-120 : fotogr.

TKÁČ, Vincent: Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 154-168.

TOMANOVÁ, Stanislava: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Považská Bystrica. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton. Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 101-123.

UHRIN, Marián: Pancierovky v slovenskej a povstaleckej armáde. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 60-76.

VANĚK, Oldřich: Výber a príprava kádrov pre špeciálne operácie zo ZSSR v rokoch 1941 – 1945. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 56-90.

VARŠOVÁ, Katarína: Tragické udalosti v obci Remetské Hámre na jeseň roku 1944. In: Historické rozhľady V. / Zost.: Lacko, Martin; Klubert, Tomáš; Varšo, Ivan. Bratislava : Historické rozhľady, o.z., 2009, s. 127-142 : fotogr.

VONDROVSKÝ, Ivo: Zátarasy z roku 1945 na slovensko-moravskom pomezí. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 2 (2009), s. 107-119 : fotogr., mp., tabl.

ZEMKO, Milan: Vojnový slovenský štát v kontinuite a diskontinuite slovenských dejín In: Slovenská historická identita v XX. storočí. Zborník príspevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia narodenia Pavla Čarnogurského (1908 – 1992) dňa 13. mája 2008. Bratislava : Eurokódex, s.r.o., 2009, s. 97-105.

* * *

Anabáza čs. divízie vo Francúzsku : Zo spomienok gen. Ing. A. Petráka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 10.

BACHRATÝ, Miroslav – LACKO, Martin: Denník slovenského dôstojníka z nacistickej internácie (august – október 1944) : I. časť. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 2 (2009), s. 48-63 : fotogr.

BAKA, Igor: Generálmajor in memoriam Jozef Marko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 2 (2009), s. 29 : fotogr.

BAKA, Igor: Nerovné spojenectvo : Nemecká vojenská misia na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 35-40 : fotogr.

BAKA, Igor: Vlastná iniciatíva alebo vynútený spolupodieľ? Účasť Slovenska vo vojne proti Poľsku. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 45-50 :

fotogr.

BAKA, Igor: Ťaženie do Poľska – začiatok druhej svetovej vojny. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 20-29 : fotogr., mp.

BAKA, Igor: V spojeníctve s Treťou ríšou : Slovensko-maďarské vzťahy v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti.- Roč. 9, č. 1 - 2 (2009), s. 78-83 : fotogr.

BARTOŠ, Štefan: Ladislav Sára. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 2 (2009), s. 4.

BURIAN, Michal: Památník československým vojakům ve Skotsku. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 116-117 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálmajor Emil Perko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 9 (2009), s. 29 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálmajor Vojtech Gejza Danielovič. In: Obrana. - Roč. 17, č. 1 (2009), s. 29 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Generálporučík in memoriam Július Nosko. In: Obrana. - Roč. 17, č. 7 (2009), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Brigádny generál Branislav Vladimír Manica. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Brigádny generál Jozef Martin Kristín. In: Obrana. - Roč. 17, č. 6 (2009), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Brigádny generál Pavol Ján Kuna. In: Obrana. - Roč. 17, č. 8 (2009), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Na čele Rýchlej divízie : Generál II. triedy Augustín Malár. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 88-90 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Veliteľ slovenskej armády : Generál I. triedy Ferdinand Čatloš. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 86-88 : fotogr.

ČERNÁK, Tomáš: Z kancelárie do Povstania alebo Husákova cesta ilegalitou. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 140-143 : fotogr.

FILLA, Pavel: Smrt na prahu domova : Od Karpatsko-dukelské operace uplynulo šedesát pět let. In: A-report. - Roč. 20, č. 20 (2009), s. 42-45 : fotogr. [Vedral-Sázavský Jaroslav]

FRAŇO, Vladimír: Búrlivé roky 1938 – 1945 v Púchove 1. - 2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 25 - 26 (2009), s. 4, 4.

GAJDOŠ, Milan: Ján Ambruš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 8 (2009), s. 10.

HALLON, Ľudovít: Slovenské podniky v nemeckých rukách : Expanzia nemeckého kapitálu na Slovensku v rokoch 1939 – 1942. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 70-75 : fotogr.

HLAVINKA, Ján – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Posledné dejstvo tragédie : Druhá vlna deportácií Židov zo Slovenska v rokoch 1944 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 64-70 : fotogr.

HRADSKÁ, Katarína: Príbeh „elegantného vraha“. Pôsobenie nemeckého poradcu pri slovenskej vláde. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 59-63 : fotogr.

HRINKO, Peter: Vojnové osudy Medzilaboriec. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 116-117 : fotogr.

JAKSICOVÁ, Vlasta: Príbeh slovenského intelektuála ako spolutvorcu, nástroj i obeť autoritatívneho režimu vojnového slovenského štátu. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 2

(2009), s. 299-327.

JAMBRICH, Jozef: Slovenskí zajatci v poľských uniformách. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 20 (2009), s. 7.

KAMENEC, Ivan: V pozícii duchovného satelita : Miesto kultúry v slovensko-nemeckých vzťahoch v čase druhej svetovej vojny. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 76-80 : fotogr.

KINČOK, Branislav: Karpatsko-duklianska operácia : Neúspešný prvý krok k oslobodeniu. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 82-85 : fotogr., mp.

KLUBERT, Tomáš: Chronológia SNP. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 114-119 : fotogr.

Kto bol genpor. Ing. Ján Lux? (-Burg-) In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 6.

LACKO, Martin: Slovenské národné povstanie. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 120-132 : fotogr.

MÁČE, Jan: Československá armáda 1939 – 1945, časť 22: Obrana národa a začátek zahraničného odboje; 23: Poľsko 1939. In: ATM. - Roč. 41, č. 11 (2009), s. 67-69; č. 12 (2009), s. 73-75 : fotogr.

MAJER, Petr: Odešiel válečný hrdina generálmajor v.v. Ing. Antonín Petrák. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 18 /50/, č. 2 (2009), s. 158-161.

MAJER, Petr: Podpolukovník ve výslužbě Arnošt Polák – veterán druhé světové války, příslušník 311. bombardovací peruti RAF, jednatel Svazu letců svobodného Československa ve Velké Británii. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 18 /50/, č. 1 (2009), s. 179-180 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Otevíral bránu k domovu : Od narození žamberského rodáka a hrdiny od Dukly, generálmajora Josefa Knopa, uplynulo sto let. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 20, č. 14-15 (2009), s. 40-41: fotogr.

MAREK, Vladimír: Příliš rychlé povstání : Před pětadesáti lety bylo v Banské Bystrici vyhlášeno Slovenské národní povstání. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 20, č. 17 (2009), s. 36-37 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Vražda renesančního generála. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 20, č. 12 (2009), s. 34-35 : fotogr. [Píka Heliodor]

MASKALIK, Alex: Brigádný generál Anton Rašla (1911 – 2007). In: Obrana. - Roč. 17, č. 12 (2009), s. 29 : fotogr.

MASKALIK, Alex: Generálmajor Ján Paškan. In: Obrana. - Roč. 17, č. 5 (2009), s. 29 : fotogr.

MEŠKO, Marek: Epos roku 1940 – bitka o Britániu. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3 (2009), s. 30-41 : fotogr., mp.

MIČIANIK, Pavel: Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 2 (2009), s. 43-70.

MRÁZIKOVÁ, Veronika: Holokaust v Trenčianskych Tepliciach. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 26 (2009), s. 10.

MRKVÁNEK, Igor: Československé jednomotorové jednoplošníky ve službách Luftwaffe – část II. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. - Roč. 16, č. 76 (2009), s. 16-17 : fotogr.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku a nacistické Nemecko. Obete deportácií a politická zodpovednosť. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 50-58 : fotogr.

NOVÁK, Martin: Z Iwodžimy do Arlingtonu. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 2-3

(2009), s. 86-89 : fotogr. [Strank Michal]

Odišiel genmjr.v.v. Ing. A. Petrák. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 6 (2009), s. 2 : fotogr.

PAULIAK, Ervín: Vojenský odboj a dilema generála Jána Goliana. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 12 - 14 (2009), s. 4.

PETRO, Milan – BARTOŠ, Štefan: Horehronský bojovník npor. Michal Petro. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 17 (2009), s. 4.

PILEK, Štefan: Význam žurnalistiky v SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 23 (2009), s. 10.

SCHMIDT, Igor: Karol Šmidke : Predseda SSP (Sväz slovenských partizánov), neskôr predseda SLUB (Sväz ľudových protifašistických bojovníkov). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 20 – 21 (2009), s. 8, 3 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Inštrument nacistickej politiky : Nemeckí poradcovia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 41-45 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Pod ochranou Tretej ríše : Nemecko a Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 21-27 : fotogr.

SEGEŠ, Dušan: V dusivom objatí ríše : Zahranícňopolitické postavenie a orientácia Slovenského štátu do salzburského diktátu. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 28-34 : fotogr.

STEHLÍK, Eduard: Antonín Petrák (1912 – 2009). In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 138-139 : fotogr.

SZABOVÁ, Terézia: Vernému bojovníkovi. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 57, č. 3 (2009), s. 2 : fotogr. [Stránsky Viliam]

ŠUMICHRAST, Peter: Generálmajor Mirko Cyril Vesel. In: Obrana. - Roč. 17, č. 10 (2009), s. 29 : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Mikuláš Grofčík (1917 – 2009). In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 135-137 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Posledný pobočník. In: Obrana. - Roč. 17, č. 10 (2009), s. 38 : fotogr. [Gríger Ľudovít, Jurech Štefan]

Tak sme začínali : Zo spomienok Ladislava Kalinu na činnosť Pohronsko-liptovského partizánskeho oddielu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 2 (2009), s. 8.

UHRIN, Marián: II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika. In: Historická revue. - Roč. 20, č. 7-8 (2009), s. 134-139 : fotogr.

VITKO, Pavol: Odišiel Mikuláš Grofčík, veterán čs. perutí RAF. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 19 (2009), s. 3 : fotogr.

VITKO, Pavol: Spomína letec z Bytče : Odišiel som tam, kde som cítil, že sa môžem uplatniť. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 85, č. 6 (2009), s. 86-87 : fotogr. [Schwarz Ivan]

ZEMKO, Milan: Kolaboranti a odbojárí : Rôzne postoje i osudy poslancov snemu. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 5-6 (2009), s. 81-85 : fotogr.

ZVERKO, Ján: Nemocnica v prvej línii. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 25 (2009), s. 8 [Krpáčovo]

ŽIAK, Jozef: V Amerike zomrel slovenský generál. In: ATM. - Roč. 41, č. 11 (2009), s. 91 : fotogr. [Skalina Koloman]

ŽIAK, Jozef: Zomrel najstarší generál. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 30 : fotogr. [Skalina Koloman]

1945 – 1993

IRRA, Miroslav – HANÁK, Milan: Iljušin Il-10 / Avia B-33 v československém vojenském letectvu v letech 1950 – 1963 : Ilyushin Il-10 / Avia B-33 Ground Attack Plane in the Czechoslovakian Air Force 1950 – 1963 : 1. - 2. díl / Vol. 1 - 2. Věnováno bývalým československým pilotům letounů Il-10 / Avia B-33 : Dedicated to the former Czechoslovakian pilots of the Il-10 / Avia B-33 / Překlad: Leckie, Ina; barevné kresby: Válka, Zbyněk. Nevojice : Jiří Jakab, 2009. - 95 s., 96 s. : fotogr., tabl., příl.

LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav a kol.: Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách. Bratislava : Veda – Historický ústav SAV, 2009. - 575 s. : pram. a lit., reg.

PEJČOCH, Ivo: Vojenské osoby popravené v období politických procesů v Československu v letech 1948 – 1955 / Odp. red.: Polívka, Michal. Praha : Ministerstvo obrany ČR - Prezentační a i., 2009. - 231 s. : fotogr.

POVOLNÝ, Daniel: Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945 – 1990 / Odp. red.: Deckerová, Jana. Praha : Ministerstvo obrany ČR - Prezentační a i. 2009. - 126 s. : fotogr., příl., dok., tabl.

TOMEK, Prokop: Na frontě studené války. Československo 1948 – 1956 : Výstava k 60. výročí zahájení zahraničního protikomunistického odboje. Katalog výstavy. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. - 117 s.

ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: Československo a Blízký východ v letech 1948 – 1989. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2009. - 394 s. : reg., res.

* * *

FRIEDL, Jiří: Dva dokumenty k otázce prodloužení dvouleté lhůty dodatkového protokolu československo-polské smlouvy z roku 1947. In: Slovanský přehled. - Roč. 95, č. 4 (2009), s. 483-489.

LÁNÍK, Jaroslav: Vývoj čs. zbrojního průmyslu v druhé polovině 50. let minulého století : I. část – hledání východisek: prosinec 1954 – srpen 1956. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 85-100 : fotogr.

MALITA, Mircea: 1968. Praga vazuta de la București. In: Revista de istorie militara. - Roč. 97, č. 1-2 (2009), s. 30-39 : fotogr.

MASKALÍK, Alex: Reflexie národnostných vzťahov pri výstavbe vyššieho veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1969. In: Česko-slovenská historická ročenka 2009.- Brno - Bratislava : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Codiprint, 2009, s. 99-107.

MOLDOVEANU, Cerasela: Preliminariile „Primaverii de la Praga“. In: Revista de istorie militara. - Roč. 97, č. 1-2 (2009), s. 17-29 : fotogr.

NOCIAROVÁ, Andrea: Prechod oddielov UPA územím Slovenska v roku 1947. In: Annales historici Presovienses 8 / Red.: Pekár, Martin. Prešov : Inštitút histórie FiF PU, 2009, s. 299-315.

PALKO, Vladimír, ml.: Hranica pod drobnohľadom : Spravodajské oddelenie 11. brigády Pohraničnej stráže 1973 – 1989. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 4 (2009), s. 20-29 : fotogr.

PLACHÝ, Jiří: Vojáci „špinavé války“ : Češi a Slováci jako příslušníci Cizinecké legie v bojích v Indočíně (1948 – 1954). In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 2 (2009), s. 81-84.

SIVOŠ, Jerguš: Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 5, č. 3 (2009), s. 39-67 : fotogr.

ŠIŠJAKOVÁ, Jana – ŠMIGEL, Michal: Protižidovské prejavy na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947). In: *Annales historici Presovienses 8 / Red.: Pekár, Martin*. Prešov : Inštitút histórie FiF PU, 2009, s. 197-217.

ŠTAIGL, Jan: Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945 – 1947; I. - VI. In: *Život. Kultúrno-spoločenský časopis Spolku Slovákov v Poľsku*. - Č. 3 - 8 (2009), s. 28-29, 20-21, 28-31, 28-29, 28-29, 28-29.

ŠTAIGL, Jan: Slovakia in Military-political and Military Plans of the Allies and Alliances from 1945 to 1992. In: *Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije Humanities and Social Studies Review 9, št. 1*. Maribor : Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačica, 2009, s. 203-216 : fotogr., mp.

ŠTAIGL, Jan: Účasť čs. armády na odminovaní Slovenska po druhej svetovej vojne. In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 31-59 : tabl.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Moskovský protokol a rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk In: Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav a kol.: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. - Bratislava : Veda, 2009, s. 265-276.

ŠUMICHRAST, Peter: Správa o továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach (1945). In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 77-95.

TOMEK, Prokop: Osudy amerických vojaků v Československu po únoru 1948 [Short Arthur M. William, Hunter Alexander, Hill Clarence Rufus, Czarneci A. S., Roland Luther G., Scott Arthur, Wood Charles E., Bergen Willis, Dawis James F., Rank Peter, Walden Wallace R., Davis Jack, Dries Richard, Pisk Georg, Winters Walter Stewart, Cole James Edward, Bellrichard A. A., Kennedy J. R., Youngert C. J., Rohrer G. R., Black W. J., Kvasnička Václav, Hodge T. C.]. In: *Historie a vojenství*. - Roč. 58, č. 3 (2009), s. 72-87 : fotogr.

TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 139-146.

TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády II. samohybné delo 75/40 N. In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 2 (2009), s. 120-126 : fotogr.

TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády III. 88mm samohybný protitankový kanón vz. 43 N. In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 96-100 : obr.

TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády IV. 105mm samohybná húfnica vz. 18/40N. In: *Vojenská história*. - Roč. 13, č. 4 (2009), s. 126-130 : fotogr.

* * *

DUBÁNEK, Martin: Československé poválečné plamenomety. In: *Střelecká revue*. - Roč. 41, č. 9 (2009), s. 84-86 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin: Prevozný úkryt PÚ-68. In: *ATM + Vojenský profesionál*. - Roč. 41, č. 7 (2009), s. 80-82 : fotogr.

FENCL, Jiří: Antonín Foral : O autorovi projektu „Rachot“ - UK vz. 59. In: *Střelecká revue*. - Roč. 41, č. 1 (2009), s. 78-80 : fotogr.

FOJTÍK, Jakub – ČERVÍČEK, František: První „Čtyřky“. In: *Letectví + kosmonautika*. - Roč. 85, č. 12 (2009), s. 70-74 : fotogr.

KADLEC, Peter: Prvý transportný vrtuľník. In: *Obrana*. - Roč. 17, č. 12 (2009), s. 28 : fotogr.

MÁČE, Jan: Československé letectvo po roce 1945 : 36: Označování československých

vojenských letadel; 37: Zbarvení letadel československého letectva po roce 1945; 38: Nástup vrtulníků. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 1 - 3 (2009), s. 64-67, 72-75, 71-73 : fotogr.

ONDRUŠ, Milan: Správa o spracovaní časti archívneho fondu Vojenské veliteľstvo Východ vo VHA Bratislava a vydání 1. dielu inventára. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 3 (2009), s. 159-160.

SCHMIDT, Igor: Nové súvislosti týkajúce sa vzniku Zväzu slovenských partizánov (SSP) v roku 1945 a jeho úlohy pri vzniku Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (SEUB – 1948). In: Slovenská archivistika. - Roč. 44, č. 1 (2009), s. 232-235.

SCHMIDT, Igor: Rozpamätávanie. Nové súvislosti týkajúce sa vzniku Zväzu slovenských partizánov (SSP) v roku 1945 a jeho úloha pri vzniku organizácie Zväz ľudových protifašistických bojovníkov (SEUB – 28. 8. 1948). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 54, č. 1 (2009), s. 8.

STEHLÍK, Michal: Prípád „Generál Ferjenčík 1949“. Príspevok k československé emigrácii po roce 1948. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 69-73 : fotogr.

ŠUTAJ, Štefan: Búrľivé povojnové obdobie : Slovensko a Maďarsko v rokoch 1945 – 1948

In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 9, č. 1 - 2 (2009), s. 84-91 : fotogr.

TURZA, Peter: Plávajúci transportér. In: Obrana. - Roč. 17, č. 4 (2009), s. 28 : fotogr.

TURZA, Peter: Stredný tank T-54M. In: Obrana. - Roč. 17, č. 7 (2009), s. 28 : fotogr.

ZAŤKOVÁ, Jana: Správa o spracovaní archívneho fondu – Veliteľstvo VI. zboru vo VHA Bratislava. In: Vojenská história. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 147.

PO ROKU 1993

FAJMON, Petr: História chemického vojska od čias jeho vzniku až po súčasnosť : Slovensko v období 1993 – 2009. Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2009. - 62 s. : fotogr.

3. národné letecké dni : Piešťany 13. – 14. 6. 2009. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2009. - 1 DVD.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2008 / Zost. a red. sprac.: Sokol, Ladislav Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2009. - 240 s. : fotogr., tabl., gr., obr. príl.

SZABO, Stanislav – GYÜRÖSI, Miroslav – STOLÁR, Michal J.: Slovenské vojenské letectvo v obrazoch 1993 – 2008 2 : Slovak Air Force in Pictures 1993 – 2008 2 : Obzretia veliteľov : Memoirs of Commanders / Zodp. red.: Begala, Ján. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2009. - 189 s. fotogr.

ŠVANDA, Petr, zost.: Zborník materiálov Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. Bratislava : Ústredná rada Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, 2009. - 44 s.

ZELIŽŇÁK, Peter, zost.: Vojenská symbolika Slovenskej republiky 1993 – 2009 : Vojenské rovnošaty, vojenské hodnosti, vojenské odznaky a znaky, vojenské vyznamenania, vojenské a bojové zástavy. Úvodný text a recenzent: Purdek, Imrich; aut. fotogr.: Zelizňák, Peter Bratislava : Komunikačný odbor MO SR, 2009. - 95 s. fotogr.

* * *

FAJMON, Petr – JURKOVIČ, Kamil: Proliferácie ZHN a možný príspevok Slovenskej republiky k jej eliminácii. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis.- Roč. 4, č. 1 (2009), s. 66-81.

JIRÁSKOVÁ, Soňa – KELEMEN, Miroslav – HALÁDIK, Jozef: Privatizácia vojenských a bezpečnostných aktivít? Činnosť súkromných vojenských a bezpečnostných spoločností a ich možný dopad na základné funkcie štátu. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis.- Roč. 4, č. 1 (2009), s. 41-49.

MADLIAK, Jozef – MÉSÁROŠ, Marián: Stav a štruktúra kriminality v Ozbroyených silách Slovenskej republiky. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis.- Roč. 4, č. 2 (2009), s. 27-30.

MATUNÁKOVÁ, Soňa – NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Vplyv transformačného procesu NATO na Ozbroyené sily SR. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 7-30.

PACH, Ivan: Životný cyklus vojenských jednotiek. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis.- Roč. 4, č. 1 (2009), s. 82-96.

ZÍDEK, Rudolf: Transformácia ozbrojených síl. In: Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis.- Roč. 4, č. 1 (2009), s. 32-40.

* * *

BABIAR, Peter – BALÁŽ, Jaroslav – PÉTER, Ľudovít: Slovensko a NATO dnes. In: Vojenská osveta. - Roč. 6, min. vyd. (2009), s. 16-56 : fotogr.

FARKAŠOVÁ, Michaela: Ochrana prírody vo vojenských obvodoch. In: ATM. - Roč. 41, č. 12 (2009), s. 92-93 : fotogr.

FOJTÍK, Jakub: Visehradské vrtulníky Mi-8/17. In: ATM + Vojenský profesionál. - Roč. 41, č. 5 (2009), s. 44-47 : fotogr.

GEISBACHEROVÁ, Daniela: Problematika ľudských práv v ozbrojených silách Slovenskej republiky. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 6, č. 2 (2009), s. 50-63.

GYÜRÖSI, Miroslav: Pre pomoc v núdzi : Pátrači a záchranný vrtuľník Mi-17 LPZS. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 85, č. 5 (2009), s. 34-37 : fotogr.

CHLUDIL, Ivan: STI ze Slovenska. In: Stílečká revue. - Roč. 41, č. 3 (2009), s. 8-9 : fotogr. [popisy pištolí]

LANG, Pavel: Spolupráce na 11 rokov : Unikátní projekt „Legie 100“ na počest vznik a pôsobení československých legií. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 20, č. 14-15 (2009), s. 22-23 : fotogr.

LICHNER, Ján: Vojenské a bojové tradície Ozbroyených síl Slovenskej republiky a vojenského útvaru. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. 1. časť. Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2009, s. 48-59.

VISINGR, Lukáš: Odminovací systémy Božena: Najväčší slovenský úspech In: Stílečká revue. - Roč. 41, č. 8 (2009), s. 42-44 : fotogr.

VITKO, Pavol: Slováci vo vojenských operáciách NATO. In: Obrana. - Roč. 17, č. 3 (2009), s. 10-11 : fotogr.

ZIAK, Jozef: 10 rokov v Kosove. In: Obrana. - Roč. 17, č. 10 (2009), s. 10-19 : fotogr.

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

ANDRÁŠ, Matej – SEGEŠ, Dušan a kol: Susedstvo v čase prelomových zmien : Vybrané

aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943 – 1948. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2009. - 126 s. : lit., reg.

Obsah: *Segeš, Dušan*: „Dermiéra“ diplomatických vzťahov medzi československou a poľskou exilovou vládou, s. 11-28; *Michálek, Slavomír*: Pozícia Československa v strednej Európe na konci druhej svetovej vojny a tesne po nej, s. 29-42; *Cséfalvay, František*: Partizánske hnutie na slovenskej strane slovensko-poľského pohraničia v roku 1944, s. 43-52; *Andráš, Matej*: Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945 - 1948, s. 53-72; *Štaigl, Jan*: Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v období 1945 – 1947, s. 73-101.

BOB, Jozef: Generáli : Životné príbehy slovenských generálov Milana Rastislava Štefánika, Ferdinanda Čatloša, Jána Goliana, Rudolfa Viesta, Antona Pulanicha, Augustína Malára, Štefana Jurecha a Viliama Žingora / Zodp. red.: Krébesová, Juliana. Martin : Matica slovenská, 2009. - 185 s. : obr.

BŘOUŠEK, Luděk – DIVIŠOVÁ, Jaroslava, sest.: Vojenský zeměpisný ústav. 90 let od založení : Vojenský geografický obzor. Sborník Geografické služby AČR, 2009, č. 2. Praha : 2009. - 24 s. : fotogr., príl.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Tradícia a dejiny : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949) / Zodp. red.: Jaksiesová, Vlasta. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Typoset Print, spol. s.r.o., 2009. - 270 s. : reg. DMITRIJEV, N.: General Sergej Vojcechovskij : Stranici žizni. [Jekaterinburg], b.r. - nestr. [12 s.]

FRANKL, Peter – FRANKL, Pavel: Židia v Žiline. Žilina : Edis – vyd. Žilinskej univerzity, 2009. - 503 s. : fotogr., zozn., reg., lit.

FUČÍK, Josef: Generál Podhajský. Praha - Litomyšl : Ladislav Horáček - Paseka, 2009. - 344 s. : fotogr., mp., reg.

JABLONICKÝ, Jozef: Fragment o histórii : Výber z diela 1989 – 2009. Bratislava : Kalligram, 2009. - 598 s. : reg.

LETZ, Róbert – MULÍK, Peter a kol.: Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku. Martin : Matica slovenská, 2009, 280 s.

MICHL, Jan: Legionári a Československo. Praha : Naše vojsko, 2009. - 332 s. : fotogr., pram. a lit.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: Slovakia. Military Chronicle / Authors: Baka, Igor; Cséfalvay, František; Čaplovič, Miloslav; Dangl, Vojtech; Maskalík, Alexej; Purdek, Imrich; Segeš, Vladimír; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal; transl.: Adamkovičová, Martina; Ondruš, Lubomír; Vépyová, Silvia; zodp. red.: Stanová, Mária. Bratislava : Perfekt, 2009. - 202 s., fotogr., index, lit.

SKŘIVAN, Aleš ml.: Československý vývoz do Číny 1918 – 1992. Praha : Scriptorium, 2009. - 485 s. : tabl., obr. príl.

STEHLÍK, Eduard: Muži s lipovou ratolestí. Praha : Ministerstvo obrany ČR - Prezentační a unformační centrum MO, 2009. - 91 s. : fotogr.

ŠMIDRKAL, Václav: Armáda a stříbrné plátno : Československý armádní film 1951 - 1999 / Odp. red.: Hlaváček, Libor. Praha : Naše vojsko, 2009. - 195 s. : fotogr., príl., pram. a lit.

ŠTAIGL, Jan a kol.: Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2009 / Autori: Baka, Igor; Bystrický, Jozef; Cséfalvay, František; Čaplovič, Miloslav; Chytka, Stanislav; Lichner, Ján; Maskalík, Alexej; Meško, Marek; Minařík, Pavel; Nižňanský, Jaroslav;

Purdek, Imrich; Stanová, Mária; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal; Šumichrast, Peter. Red.: Begala, Ján. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom, 2009. - 223 s. : fotogr., reg.

70. výročie vzniku multifunkčnej zásobovacej základne Západ v Nemšovej 1938 – 2008
Nemšová : [2009]. - nestr.

TKÁČ, Marián: Pravdivý slovenský príbeh / Zodp. red.: Stano, Pavol. Bratislava : Post Scriptum, 2009. - 237 s.

* * *

BĚROUŠEK, Luděk: Vojenský geografický obzor si pripomína 55. výročie vzniku : Vojenský geografický a hydrometeorologický úrad, Dobruška. In: Vojenský geografický obzor. - Č. 2 (2009), s. 46-51 : fotogr., tabl.

ČAPLOVIČ, Miloslav – BAKA, Igor: Slovakia in Alliances in the First Half of the 20th Century. In: Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije Humanities and Social Studies Review 9, št. 1. - Maribor : Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačica, 2009, s. 147-169 : fotogr.

HOREL, Catherine: Maďari a habsburská monarchia / Prel.: Fundárková, Anna. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 4 (2009), s. 729-737.

HRUBOŇ, Anton: Gardistická kariéra a povojnové osudy Jozefa Nemsilu. In: Moderné dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20. storočí / Zost.: Hruboň, Anton.- Ružomberok : Historia Nostra, o. z., 2009, s. 124-133.

KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beáta: Karol Sidor a americkí Slováci v kontexte americko-slovenských vzťahov (1938 – 1953). In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 82-98.

KLAMKOVÁ, Hana: Všeobecnosť antisemitizmu a jedinečnosť holokaustu: príklad Slovenska. In: Historický časopis. - Roč. 57, č. 4 (2009), s. 679-702.

PEJČOCH, Ivo: Plovoucí tanky československé konstrukce. In: Historie a vojenství. - Roč. 58, č. 4 (2009), s. 54-59 : fotogr.

QUAGLIATOVÁ, Vlasta: Rusko v korešpondencii Karla Kramáře a Tomáše G. Masaryka z roku 1919. In: Slovanský přehled. - Roč. 95, č. 2 (2009), s. 211-224.

VNUK, František: Publicista a diplomat Štefan Osuský (1889 – 1973) : K 120. výročiu narodenia. In: Historický zborník 19, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 288-295 : fotogr.

* * *

BUČKA, Peter: Armádny šport na Slovensku 1. - 3. In: Obrana. - Roč. 17, č. 4 - 6 (2009), s. 32-33 : fotogr.

CÉTENYIOVÁ, Andrea: Kasárne pod Zoborom. In: Obrana. - Roč. 17, č. 5 (2009), s. 16 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Deň vojnových veteránov. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 31 : fotogr.

ČUKAN, Karol: Generál M. R. Štefánik vo svetle verejnej mienky. In: Obrana. - Roč. 17, č. 7 (2009), s. 30.

GAJDOŠ, Vladimír: Balóny a ich využitie v čs. armáde 1. - 2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 54, č. 24 - 25 (2009), s. 10, 7.

KOUBEK, Tomáš: České An-26 : Služba letounů An-26 v ČSLA a ve Vzdušných silách AČR v letech 1982 – 2008. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 4 (2009), s. 72-77 :

fotogr.

MAREK, Vladimír: Český Pentagon : Historie Generálního štábu sahá do roku 1919. In: A-report. - Roč. 20, č. 21 (2009), s. 56-57 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Od Marie Terezie po současnost : Vojenská nemocnice Brno nedávno oslavila dvě stě dvacet pět let své existence. In: A-report. - Roč. 20, č. 21 (2009), s. 60-61 : fotogr.

OVČÁČÍK, Michal: Z bulharského alba: osudy československých letounů I. Avia Bš-122 Vosa v Bulharském královském letectvu. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. - Roč. 16, č. 76 (2009), s. 31-33 : fotogr.

SCHÖN, Jožo T.: Nostalgia posádkovej Senice. In: Obrana. - Roč. 17, č. 8 (2009), s. 22-23 : fotogr.

SKÁLA, Milan – VAŘEJKA, Eduard: Rosničky v zeleném. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR.- Roč. 20, č. 22 (2009), s. 54-55 : obr.

STIERANKA, Štefan: História dolnokubínskych kasární. In: Obrana. - Roč. 17, č. 11 (2009), s. 23 : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Neznámí hrdinové – Pohnuté osudy : Jiří Podlipný – Jiří Širotek: Jaroslav Krátký (Projekt Neznámí hrdinové – Pohnuté osudy). In: Slovanský přehled. - Roč. 95, č. 4 (2009), s. 539-541.

ŽIAK, Jozef: Zabúdaný generál. In: Obrana. - Roč. 17, č. 2 (2009), s. 22-23 : fotogr. [Vlčko Peter]

Zoznam excerptovaných časopisov a periodických zborníkov vydaných v roku 2009

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR

Acta historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB

Acta historica Posoniensia. Ročenka Katedry všeobecných dejín FiF UK

Annales historici Presovienses. Ročenka Inštitútu histórie FiF PU

Army History. The Professional Bulletin of History

ATM

ATM + Vojenský profesionál

Bibliographie internationale d'histoire militaire

Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov

Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy

Časopis Národného múzea – řada historická

Český časopis historický

Dějiny a současnost. Kultúrně-historická revue

Hadtörténelmi Közlemények

História. Revue o dejinách spoločnosti

História – maď.

Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK

Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti

Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV

Historický časopis Historického ústavu SAV

Historický obzor

Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS

Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis
Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
Militärgeschichtliche Zeitschrift
Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století
Muzealnictwo wojskowe
Národní osvobození. Čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu a Československé
obce legionářské
Obrana. Vojenský mesačník MO SR
Österreichische Militärische Zeitschrift
Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche
Pamiętki a muzea. Revue pre kultúrne dedičstvo
Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
Przegląd Historyczno-wojskowy
REVI – dvoměsíčník o letadlech a letcích
Slezský sborník
Slovak Armed Forces
Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History
Slovenská archeológia
Slovenská archivistika
Soudobé dějiny
Střední Evropa. Revue pro středoevropskou politiku a kulturu
Střelecká revue
Studia archeologica Slovaca mediaevalia
Studia historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF
Studia historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU
Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata
Vojenno-istoričeskij žurnal
Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívništvo
Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre
Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR
Vojenské reflexie. Vedecko-odborný časopis
Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR
Zborník Záhorského múzea v Skalici

Zostavila Božena Šed'ová

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

*Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajte zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkládanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu trvalého bydliska i pracoviska, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridržiavajú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)
- najfrekventovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,
Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Martin KONEČNÝ, Prešovská univerzita v Prešove, Ul. 17. novembra, č. 1, 080 01 Prešov

Mgr. Katarína ČERVENŇOVÁ, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. č. 6, 818 01 Bratislava

PhDr. Ferdinand VRÁBEL, Mesačná 8, 821 02 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Jana ZAŤKOVÁ, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Igor GRAUS, PhD., Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Komenského č. 26, 974 01 Banská Bystrica

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Plk. dr hab. Janusz ZUZIAK, Akademia Obrony Narodowej, al. gen. A. Chruściela 103, 00 – 910 Warszawa, Poľská republika

Mgr. Filip LAMPART, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Na Hrade 5, 771 80 Olomouc

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Vojenská história 1/2012

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ÚPS

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 23. januára 2012

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: ÚPS - 5. KRZ Nemšová, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: fotografia približuje ľahké opevnenie nového typu (vzor 37) pevnostného úseku K-VI v Turni nad Bodvou zo septembra 1938.